

1/2 v.

AZ IZR. MAGYAR

# IRODALMI TÁRSULAT

KIADVÁNYAI.

VI.

# A ZSIDÓK TÖRTÉNETE SOPRONBAN

## A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A MAI NAPIG.

BUDAPEST.

1896.

# A ZSIDÓK TÖRTÉNETE SOPRONBAN

## A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A MAI NAPIG

AZ IZR. MAGYAR IRODALMI TÁRSULAT ÁLTAL JUTALMAZOTT PÁLYAMŰ


IRTA

**Dr POLLÁK MIKSA**

SOPRONI RABBI.


HETVENÖT KIADATLAN OKIRATI MELLÉKLETTEL.





BUDAPEST.

1896.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

# TARTALOM.

# ELSO FEJEZET.

## A zsidók Sopronban a legrégibb időktől a mohácsi vészig.

### 1324—1526.

Ezer esztendő! Lüktetve dobog a szivem, midőn e szavakat leirom és a nagy, fenséges, lélekemelő nemzeti ünnepre gondolok! Valami csudás zsongás vonul a kebelbe és megrezegteti a szívnek húrjait. A lélek egy hatalmas szárnycsapással magas régiókba emelkedik és elméláz az elmult időkön, ezer esztendőnek a viszontagságain, melyek e magyar földön átviharozták.

Mult idők ködhomályába vész a magyarok bejövetele. Körülbelül 890 körül vonultak be a honfoglalók ez országba.

Valószínü — ámbátor ezt teljes hitelességgel bebizonyitani nem lehet — hogy a honfoglalók táborában zsidóhitűek is voltak, a kik együtt jöttek be az országba a honszerző magyarokkal. Ugyanis a kozárok törzse a magyarral rokon, vagy legalább is szoros viszonyban levő törzs, a 8. században felvette a zsidó hitet. A honfoglalók közt pedig voltak kozárok is, tehát valószínűleg zsidók is.*) A honfoglalást követő évtizedekben már

*) L. *Kohn Sámuel:* A zsidók története Magyarországon 22. és köv. l. V. ö. *Hunfalvi:* Magyarország Ethnographiája 518., 394. és 226. l.

teljes bizonyossággal szólhatunk magyar földön lakó zsidókról.

953-ból maradt reánk egy föltétlenül megbizható, a historikusok által minden oldalról hitelesnek elismert okmány, mely világosan bizonyítja, hogy azon időben Magyarországon már laktak zsidók.

Chászdai ben Izsák ibn Saprut III. Abderráhmán udvarában Cordovában élő kiváló zsidó államférfiu értesült arról, hogy a kozárok valóságos zsidó birodalmat alkotnak; ezekkel mindenáron szeretett volna összeköttetésbe jutni, mert az elveszett tíz törzs ivadékainak tartotta őket. Chászdai vágya nemsokára beteljesedett; egy horvát küldöttség érkezett 953-ban Cordovába, ennek két zsidó tagja, miután meghallotta Chászdainak a kozárokat illető szándékát, így szólnak hozzá: «Add ide nekünk leveledet; mi átadjuk a horvátok királyának és ő a te kedvedért el fogja azt küldeni *az izraelitákhoz, a kik a magyarok országában laknak*, ezek aztán tovább fogják küldeni Oroszországba és onnnét Nagy-Bulgárországba, míg leveled óhajtásod szerint oda érkezend, a hova szántad.»*)

Föltétlen hitelességgel be van tehát bizonyítva, hogy 953-ban Magyarországon már zsidók laktak. Ezek vagy a honfoglalókkal együtt jöttek, vagy pedig már a honfoglalás előtt laktak Pannoniában.

A zsidók eleinte a hódító magyarok mindennemű jogaival bírtak. Csak később következett el a megszorítások, a kivételes törvények ideje.

Voltak a zsidók közt még a következő századokban

*) *Kohn S.:* Héber kútforrások 10. és köv. l.

is egyes nevezetes férfiak, a kik hatalmuk és gazdagságuk által politikai tényezőkké váltak és a királyoknak is nem csekély szolgálatokat tettek.

Egyiknek nevét megemlítem, minthogy már közelebbről is érdekel bennünket.

Ez Teha — vagy Teka — zsidó várispán vagy gróf (comes), ki Endre és Béla királyok alatt tekintélyes szerepet játszott és a többek közt Sopron mellett a mai Lajta-Szt.-Miklós és Pecsenyéd közt fekvő besenyő fészeknek «Rwtwkewr» azaz *Röjtökörnek* volt ura.[1] De Béla 1228-ban megfosztotta őt Röjtökör birtokától és azt Simon lovagnak adományozta.

Lehet, hogy ebben a korban Sopron megyében már több zsidó lakott.

Talán nem véletlen, hogy a XIII-dik században a mai Sopron megye határán «Sydány» falu létezik.[2] Tán zsidó tulajdonosa vagy zsidó lakói után nyerte ezt a nevet.[3]

Azon körülmény, hogy már a XIII. század elején Sopron szomszédságában Német-Ujhelyen zsidó község és zsidó temető létezik, valamint Bécsben és Ausztriának Duna melletti részein már jóval előbb laktak zsi-

[1]) L. *Fejér Gy.*: Codex diplomaticus III. 2., 9. l., 141. l., 271. l. *Röjtökör* a harmadik «őr»-nek nevezett besenyő tanya volt. A másik kettő, Alsó-őr és Felső-őr, Vasmegyében volt és van máig is. V. ö. *Nagy Imre* a magyar tört. társulatnak Sopronban való időzése alkalmából kiadott *emlékkönyvében* 53. l., és *Kohn S.* i. m. 92. és köv. l.

[2]) *Fejér Gy.* i. h. VI. 2. 68. l., v. ö. *Kohn* i. h. 35. l.

[3]) Ma két Zsidány van Sopronmegyében, Horváth- és Német-Zsidány.

dók,[1]) még jobban megerősíti azon lehetőséget, hogy tán Sopron megyében ez idő tájban már nagyobb számban is laktak zsidók. Mert Német-Ujhely és Sopron közt mindig élénk közlekedés volt.

Hozzá tehetjük még, hogy a zsidók rendesen a kultura tűzhelyei körül, a római telepek nyomában szoktak letelepedni. Már pedig Sopron (Scarbantia) régi idők óta, időszámításunk II-dik százada óta, római municipium volt.[2])

Mindezt összevetve nem lehetetlen, hogy a XIII. században, vagy még előbb is, már magában Sopronban is laktak zsidók. Persze bebizonyítani mivel sem tudjuk.

Bár maguk a soproni zsidók váltig erősítették, hogy őseik már a X-dik században itt laktak és hogy a XI-dik századból valók az ő privilegiumaik, úgy ez még sem képezhet döntő bizonyitékot. Mert a soproni zsidók oly válságos időkben hivatkoznak erre, a mikor mint a fuldokló, még a szalmaszálhoz is kapaszkodik az ember.

1526-ban történt ez ugyanis, mikor a zsidóknak Sopron városával élet-halál harczot kell vívniok, mert ragaszkodnak városukhoz, nem akarnak jogaikról lemondani és a felsőbb hatóságnak keservesen elpanaszolják, hogy rajtok mekkora jogtalanság történik. »Pedig őseink — így mondják — majdnem 600 esztendeje már, hogy itt éltek nyugalomban, a nélkül, hogy

[1]) L. *Pollák M.:* A zsidók Bécs-Ujhelyen 12., 19. l.

[2]) L. *Bella Lajos:* Sopron város földrajzi fekvése és neve XI. l. (A soproni reáliskola 1893—94-iki iskolaévről szóló értesítőjében.)

bárki is zavarta volna őket. . . .» Sőt a sírfeliratokból is kitünik, hogy 600 évvel ezelőtt a temető őseinké volt. . . .»[1])

Ezt mondták és irták 1526-ban maguk a soproni zsidók.

E szerint legalább is már 1000 körül telepedtek le a zsidók Sopronban, a mi elvégre nem lehetetlen ugyan, de ezen állításon kívül mi egyébbel sem bizonyítható.

Ezen bizonyítás, ha a tény meg is felelne a valóságnak, nehéz, sőt majdnem lehetetlen volna. Mert 1317-ben tűzvész pusztított Sopronban, a városnak irományai és privilegiumai nagyrészt a lángok martalékává lettek,[2]) és így ezen évet megelőző időkből csak gyér tudósításaink vannak. De ezen tűzvész után, melynek Sopron város nagy része is áldozatul esett, már találkozunk zsidókkal.

Róbert Károly ugyanis Sopront lábra akarja állítni, privilegiumait újra megerősíti (u. o.) és új telepeseket akar a városba vinni, hogy ezek friss, erőteljes, lüktető életet hozzanak az elhamvasztott város falai közé.

[1]) L. *Sopron város levéltárában* Ladula XLVIII. et y. y. fasciculus I. Nr. 74, a hol többek közt a zsidók elpanaszolják: «nos et maiores nostri *ad annos forte sexcentos* hic fuimus et quiete sine molestatione viximus». Továbbá: «privilegia nostra, quibus a *quingentis annis* . . . maiores nostri vsi sunt. . .» A temető sírfeliratairól azt mondják: «Cimeterium nostrorum maiorum, quod ante Sexingentos fuisse annos ex Epitaphiis nostris constat».

[2]) L. *Sopron város levélt.* Lad. L. fasc. II. Nr. 26.

E czélból azt írja a városnak: «Minthogy mi Sopron városunkat különös kegyelemmel és kedvezéssel akarjuk kitüntetni, hírül adjuk a lakosoknak, hogy minden szabad állású embert, úgy keresztényt mint zsidót, biztosítunk, hogy a mi különös oltalmunk alatt szabadon jöhet a mi városunkba Sopronba, hogy ott időzzön és biztonságban lakjék. És igérjük, hogy őket különös kedvezéssel és királyi kegyelemmel mindig támogatni fogjuk.

Azért akarjuk és az összeségnek, valamint bárki másnak határozottan megparancsoljuk, hogy senkinek, a ki a városba akar jönni lakni, bármi akadályt útjába gördíteni, vagy neki akár vagyonában, akár személyében bármi kellemetlenséget okozni ne merészkedjék. Bárki is, ha áthágja ezen parancsunkat, királyi fölháborodásunkat kétségkívül érezni fogja.[1])

Róbert Károly, a ki Sopron stratégiai fontosságát mindig méltányolta, s egy ízben Sopront «az ország kapujának» nevezte,[2]) ezen rendszabályával, melyet 1324 január 25-én adott ki, bizonyára a városon akart lendíteni és ezt a világot járt, bő tapasztalatú király úgy vélte leginkább elérhetőnek, ha Sopron város kapuit megnyitja úgy kereszténynek, mint zsidónak és mindegyiküket biztosítja királyi oltalmáról.

Ezen királyi levél, mely a második Róbert Károly idejéből eddig napvilágra jutott zsidó vonatkozású

[1]) L. az *I. számu kiadatlan okmányt.*

[2]) L. *Sopron város levélt.* Lad. L. fasc. II. Nr. 18. «. . . Civitas Supruniensis pene in confinio Theutonie sita quasi *porta regni nostri* apellatur».

okmány,[1]) elég szűkszavú ugyan, de mégis élénk világot vet a zsidók helyzetére Magyarországon. Míg Németországon és Ausztriában a zsidók ez időben már a kamarai szolgaság jármában nyögtek,[2]) a mennyiben a kamara, illetőleg a királyi vagy császári kincstár tulajdonát képezték és magas évi járulékkal kellett nekik, mint a kamara szolgáinak, a nagyon is gyakran megüresedett királyi kincstárt megtölteni és máskülönben is a kamara kénye-kedve szerint bánhatott a «saját» zsidóival, sőt ha akarta, régi szokás szerint el is égethette a zsidókat,[3]) addig nálunk Magyarországon ez időtájt még a zsidók a súlyos terhektől mentek, függetlenek és mint maga Róbert Károly nevezi őket, «szabad állásuak» (libere conditionis).[4])

Persze, ők sem lettek később megkimélve a nyomasztó terhektől. Róbert Károlynak hívó szava nyilt fülekre talált és zsidók is jöttek az ő oltalma alatt Sopronba. Legalább erre vall azon körülmény, hogy 30 év mulva már «zsidókra» akadunk, a kik különféle értékes dolgokra, kelyhekre és más értéknemüekre zálogkölcsönt

[1]) Az elsőt l. *Theiner A.:* Vetera monumenta historica Hung. sacr. illustr. (Roma 1859) I, CMVII. sz. V. ö. Kohn i. m. 130. l.

[2]) *Stobbe O.:* Die Juden in Deutschland 11., 201. l.

[3]) *Spiess Ph. E.* Archivische Nebenarbeiten 114. l. (Halle, 1783.)

[4]) A kamaraszolgaság intézménye meg volt ugyan a törvényben 1251 óta (Kohn 114. l.), de nem volt oly terhes, mint külföldön. Maga a törvény nehezen jutott érvényre (u. o.) és a mint látjuk, Róbert Károly alatt még nem volt érvényben.

adnak,[1]) később pedig egyes zsidók Sopronban ingatlanokat is birnak. Így *«Israhel»* soproni zsidónak több háza van Sopronban. (L. alant).

Tehát látjuk, hogy Róbert Károly fiának Nagy-Lajosnak uralkodása elején is egész 1354-ig a zsidók Sopronban békében éltek.

Ez azonban nem sokáig maradt így.

Nagy Lajos bár egyike volt a legkiválóbb magyar fejedelmeknek, mégis hitbuzgalma és téritési szenvedélye által annyira elhagyta magát ragadtatni, hogy mindazokat, kik nem akartak az egyház kebelébe térni, különféle módon megrendszabályozta. Ez az egyetlen folt, a mely a rendkívül kiváló és nagy király nevéhez tapad. «A nagy fejedelemnek egyetlen hibája — mondja Fessler — az ő türelmetlen hitbuzgósága, a mi azon kor általános gondolkodási módjában leli mentségét.» (II. k. 190. l.). Miután a zsidókat semmiféle igérettel és csábítással nem tudta megnyerni,[2]) kiűzte őket az országból. Ez a kemény rendszabály a soproni zsidókat is sújtotta. Pedig hát tulajdon édes apja hívta őket Sopronbaé s biztositotta királyi kegyelméről és pártfogásáról! Ez mind nem használt. A soproni zsidók kivándoroltak és letelepedtek Rudolf osztrák herczeg fönhatósága alatt Ausztriában, a szomszédos Német-Ujhely-

[1]) L. *Sopron város levélt.* Lad. VIII. et H. fasc. I. Nr. 10.: «. . . plures calices et ornamenta sacerdotalia inter Judeos obligavit». Az oklevél 1354-ben kelt («secunda feria proxima post octavas festi pentecostes».) V. ö. *Póda E.:* A soproni plébánia története 5. l.

[2]) *Kohn S.* i. m. 133. l.

ben,[1]) a hol már a XIII. század kezdete óta laktak zsidók. A soproniak maguk nem nézték rossz szemmel a zsidók kiüzését, sőt tőlük telhetőleg igyekeztek a zsidók szerencsétlenségét a helyzet kiaknázása által hasznukra fordítani.

A soproniak a zsidók elűzése után 1365-ben kieszközlik N. Lajos testvérénél, Rudolf osztrák herczegnél, hogy azon zsidók adósleveleit, a kik az ő fenhatósága alatt tartózkodnak és így ott törvényes keresetet indíthatnak a soproniak ellen, érvénytelenek jelentse ki, illetőleg csak akkor ismertessék el a zsidók adósleveleinek jogérvénye, ha minden adósságra vonatkozólag N. Lajostól a zsidók külön elismerő nyilatkozatot hoznak.[2])

Mindenki belátja, hogy ez majdnem annyit tesz, hogy a hontalan, földönfutóvá lett zsidóknak még azt az adósságot sem kell megfizetni, a mit a soproniak tőlük kölcsön kértek. Persze, a *zsidónak* adott szót és írást nem kell beváltani! Azért szabtak ilyen, majdnem lehetetlen föltételt nekik. Hogy is hozhatna a magyar földről kiüzött zsidó megerősítő nyilatkozatot attól, aki őt hontalanná tette, akinek országába lábát betenni nem szabad?

A soproniak ilyformán megszabadultak a zsidóknak járó adósságaiktól. Csakhogy még ki voltak téve annak a veszélynek, hogy Német-Ujhelyen, a hova a soproni

[1]) *Hajnik J.* A zsidók Magyarországon (Magyar Akad. Ért. V. köt.) 203. és 204. l.

[2]) *Sopron város levélt.* Lefordította az oklevelet *Hajnik* i. h. 204. l., v. ö. *Kohn* i. m. 160. l. 1. j.

zsidók menekültek, esetleg elfogatják őket a hitelezők, vagy lefoglalják portékájukat, mert a soproni polgárok Német-Ujhelylyel élénk üzleti összeköttetésben álltak, különösen borszállítmányaikat Német-Ujhely felé szállitották. Ezen a bajon is tudtak a soproniak segíteni.

Kieszközöltek Rudolf osztrák herczegtől egy szabadalomlevelet, melynek értelmében «Sopron egyes polgárait, akik Ausztriába, különösen pedig Német-Ujhelybe jönnek, adósságaik miatt elzáratni, vagy portékájukat lefoglaltatni tilos. Hanem a soproni polgárok ügyeit nem szabad máshol és máskép tárgyalni, mint Sopronban, a törvényes szokás és a régi soproni jog szerint.[1])

A soproniak azonban ezzel még mindig nem elégszenek meg. A helyzetet mentül alaposabban ki akarják használni. Nemcsak hogy fizetni nem akarnak, hanem a Sopronból kiűzött zsidók házait is lehetőleg meg akarják maguknak kaparintani. A már említett «Israhel» soproni zsidónak házait a város tényleg le is foglalja. A volt tulajdonos ez ellen jogorvoslattal él, úgy hogy a király meghagyja külön levélben, hogy Sopron város birája és tanácsosai adják vissza Izrael házait. Ekkor jó ötletük támadt a soproniaknak.

Elküldik János városbirót és Gayzol esküdtet N. Lajos anyjához, Erzsébethez, akinek elmondják, hogy Izrael soproni zsidó házait egy szent kápolna épitésére szeretnék felhasználni. Ez mindenesetre nyomatékos ok volt a kegyes, hitbuzgó Erzsébet szemében. Azonban Lajos távollétében az ügy érdemében dönteni nem mer, hanem

[1]) *Sopron város levéll.* Lad. L. fasc. III. Nr. 54. Az oklevél 1362-ből való.

annyit még is megtesz nekik, hogy levelet ad a küldöttségnek, a melyben a király nevében kijelenti, hogy Izrael soproni zsidó házai egyelőre maradjanak a város kezében, a dolgot majd érettebben megfontolja és a királynak Budára való visszatértéig a döntést elnapolja.[1]) A soproniak másik kérésében sem dönt véglegesen. Ugyanis azt kérték volt tőle, hogy ugyancsak ezen Izrael zsidónak járó adósságok engedtessenek el a soproniaknak. A kamatok megfizetését a királyné függőben hagyja, a főösszeget azonban okvetlen ki kell fizetni Izrael zsidónak. Ez 1368-ban történt, amikor N. Lajos már kiadta volt a zsidóknak a visszatérhetési engedélyt. Mert a zsidók száműzetése Magyarországból csak nehány évig tartott (körülbelül 1360—1364)[2]). Nagy Lajos, minthogy szüksége volt a kereskedői elemre, a zsidók kiűzése által pedig megfosztotta magát ettől, rendeletét visszavonta. Belátta, hogy hiábavaló volna az országot annyi meg annyi szorgalmas lakótól megfosztani. Hisz ő maga hivott be idegeneket az országba, jogokkal felruházta őket, hogy csak az ország általuk szaporodjék és gyarapodjék. Neki magának a zsidók számkivetéséből haszna nem volt. Mert ő maga a

[1]) Az oklev. *Sopron város levélt.* Lad. LI. fasc. I. Nr. 1. Nyomtatva a Toldy F. szerkesztette *Új magyar Museumban* 1855. évf. I. 191. l. Megjegyzendő, hogy az eredetiben nem mint az i. h.: «factum dictarum domorum et usurarum», hanem «*statum*» áll; továbbá az okmány hátán e szavak állnak: «Comissio domine regine», azért állítottam az anya királynét előtérbe, a ki csupán N. Lajos nevében ír, v. ö. *Kohn* i. m. 175. l.

[2]) L. *Kohn* i. m. 154. l.

jogtalanul szerzett vagyon után nem nyújtotta ki kezét.

Többnyire az egyházi hatóságoknak ajándékozta azt. Lehet, hogy a fentemlített Izrael házaival is ez történt.

Innen magyarázható azon felötlő tény, hogy katholikus egyháznagyok, szerzetek a zsidó-utczában birnak házakkal. Sopronban 1442-ben Volf zsidó házával szemben találjuk a minoriták klastromát,[1]) 1465-ben pedig Ágost győri püspöknek a soproni zsidó utczában fekvő házára bukkanunk,[2]) ami egyébként nemcsak Sopronban volt így, hanem más magyarországi városokban is.[3]) Bár N. Lajos száműzetési rendeletét, mint említettük, rövid idő mulva visszavonta, illetőleg hatályon kívül helyezte, ez a zsidók jogi viszonyaira mégis erős visszahatást gyakorolt. A példa meg volt adva, hogy a zsidót ebből az országból el lehet kergetni.

Magukban a zsidókban is megrendült a jogaikba és szabadságukba vetett hitük. Midőn vissza szabadott jönniök és ismét régi foglalkozásuk után járhattak, még mindig nem érezték magukat teljes biztonságban

[1]) *Sopron város levélt.* Lad. L. fasc. V. Nr. 154.: «. . . domum condam Wolf Judei . . . ex opposito claustri fratrum minorum adiacentem».

[2]) *Sopron város levélt.* Lad. XXXVI. et L. L. fasc. I. Nr. 1.: «(Nos) Augustinus Episcopus Jaurinensis . . . quandam domum lapideam intra muros eiusdem civitatis (Soproniensis) *in platea Judeorum* existentem toti communitati Soproniensi dedimus donavimus».

[3]) L. *Kohn* i. m. 136., 330. l.

és még ügyleteikben is, amiket kötöttek, kifejezést adtak a bizonytalanság eme érzetének. Igy *Emerlein* és *Everlein* soproni zsidók, midőn *Jona* mester német-ujhelyi zsidóval egyetemben 1375-ben Sopron városának 1000 bécsi font fillért adnak kölcsön, az adóslevélben világosan kikötik, hogy az összeget 8 évre adják kölcsön, «kivéve ha az elfogatás szüksége rávinné és kényszerítené őket (a zsidókat) vagy, ha a hatalmaknál, urunknál való kegyvesztettség forogna fönn, *vagy pedig az országból* elbocsátaná, vagy börtönbe vettetné őket», akkor Sopron városa egy évi felmondás után köteles az összeget kifizetni.*) Kétségtelenül a megrendült biztonság érzete sugalta nekik ezt az adóslevélbe felvétetni, de másrészt az óvatosság és előrelátás késztette őket erre. Mindenki a maga kárán okul.

Minden eshetőség ellen biztosak akartak lenni, nehogy Sopron városa, mely ma 1000 fontot kért a zsidóktól kölcsön, holnap vagy holnapután ismét úgy tehessen, mint tegnap vagy tegnapelőtt tett, hogy fejedelmi rendeletekkel érvényteleneknek jelentse ki a zsidók adósleveleit. Bizonyára azért vétetett fel az adóslevélbe ezen kitétel: «bárki bennünket (soproniakat) ezen levéllel megintene akár keresztény, akár zsidó, *akár az országban, akár az országon kívül,* annak kötelesek legyünk kifizetni a főösszeget, a kamatokat és a késedelmi kamatot, ami netán a kamatra jár», mivel még élénk emlékezetükben volt a soproniak azon eljárása, amelylyel a zsidókat Rudolf osztrák herczeg segédlete mellett úgyszólván kijátszották. Ugyanezen

*) *L. a 2. számu okmányt.*

okból vették fel az adóslevélbe a soproniak eme nyilatkozatát is, «hogy ha nem fizetünk . . . teljes hatalmuk legyen (a zsidóknak) jószágunkat vagyonunkat zálogba venni és föltartóztatni *minden országban*, a városokban és helységekben».[1])

Sopron városában azonban a számkivetésnek csak nemrég elmult viharos napjai daczára is megszaporodik a zsidók száma. Pontosan nem tudjuk ugyan e számot, de a zsidó háztulajdonosok száma igenis ismeretes.

Minthogy pedig abban az időben a házbérlet és albérlet valószinüleg ismeretlen vagy legalább is ritka volt, hanem mindenkinek megvolt cselédségével együtt a saját háza, akár több háza, akár pedig egész, fél, negyed, nyolczad vagy tizenhatodrész telke; tehát ebből következik, hogy a háztulajdonosok száma mégis megközelítőleg egyenlő magának a lakosságnak, jobban mondva családoknak számával. A zsidó háztulajdonosok száma tehát körülbelül annyi, mint a zsidó lakosok, illetőleg családok száma.

Sopron város levéltárában 1379-ből maradt fönn egy kis telekkönyv, melyben az összes házak, valamint a hozzájuk tartozó káposztáskertek fel vannak sorolva tulajdonosaik neveivel egyetemben,[2]) köztük a zsidók is az ő házaikkal, melyekhez azonban káposztás kertek nem tartoztak. Ebből a telekkönyvből kivehető Sopron-

[1]) U. o.

[2]) *Sopron város levélt.* Lad. VIII. et H. fasc. I. Nr. 22. L. *a 3. sz. okmányt*, a hol ezen telekkönyvnek a zsidókra vonatkozó részét közlöm.

nak akkori beosztása, amit a világosabb áttekintés kedvéért röviden össze is akarok itt foglalni.

A város két részből állott: belváros («indre stat») és külváros («vor der stat»).

Mindegyik városrész 10 házsort, illetőleg szert foglalt magában («Sailmass»).*) Az egész város tehát 20 szerre volt felosztva. A szerek legnagyobb része 10 házból állt. Egy-egy szeren az első ház birtokosa külön nevet viselt: kezdő («anheber»); az utolsó ház tulajdonosa pedig: helybirtokos («orthaber»). A zsidók kivétel nélkül mind a belvárosban laktak, még pedig nem egy helyen együtt, hanem szétszórva különféle szereken. Az első szeren laktak *«Tröstell» «Afrell,» «Smerl,» «Jöndel,» «Vinkel,» «Dauid,» Vinkchel, «Uffendl,» «Smoyel»* zsidók és *«Zerl dy Judin»*. Itt volt a zsidók fürdőháza is, a *«Tuckhaus»*. A hetedik szeren volt a zsidó fürdőház másik fele, ami arra vall, hogy ez a szer az elsővel érintkezett, vagy annak folytatása volt. Itt volt *«Zörell»* zsidó háza és a már említett *«Smerl»* és *«Affrel,»* illetőleg *«Euerl»* birtak itt házakkal, úgyszintén *«Jouel»* (Joël vagy Juwel akar

*) *«Sailmass»* vagy annyit jelent: «Zeilmass», a *házsorok* mérete, vagy a kimérésre használt *mérőzsinór* után nevezték így el. Az utóbbi feltevés helyességét látszik a soproni községi képviseletnek 1507-ben hozott eme határozata bizonyítani: «Item. Das man *die Sailmass austaill auffvissen und ägkern* nemlich äuf den unden und allen enden, wenn es geschiecht deshalbe grosser Khrieg und das man im nemlich nachküm äuf das Jare will die gemain also haben». Tehát 1507-ben a Saillmasshoz réteket és szántókat adtak, 1379-ben csupán káposztások tartoztak hozzá.

lenni) és *Vinkel* zsidók. A nyolczadik szeren ismét «*Vinkel*», «*Smerl*» és «*Euerlt*» találjuk. A kilenczedik szeren találjuk «*Zerlin dy Judint*» és *Smoychel* zsidót, a 10. szeren van ugyanazon «*Smoyel*» háztelkének másik fele.

Ebből világosan kitünik, hogy 1379-ben Sopronban még zsidó utcza nem volt, ahol a zsidók kénytelenek lettek volna együtt lakni. Később azonban ez is bekövetkezett, bár nem oly mértékben, hogy valódi ghettójuk lett volna. A zsidók számát illetőleg azt találjuk, hogy Sopronban 1379-ben 16 zsidó háztulajdonos volt, mindegyiket egy-egy családfőnek véve és egy-egy családra 5 lelket számítva, körülbelül 80 zsidó lelket számlálhatunk. Persze, ez csak hozzátevőleges számítás, teljes pontosságra ez igényt nem tarthat. A rendelkezésünkre álló adatok nyomán a mai értelemben vett statisztikai pontosságra általában véve nem gondolhatunk.

Ha most képet akarunk nyerni arról, hogy a város összlakosságának hányad részét képviselték, akkor a következő számokat kell figyelembe venni.

Az említett kis telekkönyv adatai szerint körülbelül a háztulajdonosok száma együttvéve volt 393, mindegyiket családfőnek tekintve és egy-egy családra ismét 5 lelket számítva, nyerünk 1965 lelket.

Minthogy az említett 393 ház közt 11 major volt, ahol pedig bizvást vehetünk fel öt léleknél többet, tehát kerek számmal mondhatjuk, hogy Sopron lakossága 1379-ben 2000 lelket tett ki. A 80 zsidó tehát a város lakosságának $^{1}/_{25}$ részét teszi ki.

Ha pedig azt akarjuk tudni, hogy a zsidók a város-

nak körülbelül hányad részét birták, akkor a következő eredményre jutunk: A 16 zsidó háztulajdonosnak volt 30 háztelke, mindössze pedig Sopronban volt, ha kerek számot veszünk 226 háztelek, tehát a zsidók, a kik a városnak $^1/_{25}$-ét képezték, birták a városnak körülbelül $^1/_7$-ét. Persze, csak a háztelkeket számítva, mert földbirtokuk sok aligha volt, hiszen még káposztást se adtak a zsidó házakhoz.

Ha a soproni zsidók vagyoni viszonyait nézzük, azt látjuk, hogy a lakosság jobbmódú részéhez tartoztak. A belvárosban laktak, a hol mindenkinek, kevés kivétellel, egész háza, illetőleg telke volt. Csupán egyetlen egy zsidónak volt fél telke. A külvárosban, a hol az $^1/_4$, $^1/_8$, $^3/_8$ telkek tulajdonosai a túlnyomók, a hol leginkább szegényebb sorsú nép lakott, ott egy zsidót sem találunk. Voltak köztük nagyon gazdagok is. Igy «Zerlin dy Judin» maga 10 házzal birt, «Smerl» és «Euerl» testvérek 7 háznak tulajdonosai voltak. Persze, voltak a keresztények közt is tízszeres háziurak: «Mendlpinter» és «Hackch», mindegyiknek 10 háza van.

Tíz házzal birni nem volt oly csekélység olyan viszonyok közt, midőn a legtöbb embernek Sopronban $^3/_4$, $^2/_3$, $^1/_2$, $^1/_4$, $^1/_8$, $^3/_8$ telke volt csupán. Sőt gyakran többen is laktak egy fél telken, mi több, 3 család $^1/_4$ telken húzta meg magát.*)

Hogy a városnak itt érintett viszonyairól bővebb és világosabb áttekintést nyújtsak, ide mellékelem az

*) «It. (em) Nudl pechin (Nudl-Bäckerin) nikel glaz'un prompel mit ainander i virtail.» *Sopron város levélt.* Lad. VIII. et H. fasc. I. Nr. 22.

említett telekkönyv alapján, persze csak hozzátevőleges pontossággal készített táblázatot:

| Városrész | Belváros | | Külváros |
|---|---|---|---|
| Házak illetőleg telkek száma | keresztényé | főösszeg $78\frac{3}{4}$ | $118+\frac{1}{2}+\frac{1}{8}+\frac{2}{3}$ |
| | zsidóé | 30 | 0 |
| Háztulajdonosok száma | keresztény | « 76 | 301 |
| | zsidó | 16 | 0 |
| Több házzal birók száma | keresztény | 23 | 10 |
| | zsidó | 5 | 0 |
| Egy házzal birók száma | keresztény | 37 | 8 |
| | zsidó | 10 | 0 |
| $\frac{3}{4}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{2}$ telekkel birók száma | keresztény | 16 | 89 |
| | zsidó | 1 | 0 |
| $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{3}{8}$ telekkel birók száma | keresztény | 0 | 127 |
| | zsidó | 0 | 0 |
| $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{8}$ telekkel birók száma | keresztény | 0 | 67 |
| | zsidó | 0 | 0 |

N. Lajosnak 1382-ben bekövetkezett halála után az ország pártharczok színhelye lőn, a közállapotok mindinkább ziláltabbak lettek.

Máriát és Kis Károlyt (1382—87) Zsigmond, Mária férje, váltotta fel az ország uralmában, a ki a leghoszszabb ideig uralkodó magyar király volt. Uralmának 50 évi tartama (1387—1437) nem sok jót hozott se az országnak, se a zsidóságnak. A sok háború a király fényűzése, pazarlása, roppant adósságainak kamatai nagy összegeket nyeltek el. Ezen összegek előteremtésében természetesen a zsidóságnak is, akarva nem akarva, ki kellett a maga részét vennie.

Midőn 1405 nyarán Zsigmond Bosznia és Dalmátia ellen nagy háborúra készül, a városokra adót vet ki. A soproni zsidókra is igen nagy összeget rónak a király megbizottjai: *Miklós* altárnokmester és *Geus Péter*, kiket a király teljhatalommal felruházva küld Sopronba. A város utasítása szerint 3000 arany forintot és 500 kamara forintot vetnek ki a soproni zsidókra [1]) a mi tekintetbe véve, hogy Eperjes városa 500 aranyat fizet csak,[2]) roppant nagy összegnek mondható. Nem is birták a zsidók egyszerre kifizetni az egészet, csupán 1000 arany forintot. Azonban a többinek is meg kellett lenni. Nem hagyták őket nyugton. De meg a város is felelős volt érte. A következő évben a 3500 forintnyi összegből már csak 500 forinttal tartoznak, de ezt is sürgeti a király, a kinek még a folyton tartó háborúskodás sok pénzét nyelte el. 1406-ban Zsigmond egyenesen Sopron városát szólítja fel, hogy a zsidók 500 frtnyi tartozásának megfizetéséről gondoskodjanak és a pénzt adják a fent említett Geus Péternek.[3]) A városnak a zsidók adóiért való felelőssége annyira terjedt,

[1]) L. *a 4. sz. okmányt.*

[2]) L. *Fessler* II. 302. l. 2. jegyzet.

[3]) Eredetije *Sopron város levéltárában* Lad. L. fasc. IV. Nr. 108.: «. . . conquestus est nobis fidelis noster. Nobilis Petrus Gews . . . ut sibi de pecuniis in quibus nobis Judei dicte civitatis nostre Soproniensis obligabant summam dare debuissetis, tamen vos sibi adhuc de summa . . . per Nostram Maiestatem deputata in Quingentis florenis auri remansistis obligati nec ipso sibi persolvere curassetis». . . (Datum Bude dominico die ante festum beati Petri Apostoli ad Kathedram Anno 1406.)

hogy egy ízben Zsigmond idejében a királyi főkincstartó *Nasser Zuborius* azzal fenyegeti meg Sopron városát, hogy ha a soproni zsidóknak deczember körül esedékes királyi adójának megfizetéséről a város nem gondoskodik, akkor minden kétség nélkül lefoglaltatja a polgárok jószágát és vagyonát.[1])

Kényelmetlen lehetett mindenesetre a városnak a zsidók adóját behajtani, azonban hébe korba még is volt valami kis haszna belőle. Ha nem csurrant, hát csöppent. Megtörtént, hogy a város beszedte a zsidó adót, és azután küldöttséget menesztett a királyhoz, hogy a város szegénysége és nyomora miatt engedjen el valamit az adókból.

Igy 1423 deczember 11-én 76 arany forintot ajándékoz Zsigmond Sopron városának, a mely összeget részben boradó, részben zsidó taksa fejében már beszedte.[2])

Azonban Zsigmond a terhek mellett, a melyeket a zsidókra rakott, némi elismerést, jobban mondva pártfogást is juttatott nekik. A soproni zsidóknak 1431 előtt külön királyi szabadalmi levelet adott, a mely szabadalomlevél nem teljesen új, hanem már egyéb régi szabadalmakon nyugszik. Ezen régi szabadságokra (antiquis libertatibus) és Zsigmond király által adott

[1]) L. *az 5. sz. okmányt.*

[2]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. XLV. et U. U. fasc. I. Nr. 5.: «. . . Septuaginta sex flor. auri puri, quos ipsi in Anno dom. millesimo CCCCXXIII. de Taxa seu Collecta vinorum presbiterorum *et Judeorum* nostre Maiestati et phisco nostro Regio soluere debuissent» . . . (donauimus). (Datum Tata sabbato proximo ante festum beate lucie virginis.)

szabadságokra hivatkozik Gara Miklós nádor, midőn mint országos zsidó biró Sopron városát sürgősen felszólítja, hogy a közöttük lakó zsidókat régi szabadságaikban úgyszintén azokban is, melyeket a fenséges fejedelem, Zsigmond király által nekik kégyesen adományozott szabadalomlevélben olvashatnak, csonkíttatlanul és háborítlanul őrizzék meg.[1])

Valószínüleg ezen szabadalomlevél, a melyről Gara országos zsidó·biró beszél, nem egyéb, mint a zsidók régi, még IV. Bélától 1251-ben kapott privilegiuma, a melyet a magyarországi zsidók nevében egy *Farkas* nevezetű soproni zsidó Zsigmond király által 1431-ben több példányban megujíttatott és királyi pecséttel hitelesíttetett.[2])

Zsigmond halála után veje Albert követte a trónon (1438—1439.), a ki mint a középkori fejedelmek általában a zsidókat a kincstár tulajdonának «kamaraszolgáknak» tartotta, a kiknek vagyona fölött szabadon rendelkezhetik. Sopronban egy György nevezetű mészáros folyamodik hozzá, hogy soproni zsidóknak járó tartozásai miatt tönkre kell mennie. Albert 1438-ban tudatja Sopron város tanácsával, hogy az ő akarata, hogy az «ő» zsidói Sopronban elégedjenek meg a tőkével a kamatokért pedig továbbra ne zaklassák az adóst.[3])

[1]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. IV. et D. fasc. IV. Nr. 282. (Datum Bude Sabbato proximo post f. b. Ambrosii conf. 1431.). Nem mint *Hajniknál* (i. h. 226. l. 98. j.), a ki 1421-et ír.

[2]) L. *Kaprinai* I, 464., Kohnnál 185. l.

[3]) L. *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 3. Nyomtatva *Kohn* i. m. 10. sz. okl.

Albert után egy ideig özvegye Erzsébet ült a magyar trónon (1439—1442.). Erzsébetet Sopronhoz szoros kötelék fűzte. Sopron nem hajolt a trónkövetelő Ulászló pártjához, hanem szivvel-lélekkel csatlakozott Erzsébethez. Azonfelül a soproni polgármester és zsidó birónak, *Gelusch Péternek* volt özvegye a hires *Kottanner Ilona*,[1]) a ki Erzsébet királynénak igen becses szolgálatot tett. *Kottanner* ment Visegrádra a koronáért és nagy bátorsággal és lélekjelenléttel hatalmába kerítette és vánkosba varrva vitte Komáromba, onnan Székes-Fehérvárra, a hol a csecsemő László fiát Erzsébet meg is koronáztatta. Kottanner Ilona tartotta a sirdogáló csecsemőt a koronázási aktus alatt. Később a megkoronázott kis királyfiut Sopronba vitette Erzsébet, a hol leginkább biztonságban tudta.[2]) A soproniak bátran kérhettek tehát egyet-mást kedvezmény fejében.

Kértek is. Még pedig olyasmit, a minek majdhogy a zsidók adták meg az árát.

Ugyanis még Zsigmond ráparancsolt volt a szabad királyi városokra, hogy falakkal erősítsék meg magukat és fokozzák ellentálló képességüket. Sopron is megerősítette magát és ezen erődítési munkálatok következtében egynémely keresztény lakosnak a házát le kellett bontani.

Láttuk, hogy Sopron kül- és belvárosra volt felosztva. A belvárosiak az erődítés által nem szenved-

[1]) *Nagy Imre:* Sopron multja, 57. l. (A magyar tört. társ. Sopronban való időzése alkalmából 1883.)

[2]) *Fessler* i. m.

tek, hanem leginkább a külvárosiak. A zsidók házai pedig a belvárosban voltak.

Már most a külvárosi lebontott házak tulajdonosai iparkodtak magukat a zsidók házaival kárpótolni. Kapóra jött nekik, hogy Erzsébet királyné 1440-ben épen Sopronban tartózkodott.

Sikerült nála egy királyi rendeletet kieszközölni, melynek értelmében a soproni zsidók házait egyszerüen elrabolhatják; a tanács az elrablott zsidó házakat azon keresztény lakók közt igazságosan oszsza ki, kiknek házai az erődítési munkálatok miatt leromboltattak.*) «Mert — a mint ezen eljárását a királyné megokolja — az Istentől rendelt jog következtében a keresztény népek a zsidók nemzetsége ellenében előnyben részesítendők és megbecsülendők, hogy ez által a hit diadalmasan kerüljön elő.

Azért tehát szorultságukban és szükségükben irgalommal és kegyelemmel akarok velük lenni».

És ezen «irgalom» annyira terjed, hogy a királyné elrendeli, hogy az összes soproni zsidókat, akiket így felső jóváhagyás mellett kiüznek házaikból, négy házba szorítsák össze. Pedig tudjuk, hogy már a 14. század végén körülbelül 80-ra, a 15. század végén pedig 400-ra rugott a zsidók száma Sopronban; házaik száma pedig 1440-ben 16 volt.

*) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 4. A latin mellett német másolat is fekszik. A latin le van nyomtatva *Kohnnál* i. m. 14. sz. okm. A németnek czíme: «Abgeschrift unser genidigisten Fraun der Kuniginn brif von wegen der Juden heuser».

Ámde nem történt így amint a királyné irgalmas szíve sugalta. Erzsébet tervezett és Frigyes végezett. Erzsébet nagy pénzzavarban volt; már pedig a trónkövetelő Ulászló ellen csapatokat kellett gyüjteni. Nem tudott magán máskép segiteni, elzálogositotta III. Frigyes császárnál ékszereit, ausztriai birtokait és végül Sopron városát is zálogba vetette 8000 frtért. 1441-ben tehát nem Erzsébet, hanem Frigyes parancsolt. A zsidók, kik a kamara tulajdonát képezték, persze szintén átmentek Frigyes birtokába. Frigyes pedig 1441. junius 25-én szigoruan meghagyja Ebersdorfi Zsigmondnak, Sopron kapitányának, úgyszintén a tanácsnak, hogy a soproni zsidóknak semmi bántódásuk ne legyen. «Komolyan akarjuk és ajánljuk — irja Frigyes, — hogy ha valaki a soproni zsidóknak az ugyanottani zsidó utczában levő 16 házát, a hol most laknak, avagy zsinagógáját («Judenschul») bántaná, üzletükben őket akadályozná, vagy zavarná, azt meg ne engedjétek. Hanem mi miattunk őket szilárdul védelmezzétek.

A mit a falonkivüli házakra kölcsönöztek és a miről adóslevelük van, vagy pedig a zsidó könyvbe be van jegyezve ..... rajta legyetek, hogy úgy a főösszeget, valamint a kamatokat is megfizessék a zsidóknak».*)

Frigyes fenhatósága alatt (1441—1464.) a soproni

*) Másolata *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 6. kivül: «Des Römischen kunigen Brifes abgeschrifft von der Juden wegen». Czíme: «Ad Sigismundum ab Ebersdorf capitaneum Soproniensem et senatum». Nyomt. *Kohnnál* 15. sz. okm.

zsidók még voltak védve a jogtalan támadásoktól. Míg a város Erzsébet fenhatósága alatt állt, már akkor is pártfogolta azon zsidókat, a kiknek rokonai Német-Ujhelyen laktak és nála kerestek védelmet. Igy 1441. febr. 3-án felszólítja Sopron város tanácsát, hogy a bebörtönzött «Köphel» zsidóval, kinek rokonai Német-Ujhelyen laknak és nála panaszt emeltek, emberségesen bánjanak. Persze most még nem beszél a tanácscsal parancsolólag, hanem levele végén hozzáteszi: «A felséges fejedelemasszonynak, a mi rokonunknak, Erzsébet királynénak további ajánlása folytán».[1])

Midőn azonban ugyanazon év febr. 25-én Sopront zálogba kapja, attól kezdve már más hangon szól a tanácshoz, nem kér, hanem parancsol.

1452. aug. 30-án meghagyja Sopron városának, hogy Mayrlein és Muslein zsidók és Satler István soproni polgár közt tüzzenek ki tárgyalást és igyekezzenek őket békésen kiegyenlíteni. Ha azonban a két zsidó hitelező és Satler adós közt a főösszeg és kamatra nézve megegyezés nem jön létre, akkor haladéktalanul tegyenek neki jelentést az ügyről, hogy ő maga méltányosan elintézhesse.[2])

Frigyesnek a városhoz intézett leveleiből látjuk, hogy a zsidók jogügyleteit, pereit a város nem intézte

[1]) Eredetije *Sopron város levéltárában* Lad. K. fasc. III. Nr. 91.: «. . . denselben köphl. in derselben eur vanknuss gütiklich haltet . . . auf der durchlauchtigisten fürstin unserer lieben Mumen frave Elisabethn kunigin zu Ungern etc. verrer emphelen».

[2]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. K. fasc. III. Nr. 115. (Datum Német-Ujhely an Eritag sannd Augustinstag.)

el úgy, a hogy Frigyes kivánta. Egyes zsidókat a tanács fogva tartott hivatkozva a város privilégiumaira, hogy mindenki fölött biráskodhatik. Frigyes pedig nem engedte a maga jogát és hivatkozott arra, hogy a zsidók az ő kamarájának tulajdonát képezik, és egyedül neki van joga velük rendelkezni. Hogy ezen herczehurcza alatt a zsidók legtöbbet szenvedtek, az képzelhető. Sopron város tanácsa fogva tartott egy zsidó gyermeket, Muselt, Náchám zsidónak fiát. Frigyes 1456. julius 26-án leir a városhoz és csudálkozásának ad kifejezést, hogy az ő parancsa daczára nem adták a nevezett zsidót Reyhenberger Reimprecht étekfogónak. A leghatározottabban parancsolja, hogy a zsidót azonnal szolgáltassák ki, mert a városnak nincs joga a zsidók fölött itélkezni.[1]) A város azonban nem enged. Négy nap mulva Frigyes ismét sürgeti az ügyet és még határozottabban szól a városhoz.[2])

Egyszersmind elküldi Sopronba Schrutawer Henrik ajtónállót a királyi megbizó levéllel, a melynek értelmében a zsidó fiut neki kell átadni.

A város azonban még mindig nem enged.

Erre jul. 11-én még egy mandatumot küld a császár Sopronba, amelyben szemükre hányja, hogy háromszori felszólításának sem engedtek, a zsidó fiút még máig sem küldték át.

Pedig tudhatják, hogy a zsidók fölött, mivel ők a kamara szolgái, a város nem itélkezhetik, hanem csakis

[1]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. K. fasc. III. Nr. 146. (Datum N.-Ujhely 1456 an freitag nach sannd margarethentag.)
[2]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. K. fasc. III. Nr. 140.

ő maga; azért komolyan akarja és ajánlja nekik, hogy a fiút azonnal adják át az étekfogó Reyhenberger Reimprechtnek. Ha valakinek valami követelni valója lesz a fiún, majd ő azt elintézi méltányosan, úgy hogy a város szabadalmaiban sem fog kár esni. «Máskép ne cselekedjetek; ezt nagyon is komolyan gondoljuk» — így végzi Frigyes a levelét.[1])

Hogy mi történt Musel zsidó fiúval, azt nem tudjuk, de minthogy Frigyes további, a városhoz intézett leveleiben nem említi, valószinüleg a város mégis átszolgáltatta a herczegnek. Ámde Sopronban mégsem szünt meg a zsidók zaklatása. Voltak, a kik megunva a sok kellemetlenséget, el akartak Sopronból költözködni. Nehogy a zsidóktól húzott jövedelme csökkenjen, a város nem engedte őket. Azért Frigyes 1456 szept. 24-én felszólítja a várost, hogy a 2 zsidót, Mair és Ábrahámot, Köppflein zsidó vejeit, a kik maguk feleségeikkel együtt és vagyonukkal — amint ezt a császárnak bejelentették — Német-Ujhelybe akarnak költözködni és ott letelepedni, hagyják békében akadály nélkül elmenni és ne tartóztassák fel őket.[2]) Persze, azt nem nagyon bánta Frigyes, ha a soproni zsidók Ujhelybe költözködtek; hisz ott is az ő fenhatósága alatt maradtak és a kamara kincstár megtöltéséhez ott is hozzá járultak. Ha azonban a soproni zsidók máshova költözködtek, az már nem volt neki közömbös.

Pedig a zsidók nem érezhették magukat jól Sopron-

[1]) L. *a 7. sz. okmányt.*
[2]) L. *Sopron város levélt.* Lad. K. fasc. III. Nr. 148. (Datum N.-Újhely, «an freytag sant Ruprechtstag in herbst».)

ban. Az elköltözködés gondolata nem állhatott tőlük távol. Ez Frigyesnek persze nem volt inyére. Azért 1460 jul. 25-én a következőket irja Sopron város tanácsához:

«Azt halljuk, hogy a mi zsidóink Sopronban különféle módon zaklattatnak. Komolyan ajánljuk és akarjuk, hogy rajta legyetek, hogy ezentul az ilyen zaklatásoktól megkiméltessenek és úgy tartassanak, amint régóta szokásban van. Ti magatok se zaklassátok őket, *nehogy ezáltal Sopronból elűzessenek, hanem inkább hogy mi alattunk maradjanak*».[1]) Persze a zsidók elköltözése tetemes kárt okozott a kamarai kincstárnak, a hova ők évi járulékokat fizettek. Azért, midőn Mátyás megkoronázása után Sopron is meghódolt és újra Magyarországhoz visszakerült, akkor Frigyes már nem nézte jó szemmel, ha Német-Ujhelyből zsidók átmentek Sopronba lakni, sőt tőle telhetőleg meg is akadályozta. Midőn *Vosell József* és *Salamon* német-ujhelyi zsidók 1478-ban, midőn Mátyás és Frigyes közt hevesen folyt a harcz, a császár engedélye nélkül Sopronba költözködtek, akkor Frigyes — úgy látszik megtorlásból — megparancsolja Gramer András német-ujhelyi birónak, hogy a nevezett zsidóknak járó tartozásokat és az ő könyveiket az ő számára szedje össze.[2])

A német-ujhelyi zsidók Mátyás idejében is élénk kapcsolatban voltak Sopronnal és úgy mint előbb, most is kölcsönöket adtak a soproniaknak.[3])

[1]) L. *a 8. sz. okmányt.*
[2]) L. *Archiv für Kunde oestr. Gqu.* 1852. 381. l.
[3]) *Sopron város levéltárában* Lad. K. fasc. II. Nr. 72. (1475 jul. 22.)

Mátyás uralkodása alatt Magyarországon nem történt a zsidóknak bántódása. Megerősítette privilegiumaikat is. Általában erős kezű, tekintélyes és energikus királyok alatt a zsidóknak kevesebbet kellett szenvedniök, mint egyébként, mert a városok megjuhászodtak, nem mertek a király akarata ellen cselekedni, avagy vele egyenesen kikötni.

Hanem mihelyt Mátyás a szemét behunyta, már Sopronban ismét a régi szellem, az igazságtalanság és a jogtiprás szelleme kap lábra a zsidókkal szemben.

Mátyás 1490 ápr. 6-án halt meg és néhány napra rá Sopron városa az egész zsidóságot mind egy szálig börtönbe veti. Az országban nagy zavar és fejetlenség uralkodik. Nincs király, hanem egy csomó trónkövetelő. Az ország pártokra szakad. Az ilyen helyzet alkalmasnak látszik a soproniaknak, hogy a zavarosban halászhassanak. A börtönbe vetett zsidóknak kijelentik, hogy csak azon föltétellel bocsátják őket szabadon, ha a soproni polgárok összes adósságait elengedik. A zsidók, úgy látszik, a leghatalmasabb pártnál kerestek védelmet, Mátyás özvegyénél és természetes fiánál. Beatrix és Corvin János még ugyanazon hónap 21-én rendeletet intéznek Sopron polgármesteréhez és az esküdtekhez, a melyben tudtukra adják, hogy a soproniak a zsidókat fogságba vetették, hogy adósságaikat így kényszer által velük elengedtessék. Minthogy azonban — mondja a királyi levél — az így fölzaklatott zsidók kizárólag a mi királyi kamaránkhoz tartoznak és mivelhogy ezen időben, a mikor az ország király nélkül szükölködik, inkább megvédelmezni vagytok kötelesek a zsidókat, mintsem zaklatni; azért kérünk és buzdítunk bennete-

ket, hogy a zsidókat ezen levél kézhezvétele után tüstént, minden haladék nélkül bocsássátok szabadon. Ha pedig más okból börtönöztétek őket be, úgy mi azoknak, kik a zsidók ellen jogos panaszt fognak emelni, igazságot fogunk szolgáltatni.[1])

Azonban nemsokára nagyot fordult a koczka. Corvin legyőzetett; II. Ulászló király lett. Miksa a magyar korona után áhítozva, becsap az ország nyugoti vidékére és Sopron 1490 szept. 28-án meghódol és ismét osztrák fenhatóság alá jut.[2])

Az osztrák dicsőség azonban nem tartott sokáig. 1491 nov. 7-én Miksa vereségei folytán Sopron ismét visszakerül Magyarországhoz Ulászló fenhatósága alá. Az ügyefogyott, tehetetlen király jó pénzért a zsidókért is tett valamit, már a mennyi az ő megfogyatkozott királyi hatalmától épen kitellett.

Említettük, hogy Mátyás halála után a soproni zsidók bebörtönöztettek. Köztük volt egy győri zsidó is, Simon, a ki Jochebed feleségével és gyermekeivel épen Mátyás halála után jött Sopronba. Őt is minden ok nélkül börtönbe vetették és összes vagyonát, 800 frtját is elrabolták tőle.

A soproniak tudták, hogy a zsidók a dolgot így nem hagyják, hogy a hatalmasoknál fognak segítséget keresni

[1]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 8. Kívül a czíme: «Prudentibus et circumspectis Magistro civium ac iudici et juratis civibus civitatis Soproniensis fidelibus ac amicis nobis dilectis». Nyomt. *Kohn* i. m. 24. számu okm.

[2]) L. *Magyar tört. tár* 9. k. 176. l. és *Archiv für K. oest. Gqu.* 1849, II. 417. l.

— a mint tényleg Beatrix és Corvin Jánoshoz fordultak — azért az erőszak következményeitől tartva, iparkodtak eljárásuknak törvényes szinezetet adni.

A börtönbe vetett Simon zsidótól kicsikartak egy nyilatkozatot, hogy ő a 800 frtot saját jószántából ajándékozta a városnak, hogy a városnak szükségén, mely Mátyás elhalálozása és bizonyára Miksa becsapása folytán származó kiadásokból keletkezett, némileg segitsen.

És pedig azért ajándékozta a városnak — így mondatják a soproniak Simonnal — mert ő tulajdonképen halált érdemelt, «mivel a soproniak ellen nagy és durva pert inditott», de a soproniak megkegyelmeztek neki és életét odaajándékozták, hát ő is a 800 frtot jószántából nekik adta; de ha mégis eszébe jutna ezt tőlük követelni, úgy ezt előre semmisnek nyilvánitja, avagy ha a királynál, vagy más hatalmasnál ellenük tenne valamit, úgy ő előre kötelezi magát a soproniakért a büntetés lefizetésére. A nagyobb biztonság kedveért megesketik Simont és saját héber aláirásával is ellátttatják a nyilatkozatot, azonfölül a soproni rabbival és négy zsidó tanuval is aláiratják.*)

Ez történt 1490 április 16-án. Öt napra rá, ápr. 24-én, jött már Beatrix és Corvin emlitett parancsa. Aligha volt meg a kivánt hatása, a minek oka bizonyára abban keresendő, hogy Corvin és Beatrix nemsokára hatalmukat elvesztették. Látjuk ugyanis, hogy Simon zsidó 1490 szept. 25-én Székes-Fehérvárra Ulászló elé kénytelen menni és elpanaszolni, hogy a soproniak mily

*) L. *a 9. sz. okmányt.*

galádul bántak el vele, hogy feleségét és gyermekeit még mindig fogva tartják. Erre Ulászló Sopron városához rendeletet intéz, a melyben megparancsolja, hogy Simon zsidó feleségét és gyermekeit bocsássák szabadon, elrablott vagyonát pedig térítsék meg, mivel az országnak egy lakosát sem, legyen az bárki, vagyonában megkárosítani és kirabolni nem engedheti. Ha valakinek Simon zsidó, avagy felesége és gyermekei ellen valami ügye van, úgy arról neki tegyenek jelentést.*)

Ulászló szavainak azonban semmiféle foganatja nem lett.

A királynak úgy sem volt nagy tekintélye. Ahhoz még hozzájárult, hogy ezen rendelet kibocsátása után 3 nappal Sopron osztrák fönhatóság, Miksa uralma alá került (1490 szept. 28.), így hát a soproniakat Ulászló rendelete nem igen nyugtalanította. A zsidó asszony gyermekeivel továbbra is a börtönben maradt.

Persze, a soproniak annál inkább sem bocsátották szabadon őket, mert hát Simon zsidó a város által kicsikart igéretét nem tartotta meg és esküje daczára mégis a hatalmasokhoz fordult segítségért. Ámde Simon nem nyugodott. Felesége és gyermekei már több, mint egy év óta szenvedtek a soproni börtönben. Mihelyt a város Miksa vereségei folytán újra Ulászló fenhatósága alá került (nov. 7.) rögtön a királyhoz fordult és decz. 7-én a mult évben Székes-Fehérvárott kiadott rendeletét megújíttatja vele, a melyben újra ráparancsol Sopron városára, hogy Simon zsidó feleségét és gyerme-

*) L. *a 10. sz. okmányt.*

keit tüstént bocsássák szabadon, elrablott vagyonát pedig térítsék meg.[1])

A második parancs úgy látszik használt. Simont legalább nem találják többé Sopronban, hanem rövid idő mulva ismét Győrben van és Monyorókereki Elderboch Jánosnak tekintélyes összeget ad kölcsön,[2]) a miből azt következtetjük, hogy Sopronban mégis visszakaphatta pénzét. Azonban nemcsak Simon járt így. Az összes soproni zsidókat megsarczolták és erőszakkal elvették pénzüket. Harb Kristóf soproni polgár a polgármester tudtával és akaratával 130 frtot csikart ki a zsidóktól, azonfelül 60 frtot a saját számlájára kért kölcsön tőlük, a mit visszafizetni általában nem is akart. A zsidók látván, hogy a városi hatóságnál nemcsak hogy védelmet nem találnak, hanem mint eddig is rendesen, úgy most is a városi tanács kizsarolásukat előmozdítja, a királynál kerestek igazságot.

Elküldték *Farkas* soproni zsidót a királyhoz. Farkas úgy látszik tekintélyes ember és a soproni zsidók ügyvivője volt. Már Zsigmond alatt is szerepel egy «Farkas» nevű zsidó 1431-ben. Az országos zsidó törvények megerősítését vitte keresztül Zsigmondnál. Ez, amannak tán valamelyik utóda, a soproni zsidók panaszát viszi Ulászló trónja elé. A király 1492 márcz. 22-én meghagyja a városnak, hogy a zsidóknak elégtételt kell szolgáltatni, «mivel nem engedhetjük az ország egyetlen lakosának, tehát a fönhatóságunk alatt élő zsidóknak sem a vagyonát és pénzét elraboltatni». Meghagyja

[1]) L. *a 10. sz. okmányt.*
[2]) L. *Kohn* i. m. 29. sz. okm. 438. l.

a városnak, hogy Harb Kristóf vagyonából kell a kifosztott zsidókat kielégiteni.[1])

Azonban az erélytelen és hatalomnélküli királynak parancsszava nem nagy hatással bírt sehol az országban és így Sopronban sem. A zsidókat mindig más és más ürügyek alatt folyton zaklatták. A soproni zsidók úgyszólván nem tesznek egyebet, mint börtönből ki, börtönbe be. Folyton a börtön küszöbén állanak, szabadság és fogság közt lebegnek.

Egy Salamon nevezetű soproni zsidó fiának eszébe jutott és egy szép napon kikeresztelkedett. Azután meggondolta a dolgot és újra zsidó lett. Ez ismét nem tetszett neki, gondolt egyet és ujra kikeresztelkedett.

Mint a középkori kikeresztelkedett zsidók szokták, ő is egykori hitsorsosai ellen áskálódott. A zsidók birták rá — azt vallotta ellenük, — hogy a keresztény hitet hagyja oda és térjen vissza a zsidósághoz. E miatt a soproni zsidók nagy részét börtönbe vetették. A zsidók ismét a királynál kerestek oltalmat..

Ulászló 1493 márcz. 14-én megparancsolja a soproniaknak, hogy a bebörtönzött zsidókat azonnal helyezzék szabad lábra. Ujra meg ujra hangsulyozza — ki tudja hányadszor már? — hogy a zsidók kizárólag a királyi kamarához tartoznak, de ez izben még azt is hozzáteszi, hogy ne merjék magukat többé a zsidók ügyeibe beleártani![2])

[1]) L. *a 11. sz. okmányt.*

[2]) *Sopron v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 11. L. *Kohn* i. m. 448. l., a hol azonban *Paur J.* tévesen másolt 1503-at, mert az oklevél kelte «Datum Bude feria tertia pro-

Hogy mennyit használt Ulászlónak szava, bizonyítja a két év mulva bekövetkezett esemény. Baytmiller Lajos városkapitány önhatalmulag adót vetett ki a soproni zsidókra és ezen adó egy részét be is szedette. Pedig hát a soproni zsidók a királyi kamara egy részét képezték! De hát a zsidókat szabadott tépni, huzni. Ulászló ismét kész volt a rendeletével. 1495 máj. 1-én ráparancsol a városra, hogy ne hagyjon a zsidókra adót kivetni, a már beszedett összeget vissza kell az illetőknek adni, magukat a zsidókat pedig kötelességük megvédelmezni a városkapitány és embereinek mindennemü erőszakoskodása ellen.[1])

Ulászlóra nem sokat adtak a szabad királyi városok. Több nyomatékkal birt a nádornak szava. Szapolyai István volt akkor Magyarország leghatalmasbb főura. Ulászló az ő megválasztását is részben neki köszönhette. Szapolyai volt az ország nádora. A nagyszombati zsidók ügyeit is Szapolyai intézi, mivel a király N.-Szombatot és vele a zsidókat is elzálogosította nála.[2])

A soproni zsidók ügyébe is beleszól Szapolyai István, vagy mint a király helytartója, tehát nádori minőségben, vagy tán mint *zálogtulajdonos*. 1496-ban ugyanis Miksa császár a brucki országgyülés határozata értelmében a zsidókat Német-Ujhelyből kiüzi.[3])

xima post Dominicam Reminiscere Anno Domini etc. LXXXX-mo tercio». (1493.)

[1]) Az oklevél *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 12. L. *Kohn* i. m. 446. l.

[2]) U. o. 244. l.

[3]) L. *Pollák Miksa:* A zsidók Bécs-Ujhelyen, 94. l.

Érdekes, hogy a 136 évvel ezelőtt Sopronból kiüzött zsidók Német-Ujhelybe vették útjukat; most pedig, 136 év után, a Német-Ujhelyből elkergetett zsidók Sopronban kerestek menedéket. A negyedik ivadék újra visszaszármazik szépapja szülőföldjére.

Szapolyai István 1497 márcz. 30-án Sopron városához rendeletet intéz, hogy azon zsidókat, kik Német-Ujhelyről elköltözködnek, legalább 3 hónapra fogadják be Sopronba vagyonukkal együtt, hogy onnan azután lakhelyeiket, a melyeket időközben maguknak kiszemelnek, akadálytalanul felkereshessék. Egyszersmind felkéri a várost, hogy őrködjék fölötte, nehogy a polgárság részéről bármily akadékoskodásnak vagy zaklatásnak legyenek kitéve.*) A város, úgy látszik, Szapolyai Istvánnal nem mert ujjat huzni, a német-ujhelyi zsidókat beeresztette.

De az utolsó kérését, hogy ne zaklassák őket, vajmi kevés figyelembe részesítette. Valóban bámulnunk kell azt a leleményességet, hogy Sopron mit ki tud eszelni a zsidók zaklatására. A Német-Ujhelyből jövő zsidókat, úgy látszik, megmotozták és készpénzüket *megvámolták*. Minthogy minden portéka után — így okoskodtak a jó soproniak — vámot kell fizetni, a mit a városba behoznak, hát miért ne lehetne a zsidóktól a pénz után harminczadot követelni. Egy *Hyndel* nevü zsidó asszonytól, a német-ujhelyi *Muskáth* zsidónak az özvegyétől harminczad ürügye alatt elvették a készpénzét.

A kifosztott panaszt emelt Szapolyainál. 1497 ápr. 16-án ugyanis Szapolyai leir Sopron városához és föl-

*) L. *a 12. sz. okmányt.*

szólítja Erdélyi Jakab polgármestert, hogy a harminczad ürügye alatt elvett pénzt adja vissza a zsidó asszonynak, «mivel még a hitetleneknek is igazságot kell szolgáltatni.»[1])

A soproniak azonban nem akarták belátni, hogy készpénz után harminczadot kérni valami hallatlan dolog, nem is adták vissza a pénzt a kifizetett asszonynak, mig Szapolyai ápr. 8-án egy másik rendeletet nem menesztett a városhoz, a melyben hangsulyozza, hogy a német-ujhelyi zsidók az ő egyenes parancsára tartózkodnak 3 hónapig Sopronban. Ezeknek pénzéből pedig harminczadot venni tilos, minthogy széles Magyarországon sehol sem vesznek készpénz után harminczadot.[2])

Ezt Szapolyai bizonyára legjobban tudta, hisz ő volt az ország harminczadának a főbérlője; lehet, hogy azért apelláltak a zsidók ő hozzá.

Ulászló idejében, a mint látjuk, többeknek volt beleszólása a zsidók ügyeibe. Persze, minél több az úr, annál több pénzbe kerül, mert ingyért ezen korban

[1]) Az oklevél *Sopron város levélt.* VIII. et H. fasc. III. Nr. 137.: (audivi) . . . «grauem querelam perfidee Judee Hyndeel Relicte condam Judei Muskath in Noua Civitate . . . eciam de pecuniis Tricesimam soluere teneretur . . . cum autem Infidelibus . . . Justitia sit administranda . . . rogamus» etc. (Datum Bude feria tertia proxima post f. vtorum Thiburcii et Valeriani martirum anno dom. 1497.)

[2]) Az oklevél u. o. Nr. 136.: «de pecuniis non est consuetum in regno hoc aliquas tricesimas petere aut exigere» . . . (Datum Bude feria quarta proxima post f. beati Marci Evangeliste Anno dom. 1497.)

semmit se tettek, különösen nem a zsidóknak. Ulászlón és Szapolyain kívül még egy harmadik is beleszólt az ország és egyszersmind a zsidók ügyeibe is: Miksa, ki mint római király az összes zsidók urának képzelte magát[1]) és őket pártfogásáról is biztosította. Ezt azért tette, hogy így is dokumentálja, a mit oly sürün hangoztatott, hogy ő Magyarország királya. Egyes városokhoz rendeleteket is intézett. Igy, midőn a bécsi Szent-Ágoston klastrom templomából elvész egy 24 font értékü oltárterítő és azt hiszik, hogy a soproni zsidóknál van elzálogosítva, 1499 november 28-án elrendeli «az ő szeretett híveinek», a soproniaknak, hogy kutassák ki az oltárterítőt és Isten dicsőségére szabadítsák ki a kellemetlen kezekből és ha csakugyan igaz, hogy a zsidóknál van, azok kötelesek a klastrombelieknek azt ingyen visszaadni.[2])

Ebben az évben (1499) fejezte be Szapolyai István a hatalmas nádor sikerekben gazdag életét.

Úgy látjuk, hogy halála után ismét Ulászló maga intézkedik a zsidó ügyekben.

Éltének alkonyát a rettenetes parasztlázadás keserí tette el. A Bakacs Tamás toborzotta keresztesek martalóczokká válnak és Dózsát választják vezérül. Az országban kisebb csapatok szervezkednek és a nemesek és főpapok ellen indulnak. Némely helyeken azonban erélyesen szétrobbantják csapataikat. Így Sopronme-

[1]) Az oklevél *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 60. Kívül áll: «Maximilian Freiheit den Juden zu Hungern gegeben». Nyomt. *Kohnnál* i. m. 459. l.

[2]) L. *a 14. sz. okmányt.*

gyében is.[1]) Sopron városa körül azonban nemcsak a főnemeseket és főpapokat fenyegették a lázadók, hanem a zsidókat is. Ulászló külön rendeletben meghagyja Sopron városának, hogy a zsidókat, mivel különös oltalmába és védelmébe fogadta, igyekezzenek úgy a keresztesek, valamint minden más törvénytelen támadás ellenében megvédelmezni.[2])

A zsidók helyzete Ulászló uralma alatt mindinkább rosszra fordult. Ki voltak téve mindenféle zaklatásoknak. A király nem volt ugyan fukar a rendeletekben, de hatásuk vajmi csekély volt. A soproni zsidókban a biztonság érzete mindinkább megrendült. Saját házaikra semmi gondot sem fordítottak: nem tatarozták őket, ha összedűlt, nem építették föl. A börtön, a kifosztás, a megraboltatás, a zaklatás, a mit az utolsó évtizedeken végigszenvedtek és a Miksa által helyeselt zsidó üldözés Német-Ujhelyen és Ausztria többi városaiban bizonyára elvette kedvüket a házépítéstől. Vagyonukat úgy igyekeztek elhelyezni, hogy legkevésbé legyenek kitéve a hirtelen jöhető kifosztásnak. Még emlékezetükben lehetett az 1440-iki esemény, a mikor Erzsébet királyné megengedte a soproniaknak, hogy a zsidok 16 házából 12-t vegyenek el a keresztények számára és a zsidók lakjanak négy házban. A zsidóknak ily körülmények közt házaik megépítéséhez semmi kedvük sem volt. A város panaszt emelt ellenük a királynál, előadva mindennemű sérelmeiket, így a zsidók ellenieket

[1]) *Fessler* 3. kötet, 301. l.

[2]) Az oklevél *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 14. Nyomt. *Kohnnál* i. m. 458. l.

is.[1]) Királyi rendelettel kellett tehát a zsidók országos præfektusára valamint a soproni zsidókra ráparancsolnia Ulászlónak, hogy a zsidók saját házaikat ne hagyják romba dőlni, úgyszintén a várfalak erősítési munkálatainál is segédkezzenek. Mert ha ezt nem teszik, úgy a várost teljhatalommal fogja a király felruházni, hogy a zsidókat kényszerítsék és erőszakkal rávegyék eme munkálatok teljesítésére.[2])

II. Lajos alatt (1516—26) nem javult a zsidók helyzete Sopronban egy cseppet sem. Az adók megszaporodtak, de az értük nyujtott királyi védelem igen problematikus volt. A király maga gyakran a legszükségesebb dolgok hijjával volt. A zsidók adóira nagy szüksége volt. Megkétszerezte tehát a zsidók adóját,[3]) a mellett még rendkivüli adókat is vetett ki rájuk, a melyeknek behajtásáról Mendel Jakab zsidó-præfektus gondoskodott.[4]) A soproniak maradtak legutoljára a fizetéssel, úgy látszik már nagyon ki voltak szipolyozva. Egy év mulva (1519) a rendes szent-mihálynapi zsidó adóval ismét hátralékban vannak. Megint a zsidó præfektusnak kell gondoskodni a behajtásról, királyi levél felmutatása által.[5])

A zsidók személy- és vagyonbiztonsága pedig nem-

[1]) L. *Sopron város beadványát a zsidók ellen. Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 74.

[2]) L. *a 16. sz. okmányt.*

[3]) *Kohn* 268. l.

[4]) Az oklevél eredetije *Sopron v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 15. Nyomt. *Kohn* 462. l.

[5]) Az oklevél *Sopron v. levéltárában* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 16. Nyomt. *Kohn* 464. l.

csak hogy nem erősbödött, hanem még lehetőleg rosszabbodott.

1521-ben oly rosszra fordult sorsuk, hogy a néptömeg rájuk is támadt és ellenséges magatartása által őket nagyon nyugtalanította. Úgy hogy Lajos május 25-én a következő rendeletet bocsátotta ki Sopron számára: «Ámbátor már a mult napokban akartunk polgártársaitok által, a kik a királyi városok ügyében Budán időztek, hozzátok a soproni zsidók zaklattatása miatt rendeletet intézni, de mivel ők tudtunk nélkül eltávoztak, a mi soproni zsidóink pedig — a mint értesülünk — a város csőcseléke által ellenségesen megtámadtatnak és nyugtalaníttatnak; azért nektek e jelen sorok által meghagyjuk szigoruan, hogy a mi zsidóinkat minden zaklatóik ellenében védelmezzétek meg és régi szabadalmaik és szokásaik mellett tartsátok meg őket és minden adósaik részéről származó ügyekben tartoztok nekik igazságot szolgáltatni.» *)

A mint ezen rendeletből kivehetjük a zsidók megtámadása azok pénzköveteléseiből eredt, vagy legalább is azzal állt összefüggésben.

Csakhogy a király parancsa nem sokat használt. Lajosnak sem volt sokkal nagyobb tekintélye mint Ulászlónak. A királyi városok, ha nyiltan nem is mertek vele daczolni, de alattomban a markukba nevettek és a szépen megirt nagy koronás veres pecsétekkel ellátott «a királynak saját megbizásából» készült királyi rendeleteket a sutba dobták és nem sokat törődtek velük.

*) L. *a 17. sz. okmányt.*

Május 25-én érkezett Sopron városához a király rendelete. Hogy milyen foganatja volt, az kitetszik abból, hogy nehány napra rá ismét zavargások fordultak elő és a zsidókat ismét megtámadták.

Lajos egy hét mulva, junius 2-án, új rendeletet intéz a voroshoz, a melyben szemükre lobbantja viselkedésüket, hogy a zsidókat napról-napra jobban zaklatják. Egyszersmind tudatja velök, hogy egyik udvari emberét, *Bán Imrét* küldi hozzájuk, a ki a közelebbi királyi instrukcziókat majd tudatja velök és neki mindenben engedelmeskedni tartoznak.[1]) Mindezek a zavargások, zaklatások, zsidók megtámadása és bebörtönzése — a mi szintén előfordult[2]) — nem birtak hivatalos jelleggel. Maga a városi hatóság jóakaró elnézést tanusított ugyan a rendbontókkal szemben, de velük magát ez ideig még sem azonosította.

Nemsokára azonban ez is bekövetkezett. Maga a város mint hivatalos testület, a polgármester, a város birája, az esküdtek folyamodványt intéznek a király-

[1]) Az oklevél eredetije *Sopron v. levélt.* Lad. M. fasc. III. Nr. 125.: ». . ; Judeorum molestia et turbacione non semel mandavimus . . . Cum autem intelligimus ipsos Judeos in dies magis et magis turbari, misimus tunc in medium vestri fidelem nostrum, egregium Emericum Bán aulicum nostrum presencium ostensorem per quem de turbationibus istorum Judeorum nostrorum vobis nonnulla nunciavimus. Mandamus itaque vobis . . . ut omnibus his, que idem nuntius noster vobis nomine nostro dicet in permissis fidem habere et satis facere debeatis . . . Datum Bude die dominico proximo post festum Sacratorum corporis christi 1521«. — Bán Imre hasonló küldetésben járt Pozsonyban is. L. *Kohn* 471. l.

[2]) L. *a 20. okmányt.*

hoz, a melyben a következőket mondják. «Az egész város mód felett megterheltetik a héberek sokasága által, a kik az igaz hitnek ellenségei és napról-napra mindjobban elhatalmasodnak, úgy hogy már az öregeket és fiatalokat összeszámítva 400-on fölül vannak, a kik a városnak legjobb és legkellemesebb részét lakják, a nélkül, hogy annak romjait megtataroznák. Utálatos uzsoráikkal pedig a nyomoruságos keresztényeknek nehéz munka árán szerzett savát, vérét kiszivják és őket, ha csak ellent nem állnak, bünténvekre csábítják. Ezen okból kegyeskedjék Felséged a kérelmezőket és a nyomoruságos soproni népet *ilyen gyilkosságtól és örökös dögvésztől, a minőt a felette hitetlen zsidók okoznak*, méltó és igen nemes orvoslás által megszabadítni.

Kegyeskedjék a zsidókat messze a városból kiűzni, a miért Felséged halhatatlan dicsfényben fogja elnyerni az égi diadalt.» *)

Így Sopron. Így szól az «ersamer, weiser, fursichtiger Burgermeister, Richter und Rate der Stadt Odenburg.» Most képzelhetjük, hogy bánhattak oly városban a zsidókkal, a melynek *polgármestere így szól a zsidókról a királyhoz intézett kérvényében.*

Ámde ez nem volt elég. A soproniak biztosra akartak menni. Jól tudták, hogy Lajos nem tartozik a szilárd, erős elhatározású férfiak közé, tudták, hogy a király felesége, Mária, nagy befolyással rendelkezik állami ügyekben, mert férjének akarata sokban az övétől függ. Azért a királynéhoz is hasonló tartalmú

*) L. *a 18. sz. okmányt.*

kérvényt intéznek, a melyben értesítik, hogy ügyüket már a királyhoz felterjesztették és hogy legyen ő is segítségükre, hogy a «megrögzött» zsidókat elhajthassák, mert ezek a zsidók «a város legvidámabban, legszebben fekvő részét lakják és mégis lerombolják azt», meg azután «egész éven át nem osztozkodnak a város szenvedéseiben, hanem életüket semmittevéssel töltik», «az átkozott uzsorával szerzett pénzükből a királyi kincstárnak adnak és kis gyermekeiket tartják el.» «A míg pedig *ezek a rablók* köztünk ülnek és uzsorájukkal a szegény keresztényeket *meggyilkolják és elvesztik,* lehetetlen, hogy a felséges asszonynak ez a városa felvirágozzék.» Felsorolván ezután többi kérelmeiket, így végzik a királynéhoz intézett folyamodványukat: «Legalázatosabb kérelmünk odairányul, hogy Felséged ezen említett sérelmek és megrövidített, eltulajdonított és idegen kezekbe jutott szabadalmaink ügyében, leginkább azonban a zsidók ügyében kegyeskedjék kérelmünket Ő Felségénél előmozdítani és legyen a mi kegyes szószólónk, hogy szabadalmainkat újra visszaszerezhessük. Iparkodni fogunk, hogy Felségednek, a mi legkegyelmesebb asszonyunknak ezt testtel-lélekkel meghálálhassuk.» *)

A soproniak azonban elszámították magukat.

A várva-várt engedély helyett, hogy a zsidókat kiűzhetik a városból, II. Lajostól 1523 november 8-án érkezett egy királyi rendelet, a melyben meghagyja a városnak: «Minthogy a soproni zsidók már előbb is gyakorta, különösen pedig most, úgy vagyonukban,

*) L. *a 19. sz. okmányt.*

mint személyükben üldözéseknek és elnyomásoknak vannak kitéve a soproni polgárok és lakósok részéről, és erről a zsidók rimánkodva panaszkodtak nekünk és kijelentették, hogy az ilyen üldözések és elnyomások ellenkeznek régi jogaikkal és szabadalmaikkal ... a mely szabadalmakat elődeim és felséges atyám megerősitette és ezelőtt már én is megerősitettem: azért nem akarjuk megtűrni, hogy őket továbbra is *akár kiűzés, akár bármi más ellenségeskedés által* rettegésbe ejtsétek és elnyomjátok, annál kevésbbé, mert az országban lakó összes zsidók a mi királyi kamaránkhoz és kincstárunkhoz tartoznak. Azért tehát szigorúan meghagyjuk.... hogy őket sem most, sem a jövőben se ne zaklassátok, se ne üldözzétek, akadályokat eléjük ne gördítsetek és nekik károkat ne okozzatok..... Nem akarjuk őket — és ez az egyenes felelet a soproniak kérvényére — ama kötelékből elereszteni, a mely által hozzánk vannak fűzve és a mely állapotba őket királyi atyánk halála után találtuk».*) A soproniak tehát ez egyszer kudarczot vallottak. Ámde — így gondolkoztak a soproniak — valamiképen ezeknek a zsidóknak, ha már el nem lehet őket kergetni, mégis kellene egy kis borsot az orruk alá törni. Elhatározza tehát a városi képviselet 1523-ban, hogy a zsidóknak Sopronban, hogy megkülönböztethetők legyenek a keresztényektől, a «zsidó ruházatot» kell hordaniuk. Ezt a helyi tör-

*) Az oklevél latin és német másolata *Sopron v. levélt.*, a német Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 74 alatt, a latin, melyet *Kohn* (473. l.) közöl, Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II, Nr. 62 alatt.

ványt a soproniak bizonyára a pozsonyiaktól vették, a kikkel — mint később látni fogjuk — egyéb kérdésekben is nagyon rokonszenveztek és egyetértettek, különösen pedig a zsidókkal szemben tanusított eljárásukban.

Többszöri kisérlet történt ugyan Magyarországon, különösen a római kuria részéről a zsidó-jel és zsidóruházatnak országos törvény által való meghonositására, de mind ez ideig eredménytelenül. A mit azonban az országos törvény ki nem mondott, az mint helyi intézkedés fönnállott nehány királyi városban. Így Budán és Pozsonyban.[1]) Sopron pedig mint harmadik csatlakozik a frigyhez.

Azonkivül ugyanezen évben meg lett tiltva a zsidóknak a szent napokon, azaz vasárnap, a 12 apostoli napokon és a Mária ünnepeken az adás-vevés.[2])

A zsidók helyzete Sopronban mindinkább súlyosabbá válik. Égni kezd a föld a lábuk alatt. A kihágások a zsidók ellen szaporodnak. Egy áldott állapotban levő zsidó asszonyt meggyilkol egy keresztény nő; a gyilkos nőt szabadon bocsátják, semmi bántódása nem történik.[3])

[1]) L. *Kohn* 249. és köv. l., úgyszintén *Pollák M.*: A zsidó-jel történetéhez az I. M. I. T. Evkönyvében 1896.

[2]) «Die Juden sollen sich zu heiligen tägn als an sonntagn vnserer Frauen und Zvölffpoten tägn anhaimbs enthalten vnd vor Herren singn nicht herfür geen und fürkhäuffen und sich *in Klaidung als Judn* halten sollen, damit man so den Christn und Juden erkhenntniss habe.» Az 1523-ik évi községi jegyzőkönyvből. *Sopron v. levélt.*

[3]) L. *a 42. sz. okmányt.*

E közben pedig a haza egén setét felhők tornyosodnak. Dörgés és villámlás riasztja fel az ország lakóit. Dörgés, de nem az égből, hanem az ágyúk torkából; villámlás, de nem a felhőből jövő sistergő isten-nyila az, hanem villámlás a fegyverek csöveiből. Szolimán hadserege ijesztő gyorsasággal közelg az ország határai felé. Az ország zilált állapotban ; a katonaság kevés; a kincstár üres.

Nagy adókat vetett volt ki 1521-ben a budai országgyűlés, minden telek után egy aranyat, minden műhely után egy aranyat, a zsidók számára pedig minden fej után egy aranyat, a mi persze a legsúlyosabb volt, mert egy-egy családra 5—6 arany is esett. Azonban kevés pénz gyűlt be. A kezek közt szétfolyt. A főnemesek nem akartak fizetni, a kezelők hűtlenek voltak, a király gyönge.

1523-ban újabb és nagyobb adókat kellett kivetni: minden tűzhely után 2 aranyat. Az ország urai azonban valóságos rablógazdálkodást folytattak, a pénz nem volt elég. Végre 1526-ban már csak fél forintnyi adót szavaztak meg. A soproni zsidók annyira ki voltak már merülve, hogy nem tudtak fizetni. Sokan közülök, különösen a vagyonosabbak, a kiknek a többiek helyett is fizetni kellett volna, elmenekültek a magyar határból és az akkor Ausztriához tartozó Kis-Martonba távoztak, hogy így az adózás terhétől és a soproniak üldözésétől megszabaduljanak. A polgármester a tanácsban is szóvá tette az ügyet, hogy hát a zsidók az ő tudta és akarata nélkül távoztak Kis-Martonba és holmijukat is magukkal vitték.

A zsidók bizonyára sejtették, hogy mi készülődik

Sopronban ellenük, már nem érezték magukat a városban teljes biztonságban.

E közben azonban megérkezett a királyi felhatalmazott, hogy az adókat átvegye. Nem volt több zsidó hon, csupán egy.[1]) Erre a király nevében a polgármester futárt meneszt Kis-Martonba és a kismartoni zsidósághoz írt levelében 1526 junius 28-án fölszólítja Vischl Jakab, Köppl és Gerstl, valamint a többi Kis-Martonban tartózkodó soproni zsidókat, hogy tüstént jöjjenek haza Sopronba, máskülönben vagyonukat és életüket teszik koczkára.[2]) A zsidók vissza is jöttek, legalább később ugyanezekkel a nevekkel találkozunk.[3]) Az adót is nagy nehezen összehozták ékszereik elzálogosítása által. Figyelemre méltó, hogy Sopron városa hogyan járt el az adó behajtásánál. A zsidóktól a legnagyobb szigorral hajtotta be az adókat, sőt úgy látszik, hogy túlszigorral és nem nagyon igazságos fölosztással.

Tudjuk ugyanis, hogy 1526-ban fél forintnyi adót szavazott meg az országgyűlés. E szerint a körülbelül 400 lélekből álló zsidó községre 200 forint jutott volna, tényleg azonban 500 forintot hajtott be tőlük a város.

Maga Sopron városa pedig ugyanezen czélra t. i. a törökök elleni szervezkedésre 600 forintot fizetett.[4]) Alig tévedünk sejtelmünkkel, hogy a zsidóktól behajtott plusz a városi minusz kikorrigálására volt szükséges. Mert egyébként érthetetlen volna, hogy a zsidók

[1]) L. *a 47. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 21. sz. okmányt.*
[3]) L. alant és *a 47. sz. okmányt.*
[4]) L. *a 31. sz. okmányt.*

500 forintot, az egész város pedig csupán hatszázat fizetett. Ezt különben a zsidók szemükre is lobbantották a soproniaknak. De ez még nem volt oly nagy baj. Jött ezután még nagyobb is. Mohács csatasíkján elvérzett a nemzet, a Csele vizébe fult a zsidók védője, oltalmozója, a kit ők «a mi drága Lajos királyunk»-nak*) neveztek. Azután szomorú napok következtek. Az ő halála nemcsak Magyarország történetében jelez fordulópontot, hanem határkő ez a zsidók történetében is.

Kettős gyászlobogóként leng felénk Mohácsnak gyásza. A nemzeti gyász az egyik, a másik pedig, a mi a zsidókat még azonfelül érte.

*) U. o.

# MÁSODIK FEEJZET.

**A zsidók jogi és társadalmi helyzete.**

1324—1526.

Zsigmond alatt 1388-ban már a soproni zsidók is a kamara szolgasághoz tartoztak. «Királyi városomban lakó zsidóimnak» nevezi őket Zsigmond.[1]) Bár a soproni zsidóknak csak a királyi kincstárba kellett járulékaikat befizetni, a város még is rótt rájuk ha nem is adót, de legalább külön, csakis zsidók által fizetendő vámot. Ilyen vámot csupán állatok, árúk, termények és üzleti czikkek után szedtek a soproniak. Minthogy adót zsidóra nem vethetett ki, hát olyan módon húzott a város mégis tőlük hasznot, hogy megvámolta őket. A soproni 1394-ből való «Bergrecht oder Grundbuch» ily formán sorolja fel a vám alá eső dolgokat:

| | |
|---|---|
| «egy darab parget («parchent») ... ... | 2 denár |
| egy disznótól ... ... ... ... ... | 2 « |
| egy birkától ... ... ... ... ... ... | $^1/_2$ « |
| egy ökörtől ... ... ... ... ... | 3 « |
| egy lótól ... ... ... ... .. ... | 6 « |
| *egy zsidótól* ... ... ... . . ... | *2 denár»* [2]) |

[1]) *Nagy I.* i. m. 343. sz.

[2]) *Sopron város levéltárában* Lad. IX. et J. Nr. 1. Nyomt. *Fejérpataki L.* Magyarországi városok régi számadáskönyvei-

A város így gyakran meghúzta a zsidókat és megnyirbálta a királyi privilegiumaikban biztosított jogaikat. De volt rá eset, hogy a városi viszonyoknál fogva oly előny háramlott a zsidókra, melyet az országos törvénynél vagy a királyi privilegiumnál fogva nem élvezhettek volna. Bár zsidó a XIII. század elején Sopron mellett is birhatott fekvő birtokot,[1]) később ez megszünt és a zsidóságot a földmíveléstől országszerte elütötték. Azonban a városokban, így Sopron városában is, vehettek a zsidók szőlőket, mívelhették azokat és újra eladhatták.[2]) A régi telekkönyvi bejegyzéseknél külön ki vannak emelve, hogy ezen szőlő, a mit most ezen zsidó elád, vétel útján szereztetett; a miből azt vélem következtethetni, hogy csakis a vétel útján szerzett szőlőket adhatták tovább a zsidók, a más módon rájuk jutottakat azonban nem. *Nagyobb nemesi birtok* megszerzése lehetetlen volt a zsidóknak, mert ez adásvevés tárgyát nem képezte, hanem királyi adomány útján szereztetett meg és nemesség is járt vele. Azonban tényleg mégis voltak ilyenek is a zsidók kezén, nem ugyan mint örök tulajdon, hanem zálogtárgy gyanánt, a melyre nagyobb összegeket adtak kölcsön és

ben (1885) 145. l., a hol a levéltári jegy tévesen Lad. 9 et «G»-nek van irva.

[1]) *Fejér Gy.:* Cod. Dipl. Hung. III. k. II. r. 141., 271. l.

[2]) L. *a 13., 31. és 40. sz. okmányt* és Sopron régi 1480-tól 1553-ig terjedő telekkönyvét, a hol egy zsidó 1430-ban eladja vétel által szerzett szőlejét. (V. ö. *Hajnik* i. h. 233. l. 120. j.) Továbbá *Sopron város levélt.* Lad. LV. f. I. Nr. 6. a hol 1417-ben «Wolf der Jud» Fuchs Leonhárd soproni plébánosnak a balfi határban fekvő szőlejét 72 fontért eladja.

a míg a kölcsön törlesztve nem volt, a haszonélvezeti jog az övüké volt. Így 1378-ban a már említett két dúsgazdag soproni zsidó «Smerl» és «Euerl» vagy «Smarelh» és «Affrelh» nemcsak nagy pénzügyletekkel foglalkoznak, hanem birtokokat is *iparkodnak zálog gyanánt vásárolni*, úgyszintén pénzt kölcsönöznek birtokokra. A nevezett esztendőben Garai Miklós nádor előtt tiltja a két soproni zsidót Kanizsai János esztergomi prépost és testvére a pör alatt levő Széleskut és Pordány birtokoknak megszerzésétől.[1]) Ugyancsak ő nála van 1400 font fillér erejéig elzálogosítva Nagymartoni Miklós és fia, Pálnak Kőhidpordány (a mai Vulkapordány), Kövesd és Szárazvám nevű birtoka.[2]) Városok is tartoztak a gazdag testvéreknek, így Bécs [3]) és Sopron városa [4]) is, mert pénzügyletekkel is foglalkoztak, de birtokokra szivesebben kölcsönöztek. Agyagosi Antal birtokai is nála voltak elzálogosítva.

Azonban a zálogbirtokok még Béla 1251-iki törvénye értelmében csak addig maradhattak zsidó kézen, míg azt valamely keresztény magához nem váltotta. Országnagyok jószágai pedig egyáltalában nem maradhattak zsidó kézen.[5]) Azért iparkodtak is a zálogot a zsidók kezéből kiszabadítani. Igy Nagymartoni Miklós inkább Kanizsai Miklóstól Szarvkő urától kér kölcsön 1400 fontot, hogy csak a már említett

[1]) Az okmányt l. *Nagy I.* i. m. 313. sz.

[2]) U. o. 315. sz.

[3]) *Schlager:* Wiener Skizzen aus dem Mittelalter I. k. 28., 40. és II. k. 191. l.

[4]) L. *a 2. sz. okmányt.*

[5]) *Hajnik* i. h. 238., *Kohn* i. h. 112. l.

Smerl és Euerl zsidóktól kiválthassa birtokát.[1]) Harkai Péter pedig, mivel a német-ujhelyi Ayzel zsidónak és testvéreinek elzálogositott jószágát kiváltani nem bírja, 1400-ban megengedi Sopron városának, hogy kiválthassa 400 forintért és a 100 frt kamatot is megfizetvén a zsidóknak, a birtokot 500 forintért zálogba birhassa.[2])

Béla kiváltsága, a mint látjuk, oly soká *maradt gyakorlatban,* mint kevés zsidótörvény, több mint 150 esztendeig. Még 1400 után is e szerint járnak el a zsidóknál zálogba vetett birtokok kiváltásánál. Még a királyi védelem, a mibe Béla törvényének 24. pontja a zsidó zálogbirtokost részesíti, 1400-ban is érvényben van. Úgy hogy Sopron városa Harkai Péter birtokait el nem ütheti Ayzel zsidó kezéről, míg ebbe a király bele nem egyezik. A város nem is késik Zsigmondtól ezen engedélyt megnyerni, a mit még ugyanazon évben meg is kap.[3]) A város tíz évig volt ezen jószág zálogbirtokosa, a nélkül, hogy Ayzel zsidót tényleg kielégítette volna. Minthogy azonban Harkai Péter kiváltani nem tudta a jószágot 1410 május 29-én örök birtok gyanánt eladja azt Rozgonyi Simon országbiró előtt Sopron városának. A vételárról szó nincsen, hanem úgy látszik, azon 500

[1]) *Nagy I.* i. h. 315. sz.

[2]) Az okmány *Sopron v. levélt.* Lad. G. f. I. Nr. 30. Nyomt. *Nagy I.* i. m. 378. sz. alatt. «. . . Ayzel Judaeo et suis fratribus ac heredibus de noua civitate . . . pro quadringentis florenis auri boni et justi ponderis, pignori obligata existissent».

[3]) Az okmány *Sopron város levélt.* Lad. C. f. II. Nr. 38. (Datum 1400 in vigilia festi beati Andree apostoli; az Ostrau melletti táborban.)

forint, a mi a birtokon zálog volt és annak tíz évi kamata volt a birtoknak örök ára.[1])

Nemsokára azonban Harkai Péter meghalt, utódot hátra nem hagyott. «Magva-szakadta miatt és más okból — mondja a királyi levél — ránk szállt ezen jószág.» A «más ok» alatt az értendő, hogy a birtok királyi adomány volt egykoron. Sopron városa siet tehát Zsigmondhoz, hogy engedje át nekik a birtokot, mely már több mint tíz éve volt a város keze alatt. Zsigmond 1413-ban bele is egyezik, hogy a birtok Sopron városáé legyen, de hozzáteszi, hogy 500 frtért kiváltandó a soproni zsidók kezéből.[2]) Igy jutott Sopron könnyű szerrel Harka és Egered birtokához, a mely eredetileg pénz nélkül került a város kezére azért, mert zsidó nem tarthatott meg zálogbirtokban nála levő jószágot, mihelyt keresztény jelentkezett annak kiváltására.

Hogy ingatlanokra csupán *zálogjogot* formálhattak a soproni zsidók, az ki volt mondva az ő privilegiumukban. Ezen 1388 előtt szerzett privilegium, a mivel csak Buda és Sopron zsidósága, utóbb valamivel a kismartoni és kőszegi zsidóság is dicsekedhetett, lényegében azt tartalmazta, hogy a zsidók bárhonnan és bármikor hozzájuk csatlakozó jövevényekkel együtt a zsidó vallás törvényei értelmében élhetnek. A mi pedig megélhetésüket illeti, foglalkozhatnak ingó vagyon

[1]) Az okmány *Sopron város levélt.* Lad. C. f. II. Nr. 44. (Datum Csepreg 1410 octavo die festi sacritissimi corporis.)

[2]) Az okmány *Sopron város levélt.* Lad. C. f. II. Nr. 51. (Datum Londe 1413 in profesto beati Nicolai confessoris.) Itt már a «soproni zsidók» a hitelezők, a kik valószinüleg Ayzel és testvéreitől átvették a birtokon levő zálogjogot.

befogadásával, visszatartásával és eladásával, úgyszintén ingó és ingatlan vagyon után való kamatszedéssel, jött légyen az bármi módon a kezük közé.*) A soproni zsidók főfoglalkozása e szerint adás-vevésből, zálogügyletekből és pénzkölcsönzésből állt. A mi az adásvevést illeti, nem állt szabadságukban mindenféle árúkkal kereskedni. Korlátozva voltak e tekintetben az egyes czéhek által. Ezek féltékenyen őrizték jogaikat és a zsidóknak nem engedték meg semmiféle az ő szakmájukba vágó foglalkozásnak gyakorlását. 1375-ben még a zsidók majdnem kizárólag zálogkölcsönökkel és pénzügyletekkel kénytelenek foglalkozni; a keresztényeké pedig a többi kereseti ág. Igy bizony nagyon szűk körre szorult a zsidók tevékenységének a tere. Ezen térről fogalmat alkothatunk magunknak, ha nézzük, hogy mennyi minden foglalkozási ág volt Sopronban kizárólag a keresztények kezében. Ezért felsorolom az 1375-iki soproni telekkönyvből kiderülő összes hivatalokat és foglalkozásokat, a mik az illetők nevei mellé vannak jegyezve. Ebből még azonkívül képet nyerünk egy középkori körülbelül 2000 lakossal biró királyi városnak társadalmi életéről és tagozódottságáról. Volt Sopronban 1375-ben:

*) L. az okmányt *Nagy I.* i. m. 343. sz. alatt: «. . . ipsis iudeicis legibus ac libertatum quibuslibet prerogativis et iuris firmitatibus, quibus ceteri iudei in civitatibus nostris regalibus *Budensi* scilicet et *Sopronien*si incolatum habentes presertim in recepcione, retencione ac venundacione vagiorum et quarumlibet rerum mobilium et immobilium pretextu fenoris ad manus ipsorum quoquemodo deventorum, funguntur». A kőszegi zsidókra vonatkozólag l. *Hajnik* 208. l.

| | |
|---|---|
| Polgármester | 1 |
| Pap (köztük káplán «halbphaff») | 3 |
| Tanító | 1 |
| Javas asszony («ärztin») | 2 |
| Hóhér («nachrichter») | 1 |
| Kutyapeczér («vasner») | 1 |
| Pintér | 6 |
| Szatócs («chramer, händler, kaufmann») | 5 |
| Timár («ledrer») | 5 |
| Szabó | 5 |
| Suszter | 5 |
| Pék [1]) (köztük: «peck, nudl peck, pairisch peck») | 5 |
| Kalapos | 4 |
| Mészáros, illetőleg hentes | 3 |
| Bognár | 3 |
| Pereczsütő («preznmacher») | 2 |
| Serfőző | 2 |
| Kőmíves | 2 |
| Kocsigyártó | 2 |
| Szíjgyártó («riemer») | 2 |
| Takács | 2 |
| Kovács, illetőleg lakatos | 2 |
| Kardcsiszár («svertsurber» ?) | 1 |
| Posztónyíró («tuchscherer») | 1 |
| Irhás («hautschneidr») | 1 |
| Szappanfőző («seivistan» ?») | 1 |
| Kötélverő («seiler») | 1 |
| Bábsütő («lepz'tin») | 1 |
| Molnár | 1 |
| Fürdős («obre padstubn, nidr padstubn, mitre padstubn» [2]) | 3 |
| Majoros | 11 |

[1]) «nudl peck» valószínűleg mácsik pék, illetőleg finom pék; «pairisch peck» pedig paraszt, illetőleg közönséges pék, vagy tán bajor pék.

[2]) Ezeken kívül a két «Tuckhaus», a mely a zsidóké volt.

A szőlő- és földmívesek nincsenek külön kitüntetve az említett telekkönyvben,[1]) pedig számuk nagy lehetett, mivel az iparosok közt a pintérek állnak első helyen (6), a mi a szőlőmívelés nagy fokára mutat. A *földmívelők* száma sem lehetett csekély, mert csak a majorok száma 11-re rugott. Mindezen foglalkozás és kereseti ág a keresztények kezében volt. Nem nehéz a számítás, hogy mi maradt a zsidóknak. Semmi más, mint a mit az említett *királyi privilegium megengedett* nekik; még az sem egészen. Ingóságok adás-vevése bizonyos iparczikkek kizárásával. Ingó és ingatlan dolgokra való pénzkölcsönzés. Hogy mennyire korlátozva volt az adás-vevés, eléggé mutatja, hogy a zsidóknak csupán könnyű rossz posztót u. n. cseh posztót szabadott eladni, azt is csak «mérsékelten;» jobb nehezebb posztót, a mi drága és több hasznot hozhat, csak keresztények adhatnak el.[2]) Így a zsidók új ruhát sem adhattak el, tehát csak holmi avult, levetett ruhanemüekkel volt szabad kereskedniök.[3]) Úgyszintén el volt tiltva nekik, hogy a piaczon tyukokat, ludakat, gabnát, lisztet vásároljanak és nyereségre tovább adják.

Hasonlókép tilos volt a zsidónak mint alkusz szerepelni és *keresztények közti ügyletek* létrejöttét előmozdítani és igy keresethez jutni.[4]) Több, mint száz év mulva sem sikerül nekik ezeket a jogokat kivívni, és

[1]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. VIII. et H. f. I. Nr. 22. A telekkönyvre vonatkozólag v. ö. fönt 20., 22. és következő l.

[2]) L. *a 43. sz. okm.* V. ö. *Kohn* i. m. 479. l.

[3]) U. o.

[4]) U. o. továbbá *a 47. sz. okmányban.*

ha mégis beleártják magukat ezen dolgokba, az csak «per nefas» történik és a város ellenük panasz és sérelemképen hozza fel, midőn vádlóként lép föl a zsidók ellen.

A czéhek is már *természetüknél* fogva szükkeblüek voltak. A szabók czéhe 1477-ben megtiltotta a paraszt-szabóknak, hogy zsidók számára ruhát ne varrjanak.[1]) Mert a paraszt-szabó csak parasztnak varrhat. Utóbb pedig, 1507-ben, a zsidóknak egyenesen eltiltja a város a posztóval való kereskedést, úgyszintén a szabóságot.[2])

A kereskedés, minthogy a kereskedők is zárt testületet képeztek, a mint látjuk, szintén nagyon korlátozva volt. Bizony alig maradt a zsidóknak egyéb hátra, mint a kamatra való pénzkölcsönzés, vagy ama kor nyelvén szólva, mely a bibliából vett szólásmód szerint a kamatra való kölcsönzést «uzsorának» nevezte: az uzsoráskodás.

Tehát a viszonyok kényszere tette a zsidókat tisztán pénzüzérekké, és kényszerítette őket keresztények által nem gyakorolt foglalkozásokat űzni.

[1]) *Sopron város levélt.* Az 1477-ik évi községi jegyzőkönyvben: «Item. Das kein Paursneider weder Juden, noch Christen sol machen gevannt, und welich das tuet, ist verfallen 1 Phunt wachs».

[2]) *Sopron város levélt.* Az 1507-ik évi községi jegyzőkönyvben: «Item. Die Gemein will haben, das man den Juden in keinerlag weg sol gestatten, das sie ganze tuecher und loden sollen kauffen». L. Sopron sz. kir. város monographiája; forrásanyag, kézirat gyanánt kiadva a monographiai városi bizottság számára, 3. l.

Bárhogy tekintsük is a dolgot a zsidókat föltétlenül kárhoztatni és elitélni nem leket. Amint az elfogulatlan kutatás és történetirás tényleg nem őket kárhoztatja, hanem az akkori társadalmat. Mert, ha a dolgok velejét, rugóját nézzük, látjuk, hogy a zsidót egyenesen uzsorássá nevelték, azzá lenni kényszerítették; ha pedig a dolog formai oldalát tekintjük, akkor sem cselekedtek a zsidók törvény ellenére. Mert a törvény megengedte, hogy a két fél egymás közt az adóslevélben tetszőlegesen állapíthatja meg a kamatokat. A királyok pedig, az egyes hatalmasok, direkt privilegiumokat adtak a zsidóknak az uzsoráskodásra. Láttuk, hogy a soproni zsidóknak már 1388-ban királyi szabadalom által meg van engedve az uzsoráskodás. Ezen engedély azonban, minthogy a többi kereseti forrás előlük el volt zárva, ugyszólván a megélhetés egyedüli feltétele volt. De ez sem volt biztos megélhetés.

Homokra épített exisztencziát nyujthatott az uzsoráskodás. Hiszen láttuk, hogy N. Lajos idejében a visszatérés után Sopron városa a zsidóknál felvett pénzkölcsön után 10%-ot fizet kamatot; ha az évi kamatot («Dienst») a rendes időre le nem fizeti: akkor a *kamatra* jár $43^{1}/_{8}$% késedelmi kamat. («schadn.») *) A mi a tőke után («Haubtgut») kerek számban kivetve 15%-nak felel meg. Ez azonban, ha a kamatot évenkint elmulasztották kifizetni, mindig jobban-jobban növekedett, mert a kamatok kamatja aránylag sulyosabb volt, mint maga a kamat. De még így is majdnem hihetetlen kicsiny ez a kamatláb, ha tekintetbe

*) L. *a 2. sz. okmányt.*

veszszük, hogy Pozsonyban ugyanebben az időben $43^1/_8$%-ot és kisebb kölcsönöknél $86^2/_8$%-ot engedett meg a pozsonyi helyi törvény, később pedig Zsigmond király (1431-ben) 104%ot engedett kamat gyanánt venni.[1]) Ezen felötlő tényt úgy magyarázhatjuk meg, hogy kisebb összegek után nagyobb volt a kamatláb, nagy összegek után pedig kisebb. A szóban forgó kölcsön pedig szokatlan nagy, 1000 font, azért volt bizonyára a kamatláb ilyen szokatlan kicsi, aminőre ezen korban egyáltalán több példát nem is tudunk.

Később azonban Sopronban is megnövekedett a kamatláb.

Zsigmond említett törvénye értelmében ugyanis a törvényes 104%-on kivül szabadott a szerződő feleknek tetszésszerinti kamatokat kikötni.

Ki is kötöttek. De meg egyáltalán a kamatoztatás módja is megváltozott. A 14-ik században Sopronban a tőkétől rendes, de nagyon mérsékelt százalékot fizetnek; csak a kamatfizetés terminusának be nem tartásakor jött a meg nem fizetett *kamatra* — de nem a tőkére — a kamatok kamatja.

A 15-ik században a tőke után általában nem jár semmiféle kamat, csak ha a tőkét a kitűzött időre le nem fizeti az adós, akkor jár szerfölött nagy késedelmi kamat («gesuech»). Igy a tőke minden forintja után jár heti 2, 3 sőt 4 fillér is kamat fejében,[2]) ami kerek

[1]) L. *Kohn* i. h. 170., 190. l.

[2]) Az adóslevelek *Sopron város levélt.* Lad. IV. et D. f. VII. Nr. 500 és Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 2., továbbá u. o. Nr. 5.

számban 100, 150 sőt 200 százaléknak felel meg. Világos, hogy a kamatoztatás ily neme arra való számításból eredt, hogy az adós a kitűzött időre nem fizeti meg a tőkét. Azért a pénzkölcsönzés mindennek daczára merész játék volt, némileg hasonló a va-banque-hoz. Az adós megfizethette a kitüzött időre a tőkét, akkor a pénz haszon nélkül állt addig is, mert a kamatok csak a terminus be nem tartásakor kezdődtek. Vagy ha nem fizette ki maga, kifizettethette mások által. Igy 30 soproni polgárnak 270 forintnyi tartozását, amelyet 1426-ban vettek föl József németujhelyi zsidótól a czelli Merchlein fiától már 1427 elején visszafizeti helyettük «kegyelemből» Sopron városa.[1])

De ez csak a legkisebb veszély volt.

Ezeken kivül nagyobb veszélyeknek is ki voltak téve a hitelezők. Első sorban, hogy a számüzés által elveszítik követeléseiket, amint N. Lajos korában is megtörtént. Ez ellen úgy iparkodtak a hitelezők védekezni, hogy az adóslevélben világosan kikötötték, hogy ilyen esetben a tőke felmondható a kiszabott határidő letelte előtt. Ha pedig mégse fizetne az adós, akkor vagyona bel- és külföldön mindenkor és mindenütt lefoglalható.[2]) Hasonló veszélyt rejtett magában a királynak a zsidók fölötti hatalma béke idején is, amikor a zsidók minden megtámadás nélkül törvényesen fosztattak meg egész vagyonuktól. A király a zsidóknak, mint a királyi kamara szolgáinak, föltétlen

[1]) Az okmány *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 2.

[2]) L. *a 2. sz. okmányt.*

ura volt, vagyonuk fölött kénye-kedve szerint rendelkezhetett. Ha most a keresztény adós a zsidónak járó adósság terhe alatt rosszul érezte magát, a királyhoz fordult, aki különféle módon kiszabadíthatta őt kényelmetlen helyzetéből. A legegyszerübb és egyszersmind a leggyökeresebb segítség volt a Németországból és Ausztriából hozzánk átszármazott: «levélölés». A király egyszerüen megölte az adóslevelet és ezen ölőlevéllel (töttebrief) érvénytelenné tette az eredeti adóslevelet és így az adós megszabadult hitelezőjétől. Ezen ölő levelet még «kiegyenlítő levélnek» is hívták. (quittbriefe.)

Volt ezen kivül még sok ilyen királyi levél, a melylyel vagy az egész adósság megsemmisíttetett, vagy annak egy része, vagy csak a kamat, a tőke azonban érintetlen maradt. Az ilyen királyi leveleket hívták «szabadító levélnek» (freybrief), vagy «ellenlevélnek» (gegenbriefe), vagy «hatalmi levélnek» (gevaltbriefe), «tiltó levélnek» (pottbriefe), (verbotbriefe), «kiközösítési levélnek» (panbriefe), ugyszintén «könyörlevélnek» (pettbriefe).*) Már ezen elnevezések sokasága is mutatja, hogy mennyiféle veszélyeknek volt a pénzkölcsönző kitéve, mig pénzét és annak kamatait megkapta. A hitelezők rizikója igen nagy volt; nem csuda, hogy ezzel arányban nőtt a kamatok nagysága is. Hisz mindig úgy volt, hogy nagy veszélylyel járó vállalatoknál a nyereségnek is nagynak kellett lennie. És csakugyan a zsidók uzsorájánál is látjuk, minél jobban szaporod-

*) *Sopron város levéltára.* Ladula LV. fasc. I. Nr. 9., továbbá Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 5.

nak a veszélyek: az ölőlevelek, annál nagyobb lesz a kamat. N. Lajos idejében a levélölés még ritkaság számba ment.

Később itt is gyakorolták és minél sűrűbben gyakorolták, annál jobban nőtt a kamat. Még Nagy Lajos idejében 1375-ben Sopron városa a zsidóknak 15%-ot fizet, Zsigmond idejében már 150 és 200%-ot.[1]) A zsidók igyekeztek a százalék nagysága által magukat kárpótolni adósságaik egynémelyikének megöléséért. Azonkívül pedig magukba az adóslevelekbe felvétették az adósnak ilynemü nyilatkozatát: «megfogadjuk az említett zsidónak (József a czelli Merchlein fiának) eskütétel helyett, hogy se a tőke, se a késedelmi kamatért, se az udvarhoz, se a királyhoz nem akarjuk hozni, sem fárasztani, sem pedig valamely hatalmashoz küldeni (a levelet) kéréssel és könyörgéssel. Ne legyen ezen levél ellenében se könyör, se szabadító, se kiközösítő, se tiltó, se hatalmi levélnek, se bárki levelének semmiféle ereje az említett zsidó tudta és beleegyezése nélkül.»[2])

Ilyen királyi levél ellen persze nem volt felebbezés. Hanem azért mégis fordult elő olyan eset is, hogy egy soproni zsidó még a királyi levél daczára sem tágított és nem állt el követelésétől. A mi azonban csak az erélytelen II. Lajosnak zavarokkal teljes uralma alatt volt lehetséges.[3])

A kölcsönöket a zsidók nem pusztán adós-levélre ad-

[1]) *Sopron város levélt.* Lad. LV. f. I. Nr. 9 és Lad. IV. et D. f. 7. Nr. 500.

[2]) U. o.

[3]) L. *a 47. sz. okmányt.*

ták, hanem mindkét félnek, különösen pedig az adósnak megnyugtatására és biztonságára a kölcsönöket még bejegyezték a *zsidó biró,* egy keresztény városi hivatalnok előtt a «*zsidó könyvbe*» is. Ez a könyv vagy «lajstrom» vagy «regisztrum» a zsidóknak járó adósságok nyilvántartására szolgált. Világos és határozott szavakkal ki volt írva ily formán: «Item János vagy Péter erre és erre a napra tartozik fizetni 20 frtot, ha nem fizet erre a kiirt napra, akkor kamat jár rá tovább.» A fizetendő adósságokat a zsidó biró hivatalosan közhirré tette és hivatalosan hatalmánál fogva be is hajtotta.[1]) Ha részletfizetések történtek, azt is bejegyezte a zsidó biró a lajstromba. Igy visszaélések majdnem teljesen ki voltak zárva. Minthogy azonban nemcsak készpénzt, hanem különféle terményeket, gabonát, úgyszintén kereskedelmi czikkeket, posztót is kölcsönöztek a zsidók, az adósok pedig nemcsak pénzzel, hanem gabonával, terményekkel, musttal, kádba tiport szőlővel, fa-, mész-, fövény-fuvarozással is fizettek,[2]) azért nem ritkán támadtak a hitelezők és adósok közt különféle egyenetlenségek és összeütközések; mivel mindegyik fél károsítottnak tartotta magát. Ezen összeütközések annál könnyebben voltak lehetők, mert az adósok gyakran 5, 6, 7, sőt 8 évig használták a nagy kamatra kölcsön vett pénzt, anélkül, hogy valamit is törlesztettek volna. Midőn azután az óriási kamat mellett 6—8 esztendő mulva leszámoltak egymással, megtörtént, hogy

[1]) L. *a 31. sz. okm.*
[2]) L. *a 47. sz. okm.*

az adós házát, szőlejét felemésztette az adósság.[1]) Rájuk fogták, hogy a zsidó könyvet hamisítják,[2]) pedig ez a zsidó biró hivataloskodása mellett alig képzelhető. Egyébként minden hamisitás nélkül is megtörténhetett, hogy az adós 100% mellett, ha egyszer belekeveredett az adósságba és 5—6 évig nem fizetett, teljesen tönkre ment, házát, földjét, barmát elveszítette és koldusbotra jutott; hiszen a fölvett tőkének legalább ötszörösét, hatszorosát kellett visszafizetnie.

Nem minden adósságot irtak azonban be a városi zsidó könyvbe, hanem voltak egyes zsidóknak is külön könyvei,[3]) melyekbe szintén csak a zsidó biró jelenlétében szabadott beirni. E könyvet nem zsidó, hanem egyszerüen «adósságos könyv»-nek hivták. A beirás azonban nem volt mindig elegendő. Ha az illető adós a hitelt megérdemelte, úgy magával a beirással is megelégedett a hitelező, de ha nem, akkor biztosítékot kivánt: zálogot. Zálog kétféle volt. Vagy kézi-zálog, a mit akkoriban szekrény zálognak neveztek (schreinphandt), vagy pedig ingatlanok záloga, fekvő-zálog. Kézi-zálog gyanánt adtak a zsidóknak pecsétgyűrűket,[4]) arany, ezüst ékszereket, ezüst öveket és ezüst gyűrűket,[5]) továbbá különféle ünnepi női ruhákat, tunikát, köpenyt és felső ruhákat (peplum),[6]) úgyszintén oltárterítőket,

[1]) U. o.

[2]) U. o.

[3]) U. o. «In des *genannten Juden Schuldbuch* eingeschrieben».

[4]) L. a *15. sz. okm.*

[5]) L. *a 47. sz. okm.*

[6]) L. *a 42. sz. okm.*

egyházi kelyheket és másféle egyházi szereket.[1]) Ha eredetileg zálog nélkül volt is a kölcsön, ha azonban a terminus elmult, az adós pedig nem fizetett, akkor zálogot kérhetett a hitelező.[2]) Zálog nélkül leginkább hitelképes embereknek, városoknak, főnemeseknek, zászlós uraknak adtak a zsidók kölcsönt.[3]) De még ilyen esetekben is világosan kiiratják az adóssal, «hogy úgy a tőke, valamint a késedelmi kamatra vonatkozólag legyen az említett zsidóknak (Freudmann német-ujhelyi zsidónak és örököseinek) joguk hozzánk, örököseinkhez és utódainkhoz, azonkívül minden birtokainkhoz, a mi van Magyarországon, Ausztriában és Steierben vagy bárhol bel- és külföldön ingó vagy ingatlan vagyonunkhoz.» «Ha azután a zsidóknak le kell fizetni a pénzt és mi (Sopron városa) nem fizetjük le, legyen joguk minden javunkat lefoglalni.»[4]) Látjuk tehát, hogy ilyenkor is a nem fizetés esetére föltételes zálogot kötnek ki, a mi, úgyhiszem, semmikép sem azonos az olyan fekvő-záloggal, a melyet az adós a kölcsönzött pénz fejében tényleg mindjárt átad a hitelezőjének. (l. fönt.) Amaz körülbelül azonos a mai bekebelezéssel, illetőleg az adós-levélben a bekebelezés megengedésére adott nyilatkozattal, emez pedig a valóságos záloggal.

Az adósleveleket nemcsak aláirták, hanem különböző szinü viaszpecsétekkel meg is pecsételték. A zsi-

[1]) L. *fönt, 14. l. 1. j. és a 14. sz. okm.*
[2]) L. *a 47. sz. okm.*
[3]) L. *a 46. sz. okm.* és *Sopron v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 5.
[4]) U. o.

dók, egyik jogtörténeti iró szerint,[1] mivel nem volt pecsétviselési joguk, azért nem is pecsételték meg a köztük és keresztények közt létrejött okmányokat és azért az általuk egyszerüen aláirt okmány, pecsét nélkül is birt ellenük bizonyító erővel. Hogy a zsidók Sopronban tényleg nem pecsételik meg saját pecséteikkel az okmányokat, az a legtöbb esetre ráillik ugyan, de nem áll minden esetre. Igy látjuk, hogy 1526-ban a soproni zsidók elöljárói József és Janus zsidók a zsidóság nevében kiállított okmányt e záradékkal fejezik be: «Ennek bizonyságául saját nevünkben és a zsidó község nevében elkészítettük ezen levelet *saját pecsétünkkel* és kettőnknek nevét saját kezünkkel héber irással alája tettük.» 1327-ben Sopronban *Maul* zsidó hajdani soproni lakos az ő kiállított okmánya alá *saját barna pecsétjét nyomja.*[2])

Utobb 1530-ban látjuk, hogy a Sopronból elvándorolt Gerstl, kaboldi zsidó Sopron városához intézett levelét is ellátja zöldes szinü pecsétjével.[3]) Ez ugyan már Sopron határán kívül van és ránk vonatkozólag bizonyító erővel alig bir, de az előbbi két eset is világosan mutatja, hogy soproni zsidóknak volt saját pecsétjük.

Honnan van tehát, hogy a soproni zsidók okmányain többnyire mégis hiányzik a zsidók saját pecsétje?

A pecsétek többnyire értékes pecsétgyűrűk voltak, a melyekre még kölcsönt is adtak.[4]) Igy tehát maga a pe-

[1]) *Hajnik* i. h. 244. l.
[2]) L. *a 27. és 30. sz. okm.*
[3]) L. *az 53. sz. okm.*
[4]) L. *a 15. sz. okm.*

csét értékes, drága és nem épen szükséges holmi volt. Mindenki nem engedhette meg magának a pecséttartás luxusát. Többnyire csak az urak, a nemesek, a városi elöljárók, esküdtek, hivatalos személyek tartanak pecsétet. A közönséges polgároknak ritkán van pecsétjük; ha adóslevelet állítnak ki, elkérik valamely pecséttartó férfiutól és az okmány záradékában külön fölemlítik, hogy kinek a pecsétjével van az okmány pecsételve. Igy 30 soproni polgár 1427-ben okmányt állít ki és az okmány záradékában elmondják «mivel magunknak nincs saját pecsétünk, azért szorgalmasan könyörögtünk Glingenfürtter Mártonhoz, ez időszerinti fraknói várgrófhoz és Pehann Lőrinczhez, ez időszerinti soproni harminczadoshoz, úgy hogy ők az ő pecsétjüket igazi bizonyitásul ezen levélre függesztették.»[1]) Egy másik alkalommal soproni polgárok, mivel nincs saját pecsétjük, elkérik Laistlein János polgármester és Gelusch Péter tanácsos pecsétjét és azzal pecsételik meg az adóslevelet.[2])

Tehát látjuk, hogy a polgároknak ritkán volt pecsétjük, mert a pecsét drága volt; nem csoda hát, hogy a zsidóknak, kik legnagyobbrészt még szegényebbek voltak, mint a polgárok, nem volt saját pecsétjük, legalább legtöbbjének nem. Egynek, kettőnek volt ugyan, tehát *joguk* volt hozzá, legtöbbjének azonban nem volt. Tehát még Sopronban sem volt helyi törvény a pecsét tilalma a zsidók számára. Sopronban is úgy volt, mint

[1]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 2.

[2]) U. o.

az egész országban,[1]) hogy t. i. a pecsét a zsidóknak nem volt megtiltva.

A zsidók a nevüket a különféle okmányokon leginkább héberül irták alá,[2]) vagy pedig német nyelven, de héber betükkel.[3]) Német vagy latin betűkkel nem került egyetlen egy zsidónak aláirása sem a kezem közé. Irni tehát — csupán hozzávetőleges legyen e nézet — valószinüleg csak héber betűkkel tudtak. Csupán nehány, kiválóbb zsidó tudhatott németül vagy latinul olvasni. Azért ha zsidó fontosabb okmányt állít ki, héberül, vagy németül (de héber betükkel) összefoglalja az okmány tartalmát és csak azután irja azt alá.[4]) Ugyanezt az eljárást látjuk a németujhelyi zsidóknál is meghonosodva.[5]) Valószinüleg onnan került Sopronba, mert Sopron és Német-Ujhely közt állandó volt a migráczió, az ide-oda hullámzás. A magyar zsidók régebbi történetében az ilyen héberül aláirt okmányok eddig a ritkaságok közé tartoznak, azért közlöm őket az okmányok közt. — Hogy még nagyobb nyomatéka és kötelező ereje legyen a zsidó-aláirta okmánynak, tanu gyanánt a *rabbinussal* is aláiratják. Két rabbi aláirása maradt így ránk, az egyik 1490-ből,[6]) a másik 1503-ból.[7])

De nemcsak zsidók által kiállított okmányokon találunk héber aláirásokat, megjegyzéseket és utóiratokat,

[1]) *Kohn* i. h. 166., 329. l.
[2]) L. *a 6., 9., 13., 15., 27., 51. sz. okmányokat.*
[3]) L. *a 30., 53. sz. okmányokat.*
[4]) L. *a 9., 13., 30., 51., 53. sz. okmányokat.*
[5]) L. *Pollák M.:* A zsidók Bécs-Ujhelyen. Függelék II, IX.
[6]) L. *a 9. sz. okmányt.* V. ö. alant 93. l.
[7]) L. *a 15. sz. okmányt.* V. ö. alant u. o.

hanem keresztények által zsidók számára kiállított adósleveleken, okmányokon is. Bizonyára a németül, vagy latinul nem értő zsidónak jegyzete az, hogy *így ő maga megjegyezhesse*, hogy voltaképen miről is van szó abban az okmányban. Így Sopron város adóslevelén, a melyet 1440-ben a németújhelyi Freudmann zsidónak 128 font és 80 fillérről ad, héber utóirat van.[1])

Sőt még Gara Miklós nádornak egyik sajátkezűleg írt, 1428. decz. 2-án Sopron városához intézett fölszólításán is héber írást találunk. Az okmány szélén héber betükkel oda van írva: «Oedenburg».[2]) Ezt úgy magyarázhatjuk meg, hogy Gara nádori minőségében a királyi kamarához tartozó zsidók ügyeit intézte, adóit beszedte. Az adószedők és kivetők, tudjuk, zsidók voltak.[3])

Hogy a latinul nem értő zsidó adószedő tudhassa, melyik rendelet hová szól, oda írta a város nevét héber betükkel az illető adót követelő okmány szélére. Tényleg Soprontól is a zsidók adóját kéri a nádor, azon megjegyzéssel, «hogy ha nem hajtjátok be a soproni zsidóktól a kiszabott összeget, azt a ti javaitok, vagyo-

[1]) *Sopron v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 5. A végén ez áll: כתב של עירוני׳ המגיד קכ׳׳ח ליטרין ופ׳פ׳ על ואש נאכ׳ ami annyit tesz: «a polgároknak 128 font és 80 (פ׳) fillérről (פ׳) való, húshagyó keddre («fastnacht») [visszafizetendő adósságról szóló] levele. Az adóslevélben a fizetési terminus tényleg így áll: «ausrichten vnd bezallen sullen zu der *Vasnacht* schir ist kunfftig».

[2]) *Sopron v. levélt.* Lad. VIII. et H. fasc. II. Nr. 61. Az okmány szélén áll: אידנבורג

[3]) V. ö. *Hajnik* i. m. 226. l.

notokból fogjuk bárhol kifogni és kicsikarni».[1]) Tudjuk, hogy Gara idejében és az ő személyében a nádor volt egyszersmind a zsidó-biró, a ki a zsidók ügyeit, pereit intézte, adóit beszedte[2]) Az országos zsidó-birói intézmény már 1371. óta létezett Magyarországon[3]) és különféle fázisokon ment keresztül. *Ugy látszik, hogy eleinte e hivatalt leginkább a tárnokmesterekre — fő-, vagy altárnokra — bízták.* 1374-ben Feculinus, illetőleg Temlinus szt.-györgyi gróf, *tárnokmester* a zsidók országos birája.[4]) 1376-ban ismét a *tárnok-mester* Jakab de Scepus a zsidó-biró.[5]) Utána Zámbó Miklós intézi, mint zsidó-biró a budai, pozsonyi, soproni, nagyszombati és fehérvári zsidók ügyeit; *a kit szintén a tárnok-mesteri hivatalban találunk*[6]) 1405. július 5-én *Miklós mester* valószinüleg mint orsz. zsidóbiró *Geus Péterrel* együtt nyer teljhatalmu megbízatást Zsigmond királytól a soproni zsidók ügyében.[7]) *Miklós mester szintén az altárnok-mesteri hivatalban van.*

Tehát látjuk, hogy 1374—1405-ig az országos zsidó-

[1]) *S. v. levélt.* Lad. VIII. et H. fasc. II. Nr. 61. «de bonis et rebus vestris vbicunque ac pecudis exigere et extorquere faciemus.» (Datum Bude feria quarta proxima post festum beati Andre apostoli 1428.)

[2]) Ez értelemben javítandó *Toepler K.* Sopron városának történeti vázlatában a 39. l. 13. j. (A magyar orvosok és természetvizsgálók 1847. Sopronban tartott VIII. naggyülésének munkálatai közt. Pest, 1863.)

[3]) *Hajnik* i. m. 224. l.

[4]) U. o. V. ö. *Kohn* i. m. 162. l.

[5]) *Hajnik* 225. l. 93. j.

[6]) U. o. 95. j. V. ö. *Kohn* i. m. 162. l. 6. j.

[7]) L. *a 4. sz. okm.*

birói tisztség a tárnoksággal van egybekapcsolva, 1416-tól kezdve pedig leginkább a nádori, vagy kincstárnoki tisztséggel: Gara Miklós nádor (1416—31.); utána, vagy tán még előtte *Zuborius de Nasser* főkincstartó valószinűleg mint orsz. zsidó-biró hajtja be a soproni zsidók adóját [1]); 1435-ben Ország Mihály kincstárnok; 1440-ben pedig Héderváry Lőrincz nádor az országos zsidóbiró.[2]) Volt némelykor még országos alzsidóbiró is. Így 1422-ben *Bakán György* orsz. alzsidóbiró fölszólítja Sopon városát, hogy védje meg Emarlein soproni zsidót a király további intézkedéséig házának birtokában.[3]) Mátyás idejében az orsz. zsidó-birói teendők ismét a *tárnokmesterre* szálltak.[4]) Ez azonban nem is tekinthető teljesen újdonat-új intézkedésnek, hanem a 14. századbeli jogszokás felelevenítésének, csupán azzal a különbséggel, hogy akkor a tárnokmester a zsidó-biró czímet is viselte, most pedig a czímet nem, hanem csak a hatalmat birta. Mátyás alatt a zsidó-birói intézményt a zsidó Mendel család által betöltött zsidópræfektura váltotta föl, mely a zsidók helyzetére jótékony befolyással volt. A Mendl családbelieket látjuk a soproni zsidók ügyeibe is belenyúlni, még pedig leginkább oltalmazólag. 1507-ben Mendel Jakab Juda érvényt szerez a soproni zsidók pénzbeli követeléseinek.[5])

[1]) L. *az 5. sz. okm.*

[2]) *Kohn* i. m. 163. l.

[3]) Eredetije *Sopr. v. levélt.* Lad. IV. et D. f. I. Nr. 81. Nyomt. A Magyar Zsidó Szemlében VIII. k. 65. l.

[4]) *Kohn* i. m. 211. l.

[5]) Az okmány eredetije *Sopr. v. levélt.* Lad. M fasc. II. Nr. 78. «Exponitur Maiestati nostre (Wladislao) in persona

Ulászló a soproni zsidóknak szóló rendeleteit rendesen a præfektushoz czímezi [1]) és általa szerez érvényt nekik. II. Lajos alatt már Mendel Izráelt látjuk a soproni zsidók érdekében működni.[2]) Azonban úgy az országos zsidó-birói hivatal, valamint a præfektura idejében Sopronban fönnállott a városi zsidó-birói hivatal, mely szintén a zsidók ügyeinek és érdekeinek megvédésére volt hivatva. Ő vezette és őrizte az u. n. zsidókönyvet, a melybe a zsidóktól fölvett kölcsönösszegek voltak betükkel és számokkal beirva. Ő vezette be a zsidókönyvbe a zálog-bekebelezést. Ö hirdette ki a kölcsön idejének lejártát, ő vezetett végrehajtást a zsidó hitelezők kielégítésére.[3]) A városi zsidó-biró a város által kirendelt felesketett hivatalnok volt,[4]) rendesen tanácsos, vagy polgármester. Így *Galusch Péter zsidó-biró*, ki 1426-ban töltötte be e hivatalt, szintén polgármester volt [5]) Utána következett *Kolcha Miklós*, kit azonban

*prouidi Jacobi Judei Mendel* prefecti Judeorum, qualiter nonnulli essent ex Jobagionibus . . . qui Judeis nostris istic commorantibus (certas summas pecuniarum) reddere recusarent . . . Mandamus omnes tales Jobagiones . . . qui se ad librum illius ciuitatis vestre conscribi fecerunt . . . Judeis nostris . . . debita eorum reddere faciant.» (Datum Bude feria secunda proxima post festum beate Dorothee virginis et martiris 1507.) Ezen okmány is megerősíti *Kohn* föltevését (i. m. 220. l. 3. j.), hogy a præfektus neve Mendel Jakab Juda volt és a «Judeus» név tulajdonnévnek veendő.

[1]) L. *a 16. sz. okmányt.*

[2]) L. *a 20. sz. okmányt.*

[3]) L. *a 31. sz. okmányt.* V. ö. a 70. l.

[4]) U. o.

[5]) L. *a 6. sz. okmányt* és egyebütt.

nem a város emelt erre a tisztségre, hanem Gara Miklós nádor nevezte őt ki. Gara, úgy látszik, úgy fogta föl a városi zsidó-biró tisztét, hogy az képviseli és helyettesíti az egyes városokban az országos zsidó-birót. Ő lévén az országos zsidó-biró, önönmagát tartotta egyedül jogosítottnak ennek kinevezésére. Sopron városához és a zsidósághoz együttesen intézett rendeletében fölszólítja a várost, hogy Kolchának hivatalos működését semmi módon ne akadályozza, az őt illető zsidó ügyekbe pedig bele ne avatkozzék, hanem békességben és ellenmondás nélkül engedje, hogy Kolcha hivatalos teendőit elvégezhesse; a zsidókat pedig figyelmezteti, hogy minden megengedett és tisztességes ügyben neki engedelmeskedni tartoznak.[1])

Galusch és Kolchán kivül ismerjük *Paumgarten György* zsidó-birót (1497. körül),[2]) továbbá *Fleischacker Péter* várostanácsost 1520-ban [3]) és az utolsó zsidó-birót *Schlosser Gáspárt.*[4]) Ennek a tulajdonképeni hivatala megszünt ugyan 1526-ban, de azért az utóbb fölmerülő zsidó-ügyeket is ő végezte el.[5])

[1]) Az okmány eredetije *Sopr. v. levélt.* Lad. VIII. et H. fasc. II. Nr. 64. V. ö. *Hajnik* i. h. 217. l. 64. j. 226. l. 97. j.

[2]) *Sopr. v. levélt.* Lad. XI. et J. Prot. Nr. 2. N. B. «Georgy paumgarten Judenrichter» több helyen aláirva.

[3]) U. o. «Vor dem *petr Fleischogkern* als derselben Zeit (1520) Jüden richter.»

[4]) U. o. «Caspar Sloser vorher (1531 előtt) Jüdenrichter.»

[5]) Még 1531-ben tárgyalja az ifjabb Manus kis-martoni zsidó ügyét, ki apja, az öregebb Manus helyett keresetet indít Gloss Bernát soproni polgár ellen 6 fontnyi tartozása miatt. Manust elutasítják keresetével. U. o.

A városi zsidó-biró Gara nádor működése előtt lényegében városi tisztviselő volt, a ki a város jogszokása szerint intézte el a zsidók pereit, adósság behajtásait, szóval mindenféle ügyes-bajos dolgait.

A mi a városi jogszokást illeti, Sopronban is, mint egyebütt, több kisebb kivételes intézkedést hoztak a zsidók ellen. Hogy a zsidó külön vámot fizetett és a keresztényektől elütő «zsidó ruhában» volt kénytelen járni és az ünnepi mise ideje alatt otthon maradni, hogy a kereskedéstől és ipartól nagy részt el volt tiltva, azt már említettük.

Mint jogi személy, úgy látszik a 15. században Sopronban a zsidó oly jogi hatálylyal tanúskodhatott és pereskedhetett keresztények ellen, mint maga a keresztény.[1])

A hitelezésnél a 15. században a kölcsönvett összeget egyszerűen beíratták a zsidó-biró által a zsidó könyvbe. 1497-ben azonban, úgy látszik a kölcsönvevés megnehezítése és visszaélések meggátlása czéljából a tanács elhatározta, hogy ha soproni lakos valamelyik zsidótól kölcsönt vesz fel, akkor az illető feleségének avagy szomszédjának is tudni kell róla.[2])

[1]) Az ingatlan vagyon eladásának meggátlására vonatkozó tanuskodásnál keresztény és zsidó egyforma joggal bir. «Und das wer, das yemand ez *wer Kristen oder Juden* nach Jares frist, meldung und manung tet hinz dem verchaufften erb . . . derselbige mag der brif noch der manung nicht genisen.» *Sopr. v. levélt.* Az 1403-iki községi jegyzőkönyv 8. pontja. L. Sopron sz. k. v. monogr. forrásanyag II. k. 2. l.

[2]) *Sopr. v. levélt.* Lad. XI. et J. Prot. Nr. 2. NB. «Anno dom. 1497. am Mitichen nach Bonifaz haben meine Hern des

Ha valamely idegen vesz fel Sopronban zsidótól kölcsönt, annak szomszédjától, vagy a birótól tanúsítványt kell hozni, hogy csakugyan odavaló.[1]) A zsidóbirónak pedig nem szabad zálogbekebelezést beirni, míg az illető vagy a birótól, vagy pedig szomszédjaitól tanúsítványt nem hoz, hogy a birtok csakugyan az övé.[2])

Az adás-vevés, pénzkölcsönzés, zálog és hasonló ügyletekből származó bonyodalmakat, pereket a zsidó-biró intézte el. Azonban börtönt nem szabhatott ki a város jogosan zsidóra, főbenjáró ügyekben pedig épenséggel nem itélkezhetett zsidók felett. Már IV. Béla 1251-iki törvénye kimondja, hogy ilyen esetekben a zsidók fölött vagy a főkanczellár, vagy maga a király mond itéletet.[3])

Ha tekintetbe veszszük, hogy a városokban minő jogszokás uralkodott, mily kemény, kegyetlen, valósággal hajmeresztő itéleteket hoztak; úgy határozott előny volt a zsidókra, hogy fölöttük, mint kamara szolgák fölött, a király itélkezett főbenjáró ügyekben. Lássuk csak Sopronban, mily kemény itéleteket hoznak. Férj és feleség közti perpatvar miatt a hitestársakat

Rats eigentlich betracht, so ein Hiriger von einem Juden geellt entnemen will, sol er thun mit wissen seiner Hausfrau oder seines nachbern.»

[1]) U. o.

[2]) «Auch soll der Judenrichter kainem kain Erbphandt einschreiben, ausgenomen derselb bring dann von seinen nachbern oder Richter genugsam khundschafft das es sein und nit eines andern sey.» U. o.

[3]) *Kohn* i. m. 105. l.

együttesen lánczra verik.[1]) Kisebb vétségekért a bűnöst jobb, vagy balkezének levágatására itélik.[2]) Istenkáromlás miatt a bűnöst keresztre feszitik.[3]) Gyilkosság miatt — ezt birálják el a legenyhébben — számkivetésre, avagy pénzbüntetésre itélik a deliquenst.[4]) Boszorkányság miatt a vádlottat elégetésre, vagy kerékbe törésre itélik.[5]) Egy asszony a másikra ráfogta, hogy boszorkány; a rágalmazót «in emendam linquæ,» azaz nyelvének a nyakánál való kitépésére itélték.[6]) Valóságos szerencse volt, hogy hosszas könyörgés után, egynémely esetben a tanács pénzbüntetésre változtatta a halálitéletet. Most elképzelhetjük, hogy milyen itéleteket hozott volna a város a zsidók ellen, a kiket annyira gyűlölt, ha főbenjáró ügyekben lett volna joga fölöttük biráskodni!

Azonban akár volt joga, akár nem, a zsidókat Sopron városa — mint láttuk — mégis börtönbe vetette. Gyakran túllépte a város a zsidókkal szemben a hatáskörét. Ilyenkor az országos zsidó-biróhoz fordultak jogorvoslatért, vagy más előkelő országos méltósághoz, utóbb a zsidók præfektusához, vagy pedig magához

[1]) *Sopr. v. levélt.* Az 1581-iki közs. jegyzőkönyvben. L. Sopron sz. k. v. monogr. II. 35. l.

[2]) *Sopr. v. levélt.* Az 1592, 1596-iki közs. jegyzőkönyvekben. U. o.

[3]) *Sopr. v. levélt.* Az 1541. évi közs. jegyzők. U. o.

[4]) *Sopr. v. levélt.* Az 1442, 1580. évi közs. jegyzőkönyvekben. U. o.

[5]) *Sopr. v. levélt.* Az 1592, 1597. évi közs. jegyzőkönyvekben. U. o.

[6]) *Sopr. v. levélt.* Az 1592. évi közs. jegyzők. U. o.

a királyhoz. Láttuk, hogy Gara Miklós, Szapolyai István többször kénytelen őket védelmébe fogadni. Maga Zsigmond, leggyakrabban Frigyes ausztriai császár, II. Ulászló, II. Lajos erélyesen utasítja vissza Sopron erőszakoskodását a zsidókkal szemben és igyekszik a várost a törvényes korlátok közé szorítani. Egy izben maga a királyné, Czilley Borbála, Zsigmond második felesége lép föl védőleg a zsidók ügyében, midőn 1436. júl. 5-én «a kis Jakab soproni zsidót» oltalmába veszi és a börtönből kiszabadítja.*) Mátyás özvegye Beatrix, mint már említettük, ugyanezt tette meg az összes soproni zsidókkal.

A város sűrűn börtönözte be a zsidókat. Úgy látszik azért, hogy a váltságdíj sűrűn hulljon.

A város a törvény ellenére mindig többet és többet engedett meg magának a zsidókkal szemben. Ha zsidó ellen elkövetett bűntényről volt szó, elment néha egészen a bűnpalástolásig. Így történt, hogy 1523 aug. 24-én Handl soproni zsidó 8 font denárt kölcsönzött Hammer János, soproni lakos feleségének, Dorottyának, ki zálog fejében odaadta ünnepi ruháját. Később az asszony visszakérte két ünnepnapra a ruháját, annak örve alatt, hogy majd az ünnep után újra visszaadja. De midőn Handl zsidó felesége, Gunda, érte ment a zálogért és azt barátságosan kérte, akkor Dorottya asszony rárohant az áldott állapotban levő zsidó nőre, kalapácscsal erősen fejbe sujtotta, majd késsel sok sebet ejtett rajta, egyik fülczimpáját lehasította, kezét levágta úgy, hogy a megsebesített asszony meg-

*) *Sopr. v. levélt.* Lad. L. fasc. V. Nr. 184.

halt.[1]) Az asszonyt azután a gyilkos nő kifosztotta, a nála talált 2 magyar aranyat, 4 fontot különféle ezüst pénzekben, valamint ékszereit elrabolta.[2]) Handel zsidó Sighart Márton városbírójához fordult, hogy igazát keresse, hogy az asszonyt bebörtönöztesse. A mi meg is történt. Azonban a helyett, hogy a gyilkosnőt a maga érdeme szerint elitélték volna, nem sokára szabadlábra helyezték.[3]) Sőt mi több, maga Sighart biró az elrablott tárgyak egy részét a maga számára lefoglalta.[4]) Handl zsidó, a ki e közben a zsidóknak Sopronból való számüzetése miatt Kis-Martonba költözködött, látván, hogy Sopronban, hogy tiporják lábbal a jogot, ha zsidónak igazáról van szó, 1528. márcz. 25-én a helytartó tanácshoz folyamodik elégtételért. «Önökhöz — így ir Handl zsidó — mint az igazság kedvelőihez rimánkodom.... mert az én feleségemnek és méhében hordozott magzatának ártatlan és rémes haláláért semmiféle javakkal engem kárpótolni nem lehet. Öt kicsiny, akkoriban még neveletlen gyermekem, fosztatott meg az anyai hűség gondozásától, a melylyel sokkal könnyebben nevelődhettek volna fel.» Mindent összegezve a szenvedett kár, fájdalomdij és Sopron városának bűnpalástolása miatt 1000 aranyat követel Soprontól.[5])

Sopron sietett tisztázni magát. Azzal védekezett, hogy a gyilkos nőt Dorottyát, Brandenburgi György grófnak

[1]) *L. a 42. sz. okmányt.*
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) Az okmány *Sopr. v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 74. Nyomt. *Kohn*nál i. m. 476. l.
[5]) *L. a 42. sz. okmányt.*

kérelmére eresztették ki.[1]) Hogy igaz-e e védekezés nem bizonyos. Annyi áll, hogy Brandenburgi György, kinek az udvarnál nagy befolyása volt, ki a királyi házzal szoros rokonságban állt, ki eleinte II. Lajosnak úgyszólván gyámja volt és utóbb is a király és királyné akaratának sokszor irányt szabott,[2]) hogy ez a Brandenburgi György többször szerepel Sopron történetében «deus ex machina» gyanánt.

Az udvari pártnak kiváló oszlopa volt, Máriának kedvencz embere. A soproniak a később bekövetkezett zsidók elleni harczukban nagy mértékben támaszkodtak Brandenburgi Györgyre és részesültek is támogatásában. Ámde Handl erősebben védi a maga igazát. Új felterjesztést intéz a helytartótanácshoz, a melyben a gyilkos nőnek megfenyítését is követeli.[3])

A város most már csak kurtára fogja a válaszát. Ismétli, hogy Brandenburgi György gróf kérelmére bocsátotta szabadon a gyilkos nőt, továbbá ellentmondást talál abban, hogy Handl először 1000 aranyat kér fájdalomdíj fejében, másodszor pedig testi fenyítést követel.[4])

Handl 1529-ben harmadik fölterjesztésében kéri az ügy végleges eldöntését. Hangsulyozza, hogy a város maga sem tagadja a tényeket, így hát kérése jogos és

[1]) *Kohn* i. h.

[2]) *Fraknói W.* Ungarn vor der Schlacht bei Mohács (Schwicker fordításában) 6., 9., 35. l.

[3]) *Sopr. v. levélt.* «Fragmenta gravaminum Judeorum et Representationum ciuitatis Soproniensis Altissimis in locis exhibitarum» czím alatti iratok közt.

[4]) U. o.

igazságos. Csupán egynémely körülmény földerítésére kéri a már egyszer kihallgatott Abhauser doktort újolag kihallgatni, továbbá, hogy a bécsi egyetem rektorához küldjenek próbatoriális levelet, végűl, hogy az elűzött soproni zsidók közül hallgassanak ki egynéhányat. Már nagyon is régóta — így végzi Handl a beadványt — huzódik az ügy, a nagy bűntett, melyet az igazság és privilegiumaink ellen követtek el büntetlenül rajtam. Pedig mást nem akarok, csupán igazságot.*)

Hogy az ügy hogyan lett véglegesen eldöntve, arról nem szólnak az akták. De így is tanuságos és jellemző arra nézve, hogy a zsidókkal szemben hogyan kezelik Sopronban a törvényt és jogot, különösen a XVI. század első negyedében, mikor a városból mindjobban kezd kifelé fordulni szekerüknek rúdja és kezd égni a föld a talpuk alatt.

*) U. o.

# HARMADIK FEJEZET.

## A zsidók vallási, szellemi és társadalmi élete Sopronban.

(1324—1526.)

A XIV., XV. századból alig, hogy valamit tudunk a magyarországi zsidók vallásos és szellemi életéről. A héber kutfőkben csak igen ritkán van szó e korbeli magyarországi zsidókról. Mert a zsidó irodalommal és tudománynyal Magyarországon nem igen foglalkoztak; zsidó iró, a ki az akkori viszonyokról szóló tudósítást hagyott volna ránk, az egyetlen csekély jelentőségű nagyszombati Ejzák, a «Minhágim» irójának kivételével, nem volt Magyarországon. Elvétve, ha van e korbeli egy-két magyarországi rabbiról tudomásunk. Hogy a zsidók vallásos életét mi töltötte ki, szellemüket mi foglalkoztatta, arról vajmi keveset tudunk. Azért e téren a legcsekélyebb adalékokat is örömmel kell fogadnunk. Néhány ilyen adatra akadtam a soproni levéltárban.

A következő fejezetben bővebben elmondom, hogy a zsidókat Sopronból való számüzetésükkor ki is rabolták. A többek közt héber könyveiket is elvették. Ezek a könyvek a többi prédával együtt, a város kezébe kerültek. Mire használhatja a város a héber könyveket? Ha egyébre nem, hát kötési táblának más könyvek számára. A héber könyvek erős pergament lapokra vol-

tak írva, néhány ilyen lapot összeragasztottak és bekötötték vele a különféle számadási könyveket az ú. n. «Raitregister»-eket, a melyeket a levéltárban megőrizték mind a mai napig. Szétbontottam az összeragasztott leveleket és így nyertem, ha csak szűk térre is, némi betekintést a XIV., XV. századbeli soproni zsidóknak vallásos és szellemi életébe. Mert ezen pergament kéziratok mind a XIV. és XV. századból valók és 1526-ban kerültek a város birtokába, a mit egyébként a pergamentlapokon levő évszámok is bizonyítanak.[1]) Ezekből a kézirattöredékekből láthatjuk, hogy a soproni zsidók első sorban foglalkoztak a szentirás magyarázatával. Tanulmányozták az I. századbeli tanaitának, Rabbi Jismael ben Elisának szentirás magyarázatát, a *Mechilta* nevű hálάchai midrást.[2]) Foglalkoztak a *babiloniai tal-*

[1]) *Sopr. v. levélt.* Levéltári jegy nélkül. Az egyik füzetnek pergamentlapján áll: «Paul Schutzner Raitregister Anno 1528» 7 negyediv pergamentlapból áll kettes kolumnákra osztva. A másikon: «Hans Reisser Camerers Raittregister 1538». 2 negyedivnyi lapból áll. A harmadikon: «Allerlay Sendschreiben von der Statt Odenpurg 1545», ez is, valamint a következők negyedivnyi pergamentlapokon. A negyediken áll: «Raittregister 1533». Az ötödiken «A(nno) D.(omini) 1542 Comes Thomas de Nadasdi.» A hatodikon: «Anno 1542 Am 13 february.» A hetediken nem áll datum. Látjuk, hogy az évszámok mind 1526 utánról valók. De e számok természetesen csak a város birtokába való jutásnak datumát mondják el, nem pedig a kéziratok keletkezésének idejét, a mi jóval előbbre tehető, már az irás formájánál fogva is. Mind négyzetes héber betűkkel van írva és mindegyik könyvtöredék más karakterű betűkkel, úgy, hogy különböző másolók munkája.

[2]) M. II. könyvének 21. és 27. fejezeteire maradt fön. Lényeges, a mieinktől elütő variansokat nem találtam.

*muddal,* a melyet leginkább kommentár nélkül tanultak; legalább a rendes talmud magyarázatok közül nemcsak hogy a lap szélére nincs egy is irva, hanem általában, nincs egy se a töredékek közt.[1]) Tanulmányozták a XII. századbeli nagy zsidó törvénytudósnak, orvosnak és filozofusnak *Maimuni Mózesnek* törvény kompendiumát a *Misne-Torát* még pedig a *Hagahoth-Maimunioth* czimű kommentárral egyetemben.[2]) Foglalkoztak még azonkívül a különböző rituális törvények rövid, tömör kivonatban összeállított szakaszainak tanulmányozásával.[3]) Persze ez nem meríti ki mindazt, a mivel a soproni zsidók a XIV. és XV. században foglalkoztak. A mit mi látunk, az csak egy kis levélke, a melyet az idők viharja elsodort az akkori zsidóság fájáról és mi csak arról betüzhetünk le egy két vonást, olvashatunk egy két szót, de teljes képet természetesen ennek alapján nem nyujthatunk. De ez is elegendő arra, hogy belőle megtudjuk, hogy a zsidó theologiában

[1]) *Joma* traktatusból egy töredék és pedig az 5. és 6. fejezetből, továbbá *Szukká* utolsó fejezetéből és *Kethuboth* 10. és 11. fejezetéből egyes töredékek. Hogy ezen korban kommentárokat nem igen tanultak, azt más oldalról is tudjuk. L. *Güdemann:* Geschichte des Erziehungswesens und der Cultur der Juden. III. 85. l.

[2]) A *Misne Tórából* megvan a rablásról (Hilchoth-Gezéla) szóló szakasznak 3—9. fejezete a Hagahoth Maimunioth oldaljegyzeteivel. Mindkettő majdnem teljesen megegyezik a mi kiadásaink szövegével.

[3]) Igy a הלכות מליחה, szabályai, הלכות נידה, töredékek, úgy szintén סדורא דחליצה,-nak egy lapja, melyek elütnek a mostanságban használtaktól.

és a zsidó irodalomban való járatlanság, mely a magyarországi zsidók jellemző tulajdonságát képezi az egész középkoron át,[1]) nem volt annyira általános, mint a hogyan azt eddig gondoltuk. Ime Sopron, a hol foglalkoztak theologiával, zsidó irodalommal és tudománynyal, kiemelendő ellentétet képez a többi községekkel és az általános tudatlansággal szemben. Oázis a pusztaság közepette. Hát hogyan, hogy épen Sopron képez e tekintetben kivételt? Azt hiszem, hogy ehhez nagy mértékben hozzájárult Német-Ujhelynek közelsége, melynek zsidó községe már a XIII. század eleje óta virágzó iskolák és nagyhírü tanitókkal rendelkezett. Sopron és Német-Ujhely közt, a mint láttuk, az összeköttetés állandó volt. A XV. század első felében a híres és tekintélyes német-ujhelyi rabbi Isszerlein Izráel (meghalt 1460-ban) vallásügyi kérdésekben megkérdezetve felvilágosítást ád a soproniaknak hozzájuk intézett levélben.[2])

Azonban nemcsak a XV. században, hanem már a XIV-ben is láthatjuk, hogy a soproni zsidók vallásos intézményekkel bírnak. 1379-ben két rituális fürdőjük van, az ú. n. «Tuckhaus».[3]) Sopron zsidó községe az ország első községei közé tartozik. Budával szokták a

[1]) *Kohn S.* i. m. 44. l.

[2]) A levél *Isszerlein* tanítványának haustetteni Józsefnek *Leket Jóser* czimű kéziratában (a müncheni egyetemi könyvtár 404. és 405. sz. cod.) II. k. 56*a* : עד כאן כתב הגאון ז"ל לאודנפירק הקרובה לנייאשטט V. ö. *Pollák M.* : A zsidók B.-Ujhelyen, 70. l. 11. j.

[3]) L. *a 3. sz. okmányt.*

királyi levelekben együtt említeni. Így természetesen Sopronban, a mi a zsidó községben a legfontosabb, a szellemi vezető sem hiányozhatott: a rabbi. Reá már annál is inkább szüksége volt a zsidóknak, mert ő egyszersmind birájuk is volt, a ki egymás közt fenforgó pereiket elintézte. Bár a hitközséget, mint testületet a község élén álló *két elöljáró* képviselte,[1]) de a pereket már azért is a rabbi intézte el, mert a zsidó jogtudományban egyedül ő volt jártas. Zsidók közti perekről a soproni levétárban egy árva szó sem található, mert a zsidók egymás közt támadt és elintézendő ügyeiket, pereiket, a vallási törvények szerint itélkező rabbi elé vitték, úgy, a mint ezt már ős régi idők óta mindenütt így tették. A rabbi volt az első és utolsó instánczia, kinek itélete ellen nem lehetett felebbezni. Sopronban is rabbik álltak a község élén. Néhánynak a neve fenmaradt részint a zsidó irodalom révén, részben a levéltár okmányain aláirva.

Körülbelül a XIV. század végén élt Sopronban *Meir rabbi*, a kinek tekintélyére Mölln Jakab (Maharil), a ki 1427-ben halt meg, gyakrabban hivatkozik[2]) a mi mindenesetre bizonyít annyit, hogy Meir kiváló tudós lehetett. Fiatalabb kortársuk volt *Kálmán rabbi* Sopronból,

[1]) L. *a 27. sz. okmányt.*

[2]) *Maharil:* Minhágim (ed. Sabb.) 14*b*, 15*a*, 24*a*. Bizonyosnak tartom, hogy a hibásan írt város — mint Kohn is megjegyzi i. m. 349. l. 5. j. — tényleg Ödenburgot jelent. Hisz ez a név még a latin és német okiratokban is czifrábbnál czifrább variácziókban jelenik meg, hát még a héberben, a hol a betűk oly könnyen folynak át egymásba.

úgy szintén *Gedl rabbi,*[1]) a ki a XV. század közepén Brünnbe akar költözködni. A XV. század végén élt ugyancsak Sopronban *Juda rabbi,*[2]) a ki a zsidó tudomány terén oly hires és kiváló volt, hogy a XIV. század egyik történetirója — Gedalja ibn Jachja — azt mondja róla: «a soproni R. Juda az Askenaz országok nagy tudósai közül való.»[3]) Ugyancsak ez időtájt t. i. 1490-ben ápr. 16-án találjuk Sopronban *Jákob rabbit,* a prágai Izsák rabbinak a fiát,[4]) a kit a városban úgy hívnak, hogy «*Jäklein mester*», minthogy a rabbikat általában zsidó mestereknek szokták nevezni. Sopronban a rabbit még «Rabbi-Jud»-nak is nevezik. Így az öreg *Merhell* (valószinüleg Merkel) rabbit, a kit 1503 szept. 27-én találunk Sopronban, szintén így hívják.[5])

Azonban Sopronban nemcsak a rabbik foglalkoztak a zsidó irodalommal, hanem a laikusok is. Látjuk, hogy a laikusok közül többen elég jól kezelik a héber nyel-

V. ö. *Hamaskir* IX. évf. 83. l.

[1]) *Isszerlein:* Peszakim-Ukethabim (ed. Ven. 1546) 128. sz., a hol bizonyosan Sopronról van szó, a mint *Berliner* ellenében (Frankl-féle Monatsschrift 1869. évf. 134. l.) *Kohn* (i. h.) helyesen kiemeli. V. ö. *Weil Jakab* döntv. 133. sz. Ez a Gedl rabbi lehet, hogy azonos a bécsi «R. Gedl»-lel, a kit haustetteni József említ az ő kéziratában. (Leket Jóser I. 82. *b.*)

[2]) *Heilprin:* Szeder-Hadoroth, 4 *b* és 44 *b.* V. ö. *Diamant Gy.* a Magyar Zsidó Szemlében IX. évf. 598. l.

[3]) *Salseleth-Hakabbala* (ed. Ven. 1587) f. 62 *b*:

רבי יהודה אידנבורק . . . . כל אלה היו חכמים גדולם בארצות אשכנז

E helyre dr. *Kaufmann Dávid* prof. úr figyelmeztetett.

[4]) L. *a 9. sz. okm.*

[5]) L. *a 15. sz. okm.*

vet, a kik okmányaik alatt héberül összefoglalják az illető irat tartalmát. Legalább az aláirás és a héber összefoglalás egy kéznek irása.[1])

De mindenki nem tud héberül írni, többen csupán héber betűkkel, de német nyelven írnak.[2]) Német betűkkel írni tán senki sem tudott; én ilyen aláirásra legalább nem akadtam. Hanem azt mégis valószínűnek tartom, hogy a zsidók közt néhány kiválóbb ember németül avagy latinul olvasni mégis tudott. Ezt látszik bizonyítani, hogy a zsidók elöljárói *látni* akarják Máriának a városhoz intézett ama okmányát, melyben a zsidók számüzetését elrendeli,[3]) a minek csak úgy van értelme, ha az elöljárók azt el is tudták olvasni.

A német nyelv, a melyen a soproni zsidók beszéltek, csak olyan volt, mint a többi polgároké. Nem tért el ettől lényegesen, a mit az okmányoknak zsidók által német nyelven írt utóirataiból is következtethetünk.[4])

A nevek, a melyeket a soproni zsidók viseltek, már némileg elütöttek a keresztényekéitől. A keresztények rendesen foglalkozásuk, vagy őseik valamely jellemző tulajdonságáról vett neveket viseltek. Igy egy kovácsnak a XIV. században «Sebastian Hufnagel» volt a neve, egy másiknak «Christof Rittereisen».[5]) Érdekességük miatt fölsorolom, hogy milyen fura nevekre

[1]) L. *a 13. és 51. sz. okm.*
[2]) L. *a 9., 30., 53. sz. okm.*
[3]) L. *a 31. okm.*
[4]) L. *a 9., 30., 53. sz. okm.*
[5]) *Sopr. v. levélt.* Levéltári jegy nélkül a különféle számadási könyvekben (Raitregister) találhatók e nevek, valamint a következők is.

bukkantam: «Mistlpauer», «Zeufzenwein», «Hungerkasten», «Teufelseher», «Rossteuschl», «Springin'kle» (ugorj a lóherbe), «Eilinsgrab» (siess a sírba), «Pet gut» (jól imádkozz), «Pet weniger» (kevesebbet imádkozz), «Hat nichts», «Thamisch» (alélt), «Preydl», «Zalguss», «Preinruss», «Quottemberer», «Hackhasch», «Hengst», «Gerstenhengst», «Rettenhengst», «Sibenherz», «Meusel», «Chater», «Schmoiger», «Blasi Meck», «Hanns Durich», «Mert Mockh», «Jakob Spät», «Peter Veniger», «Benedictus Niemand». Voltak még a keresztények közt a zsidókhoz hasonló nevüek is, mint: «Godofred *Bezalel*», «*Bliemel* Anna», «*Eberl* Margaretha» stb. Jellemzőbb, hogy egy családot «Juding»-nak hívtak. Sőt mi több, Sopronban is látjuk, ama szokásnak egyik fattyúhajtását, a mely leginkább Németországban kapott lábra, hogy t. i. azok, a kik a zsidóüldözésekkor legjobban ütötték a zsidókat, azok ebbeli tevékenységüket hirdető díszneveket vettek föl. Igy Németországban a keresztes háborúk után «Juden schläger» és «Judenbrater» gyakori nevek lettek.[1]) Sopronban ugyan még a zsidók nyársonsütésével nem kérkednek, de igenis egy elterjedt család hivalkodva hordozza és mutogatja nevében zsidó gyülöletét, elnevezvén magát «Judenfeindt»-nak. Több Judenfeindt élt Sopronban a XV. és XVI. században. Igy Gaspar Judenfeindt és Jakob Judenfeindt.[2]) Ez mindenesetre mutatja és némileg annak mértékéül is szolgálhat, hogy mennyire gyülölték Sopronban a zsidókat.

[1]) *Grätz H.:* Geschichte der Juden VII. 136., 325. l.
[2]) *Sopr. v. levélt.* U. o.

A keresztények nevei többnyire németek voltak, magyart keveset lehetett köztük találni és ebben megegyeztek a zsidókkal. A XIV. században csak elvétve akadunk magyar családnevekre. Igy «Jensel Körmüezz» (Körmöcz), «Jäkel ne zzól» (ne szólj) és «Ziget» (Sziget) mindhárman 1379-ből.[1])

A zsidók nevei is többnyire németesek, illetve héberek. Mert a zsidóknak kétféle nevük volt: a zsinagógai héber és a közhasználatra való, a mely a héberből bizonyos képzők hozzátétele által megnémetesíttetett.

A XIV. században kevés a bibliai név a zsidók közt, leginkább német neveket viselnek, mint a keresztények, azzal a különbséggel, hogy csak egy nevet hordanak. Igy: «Tröstell», «Jöndel», «Vinkel», «Vinkchel», «Öffendl», «Zörell». Bibliai névre is akadunk: «David», «Joel», «Smerl» (Semárjából), «Euerl» (Ábrahámból), «Smoyel» (Sámuel).[2])

Sajátságos, hogy a nevek majdnem mind a kicsinyítő «l»-el végződnek és a kedveskedő formával (Kosename) vannak ellátva.

A XV. XVI. században, a hol szintén a kedveskedő forma a túlnyomó, ilyenforma nevekre akadunk: «Judel» (Juda), «Koppl», «Händl» (férfi név),[3]) úgyszintén «Handl»,[4]) «Manusch» (Mánásseből), «Isaak», «Joseps»

[1]) *Sopr. v. levélt.* L. VIII. et H. fasc. I. Nr. 22.

[2]) L. *a 3. sz. okm.* Már azért is érdemes a zsidók neveit fölsorolni, mert nem egy képez új adalékot *Zunz* adataihoz: Namen der Juden 52. és köv. l.

[3]) L. *a 47. sz. okm.*

[4]) L. *a 42. sz. okm.*

(Józsefből)[1]) «Garl»,[2]) továbbá «Mauhl», «Maundl», «Gerstl» (héberül Gersom),[3]) «Hädschl», «Schmollerl», «Behamin» (Benjamin),[4]) «Jäklein» (Jákob), «Wolf» (héberül Benjamin), «Zalman» (Salamon), «Moises» (Mose), «Märhlein» (Mardochai),[5]) «Janusch» (Jona),[6]) «Ajzek» (Jiczchak),[7]) «Slemel», «Merhel»,[8]) «Casariel» (Aser),[9]) «Kephlein» illetőleg «Köpflein», továbbá «Abraham», «Mair», «Mayrlein» (Meirből), «Muschel», «Muschlein» (Moseből), «Nacham» és «Muskát».[10])

Voltak egyeseknek, különösen a XVI. században már családnevük is. Igy a többek közt Vischl Jakabnak.[11]) Találunk azonban magyar nevű zsidókat is Sopronban: «Farkast» egyet a XIV. és egyet a XV. században [12]) A női nevek közt már nagyobb változatosságra akadunk. Igy: «Zerlin» (valószínüleg Zartl névből), «Malka» (királyné) «Hindl», «Gunda» (Kunigundából), «Schöndl» «Jäkl» és a kedvelt bibliai név «Jochebed».[13])

A soproni zsidók lakása mindig a belvárosban volt.

[1]) L. *a 47. sz. okm.*
[2]) *Hajnik* i. m. 233. l.
[3]) L. *az 51. sz. okm.*
[4]) L. *a 26. sz. okm.*
[5]) L. *a 9. sz. okm.*
[6]) L. *a 27. sz. okm.*
[7]) L. *az 53. sz. okm.*
[8]) L. *a 15. sz. okm.*
[9]) L. *a 13. sz. okm.*
[10]) *Sopr. v. levélt.* Lad. IV. et D. f. VII. Nr. 500 és fönt 31., 32. és 42. l.
[11]) L. *a 26. sz. okm.*
[12]) L. *a 11. sz. okm.* V. ö. fent. 39. l.
[13]) L. *a 3., 47., 42., 9. és 30. sz. okm.*

Ez nem igen tetszett később a városnak és azért szerette volna őket onnan azon ürügy alatt kiszorítani, hogy a zsidók régi időkben önkényüleg jöttek be a külvárosból és az ott lakásra tulajdonképen joguk nincs is.[1]) Pedig a mennyire csak visszanyulnak adataink, mi őket mindig a belvárosban találjuk. 1379-ben szétszórva laknak a belvárosban és nem kénytelenek együtt lakni.[2]) A XV. században 16 házban laknak a soproni zsidók (fönt 29. l.). Minthogy körülbelül 400-ra rugott akkor már a számuk, elgondolható, hogy túl voltak zsúfolva a zsidók lakásai. Persze szem előtt kell tartanunk, hogy a 16 ház az *Uj-utczában* volt, a hol nem egy házban ma is elfér 30—40 lakó.

Erzsébet királyné ezen 16 házból el akart venni 12-őt és a soproni zsidókat 4 házba akarta szorítani, de Frigyes osztrák császár ezt megakadályozta. És azóta a zsidók nagyrészt megmaradtak házaik birtokában. Csupán 3 ház került más kézre. Wolf zsidó háza, a ki 1417-ben Bécsbe költözködött,[3]) bizonyos meg nem említett okokból Zsigmond királyra szállt, a király pedig a tanács kérelmére odaajándékozta azt Sopronnak, hogy azt *városházának* használja.[4]) Sopron

[1]) L. *a 43. sz. okm.*

[2]) L. *a 3. sz. okm.*

[3]) *Sopr. v. levélt.* Lad. LV. f. I. Nr. 6.

[4]) *Sopr. v. levélt.* Lad. L. f. V. Nr. 154 . . . «Domum condam Wolf Judei . . . vt dicitur Viennæ inonerati in eadem ciuitate nostra et intra muros eiusdem ex opposito claustri fratrum minorum Juxta domum Johannis Carnificis ciuis habitam et adiacentem, ad nostram Maiestatem deuolutam . . . curia, domibus ac ædificiis domorum tam lapideis quam

hosszú időkön keresztül csakugyan Wolf házában bírta a városházát. Ez a ház, a mint mondják, a mai Angyalhoz czímzett gyógyszertár volt, mely 1815-ig fatornyozattal volt ellátva.[1]) Ugyanebben az esztendőben (1422) akarják Emarlein soproni zsidónak a házát is elvenni.[2]) Hihetőleg meg is történt. Annyi bizonyos, hogy utóbb a zsidóknak csak 13 házuk van és a várostól vesznek hozzá hármat. Számuk is megcsappant; hihetőleg a mohácsi vész előtti zaklatások miatt költözködtek el többen. Számuk a XVI. század elején «ifjakat és öregeket» beleszámítva, továbbá a «jövevényeket» is tekintetbe véve 400-on fölül volt ugyan,[3]) de 1526-ban közvetlen a mohácsi vész után már csak 350-re rugott a zsidók száma.[4])

A zsidóknak, a mint az előbb említett esetből kitűnik, nemcsak rozoga házaik voltak, hanem kő- és faépítményekkel és melléképületekkel ellátottak is. Egyik még városházának is alkalmas volt. Csakis így férhettek el annyian 16 házban. A XV. században a zsidók majdnem mind az Uj-utczában laktak, mely ezentúl már állandóan a «*zsidó-utcza*» (Judengasse, platea Judeorum) nevét viseli.[5]) Hanem azért az Uj-utcza még sem

ligneis ac aliis cunctis eiusdem comoditatibus . . . *pro domo iudiciali seu Praetoria* (donauimus). (Datum feria quinta proxima post f. Conceptionis virginis gloriose 1422.)

[1]) *Toepler K.* i. h. 32. l.

[2]) L. a M. Zs. Sz.-ben VIII. 65. l.

[3]) L. *a 18., 19., 43. sz. okm.*

[4]) L. *a 47. sz. okm.*

[5]) Új-utcza és zsidó-utcza azonos. V. ö. 30., 51., 53. sz. okm.

volt tulajdonképeni ghetto, mert nemcsak zsidók laktak benne. A győri püspöknek is volt ott egy háza (fent 18. l.) Az imént említett Wolf zsidó mellett János mészáros, soproni polgár lakott (98. l. 4. j.). Ez így maradt a XV. század végéig. 1497-ben Neunburg Wolfgang szabó, Tristan kovács és Perthne szűcsmester is a zsidó-utczában lakik.[1]) És ez így maradt mindvégig 1526-ig *Sopronban e szerint tulajdonképeni ghettoról nem lehet beszélni.* Hogy a zsidók már 1397 óta lehetőleg csoportosan és egymáshoz közel iparkodtak lakni, az nagyon természetes. Hisz a juhok is összebújnak, ha veszélyt sejtenek, zivatart éreznek. A zsidók számára pedig a légkör nagyon gyakran telítve volt zivatarral, villámokkal. Védelmi szempontból is kivánatos volt az együttlakás. De meg a zsinagógától — mely 1440 óta többször említtetik[2]) — sem akartak nagyon távol lakni, hogy ünnepeken apróbb kellemetlenségektől, főként az utcza gúnyjától, mely a rájuk kényszerített zsidó ruházat miatt érte őket, meg legyenek óva.

Maga a zsidó-utcza szűk, körülbelül 7 lépésnyi szélességű utczát, jobban mondva sikátort képez. A keskeny rókaszorító elején lépczsőzetesen befelé halad. A házak régi kettős tetőzettel, padlásszobákkal vannak ellátva, a házak frontja tűzfallal védve. A házak hosz-

[1]) *S. v. l.* Lad. IX, et J. Prot. Nr. 2. et NB. «Anno Dom. 1497. Am Montag nägst nach der heyligen drey Kunigstag habn die hern des Rats dem Wolfgang Newnburg Sneider das Haws in der Judngassn neben des Tristan Smid Haws gelegn, so etwan der Perthne khursner gewesen ist Auff Zehen Jare . . . frey gegeben (für) . . . Zwanzig guld. Anno di 97».

[2]) *S. v. l.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 6. «Judenschül.»

szában vannak építve, nem mint most szokták az utcza szélességében.

Sopronban a zsidó-utcza megtartva régi «Uj-utcza» nevét, mind a mai napig fönnáll. Az Orsolya teret köti össze az Uj-városháztérrel. Fekvése és formája körülbelül ugyanaz, mint hajdanában volt. A házak egy részét némileg modern formába bujtatták ugyan, de vannak még köztük, különösen az utcza elején XVI. XVII. századból származó épületek, melyek bátran állhattak volna az akkori Uj-utczában, a melyekben voltak ugyan nagyobb házak, de a XVI. században legnagyobb részök ütött, kopott, düledező viskókból állott.[1]) Persze az akkori Sopron általában nem igen különbözött az Uj-utczától. Hiszen maga a város mondja a zsidókról, hogy «a legvidámabb és legjobb fekvésű utczát bírják» (die lustigist vn gelegeneste gassen).[2]) Akkor a többi semmiesetre sem lehetettt különb. A zsinagóga természetesen az Uj-utczában volt és pedig 1498-ban Jäkl zsidó asszony házának szomszédságában.[3]) Mind a mai napig mutogatják az Uj-utczának 22. számú házát, a mely állítólag a régi zsinagóga volt. E házban belül még néhány évvel ezelőtt tényleg egy 19 láb hosszú és 9 láb szélességű magas, boltíves régi terem volt, a melynek rendes lakóházban nem igen lett volna rendelte-

[1]) L. *a 18., 19. sz. okm.*

[2]) L. *a 19. sz. okm.*

[3]) *Sopr. v. levélt.* Lad. IX. et J. Prot. Nr. 2. NB. «Anno dom. millesimo quadmo nonagesimo octavo am freitag nach Sophi hat nutz und gewer emphangen dy Jäkl Judin oms Haws in der *Judn Gassn* gelegenn Zwischen *Judenschuel* und Hutsill Haws» . . .

tése. Lehetséges, hogy ez volt a zsinagóga; mivel azonban a ház ma már teljesen át van alakítva, magam erre vonatkozólag semmi biztos nyomra nem tudtam akadni.

A zsidóknak temetőjük is volt és pedig a várfalakon kívül, szőlőkertekkel körülvéve. A temető melletti szőlőkertek szintén a zsidók tulajdonát képezték (alant 116. l.). A sírkövek héber sírfeliratokkal voltak ellátva, a legrégibb köztük, mint a soproni zsidók a XVI. században állítják, körülbelül az 1000. évből származott volna (fönt 11. l.). A temetőről bővebben az 5. fejezetben fogunk szólni.

A mi a zsidók társadalmi pozicióját illeti, mint mindenütt a városokban, Sopronban is, bizonyos középhelyet foglaltak el a polgárok és parasztok közt. De csak szellemi képzettségre, avagy foglalkozásra nézve. Mint láttuk, tudtak olvasni, írni legalább egy nyelven, a mi akkoriban nem volt mindennapi, sőt még a zsidó irodalommal és tudománynyal is foglalkoztak némelyek.

Foglalkozásra nézve ők voltak a mozgó tőke kezelői, a pénz közvetítői és így nemcsak az egész vagyonuk forgott mindig koczkán, hanem a nép gyülöletének is leginkább ki voltak téve. Pedig vagyonuk egyesek kivételével, nem volt túlságos nagy. De még azoknak az egyeseknek sem volt annyiok, mint a hogyan azt az általános hiedelem tartotta. Ha a zsidónak a XVI. században 800 frtja volt, a mi ma körülbelül 15—16,000 forintnyi vagyonnak felel meg, azt már dúsgazdagnak és tehetősbnek tartották, mint akármelyik földesurat.*)

*) L. a *47. sz. okm.*

Ennek oka persze az általános pénzszükségben rejlett.

Sok terhet kellett viselniök. Fizetniök kellett első sorban a királyi kamarának, mint ezen kamara szolgáinak, kétszer évente a rendes évdíjat, a mi utóbb már évi 400 frtra rugott,[1]) a városnak a robotpénzt, segély- és őrdíjat.[2]) Ehhez járultak a rendkívüli hadiadók, vagy a királyok által tetszőleges alkalmakkor és összegben kirótt díjak, továbbá a város megerősítéséhez való hozzájárulás.[3]) Azonfelül a saját vallásos községük föntartása. Nemcsak rabbit és más községi alkalmazottakat, hanem zsinagógát, fürdőt és kórházat is tartottak fenn. Ezen kórház alatt valószínüleg nem csupán a mai értelemben vett kórházat kell venni, hanem egyszersmind idegeneknek szolgáló szálló-helyet (spittel).[4])

A XV. században különféle bevándorlások által folyton gyarapodtak. A Német-Ujhelyből kiüzött zsidók egy része Sopronba telepedett le ideiglenesen;[5]) ámde nincsen tudomásunk róla, hogy tovább mentek volna. Azt is gyanitom, hogy Csehorszagból is vetődtek Sopronba bevándorlók. Tudjuk, hogy Csehországban a XV. század végén és a XVI. század elején a zsidók sok üldözésnek és zaklatásnak voltak kitéve. Többször elhatározták az országból való számüzetésü-

[1]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. f. I. Nr. 16. V. ö. *az 57. sz. okm.*

[2]) L. *a 47. sz. okm.*

[3]) L. *a 4. és 47. sz. okm.*

[4]) L. *a 26. sz. okm.*

[5]) L. *a 12. sz. okm,*

ket. Több család ki is vándorolt Lengyelországba.[1]) Ezen kivándorlók közül, azt hiszem, némelyek Magyarország felé is vették útjokat, a hol mégis a többi országokhoz viszonyítva, jobban bántak a zsidókkal. Igy kerültek azután Sopronba, mint az ország egyik nagyobb községébe, cseh zsidók is. Különben nem igen lehetne annak magyarázatát találni, hogy 1490-ben Sopronban, a község élén az elhalt prágai rabbinak, Izsáknak a fiát «Maister Jăklein»-t (Jákob) találjuk.[2]) Egyébként állításomat még az is bizonyítja, hogy a rabbin kívül 1503-ban még akadunk más cseh zsidókra is Sopronban. Mert hogy «Sleml Alter Behem Jud»,[3]) annyit jelent, mint «az öreg Sleml cseh zsidó», az annál bizonyosabb, mert ugyancsak Prágában a 16. század elején találunk egy ily nevű (Sleml) zsidó-családot.[4])

Az ilyen bevándorlások jártak ugyan némi haszonnal a zsidók összességére nézve, mivel a királyi kamarának fizetendő adóból kevesebb jutott egyre-egyre; más részt azonban minden új jövevény a benlakó zsidók megélhetését még jobban megnehezítette, mivel ő előtte is csak ugyanazon kereseti forrás állt nyitva, mint a többiek előtt.

[1]) *Grätz H.:* Geschichte der Juden IX. k. 55., 56. l.

[2]) L. *a 9. sz. okm.*

[3]) L. *a 15. és a 13. sz. okm.*, a hol a fiatal «Sleml» cseh zsidó van említve. Semmi esetre se azonos «Behamin»-nel, a mi Benjamint jelent.

[4]) L. *Kaufmann-Hock:* Die Familien Prags, 365. l. 3350. sz. Egyébként más oldalról is ismeretes, hogy későbbi időkben Magyarországon a cseh bevándorlottakat «Pehm»-nek nevezték el. L. *Löw I.* és *Kulinyi Zs.:* A szegedi zsidók 5. és 99. l.

A város sem nézte jó szemmel a bevándorlást, igyekezett is azt tőle telhetőleg megakadályozni. Minél nagyobb lett a zsidók száma, annál jobban fokozódott az ellenök irányuló gyűlölet is. Ezen gyülöletnek sok mindenféle oka volt: Az első: a már említettem uzsoráskodás. A soproniak, midőn a zsidók végleges eltávolítását kérik, *ezt* hozzák fel döntő argumentum gyanánt. Szorgosan kikutat a város minden egyes uzsora esetet és a király elé terjeszti. Az uzsorát, mint említettük, általában a zsidóság rovására irni igazságtalanságról és történeti felületességről tanuskodik.

És itt Sopronban is látjuk, hogy ugyancsak igaztalanul nevezi el őket a város vérszipolyozóknak; hisz maga a város, kinek a zsidókönyv és minden egyéb hivatalos adat rendelkezésére állt 400 zsidó közül *hat* uzsorást tud felhozni.[1])

A konkurrenczia persze főtényező gyanánt szerepelt ezen ellenséges indulat létrejövetelében. A város nyiltan ki is jelenti, hogy mily nagy baj az, hogy a zsidók a posztónyirást és a szatócsüzleteket magukhoz ragadják.[2])

Különös, hogy ezen ellenséges indulat daczára (vagy talán épen a miatt) akadtak zsidók, a kik kitértek. Egy Salamon nevű soproni zsidó 1503-ban kitért, újra zsidó lett és harmadszor megint kikeresztelkedett.[3]) Még sokkal előbb találkozunk Sopronban egy Zsigmond

[1]) L. *a 47. sz. okm.*
[2]) U. o.
[3]) L. fönt a 40. l.

nevezetű zsidóval, a kinek az anyja Sára asszony Nagyszombatban vette fel a keresztséget.[1])

A zsidók iránti ellenséges indulatra még azon jelzőkből is következtethetést vonhatunk, a melyekkel őket illették. Fordul ugyan hébe korba elő, hogy Sopron városa egy-egy zsidóra azt mondja: «szerény», de ilyen czímzéseket *kizárólag oly adóslevelekben* olvasunk, hol a város a zsidóktól kölcsönt vesz fel.[2]) Mikor a zsidó pénzt kölcsönöz, akkor «szerény», egyébként azonban rendes czíme: *hitetlen* (infidelis), mely szó csak nagy ritkán hiányzik a zsidók neve mellett. De ez még a legszelidebbek közé tartozik. Fordulnak elő a zsidókról ilyen kitételek: «visszataszító» (wiederwärtig), «fölötte hűtlen» (perfidissimus), avagy «a zsidók elvetemedett gyülekezete» (Iudeorum pravum consorcium), de még ilyenek is: «rablók» (rauber), «átkozott zsidók» (verdambt), «gyilkosok» (morden), «pestisesek» sőt még «büdös zsidó» is (sordidisssima gens).[3])

A zsidókról azt mondják, hogy bűnös és botrányos

[1]) *Pollák M.* a Magyar Zsidó Szemlében XII. évf. 363. l.

[2]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 5.: «Wir der Burgermeister Richter vnd der Rate . . . der Stat Odenburg . . . Tun kund . . . das wir schuldig sein . . . *dem beschaiden Freudman dem Juden* . . . 128 Phundt». Továbbá u. o. f. I. Nr. 2.: «Tun kund das wir . . . schuldig sein . . . *Dem beschaidn Josephn* dem Juden von Hindberg měrchleins des Juden Sun von Czell». Továbbá u. o. Lad. IV. et D. fasc. VII. Nr. 500.: «. . . das wir unverscheidenlich schuldig worden sein . . . *dem bescheidenn Kephlein dem Juden* die zeit gesessen zu Odenburg . . .», és még sok más helyen.

[3]) L. *a 19., 18., 14. sz. okm.* v. ö. *Pollák M.* a Kaufmann-Brann-féle Monatschrift cz. folyóiratban XXXIX. évf. 561. l.

életet folytatnak. Sőt még azt is bűnül rójják fel nekik, hogy keresményükből kis gyermekeiket eltartják.*)

Ebből a vádból következtethetjük legjobban, hogy a zsidók jó családi életet éltek. Hisz ez majdnem magától értetődik. A kit künn a világban üldözés és elnyomás vár, az behuzódik a tüzhely mellé és a család jótékony melegével iparkodik szívét, lelkét megerősíteni az élet zivatarai számára.

*) L. *a 19. sz. okm.*

## NEGYEDIK FEJEZET.

### A zsidók kiűzése Sopronból.

(1526—1534.)

A nagy nemzeti csapás, a mohácsi vereség után a nemzet egy részének nincs sürgősebb teendője, mint Fejérvárra országgyülést összehívni, november 10-én Szapolyait királylyá választani, azután törvényeket alkotni és egyebek közt a zsidóknak Magyarországból való kiüzetését kimondani.[1])

A fejérvári országgyűlésen a vezérférfiú Verbőczy volt.

Amilyen nagy szónok és jogász, ép oly nagy gyülölője volt a lutheránosoknak, de meg a zsidóknak is. Már az 1524. szeptember 8-iki országgyűlésen az ő kezdeményezésére kimondatott, «hogy az összes lutheránusok kiirtandók, azért bárhol találják őket, nemcsak papok, hanem világiak által elfoghatók és élégetendők».[2])

Verbőczy a kikeresztelkedett zsidónak, Szerencsés Imrének, az országos alkincstárnoknak, már régóta elkeseredett ellensége volt. Ez is bizonyára hozzájárult az ő zsidógyülöletének szitásához és a zsidók szám-

[1]) *Magyar országgy. eml.* 1. k. 1526.

[2]) *Fessler* III. k. 343. l.

kivetéséhez. Mert Szerencsés csalárdságát az egész zsidóságnak rovására írta.

De mi volt a kimondott oka annak, hogy a zsidókat kiüzték?

*Horváth Mihály* úgy tartja, hogy a «zsidók ellen hazafiatlan viseletük miatt közönséges volt a házában az ingerültség».[1])

Pedig a zsidók bizonyára nem voltak rosszabbak a főrendeknél és a köznemesek, városok és a többiek nem voltak jobbak a zsidóknál.

A zsidók hazafiatlanok voltak.

Hadd álljanak ezzel szemben a száraz tények. Midőn a haza veszélyben forog és kivetik az adókat: a dusgazdag nemesek közül csak kettő, Szapolyai és Istvánffy fizeti meg a rávetett adót, a megyék közül alig fele fizet, a mit fizet azt is nagyon fogyatékosan. A beszedett adókat pedig a fő- és alispánok legnagyobb részt elsikkasztják.

A köznemesek közül sokan pénzzel váltják ki magukat a hadi szolgálat alól, sok nemes pedig elfogadja ugyan a zsoldot, de hadi szolgálatot még sem teljesít. A legmagasabb államhivatalnokokra rut visszaélések és sikkasztások sülnek ki. Többen engedély nélkül saját szakállukra pénzt veretnek.

Maga a nádor, Báthory István ellen a hűtlenség, a sikkasztás oly sulyos vádjait emelik, hogy a király kénytelen őt ideiglenesen hivatalától megfosztani.[2])

[1]) *Horváth M.:* Magyarország történelme IV. k. 17. l. 1. j.

[2]) *Kovachich:* Suppl. ad. Vest. comit. II. 313. *Fesslernél* i. h. 338. és *Horváth M.* 148. l.

A városok többnyire pedig mind pénzzel váltják ki magukat a hadi szolgálat alól.

Pedig abban is rejlik bizonyos hazafiság, hogy veszély idejében a haza megvédéséhez mindenki kifizesse az adóját és azt a hivatalnokok hiven kezeljék és kiki, a ki hadi szolgálatra van kötelezve, elmenjen a harcztérre.

Bizvást elmondhatjuk, hogy a zsidók nem voltak rosszabbak a többieknél, a többiek nem jobbak a zsidóknál.

A zsidókra akkor sulyos adókat vetettek ki, azt ha nehezen is, de mégis lerótták. Katonai és hadi szolgálatot akkor nem kellett teljesíteniök, így hát a zsidók magaviselete oly nagyon hazafiatlan aligha lehetett. Hogy a zsidók a törököktől megijedtek, és itt-ott elmenekültek? Megtették azt mások is. Első sorban maga Mária királyné, aki Szalaházival és Thurzó Elek kincstárnokkal Pozsonyba menekült. A jobbmódú pozsonyiak mind követték a királyné példáját. A Duna csak úgy hemzsegett a hajóktól amelyek a menekülők vagyonával voltak megterhelve.

A főváros polgárai nem is gondoltak ellentállásra, hanem a szultánnak Földvárig elébe küldték a kulcsokat.*) A zsidók hazafiatlansága tehát alig lehetett kirívó.

Más okok működtek ott közre.

Magyarországon az egész nemzet sulyos vétket követett el, a királytól le az utolsó közlegényig, a nádortól a szolgabiróig, mindenki bűnös volt. Mindenki csak

*) *Gévai G.: Urkunden* I. 9, *Fesslernél* III., 370. l.

magával, de senki a közügygyel nem törődött. Sikkasztás, csalás, hűtlenség mindennapi dolog volt az ország urai közt. A hadi előkészületekre nem sokat gondoltak. Valami fatalizmus, szinte csudás gondatlanság és nembánomság szállta meg a nemzetet. Mohácsnak el kellett következnie. Ámde valakinek lakolni is kellett érte. Ott volt a bűnbak: *a zsidóság*. Ehhez járult még a vallásos fölgerjedés, a mi a pogány törökkel való élet-halál harcz közepette a keresztény országban kellett, hogy életre keljen.

No meg közrejátszott, még pedig nem is a legutolsó tényező gyanánt: *a haszon*; mert a városok nagy hasznot kovácsoltak ki maguknak a zsidók számkivetéséből.

II. Lajos halála után nem csak a zsidók oltalmazója halt meg, hanem a mohácsi vész az egész országot kimondhatatlan zavarba döntötte. Most lehetett a zavarosban halászni. A soproniak, a kik már némi történelmi iskolázottsággal birtak az ilyes dolgokban, ezt a jó alkalmat el nem szalaszthatták. Az alkalom pedig most különösen jó volt; részben mivel a politikai viszonyok úgy alakultak, hogy király, a kinek kamarájához a zsidók tartoztak volna, nem volt; részben pedig mivel az országban két hatalmas párt keletkezett, a mely a hiveket minden lehető eszközökkel maga köré igyekezett gyüjteni. A kiknek az országgyülésen és így a királyválasztásnál szavazatuk volt — és ezekhez tartoztak a királyi városok is — azoknak az értéke ebben a korban igen magasra szökött fel.

Az egyik oldalon Szapolyai János toborzotta a párthiveket, a másikon az özvegy Mária királyné édes-

gette mézes madzaggal az ő testvérének, Ferdinándnak a táborába a főurakat, a nemeseket és a városokat. Persze egyik párt sem fukarkodott az igéretekkel és birtokfelosztásokkal, a megvesztegetéssel.

Valósággal vadászták a párthiveket.

Ezt a helyzetet iparkodott Sopron városa lehetőleg kiaknázni.

A zsidók házaira, az adósságok elengedésére már régóta fájt a foga. Különösen az adósságok, ezek birtak nagy fontossággal, mert nagy összegre rugtak. Csupán a tőke, a melylyel a zsidóknak tartoztak, 4000 forintnál többre ment;[1]) ehhez járult még több esztendei kamat.

Ez az akkori időben nagy pénz volt. A soproniak attól tartottak, hogy a zsidók megunják a sok zaklatást, a melynek különösen az utóbbi időkben Lajos uralkodása alatt voltak kitéve és elköltözködnek Sopronból, a mint a pozsonyi zsidók is nem régiben megkisérelték a Pozsonyból való kiköltözködést.[2]) Ettől annál is inkább volt okuk tartani, mert csak nem rég, junius 28-án történt, hogy sok soproni zsidó Kis-Martonba menekült.

A zsidók elköltözését nem bánták volna ugyan a soproniak, ám az adósságukat meg kellett volna fizetniök, mert követeléseiket okmányaik és a zsidókönyv alapján máshonnan érvényesítették volna ellenük.

A zsidók ilyetén elköltözése nem lehetett inyükre, mert ebből nemcsak, hogy hasznuk nem lett volna,

[1]) L. *a 40. sz. okmányt.*
[2]) L. *Kohn* i. m. 255. l.

hanem egyenesen káruk, mert a zsidók adójáért ők voltak felelősek.

Azért vissza is hívták, még pedig a legerélyesebb hangon, a Kis-Martonba menekült zsidókat.

A soproniak igenis akarták a zsidók eltávolítását, de úgy, hogy hasznuk legyen belőle. Az adósságot ne kelljen visszafizetni, a zsidók vagyonát le lehessen foglalni és mindenhez felsőbb jóváhagyásuk is legyen, hogy a zsidók semmiféle keresetet ne támaszthassanak ellenük. Szóval ők a zsidók után egy könyet se sirtak volna, de távozásukat mégis csak úgy akarták, ha a zsidókat egyszersmind ki is lehet fosztani.

Hogy ez volt Sopron városának a szándéka, azt a bekövetkező események csakhamar igazolták.

A mohácsi vész után 1526. szeptember elején Sopron polgármestere és tanácsa a zsidóknál két megrakott kocsit talált, a mely állítólag a már egyszer Kis-Martonba menekült zsidók vagyonával volt megterhelve, még pedig azon szándékkal, hogy azzal elmenekülje-nek.*) A zsidók ugyan tagadták, hogy el akartak volna menekülni, de a polgármester és a tanács ezt az alkalmat mégis fölhasználta, hogy a zsidók ellen akcziót indítson. A zsidók, hogy bebizonyítsák, hogy nem akartak, és hogy nem akarnak a városból elmenekülni, maguk odaküldték elöljárójukat József és Janus zsidókat és kérték a polgármestert és a tanácsot, hogy fogják be egyelőre az összes zsidókat feleségestül, gyermekestül és vagyonostul, hogy igy maguk is meggyőződhessenek állításuk igaztalan voltáról. A polgár-

*) L. *a 47. sz. okmányt.*

mester azonban ezt nem tette, hanem a tanácscsal és községi képviselettel együtt törvényt látott a zsidók felett. A zsidók tiltakoztak ugyan ezen eljárás ellen, hogy a város maga a vádló és biró egy személyben és hivatkoztak régi jogaikra és a királyok által megerősített szabadalmaikra, a melyek értelmében a kamara szolgái fölött egyedül a király itélkezhet.

De ez mind nem használt. A város kimondotta, hogy egy óra lefolyása alatt Sopron városából távozniok kell, különben karhatalommal távolíttatnak el, a mely esetben életük is veszélyben forog.[1])

A zsidók erre azt kivánták tudni, hogy mi jogon kergetik el őket a városból, ki hatalmazta fel őket?

Erre a város azt felelte, hogy Mária királyné parancsa folytán cselekszik igy.[2])

Erre a zsidók azt felelték, hogy látni akarják a királyné rendeletét; de bizony ezt nem mutatták meg nekik.

Erre a zsidók könyörgésre fogták a dolgot és Isten irgalmára kérték a soproniakat, hogy börtönözzék be mindnyájukat kettő kivételével, a kiket Mária királynéhoz akarnak küldeni, hogy megtudhassák a dolog mibenlétét.

De ezt sem teljesitették a soproniak. Megmaradtak a mellett, hogy a zsidóknak el kell hagyni a várost, ha csak életüket nem akarják veszélyeztetni.

A megrettent zsidók teljesen elveszítették fejüket. A karhatalomnak engedtek. De azonkivül azt is meg-

[1]) L. *a 44. sz. okmányt.*

[2]) L. *a 31. és 44. sz. okmányt.*

parancsolták nekik, hogy semmít el ne vigyenek jószágukból és vagyonukból, mert az, a kinél valamit találnak elveszíti életét és vagyonát, feleségét és gyermekét. Így persze semmit sem mertek magukkal vinni. Még házaiknak a kulcsait is át kellett szolgáltatniok. A város mindegyik jelenlétében lezárta az illetőnek ládáit és szobáit és lepecsételte azután az egyes házakat. Mindegyiknek meg lett igérve, hogy nem kell aggódni a vagyona miatt, mindenre vigyázni fognak «*visszatértükig.*»

A zsidók nehéz szívvel álltak rá a város propozicziójára. Ám az elmenetelhez kocsik is kellettek. Persze a kocsisok tudták, hogy a zsidók milyen szorult helyzetben vannak, hogy egy óra mulva ki kell a városból menniök, azért minden kocsiért egy-egy mértföldnyi út után egy forintot kellett fizetniök.

Sok szegény volt köztük, a kik bizony fizetni nem tudtak, azok kénytelenek voltak holmijukat eladni, hogy csak a fuvardíjat megfizethessék. Persze mindent potom áron; a mi négy-öt forintot ért, azt egy forintért oda kellett adniok.

Semmit sem vittek magukkal, csak a ruhát, a mi rajtuk volt. Igy kocsikra ülve vonultak ki a városból egy közeli erdőbe.*)

A soproni nép száján mai napig él a hagyomány, hogy a zsidókat a mai Szt.-Mihály kapunál hajtották ki, ezt a kaput a nép mai nap is «zsidó kapunak» (Judenthor) nevezi. Egy másik verzió szerint azonban a zsidókat a Szt-Mihály kaputól nem messze fekvő «vak

*) *L. a 31. sz. okmányt.*

kapun» keresztül hajtották. A városból a régi balfi-út és a mai temető-utcza baloldalán elterülő szőlőkertek mögött van ugyanis egy beszegezett kapu, az u. n. vak kapu (blindes Thor). Ezt a kaput állítólag a soproniak a zsidók elűzése után szegezték be, mintegy jelképeül annak, hogy azok, a kik kimentek, többé soha be nem eresztetnek Sopron városába. «Si non e vero e ben trovato.» Maga a kivánság Sopron városa szellemében volt tartva.

A zsidók elvonulása után, mint a felszabadult furiák, úgy rontottak a soproniak a zsidók házaira, és javaikban iszonyú pusztításokat végeztek. Házaikat feltörték, a pecséteket leszabdalták, a szobákat, ládákat mind felbontották és a mi csak a zsidók lakásaiban található volt, mindent elraboltak. Elrabolták, a mi legfontosabb volt, azon regisztereket, vagy u. n. zsidókönyveket, a melyekben az adósságok jogérvényesen fel voltak jegyezve. Elvitték a zsidók marháit, 20 tehenet, leszüretelték szőlőjüket, körülbelül 20 akó bort, meglevő borukat pedig kiitták. Nem kiméltek semmit. Még a héber, pergamentre irott könyveket is elrabolták, zsinagógájukat kifosztották és elpusztították.*) A hosszú ideig visszatartott gyülölet kitört és ily rút, visszataszító vandalizmusban nyilatkozott meg. Még azt is elrabolták, a minek semmi hasznát sem vehették, a

*) U. o., továbbá *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. II. Nr. 74. A zsidók 1528 márcz. 24-iki beadványában: «Item Sinagogam nostram deuastauere, libros Hebraicos exportauere, vinum ex cimeterio nostro raptim ebibere». A szőlő ugyanis a temető mellett volt. V. ö. *a 31. sz. okmányt.*

héber könyveket. A pusztítási düh határt nem ismert. Hát hol volt a város? A polgármester? A város birája? A tanács? «A tisztes, bölcs és előrelátó polgármester, városbiró és tanács» szépen nézték a dolgot, sőt előmozditották azt.[1]) Hiszen érdekükben állt, hogy a rombolás minél alaposabban sikerüljön, hogy az adósságok regiszterei lehetőleg széthurczoltassanak. Mert a mozgalom vezetői, «a kolomposok legnagyobb része a zsidóknak adósai voltak.»[2]) Maga a polgármester is ezek közé tartozott. Azért könnyen érthető a polgármester buzgalma, a melylyel ezen zsidóügyben eljárt. A siker kettős szempontból feküdt a szivén. Először, hogy a város kivánságának tegyen eleget, másodszor, hogy adósságaitól szabaduljon. Iparkodott is lehetőleg megfelelni és később is azon volt, hogy adósságát meg ne kelljen fizetni.[3]) Minő utat, módot választott hát a polgármester Sopron városával együtt törekvése elérésére? A város, úgy látszik, kész terv szerint járt el a zsidókkal szemben. A mintát pedig nem vette máshon-

[1]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. II. Nr. 74. A zsidók (1528) ápr. 28-iki német beadványában a 8. pont: «vnnser klag ist gestellt wider die won Ődenpurg als wider Bürgermeister vnnd Rate die zugesehen, verholfen habendt und vnsere schlüssedl ze vnsere Heusser genommen und gegen vns sollich gevaltiglich Handlung verprochen».

[2]) L. *a 44. sz. okmányt.*

[3]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. II. Nr. 74. A Nagy-Martonba és Kaboldra menekült soproni zsidók német beadványában: «der Bürgermeister, welcher seiner schuld nach bisher kain'm Jude . . . entricht vnd bezalt, wil also vnder ainem schein des armen, sein schuld damit verdempfen vnd aufschieben»,

nan, mint Pozsonytól, a melylyel állandó összeköttetésben volt és a zsidók gyülöletét illetőleg semmiben sem maradt mögötte. Pozsony érzi ki legelőször Máriának gyengeségét és ellenszenvét a zsidók irányában és Lajos halála után tüstént ki is használja azt. A városi tanács ajándékkal kedveskedik a királynénak és a nádornak, Báthori Istvánnak és kéri, hogy a zsidókat Pozsonyból hadd űzhessék el és vagyonukat hadd foglalhassák le. A fő argumentum, a melylyel e kérelmet megokolják, hogy a zsidók a törökök elől el akartak menekülni. Mária Báthorinak és többi tanácsosainak unszolására, mivelhogy a zsidók a várossal «egyenlő jó- és balszerencsét viselni nem akartak, hanem javaik és vagyonukkal együtt elmenekültek», megengedi, hogy a zsidókat Pozsonyból száműzzék, házaikat adják el, a befolyó összeget a város megerősítésére fordítsák. Azonban kiköti, hogy ő, úgyszintén Magyarország jövendő uralkodói Pozsony adóját a zsidók házai miatt feljebb emelhessék és a város a királyok tetszése szerint reá rótt terhet köteles elviselni.[1]) Sopron városa ezt vette mintául és mindenben igyekezett Máriától ugyanezen kedvezményeket, még csalfa és görbe utakon is, kicsikarni. Már előzetesen beadta volt a helytartó tanácshoz nyolcz pontban összefoglalt sérelmeit «a zsidók nemzetisége ellen».[2]) Most pedig előre jól megfontolt haditerv szerint intézte a támadást a zsidók ellen.

[1]) *Jászay P.:* A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után 90. l.

[2]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. II. Nr. 74. Nyomtatva *Kohnnál* 479. l.

Mert különben teljesen érthetetlen volna, hogy miért nem hagyták a zsidókat legalább néhány napig Sopronban, mikor azok maguk rimánkodtak, hogy börtönözzék be őket, csak hagyják őket addig itt, míg a királynéhoz követeket küldenek. Hisz csak néhány nappal előbb a Kis-Martonba menekült zsidókat súlyos fenyegetésekkel hívják vissza.

A város látta, hogy Pozsony mily gyorsan végzett a zsidókkal, felbuzdult a példán és ugyan oly módon akart velük leszámolni. A városnak szüksége volt rá, hogy a zsidók Sopron határán kívül legyenek, hogy először mindazt az előnyt, a mit a fait accompli nyújt, kihasználhassák, különösen pedig azért, mivel a kiűzés előtt Mária királynénak a polgármester néhány soproni polgárral együtt úgy ecsetelte a helyzetet, hogy a zsidók maguk tették azt az ajánlatot, hogy önként hadd költözködjenek ki a városból. Erre a polgármester arra kérte a királynét, hogy hadd bocsáthassák hát el az elkivánkozó zsidókat. Mivel azonban nem méltányos, hogy a zsidók, a kik nyugalmas időkben a város nyujtotta előnyöket élvezték, ezen mozgalmas időkben a munkát, költséget, veszélyt el akarják kerülni, azért engedje meg a királyné, hogy a zsidóknak pénzét és ezüstjét a város és ország szükségletei számára visszatarthassák.*)

A királyné lépre ment. Elhitte a polgármester ravaszul kieszelt meséjét és kiadta a rendeletet, hogy a Sopronból elköltözködni akaró zsidók elé semmi akadályt ne gördítsenek, pénzüket és ezüstjüket pedig az

*) L. *a 23. sz. okmányt.*

ország és város javára tartsák vissza.*) Ezzel a rendelettel kezében intézte a polgármester a vizsgálatot a zsidók ellen, a mely alkalommal két, állítólag a zsidók holmijával megterhelt, szökni készülő kocsit talált. Erre a két kocsira szüksége volt, hogy a zsidók előtt is lehessen valamit ürügyül előhozni és hogy nekik is meglegyen ugyanaz az argumentum, a mely Pozsonyban oly hatásosnak bizonyult.

Most persze már tudjuk, hogy miért tagadta meg a polgármester a királyné parancsának a megmutatását. Mert a zsidók nyomban rájöttek volna a turpisságra (az *önként* való elkivánkozás ráfogására), a melylyel a polgármester a királynét befonta. A zsidók a karhatalom ellen persze mitsem tehettek, kivonultak a városból.

Ez történt szeptember első napjaiban 1-től 10-ig.

A dologban azonban csakhamar fordulat állott be. Mária határozottan kimondta volt, hogy a zsidók vagyonát «a város és ország» (regnum) számára kell visszatartani. Tehát a királyné is legalább osztozkodni akart a várossal a zsidók vagyonában. A soproniak azonban a konczon nem igen akartak megosztozkodni. Hisz Pozsony is a maga számára foglalta le a zsidók házait, miért részesüljön Pozsony nagyobb kedvezményben? Azért a soproniak buzdulva a jó példán, mindent a maguk számára tartottak meg, daczára annak, hogy a királyné határozottan megmondta nekik, hogy egyik emberét oda fogja küldeni, hogy az határozzon a zsidók vagyonának hováfordítása ügyében. A királyné,

*) U. o.

ámbár a soproniak mindent a maguk számára tartottak vissza, szeptember 11-én mégis elküldte egyik emberét és a soproniaknak megparancsolta, hogy mutassák meg neki a lefoglalt vagyont, mert tudni kell, hogy mi és mennyi az, hogy e szerint intézkedhessék a hovafordítás ügyében.[1])

A királyné, úgy látszik, kiváncsi volt, hogy mi az tulajdonképen, a mit a soproniak zsákmányul ejtettek? Valami kiválóan nagy értékű aligha lehetett. Készpénzük nem sok volt. Vagyonuk az adósságukban és zálogaikban volt. Hisz az 1526-iki 500 forintnyi hadiadót is csak értéknemüik elzálogosítása által tudták kifizetni, a zálogot pedig még 1527-ben sem tudták kiváltani.[2]) A zsákmány értékes része leginkább ékszerekből és zálogtárgyakból állt.[3])

Mária királyné bizonyára neheztelve a soproniakra, a miért rendeletét figyelmen kívül hagyták és mindent maguknak akartak megtartani, a hozzája folyamodó elzálogosítóknak (talán bizonyos díj fejében) megengedte, hogy a soproniak birtokába jutott zálogtárgyaikat váltságdíj nélkül elvihetik. 1526 szept. 29-én rendeletet intéz Sopron városához, hogy Nemes Boltos Mátyásnak Pécsről, a ki Sopronban a «hitetlen» József zsidónak 50 frtért zálogosította el ezüstnemüit, a melyek most Sopron város kezei között vannak, ingyért, minden váltságdíj nélkül adja vissza.[4])

[1]) L. *a 22. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 31. sz. okmányt.*
[3]) L. *a 32. sz. okmányt:* «klainhait un phandt».
[4]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. M. f. IV. Nr. 170.:

De nemcsak az említett okból neheztelt Mária királyné Sopron városára, hanem még egyéb miatt is. Nemsokára ugyanis kiderült, hogy mily agyafúrt módon szedte rá a polgármester úgy a királynét, valamint a zsidókat. A királynét, hogy úgy tüntette fel a dolgot előtte, mintha a zsidók önként akarnának elmenni, a zsidókat pedig, hogy nem engedett nekik egy órával többet, nehogy a királynéhoz küldöttséget meneszthessenek, hanem a csalárd módon nyert rendelettel rögtön karhatalommal kiűzte őket és vagyonukat azon szín alatt visszatartotta, hogy visszatértükkor mindent sértetlenül visszakapnak; noha azon szándéka volt, hogy mindent lefoglal és soha többé semmit vissza nem ád nekik. A zsidók kiűzése után ez nemsokára kitudódott. Mert a zsidók a mily gyorsan csak lehetett, útra keltek és Pozsonyban felkeresték Mária királynét, elmondták neki a tényállladékot, a szomorú valóságot. A királyné erre 1526 szeptember 23-ikán egy sajátkezűleg aláírt mandatumot adott nekik és nagyobb nyomatékul és a dolog hiteléül egy udvari emberét *Czambó Jakabot* küldte velük néhány

«. . . mandamus dictas res argentorum ipsius Exponentis in dicto sacco inclusas (quas) perfido Jose Judeo in ista civitate Supruniensi commoranti pro Quinquaginta flor. noue Monete titulo pignoris obligasset . . . *pure et absque solucione* dicto exponenti (Math. Bolthos de Quinque eclesiis) reddere et restituere debeatis. Maria Regnia. (Datum 1526. feria quarta proxima ante f. beati Michaelis archangeli 4.) Itt persze nem érthető az «apparatio» Michaelis archangeli, mert az május 8-ára esik, a mikor még a zsidók Sopronban voltak, hanem a «dedicatio» M. a., a mi szeptember 29-ére esik.

lovassal, hogy ez Sopronban a királyné rendeletének érvényt szerezzen.[1]) A királyné ezen rendeletben hatályon kívül helyezi első rendeletét és meghagyja Sopron városának, mivelhogy a zsidók nem jószántukból mentek el, hanem ők a zsidókat tényleg erőszakkal és akaratuk ellenére űzték el, vagyonukat pedig a királyné engedélye nélkül, sőt egyenes parancsa ellenére, maguknak foglalták le, azért a zsidókat újra be kell fogadniok, házaikba be kell ereszteni őket, vagyonukat ismét vissza kell adni nekik.

Engedjétek őket — így parancsolá a királyné — köztetek élni, mint a megboldogult királyok idejében és igazságos követeléseiket behajtani. Elvett vagyonukat annál is inkább adjátok vissza, mert a város terheiben készségesen akarnak osztozkodni. Ha volna valami okotok, a miért a zsidókat meg nem akarjátok tűrni, adjátok azt be irásban és én méltányosan fogok itélni.[2])

A soproniak azonban vérszemet kaptak. Az egyszer elért eredményt, a páratlan furfanggal kierőszakolt

[1]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. II. Nr. 74. A zsidók 1528 márcz. 24-iki beadványában: «post illam maximam calamitatem nobis illatam subito ad Mariam Reginam dominam nostram gratiosissimam profecti sumus. Expulsionem, bonorum distractionem, et alia acta, ut erant eidem narrantes, quia ut alios in subditos clementissima esse solet. Statim literas, in quarum fine se propria manu subscribsit, nobis dedit, quibus mandauit sine dilatione harum intuitu nos In Integrum restituere. In rei fidem ampliorem Nobilem Jacobum de Czambó (?) cum aliquot Equitibus ad Ciues Soproniensеs misit».

[2]) *L. a 23. sz. okmányt.*

sikert többé koczkára tenni nem voltak hajlandók. A királyné parancsának ellenszegültek [1]) és a rendelet daczára sem eresztették be a zsidókat. Azonban nyilt hadilábra állni még sem mertek a királynéval. Sopron városa követséget küldött a királynéhoz és úgy látszik, hogy a rendelet foganatosítását megigérték neki, legalább is ellent nem mondtak, csupán azon könyörögtek, hogy a zsidók adósságai után járó kamatokat engedje el nekik a királyné, mivel a város szegény és nagy nyomorban van. A királyné, hogy a város gazdagodását és fejlődését előmozdítsa, 1526 október 12-ikén teljesítette kérelmüket, elengedte nekik az október 12-ikéig járó kamatokat, de csak azon föltétel alatt, ha egy év leforgása alatt a zsidóknak járó adósságok tőkéjét okvetlenül visszafizetik.[2])

A soproniakat a siker, különösen pedig a politikai helyzet mind bátrabbá tette. Október 9-ikére hívta össze Mária a komáromi országgyűlést,[3]) melynek czélja volt Szapolyait lehetetlenné tenni, Ferdinánd számára pedig minden áron a magyar koronát megszerezni. Igéretekben itt nem fukarkodtak. A királyné mindenkinek, főuraknak, nemeseknek, városoknak annyi előnyt és hasznot igért, a mennyit csak lehetett. Sopron városa kiváló fontossággal bírt Ferdinándra, mert Ausztriához közel és így mindig kéznél volt, meg is volt erősítve, így a hadi műveletek és a biztonság

[1]) A már említett beadványban: «Mandatum Serenissime Regine neglectus. . .» és másutt: «ciues oponunt».

[2]) L. *a 24. sz. okmányt.*

[3]) *Fessler* III. 402. l.

szempontjából Sopronnak hűsége és támogatása nem volt megvetendő. Ezt a soproniak is nagyon jól tudták és ezt számításaikban szem elől nem is tévesztették.

Az ellenpárt, Szapolyainak szervezkedése minden egyes szavazat birtokosának, így a városoknak is, még nagyobb súlyt kölcsönzött. Október 14-ikére volt kiirva a tokaji országgyülés, melynek czélja volt Szapolyainak királylyá való megválasztását előkésziteni.[1])

A soproniak erőt merítve a Pozsonyban történtekből, továbbá az ő pártfogójuk *Brandenburg György* grófnak Máriánál való jelentékeny befolyásából,[2]) újra küldöttséget menesztenek Mária királynéhoz, hogy törvénytelen cselekedetükre a királyné is ráüsse a bélyeget és, a mi a fő — a jövőre is biztositékot nyujtson nekik, hogy a zsidókat Sopronba ne kelljen újra beereszteni. És csudák-csudája! Ugyanaz a Mária királyné, a ki csak három héttel előbb ráparancsolt volt a soproniakra, hogy a zsidókat újra ereszszék be, házaikat, zálogtárgyaikat adják nekik vissza, adósságaikat fizessék meg, ugyanazon királyné október 14-én kibocsátott rendeletében «az egész helytartótanács megfontolásából» megengedi nekik, hogy a zsidókat nem kell többé visszafogadni Sopronba. Miután egyszer — így szól a királyné rendelete — jeleztétek volt, hogy a zsidók, a kik nálatok laknak, tőletek jószántukból el akarnak menni és könyörögtetek volt, hogy az önként eltávozó zsidók elmeneteléhez adjam beleegyezésemet; most

[1]) U. o. 403. l.

[2]) L. *a 43. sz. okmányt.* V. ö. *Fraknói:* i. m. 9. és következő lap.

ismét alázatos könyörgéssel küldtök polgárokat, hogy miután a zsidókat elbocsájtottátok, vagyis inkább kiküszöböltétek, titeket a zsidók további támadásaitól szabadítsalak meg. Mivel könyörgéstekből belátom, hogy a zsidók a városból *eltávoztak* és a zsidók távollétéből nagy haszon, gyarapodás és vagyonszaporodás háramlik a városra, azért megengedjük, hogy a zsidók ne vétessenek be Sopronba, de csak azon föltétel alatt, hogy azon terheket rendes, rendkívüli adókat, akár fölemelve is, melyeket én kivetek, vagy a jövő királyok rátok rónak, magatokra veszitek az én tetszésem és a jövendő királyok tetszése szerint.»*) Látjuk tehát, hogy az ingatag királynét, ki ma így, holnap amúgy határoz, tisztán a haszon, a politikai számítás vezérli. A zsidók kiűzéséből is hasznot akar húzni, különösen pedig a jövendő király, Ferdinánd számára akarja Sopront lekötni. Hogy Ferdinándhoz hívek lesznek, az szóba sem kerül. Hisz Sopron mindig erősen Ausztria felé huzott és Szapolyaihoz csatlakozni senkinek esze-ágába sem jutott, azért is csupán Sopron adózó képességét és vállát akarja a jövendő zivatarai közepette Ferdinánd számára megnyerni.

Azonban Mária még más föltételeket is szabott a soproniaknak. Ha már nem állt szavának, hogy a zsidókat Sopronba visszahelyezi, legalább az égbekiáltó igazságtalanságnak legdurvább nyilatkozásait akarja enyhítni, vagy megszüntetni. Hogy az igazság érzete ösztönözte-e erre, vagy az érdek, bajos volna eldönteni. Annyi bizonyos, hogy később a zsidók panasz-

*) L. *a 25. sz. okmányt.*

kodtak, hogy a királynénál igen sok költségük fogyott el.[1])

Sopron városával Mária még kiköti, hogy a zsidók adósságait egy év leforgása alatt vissza kell fizetni, továbbá a zsidóknak soproni házait meg kell becsültetni és becsárban eladni és a vételárt legfeljebb egy év mulva, a volt tulajdonosoknak átadni.

Ezen rendelkezést — így szól a királyné — a melynek megtartását a ti embereitek szilárdul megigérték, kötelesek vagytok a jövőben megőrizni, és attól semmiféleképen eltérnetek nem szabad.[2])

Sopron városa mindent megigért, csak hogy hő vágyát, a zsidók kiűzésének felsőbb helyről való jóváhagyását, elérhesse. Meg is érezte nemsokára az ebből származó terheket. Már november 7-én Mária Sopronba helyőrséget tesz[3],) mert a Szapolyaival való küzdelem mindig hevesebbnek igérkezik. Három nap mulva (november 10-én) Fejérvárott királylyá választatja magát Szapolyai és ugyanakkor az országgyülés, mint fönn említettük, a zsidókat az országból számüzi.

A mint látjuk, a pozsonyi és soproni zsidók elüzése semmi összefüggésben sincs a fejérvári országgyülés határozatával, hanem inkább talán megfordítva lehet némi okozati kapcsolatot keresni. Talán a pozsonyi és soproni zsidók elüzése még jobban sarkalta az országgyülést a határozat kimondására, részben, mert a megtörtént tényekből bátorságot meríthetett, részben pedig,

[1]) L. *a 31. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 25. sz. okmányt.*
[3]) *Fessler* i. h.

hogy esetleg ezzel azon városokat megnyerje, a melyek még a zsidóktól szerettek volna megszabadulni. Szapolyai pártja nem akarta ezt a hatásos és sikeres kortes eszközt Mária királynénak kizárólagos privilegium gyanánt átengedni, hanem ő is akart ezzel párthiveket szerezni. A többi már fönt kifejtett okok közt lehet, hogy ez is közreműködött a zsidók országos számüzetéséhez.

A zsidók helyzete tehát mindenféleképen sanyarú volt, akár az egyik pártnál, akár a másiknál. Ők képezték azt a csalétket, a melyet odadobtak azoknak, a kiket a párt számára meg akartak szerezni.

Sopron városára azonban cselekedetében és a zsidókkal szemben tanúsított további magatartásában a fejérvári *országgyülés határozata egyáltalán* nem gyakorolt befolyást. Későbbi, a zsidók ellen folytatott harczában, sohasem hivatkozik ezen országgyülésre.

És ez természetes. Hiszen neki, mint hű Ferdinánd pártinak, ezen országgyülést nem is lehetett törvényesnek elismernie. Nem is ismerte el. Hanem igenis a Szapolyai megkoronázásának ellensúlyozására egybehívott pozsonyi országgyülést törvényesnek tekintette és ott meg is jelentek 1526 nov. 30-án Sopronnak küldöttei. Az összes magyarországi városok közül csupán Pozsony és Sopron képviseltette magát,*) az a két város, a hol a zsidók kiűzése előtt Mária szemet hunyt.

Sopron minden alkalommal igyekezett kimutatni Máriához és Ferdinándhoz való hűségét és ezt a hűséget lehetőleg fel is használni és ki is aknázni.

*) *Horváth Mihály:* Magyarország történelme 4. k. 25. l.

Még a zsidókkal nem végzett a város, Mária rendeletének csupán egyik pontját teljesitette Sopron. 1526. nov. 7-én ugyanis kismartoni és soproni kőfaragókkal, mesteremberekkel és soproni esküdtekkel megbecsülteti a kiűzött zsidók házait, hogy aztán becsárban soproni polgároknak eladassanak.

A házak becslése a következő eredménynyel végződött:[1])

| | | |
|---|---|---|
| *Maundl* zsidó házának becsára | 120 font. | |
| *Manusch* « « « | 100 fillér. | |
| *Hädschl* « « « | 100 | « |
| A *kórház* becsára | 90 | « |
| *Az öreg Behamin* házának « | 80 | « |
| *Schmollerl és Gerstl* zsidók házai együtt | 80 | « |
| *Maull* zsidó házának becsára | 70 | « |
| *Isaac* « « « | 60 | « |
| *Josef* « « « | 60 | « |
| *Vischl Jakab* « « | 50 | « |
| A *zsinagóga* becsára[2]) | 50 | « |
| *Malka* zsidóasszony házának becsára | 45 | « |
| *Mauhl és Coppl* zsidók házai együtt | 40 | « |

Tehát 13 háznak, a zsinagógának és kórháznak értéke mindössze 985 font fillérre rugott.

Ezeken a város tőle telhetőleg igyekezett tuladni, hogy a zsidók visszajövetelének még a gondolatát is

[1]) L. *a 26. sz. okmányt.*

[2]) A zsinagóga értéke azért ilyen feltünően csekély, mert a nép a zsidók kiűzése után nagy pusztítást vitt benne véghez. L. fönt a 116. l.

megsemmisítse. Így *Maul* zsidónak a házát Leonhárd Péter soproni polgárnak adja el becsárban, mely alkalommal nem mulasztja el úgy Maul, mint felesége Jochebed által zsidó aláirásukkal ellátott okmányban kijelentetni, hogy a házra többé semmi igényük és az ő jelenlétük nélkül is átirható telekkönyvileg a vevő nevére.[1]) Gerstel zsidónak a házán is túladott később a polgármester. Kolbenhofer Andrásnak adta el becsárban és a pénz kiszolgáltatása után Adonai Istenre való hivatkozással héberül is irásban veszi ki a polgármester Gersteltől, hogy a házhoz senkinek, sem neki, sem Handel zsidónak jusa nincsen.[2]) Izsák zsidó pedig Leyn (Leon) Péternek adta el a házát, hanem még a 60 fontnyi becsárt sem kapta meg érte, csupán csak 34 fontot, a mai pénzünk szerint körülbelül 20 frtot kapott az egész házért.[3]) Persze a vevő kihasználta az eladónak szorult helyzetét és lehetőleg igyekezett a vételárból annyit lenyomni, a mennyit csak lehetett; az eladó pedig örült, hogy csak valamit is kapott érte. Veszett fejszének legalább nyele forduljon.

Ámde az összes zsidók, különösen pedig az elűzött zsidók felhatalmazottjai, az ügyvivők, nem így gondolkodtak. Azok még nem tartották ügyüket teljesen elveszettnek. Azért mindnyájan még nem is adták el házaikat, különösen pedig nem bocsátották árúba a zsinagógát, a kórházat, a temetőt, mert még mindig reméltek és bíztak a királyné és tanácsának igazságosságában.

[1]) L. *a 30. sz. okmányt.*
[2]) L. *az 51. és 52. sz. okmányt.*
[3]) L. *az 53. sz. okmányt.*

A csatát nem hitték veszettnek. Azért most a jogorvoslás terére lépnek, pört indítanak Sopron városa ellen. Most valóságos tollharcz fejlődik ki a két háboruskodó fél közt, mely majdnem nyolcz álló esztendeig tart. A zsidók ragaszkodnak jogaikhoz, a királyok-szentesítette privilegiumaikhoz; Sopron pedig a bevégzett tény-nyujtotta előnyeit, a politikai helyzetet használja ki és nem enged többé álláspontjából. A zsidók arra hivatkoznak, hogy ők a kamara szolgái, a király közvetlen alárendeltjei és őket kiűzni Sopron városának jogában nem állott; Sopron pedig arra hivatkozik, hogy a zsidókat Mária királyné engedélyével űzte ki. A zsidók ezzel szemben kimutatják, hogy a királynét csalárdul informálták és a jól értesült királyné visszavonta a rosszúl informált királynénak rendeletét. Sopron pedig midőn az érvekből már kifogy, azt mondja, hogy hallani sem akar a zsidók visszahelyezéséről, mert a zsidók uzsorások, vérszipolyozók, gyilkosok és rablók.

A harczot nagyon egyenetlen fegyverekkel vívták. Az egyik oldalon a szegény, nyomorult, vagyonukból kifosztott, házaikból kikergetett, földönfutó zsidók, a kiknek fegyvere a könyörgés, a rimánkodás, a köny volt és némi segítségük talán ekszisztencziájuk romjain összeszedett néhány garasuk; a másik oldalon a hatalmas város jogi képzettségű ügyes hivatalnokaival, a kiket a saját érdekük is sarkalt a heves küzdelemre; a város, melynek erős fegyvere ama politikai helyzet, mely a királyt a városok kegyeit hajhászó pártemberré alacsonyította.

A város ki is aknázta ezt a politikai helyzetet.

Az 1527 nov. 3-iki ünnepélyen, Ferdinánd megkoronáztatásakor, felhasználva az alkalmat, úgy látszik, hűségének jutalmául Mária királyné rendeletének a megerősítését és a zsidók kiűzésének helybenhagyását kérte. A mit a király meg is igért. Legalább a város később hivatkozik a koronázási ünnepélyen kapott ajándékra.[1]) Ez a helyzet Sopron számára nagy előnynyel járt, biztosította számára a legmagasabb hatóság jóakaratát. A soproniak ezt jól tudták, azért még a királynéval szemben is megengedtek maguknak egyetmást. A királyné már rájuk parancsolt volt, hogy a zsidóknak adják vissza elvett vagyonukat, zálogtárgyaikat, adósságaik lajstromát, de biz a soproniak ezt nem tették.

A zsidók ujra panaszra mennek a királynéhoz, a ki 1527 január 11-én még egyszer ráparancsol Sopron városára, hogy már adják ki a zsidóktól elvett jószágokat, «nehogy a zsidók még egyszer kénytelenek legyenek panaszra jönni.»[2]) Ezen felül még a királyné a dolognak nagyobb nyomatékot adandó, elküldte Sop-

[1]) *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 74. Ezen szám alatt vannak különféle töredékekkel együtt a zsidók és a soproniak beadványai, a melyek közül egész terjedelmükben csak nehányat közlök az okmányok közt, a többiből az ismétléseket figyelmen kívül hagyva, a fontosabb adatokat felhasználtam a szövegben. A koronáznáskor kapott ajándékra vonatkozólag azt mondják a soproniak latin beadványuk 5. pontjában: «Et consequenter probare possumus Regiam mt. (=maiestatem) tempore sue felicissime coronationis per decretum permisisse gesta et acta per Reginalem Mt. rata et firma se habituram». V. ö. a *43. sz. okmánynyal.*

[2]) L. *a 28. sz. okmányt.*

ronba magát *Battyányi Ferencz* főkincstárnokot szóbeli parancscsal, ennek azután a soproniak is engedelmeskedtek és részben kiadták a soproniak értéktárgyait és zálogait.[1])

Ám a zsidóknak még sok követelni valójuk volt. A pénzbeli adósságaikat a királyné rendeletének daczára még mindig nem kapták meg, a kiűzés alkalmával szenvedett káraikat még mindig nem térítették meg és — a mi a fődolog — azon kérdés, hogy minő módon tegye jóvá Sopron városa a zsidókon elüzésük által elkövetett jogtalanságot, még mindig nem volt tisztázva. Hogy e függő kérdéseket dülőre vigye a királyné, a peres feleket magához rendelte Pozsonyba és ott a helytartó-tanács előtt a felek kifejtették álláspontjukat. De csak két kérdés került szóba; a zsidók pénzkövetelése és a házaikban és vagyonukban szenvedett kár. De még ezen két pont fölött se tudtak véglegesen tisztába jönni.

Akár hogy a felek ellenkezése miatt eredményhez nem jutva, kifogytak az időből, akár pedig hogy a helytartótanács vonakodott a kérdésbe belemenni; de annyi bizonyos, hogy a legfontosabb dolog: a kiűzés és visszahelyezés kérdése nem került szóba a helytartótanácsban.[2])

És ez a zsidókra végzetessé vált. Ebből Sopron városa később azt a következtetést vonta le, hogy maga a kiűzés és így a visszahelyezés, mivel a helytartótanács előtt szóba se került, azért nem is képez egyáltalán

[1]) L. *a 32. sz. okmányt.*
[2]) U. o.

kérdést, ez egy befejezett ügy, az akták e fölött le vannak zárva, ehhez hozzászólni, vagy ezt birói tárgyalás alapjává tenni egyáltalán lehetetlen, mert a város nem a maga, hanem a királyné és a helytartótanács akarata szerint járt el. A zsidók hasztalan hivatkoztak Mária visszahelyezési rendeletére; a város erről tudni nem akart, csupán csak a másik két kérdés tárgyalásába volt hajlandó belemenni. De Pozsonyban az említett tárgyalásnál még e két pont fölött sem tudtak egészen tisztába jönni, csak azt határozták el, hogy minden zsidó a kárát tanúkkal köteles beigazolni.[1]) A királyné tehát az egész peres ügy eldöntését olyan három biztosból álló bizottságra ruházza, a kik Sopron mellett vagy Sopronban tartózkodnak, az ügygyel ismerősök és így a tanukihallgatásokat könnyebben eszközölhetik. 1527 február 5-én felszólítja a királyné *Fürst Ernő* kismartoni és *Teuffel Mátyás* fraknói kapitányt,[2]) továbbá *Ritschauer Gáspár* gyalogsági parancsnokot Sopronban, hogy Sopron városa és a kiűzött zsidók közt huzódó peres ügyben tűzzenek ki határnapot a tárgyalásra, hallgassák ki mindkét félnek a tanuit és itélkezzenek ez ügyben «Isten és az ő igazsága szerint.»[3])

A zsidók a királyné rendeletéhez tartják magukat és csakhamar be is adják a királyi biztosokhoz az ő sérelmeiket, panaszaikat és követeléseiket. Elpanaszolják,

[1]) U. o.

[2]) Valószínüleg azonos Ferdinánd későbbi fővezérével, Ördög Mátyással, a ki Konstantinápolyban zsákba varrva vízbe fojtatott. V. ö. *Horváth M.* i. m. IV. k. 254. l.

[3]) L. *a 29. sz. okmányt.*

hogy mily kegyetlenséggel űzték ki őket Sopronból, hogy rászedték, rábeszélték őket, hogy csak hagyják ott mindenüket, majd visszajöhetnek és mindent megtalálnak; e helyett lepecsételt lakásaikat feltörték, adósságaik lajstromát elrabolták, szőlejüket leszüretelték, teheneiket elhajtották. Mindezekért 8000 frtnyi kárpótlást kérnek, úgyszintén házaikba és régi jogaikba való visszahelyezésüket is követelik. Ha ez azonban meg nem történik, úgy előre is kijelentik, hogy bele nem nyugosznak, jogaikról, követeléseikről le nem mondanak, hanem föntartják maguknak, hogy idő és alkalom szerint tulajdonukat és jogukat újra visszaszerezzék maguknak. Különösen pedig tiltakoznak a még el nem adott házak, templomuk és temetőjük eladása, elzálogosítása, lerontása, vagy bármi módon való érintése ellen. «Hogy a mi fönt jelzett követelésünk — így végzik a beadványukat — méltányos és jogos, azt a kegyelmes urak döntésére bízzuk, föntartva azonban jogunkat, hogy jelen panaszunkat szaporíthassuk, vagy pedig belőle elvehessünk, a mint épen azt jónak látjuk. Maradtunk a kegyelmes urainknak szegény, alázatos, elhagyott és elüzött soproni zsidósága.»*)

Sopron városa sem maradt a felelettel adós. Az elűzés alkalmából elkövetett kegyetlenségeket, kifosztást, pecsétfeltörést és rablást egy szóval sem tagadja, csak arra hivatkozik, hogy ez a királyné rendelete folytán történt, azért ezen kérdés vitatásába nem is bocsátkozik. A zsidók kiűzettek; ez megtörtént dolog, ennek vége van. «Olyan dolog, mely egyszer elaludt, többé föl

*) L. *a 31. sz. okmányt.*

nem éled», — így szólnak a soproniak — azért mi a zsidók *képzelt* panaszának a czáfolatába nem bocsátkozhatunk hosszadalmas beszédükkel nem törődünk. Csupán csak két pontot veszünk figyelembe: a zsidók pénzköveteléseit, persze a kamatok nélkül és a vagyonukban szenvedett kárukat. Erre a két pontra ismerik el a királyi biztosok kompetencziáját, de ezt is csak a következő valóban raffinált kikötéssel. A pénzkövetelésekre vonatkozólag meg kell minden keresztény adóst kérdezni, hogy mennyivel tartozik a zsidónak és hogy beismeri-e tényleg az adósságot? Pedig jól tudjuk, hogy ezen adósságok a város birájának — a ki zsidó biró is volt — a jelenlétében jegyeztettek be a zsidókönyvbe.

De a soproniak úgy akarják, hogy csupán a tőke fizetendő vissza, de az is csak úgy, ha az adós azt beismeri.

Lehet-e azoktól, kik a zsidókat nyugodt lelkiismerettel kifosztották, elvették mindenüket, fejük alól a vánkost kihúzták, szájukból a falatot kiragadták, elkergették, földönfutóvá tették és még azonfölül megverték, bántalmazták őket,*) lehet-e azoktól várni, hogy önkényt bevallják tartozásaikat, mikor a zsidókat tulajdonképen azért kergették el, hogy ezen adósságoktól megszabaduljanak?

A második nem kevésbé furfangos kikötés az volt, hogy beismerik ugyan, hogy a zsidók vagyonukban és házaikban kárt szenvedtek; «ámde ezen lim-lomot, vagy mint a zsidók mondják veszteségüket, ne rajtunk,

*) L. alant a 150. l. a 3. jegyzetet.

a városon keressék, hanem azon egyeseken, a kik ezt nekik okozták».[1])

Világos, hogy ez is lehetetlen dolog. A hol a zsidók vagyona az egész város prédája lett, ott egyeseket a tömegből kikutatni és kifogni nem lehet.

Szóval Sopron ha nem is mondja ki nyiltan, de azt akarja mondani: «a zsidók adósságait, ha csak lehet, nem akarjuk megfizetni, sem pedig kárukat megtériteni.»

Így állt a dolog Sopron városa és a zsidók közt, midőn Mária 1527 ápr. 28-án a három királyi biztoshoz: *Fürst Ernő, Teuffel Mátyás* és *Ritschauer Gáspárhoz* intézett rendeletében visszavonja azon felhatalmazást, melyet a peres ügy eldöntésére vonatkozólag nekik adott és pedig azért, mert időközben értesült, hogy a magyar szokások és jog szerint ezt csak született magyarok intézhetik el. Már pedig ő nem akarja azt az igéretet megszegni, a mit az ő bátyja Ferdinánd a hazai jog megtartására vonatkozólag adott a magyaroknak.[2])

Mária Ferdinándnak a helytartója volt és lehetőleg ügyelt, hogy alkotmánysértéssel ne idegenítse el magától a főurakat.

Még 1526-ban esküdött meg Ferdinánd, hogy az alkotmányt megtartja[3]) és ehhez Mária hivebben tartotta magát, mint maga Ferdinánd, a mint ezt jelen visszavonó rendelete is bizonyítja. Arra, hogy ezek a

[1]) L. *a 32. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 33. sz. okmányt.*
[3]) *Horváth M.* i. m. 23. l.

birák külföldiek, valószinűleg Sopron városa figyelmeztette a királynét először, mert az egyik biztos Teuffel a maga birtokaira telepítette le az elűzött zsidók egy részét, így tehát a zsidók ügye iránt érdeklődött [1]) és ez kelthetett a soproniakban aggodalmat; másrészt a város nagyon ügyelt arra, hogy a zsidókkal való pere olyan kezekbe ne jusson, a kiknél Sopron városa az akkori politikai viszonyokban rejlő nagy befolyását esetleg nem érvényesítheti. Ezen okból közvetlen a zsidók elűzése után még 1526 november 10-én volt oly előre látó a város, hogy az elűzött zsidók elnökeitől és felhatalmazott ügyvivőitől *József* és *Janus* zsidóktól irásban vegye ki azon kötelezettséget, hogy ők úgy a soproniakkal, valamint Sopron városához tartozó falusiakkal szemben fönnálló követelésükre vonatkozólag Mária parancsához tartják magukat és a város ellen sem más törvényszék, sem idegen hatalmasok előtt pert nem fognak indítni, ha az adósságaik kifizetésére kitűzött terminus el fog múlni.[2])

Most, hogy a per eldöntésére kiadott rendeletét Mária, valószinűleg a soproniak közbenjárására, visszavonta, 1527. május 19-ére idézte maga elé a peres feleket és igéri, hogy akkor ő maga fogja a pert a hazai szokás és jog szerint igazságosan eldönteni.[3])

Ez már a soproniaknak is inyükre lehetett, mert Máriánál döntő befolyásuk volt. Azonban a királyné, a mint eddig is már annyiszor tétovázott és habozott,

[1]) L. *a 35. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 27. sz. okmányt.*
[3]) L. *a 33. sz. okmányt.*

ismét mást gondolt. Pozsonyból 1527 május 15-én értesíti a várost, hogy ne jőjjön el a zsidókkal május 19-ére úgy a mint ő maga rendelte, mert «bizonyos észszerű okoknál fogva» megvárja Ferdinánd hazaérkezését. Halaszszák el tehát akkorra a zsidókkal való együttes megjelenésüket.[1])

Ferdinánd ekkor Linczben időzött.[2]) Itt azután a zsidók ügyét is kezébe vette. A zsidók elmentek hozzá és előadták panaszukat és sérelmeiket. Erre Ferdinánd meghagyta a már említett *Teuffel Mátyás fraknói kapitánynak* és *Weisspriach János kaboldi bárónak*, a kiknek a fönhatósága alá menekült az elűzött soproni zsidók egy része, hogy a zsidókat minden erőszak és jogtalanság ellenében védelmezzék meg, legyenek segítségükre minden illő és jóravaló dologban, különösen pedig adósságaik behajtásában.[3]) Weisspriach meg is fogadta Ferdinánd szavát és kellő energiával lépett föl Sopron városa ellen, mely fizetésről általában nem akart tudni, hanem a dolgot folyton húzta, halasztotta.

Weisspriach megparancsolta az ő fenhatósága alatt levő zsidóknak, hogy készpénz adósságaik kielégítésére ne fogadjanak el semmiféle ingóságokat, hanem csak pénzt, vagy pedig magát a zálogul lekötött birtokot; továbbá guzsbakötés terhe alatt megtiltotta a zsidóknak, hogy soproni házaikért egyetlen egy fillért sem szabad elfogadniok.[4]) Nem akarta, hogy a zsidók lemond-

[1]) L. *a 34. sz. okmányt.*
[2]) L. *Horváth M.* i. m. IV. k. 6. l.
[3]) L. *a 35. sz. okmányt.*
[4]) L. *a 40. sz. okmányt.*

janak az ő jogaikról és semmivel vagy pedig értéktelen csekélységekkel hagyják magukat lekenyerezni. Weisspriachtól egy kicsit megszeppentek a soproniak, de még Teuffel Mátyástól, a fraknói kapitánytól is, különösen midőn mindaketten úgy akarták a soproni adósokat a fizetésre kényszeríteni, hogy a kezük ügyébe esőket irgalmatlanul börtönbe vetették.[1]) Ez mostanában nem történt soproni polgárral, hogy egy zsidó miatt becsukják! Nosza mentek is mindjárt Bécsbe Ferdinándhoz, hogy sérelmeik orvoslását sürgessék.

Erre Ferdinánd egyet fordít a dolgon és meghagyja 1527 julius 20-án Weisspriach Jánosnak és Teuffel Mátyásnak, hogy ne tegyenek úgy, a mint először parancsolta nekik, mert most már más informácziót nyert az ügyek állásáról.

Ne szorongassák többé a soproniakat és ne börtönözzék be őket.[2])

Tehát a zsidók ügye ismét a vízbe esett. Most megint elülről lehet kezdeni. Ferdinánd ismét úgy tett, mint Mária: hogy szabaduljon a kellemetlen ügytől, átruházta a döntést a királyi biztosokra. Hogy azonban egyik félnek se legyen kifogása a biztosok ellen, a mint ez első ízben megtörtént, meg kellett fogadniok és kezet kellett rá adniok, hogy a biztosok itéletével meg lesznek elégedve és magukat a biztosokat nemcsak jogi személyeknek tekintik, nemcsak királyi meghatalmazottaknak, hanem általuk szabadon választott biróságnak. Ezen biróságnak, mely csak nagyon kelletlenül

[1]) L. *a 35. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 35. sz. okmányt.*

vállalkozott a tövises és hálátlan föladatra, két tagja volt: *Reichenpach Vilmos* és *Oláh Miklós* esztergomi főesperes és királyi titkár, későbbi érsek és kanczellár. Ezek Német-Ujhelyen 1527 augusztus 15-én elvileg kimondják, hogy dönteni fognak a zsidó hitelezőknek adóssága, úgyszintén a Sopronban maradt értéktárgyaik ügyében.

Ám a zsidók elűzésének és visszahelyezésének a kérdésében, házaikban, zsinagógájukban, temetőjükben szenvedett károkra vonatkozólag nem akarnak semmiféle tárgyalásba belemenni, a nélkül azonban, hogy ez az illető kérdés megitélésére bármi módon is præjudikálna. «Nem akarjuk ezzel megterhelni magunkat», mondja Oláh és Reichenpach. Persze ők maguk is jól tudták, hogy ez kemény dió, esetleg a foguk is beletörhetik, hát inkább hagyták az egészet úgy, a mint volt. A tárgyalást, a mikor a két pontra vonatkozólag itélni hajlandók, 1527 augusztus 29-ére tűzték ki.*) A kitűzött terminuskor azonban a tárgyalás nem volt megtartható, mert a soproniak, a mennyire lehetett, húzták, halasztották a dolgot. Végre is 1527 szeptember 12-én megszületett hosszas vajudás után az itélet. De milyen itélet!

Annyi huza-vona után épen ott tartottak a zsidók, mint egy évvel ezelőtt. Reichenpach és Oláh ugyanis kimondják a salamoni itéletet, hogy mindazon adósságokat, melyeket a zsidó biró előtt a lajstromokba fölvettek, kötelesek a soproniak 1527 október 12-éig kifizetni, de csak a tőkét, a főösszeg után kiderülendő

*) L. *a 36. sz. okmányt.*

kamatokat nem.[1]) No ezért ugyan kár volt izzadni és fáradozni! Ezt már kerek egy éve kimondotta maga a királyné is.[2]) Új legföljebb az itéletben az, hogy a királyné csak az 1526 október 12-éig terjedő kamatokat engedte el a soproniaknak, Oláh és Reichenpach pedig az 1527 október 12-éig terjedőket is, tehát még egy évre szólót. Ez volt az itélet. A másik pont fölött a zsidók kárait illetőleg a tárgyalást 1527 szeptember 30-ára tűzik ki, a mikor mindkét fél előadhatja bizonyítékait.[3])

Azonban ezt a másodszor kitüzött terminust sem tartották be. A soproniak ismét csak húzták-halasztották az ügyet. A zsidók már megnevezték tanúikat, ők még mindig nem mozogtak. Tehették, mert a biztosok nagy jóakarattal viseltettek irányukban. Reichenpach 1527 szeptember 28-án levélben értesíti őket, hogy a zsidók már sok tanút neveztek meg, vigyázzanak ők is, nehogy a zsidók által háttérbe szoríttassanak.

Egyben értesíti őket, hogy Oláh Miklóssal a dolgot megbeszélte és mivel Oláh rövid idő mulva ebben a dologban és más ügyekben is fog a királynak előterjesztést tenni, azért a kitüzött tárgyalást elnapolják. Ám az új terminust nehogy elmulaszszák! Még azonkívül egyebekben is kedvükre jár, a kiket «különösen kedves barátainak» nevez Reichenpach. Hogy ne kelljen a sok tanúnak Német-Ujhelybe jönni, Sopronba küldi egyik emberét, a ki ott kihallgatja őket, úgy mint

[1]) L. *a 37. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 24. sz. okmányt.*
[3]) L. *a 37. sz. okmányt.*

a zsidókat is és vallomásaikat pecsét alatt elküldheti.[1])

A terminus tehát ismét elnapoltatott. Ezt felhasználták a soproniak, hogy Oláh Miklósnak egy kis ajándékkal kedveskedjenek, annál is inkább, mert Oláh a királyhoz megy és neki a zsidó ügyben előterjesztést tesz és sokat tehet az ő részükre.

Jó vadkanhust küld neki Sopron polgármestere, birája is biztositják őt szeretetükről.[2])

Oláh köszöni a szíves figyelmet, igéri, hogy nem fog megfeledkezni róluk és mihelyt csak alkalom kinálkozik, megfogja szivességüket szolgálni.[3])

Hát a zsidók ez alatt mit tettek? Látva, hogy ügyük semmire se megy, hogy a soproniaktól semmiféle birói itélettel a nekik járó követeléseket kipréselni nem lehet, újra a régi, már egyszer bevált gyakorlathoz folyamodtak: nehány soproni polgárt és Sopronhoz tartozó falusi egyént földesuraik által letartóztattak.[4])

Hogy a zsidók türelme végre elfogyott, nem csuda. Már 1527 október 12-ike is elmult, a melyre úgy a királyné, valamint Oláh és Reichenpach itélete is a fizetés határidejét megszabta és a soproniak még se akartak fizetni. A zsidók hát maguk iparkodtak magukon segíteni és nehány adóst elfogattak, a mi annál könnyebb volt, mert a Sopronhoz tartozó falvak, a hol a

[1]) Eredetije *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. I. Nr. 25.

[2]) L. *a 38. sz. okmányt.*

[3]) U. o.

[4]) L. *a 39. sz. okmányt.*

zsidóknak szintén voltak adósságaik, a zsidók új tartózkodási helyeinek szomszédságában feküsznek. A zsidók látták, hogy a jog és igazság utján a soproniakkal sehogyse birnak, hát így karhatalommal akartak maguknak igazságot szerezni. Erre Sopron városa Ferdinándhoz fordult panaszával, hogy az ellenkezik Sopron városának szabadságával, privilegiumaival, hogy soproni polgárok fölött más hatóság, mint kizárólag a soproni biróság, rendelkezzék, különösen pedig hogy soproni polgárt mások becsukjanak.[1])

Erre Ferdinánd 1527 november 12-én meghagyja az ország urainak, grófoknak, báróknak, várnagyoknak és alkalmazottjaiknak, hogy a zsidók adósságai miatt többé soproni polgárt nem szabad börtönbe vetni, ha a zsidók adósságaikat visszaakarják szerezni, akkor forduljanak Sopron város birájához, majd ott igazságot szolgáltatnak nekik.[2])

Ugyancsak jó helyre küldte Ferdinánd a zsidókat! Ferdinánd úgy látszik még nem ismerte a viszonyokat, vagy legalább úgy tetette magát mintha nem ismerné. Mert a soproniak fizetni sehogy se akartak.

A helyett, hogy Oláh és Reichenpach itéletéhez tartották volna magukat és kifizették volna adósságaikat, ismét Mária királynéhoz fordulnak és elpanaszolják Weisspriach János erőszakosságát, azután pedig, hogy mily sokkal tartoznak, és a zsidók zálog- és értéktárgyakkal nem hagyják magukat kifizetni és ezt mind azért, hogy tönkre tegyék őket, hogy minél tovább tar-

[1]) U. o.
[2]) U. o.

tozzanak és igy több kamatot kaphassanak és ezentul is, úgy mint eddig a szolgálatkészség szine alatt birtokaikat elragadhassák és őket kiuzsorálhassák. Tehát, a soproniak előadása szerint, azok a gonosz zsidók mindennek okai! Azt akarják, hogy ne fizessenek nekik, hogy a kamatok többre rugjanak! Azért tehát kérik a soproniak Mária királynét, hogy hosszabbítsa meg még egy évvel a zsidó adósságok kifizetésének a terminusát és erre az évre se kelljen kamatot fizetniök! De ha ő maga ezt tenni nem akarná, úgy legyen szives Ferdinándnál ezt keresztül vinni és ők ezt feleségestül és gyermekestül örök időkre meghálálják.*) Mária, aki Ferdinánd iránt eddig is mindig teljes lojalitással viseltetett, ezentul többé nem lép föl önálló cselekvéssel a soproniak ügyében, hanem az egészet Ferdinándra ruházza át. Csupán csak mint közbenjáró fog még később egy döntő lépést tenni, a melylyel a zsidók ügyét véglegesen dülőre viszi.

Ez ügyben is Mária csak a közbenjáró, de az engedélyező most és ezentul mindig: Ferdinánd. Ferdinánd tekintetbe véve a soproniak hű szolgálatait, tetemes áldozatait és nagy költségeit, a melyeket különösen az utóbbi időkben, mióta ő Magyarországba lépett, a soproniak az ő érdekében hoztak és áldoztak, elengedi nekik 1528. január 29-én további hat hónapra is a zsidó adósságok, valamint az ezek után járó kamatok megfizetését, úgy hogy nem kell Mária rendelete értelmében fizetniök, hanem csak további hat hónap mulva. Azért meghagyja a főnemeseknek, grófoknak, bároknak, várnagyoknak, hogy a zsidók felszólítására a sopronia-

*) L. *a 40. sz. okmányt.*

kat ne zaklassák és el ne fogják és nekik károkat ne okozzanak.[1])

Félesztendeig tehát fegyverszünet van a harczoló felek közt.

Ezt mindegyik igyekszik felhasználni. — Oláh és Reichenpach mandatuma, ugylátszik, a politikai viszonyok miatt lejárt még mielőtt a sérelmek másik része fölött itéltek volna.

Oláhtól ugyanis elvette a király időközben az általa őrizett pecsétet és átadta Brodarics kanczellárnak.[2]) Ferdinánd az előbbi rendeletében nem is hivatkozik Oláh és Reichenpach itéletére, hanem egyenesen a királynéra. Ferdinánd tehát az egész ügyet újra elülről kezdi.

A zsidók és Sopron városa ezalatt a helytartó tanácshoz beadványokat intéznak álláspontjuk tisztázására és ügyük megvédésére. A zsidók kezdik meg ezen beadványok sorát 1528. márczius 24-én egy latin panaszlevéllel, a melyben elmondják, hogy a soproniak mint vadállatokat, úgy verték ki őket,[3]) pedig ők a várossal szemben nem helyezkedtek mindig a rideg jog álláspontjára. Nemrég midőn nagy tüzvész pusztított Sopronban ők 60,000 téglát ajándékoztak a szegényeknek, hogy házaikat felépíthessék, az adósoknak pedig, akik *leégtek*, két álló esztendeig elengedték a kamatokat, hogy nyomorukat enyhítsék.

[1]) L. *a 41. sz. okmányt.*

[2]) *Fessler* i. h.

[3]) «nos Judeos ut bestias expulerunt», *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. II. Nr. 74.

A város azonban mindig rosszul bánt velük. Csak az utolsó években adott el nekik maga a város három házat és most onnan is kidobta őket. Kérik visszahelyezésüket és káruk megtérítését.

Káruk igen nagy, a város meg se tudja fizetni, sérelmük oly sok, elszenvedett bántalmuk oly nagy, hogy azt egész nap se tudnák elbeszélni. Pedig hivek voltak mindig a királyokhoz, Miksát, Lajost, a kiktől privilegiumaik vannak, és a többi királyokat is segítették és Ferdinándnak is segítségére akarnak lenni, és ha kell éltüket és vérüket föláldozzák.*) Ez a beadvány, valamint a többi is, hivatalból átküldetik Sopron városának azon hátirattal, hogy «a soproniak adják meg ezen levélre a választ». Igy maradtak fönn a zsidók beadványai Sopron város levéltárában.

A soproniak a válaszszal nem késtek sokáig. Beadványukban hangsulyozzák, hogy ők is és őseik is mindig hivek voltak a királyokhoz, nem kevésbé «Ausztria fenséges főherczegeihez; a mikor az ildom és józan észszerüség megkivánta és megengedte, magunkat és mieinket föláldoztuk, aminek bizonyitékául csupán a boldogult és szent III. Frigyes és Miksa fejedelmek emlékére hivatkozunk és Isten a tanunk ....., hogy szemrehányás nélkül vagyunk kénytelenek a még fiatal felséges asszonyra Máriára és a legyőzhetetlen királyra Ferdinánd ő felségére, a mi legkegyelmesebb urunkra hivatkozni.»

«És ezt azért volt szükséges fölemlíteni, hogy a kegyelmes urak lássák be, hogy mi nem kisebb kegyre

*) U. o.

vagyunk méltók, mint a zsidók; most pedig hallgatunk azon terhekről, a melyek a birodalom helyzete miatt napról-napra ránk rakatnak, és a melyeket mindig elvállalunk». Ezek után fölsorolják a zsidók elleni panaszaikat és sérelmeiket, a melyeket ők már régebben Ulászló és II. Lajos előtt is fölpanaszoltak. Végre — fölemlítik — Mária királyné megengedte a zsidók kiüzését. «És ezt — igy mondják a soproniak — nemcsak nekünk engedték meg, de Pozsony városának is. És eléggé csodálatos, hogy a zsidók, bárhonnan is űzték ki őket, az ő visszahelyeztetésüket sehova se kivánják úgy, mint Sopronba».

Ezek után a zsidók privilegiumainak vitatásába bocsátkoznak és Mária királynéra hivatkoznak, aki visszavonta a zsidók visszahelyeztetésére czélzó rendeletét, és a zsidók kiüzését helyben hagyta, mivel azok el akartak úgy is szökni. Maga Ferdinánd pedig Mária királyné intézkedésének megerősítését igérte a koronázási napon. Mindezen okoknál fogva tiltakoznak «a zsidók vakmerő beadványa» ellen, a melyben visszahelyezésüket kérik. Különben is biztosak a felől, hogy ha a zsidók még nem lennének Sopronból kiüzve, akkor a király kiüzetésükbe okvetlenül még most is beleegyezne.*)

Még ugyanazon hónapban (1528. márczius 31-én) küldik meg a zsidók a választ a soproniak beadványára.

Tagadják, hogy el akartak szökni, hiszen önkényt akarták magukat Sopronban bebörtönöztetni. Azt pedig,

*) L. *a 43. sz. okm.*

hogy a király megigérte volna nekik, hogy a zsidókat többé vissza nem helyezi, azt — úgy mondják a zsidók — a soproniak «puszta szavára el nem hihetjük». Hogy pedig a soproniak érzülete a kellő világításba helyeztessék, meg kell mondani, «hogy a főkolomposok azok, akik nekünk tartoznak és fizetni nem akarnak».

«...Mi pedig nem küldünk senki után sem, hogy tőlünk pénzt kérjen kölcsön, hanem ők maguk jószántukból jönnek és midőn nem voltunk itt, akkor gyalog vagy lóháton utánunk jöttek *Kis-Martonba, Kaboldra* vagy máshova, hogy pénzt kérjenek tőlünk». Hogy a házainkat eladták, zsinagogánkat és őseinknek már 600 év óta fönnálló temetőjét megrongálták, az ellen tiltakozunk. Mint a kamara szolgái követeljük visszahelyezésünket régi jogainkba, és ha Sopron városának van valami keresni valója rajtunk, akkor perelljen be bennünket a király vagy a helytartó tanács előtt.*)

Igy folytatódott ez tovább. Minthogy egyik félnek a másik beadványát kézbesítették és feleletadásra fölszólították, mindegyik fél kénytelen volt újra elmondani panaszait és sérelmeit. Igy keletkezett a beadványok egész sorozata, a melyekből a későbbiek már csak az előbbiek ismétlése és váriálása. A zsidók beadványai számosabbak mint Sopron városáé.

Ez talán onnan van, mivel a város a zsidók összes beadványainak a másolatát megkapta és az archivumba félre tette, tehát teljes számban maradtak ránk, holott

*) L. *a 44. sz. okmányt.*

a város beadványai, mivel másolataik a zsidóknak adattak ki, azok kezében elkallódtak. Valószinübb még, hogy a zsidók, mivel számüzetésük után szét voltak szórva, több csoportban perlekedtek Sopron városa ellen. (L. alant a 44. okm.)

A zsidók harmadik beadványa 1528. április 1-ső napjáról való.[1])

Ebben a zsidók elmondják, mivel a soproniak ő nekik házakat adtak el, abból következik, hogy a házakban való lakást is meg kell engedniök. Tehát vagy-vagy.

Vagy vegyék őket vissza, vagy pedig adják vissza házaikat. (A házak ugyanis bár meg voltak becsülve Mária parancsa szerint, de eladva csak később lettek részben 1529-ben részben 1532-ben.)

Tudassa hát velük a város az elhatározását «vagy Kaboldon, vagy ahol bennünket épen találnak.» Aláirva: «a nyomoruságos soproni zsidók».[2])

A zsidók negyedik beadványa arról tesz panaszt, hogy a soproniak mindig kijátszották őket.

Mikor már meg volt szabva a terminus, a mikorra fizetniök kellett volna és ők elmentek Sopronba a nekik járó pénzért, fizetés helyett a szánalomra méltókat irgalmatlanul elverték.[3])

Azután pedig ismét a birói itélet ellenére királyi

[1]) V. ö. *a 44. okmány.*

[2]) Másolata *Sopron város levéltárában* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 74.: «Miseri Judei Soproniensees».

[3]) «Als aber ettlich arm Jude khomen, darauf sij ettlich geschlagen . . . des vor Got zuerbarmen». *Sopron város levéltárában* u. o.

mandátumot eszközöltek ki, melylyel a fizetést ismét 6 hónappal elodázták. A polgármester maga is tartozik és fizetni nem akar. Kérnek tehát igazságot. Aláirva: «a legalázatosb, elkergetett zsidók Nagy-Martonban és Kaboldon».[1])

A zsidók folyamodványainak és panaszainak, úgy látszik, meg lett az az eredménye, hogy Ferdinánd figyelmét a már régóta huzódó ügyre újra ráirányitotta.

Már elmult az a terminus is, a melyet Ferdinánd maga tüzött ki a soproniaknak a zsidók kielégitésére. Mária királyné rendelete, továbbá Oláh és Reichenpach itélete értelmében ugyanis 1527. október 12-én kellett volna fizetniök. Ezt Ferdinánd 6 hónappal meghosszabbitotta volt, de már az is elmult a nélkül, hogy az ügyet befejezték és a hitelezőket kielégitették volna A többi pontok, a szenvedett károk, zálog-tárgyak és a visszahelyezés kérdése még szóba sem kerültek.

Eközben a helytartótanács, mely az ügyeket eddig. vitte, lassan-lassan elvesztette minden jelentőségét és az ország ügyeit az udvari kanczelláriából intézték.[2])

Ferdinánd nem tartotta meg igéretét, hogy alkotmányosan fog uralkodni. A peres ügyek elintézését is idegenekből álló törvényszékre bizta, ami ellen később a pozsonyi országgyülésen a rendek elég hangosan tiltakoztak.[3])

[1]) U. o.: «vnnderthenigist Arm Vertriebenn Juden Zue Mattersdorff vnd Koblesdorff».

[2]) *Fessler* i. h. és *Horváth M.* 4. k. 114. és köv. l,

[3]) *Horváth M.* i. h.

A soproni zsidók ügyeit is azon «tanácsra és biztosokra» ruházta Ferdinánd, a melyet az összes magyarországi és ausztriai peres ügyek kiegyenlítésére nevezett ki. Látjuk, hogy ezen 8 tagból álló törvényszék 6 idegen és 2 magyar tagból áll.

Csupán *András* esztergomi prépost és *Amadé István* magyaróvári kapitány köztük magyar, a többi: *Dietrich* német-ujhelyi püspök, *Lerfor Mihály, Lancér* alsó-ausztriai helytartó, azután Bécs város ügyésze, Karinthia örökös kamarása és Reichenau városnak marsallja.[1])

Ezen törvényszék már 1528. ápril 1-én működésben volt.[2]) Ezekre ruházta Ferdinánd a zsidó zálogtárgyak el nem intézett kérdését is azon meghagyással, hogy azt méltányosan döntsék el.[3])

Ámde nem csak a zálogtárgyak ügyében volt ezen törvényszéknek királyi felhatalmazása, hanem a király egyenes megbizására a legfontosabb ügyben is itélkezniök kellett t. i. a zsidók Sopronba való *visszahelyezésének* kérdésében.[4])

A koczka tehát nagyot fordult.

Ez a kérdés eddig szóba se jött, mert a soproniak ezt szóvá tenni nem engedték és annak szóba hozatalát mindenféle ürügy alatt megbirták akadályozni.

A soproniak kissé megijedtek. A zsidók sűrű beadványaival eddig nem is sokat törődtek. Ki is jelentették, hogy ügyet se vetnek a zsidók sok mindenféle be-

[1]) L. *a 45. sz. okmányt.*
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) L. *a 48. sz. okmányt.*

szédjeire, sok irást nem pazarolnak rájuk, mert nincs rá szükség, hadd beszéljenek és irjanak bármennyit is a zsidók; az őket nem nyugtalanítja.[1])

Most azonban, hogy a zsidók visszahelyezésének a kérdése a király megbizása folytán tárgyalás alá volt veendő, most már a soproniak is sietnek beadványukkal, a melyet a Ferdinánd által kinevezett törvényszékhez intéznek.[2])

Kilencz pontba foglalják össze okaikat, a melyekkel a zsidók kiüzését igazolják és újra való befogadásuk ellen tiltakoznak.

1-ször. A királyné belátta a zsidók által a városnak okozott károkat, azért engedte meg kiüzetésüket.

2-szor. Maga a királyné küldte hozzánk Battyányi Ferenczet a kiűzés módozatainak megállapítása végett.

3-szor. A kiűzés után a királyné a tanácscsal együtt vizsgálatot rendelt el és helybenhagyta a zsidók számkivetését.

4-szer. A zsidók állítása, hogy ez a vizsgálat nem terjedt ki mindenre, valótlan. Ezzel a királyné ellen követnek el jogtalanságot. Sok volt a sérelmünk a zsidók ellen, hűségünk pedig a királyné irányában nagy volt: ezért engedte meg a zsidók kiűzését.

[1]) L. *a 32. sz. okmányt.*

[2]) Másolata *Sopron város levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 74. A törvényszék magát «Rat vnd Comissarii»-nek nevezi (l. a 45. sz. okmányt), a soproniak a beadványukban őket «Regie Maiestatis Commissarii et Consiliarii»-nak czímezik. A soproniak beadványa 1528 ápril 28. előtt kelt, mert ápr. 28-án már beérkezik a zsidók felelete a soproniak beadványára.

5-ször. Ferdinánd pedig megkoronáztatásakor megerősítette a királyné intézkedéseit.

6-szor. A kanczellária útján a király megigérte, hogy a zsidókat nem kell visszafogadnunk.

7-szer. Nincs semmi ok arra, hogy most az előbbi határozatokat meg kellenne változtatni.

8-szor. A visszahelyezés ellen tiltakozunk, mert más biztosok e fölött már végleg itélkeztek.

9-szer. Tiltakozunk annál is inkább mert a visszahelyezésből nagy zavargás és «scandalum» támadna, mivel Magyarország egyik városa sem terheltetik meg ilyen módon, hisz a *pozsonyiak* és *budaiak* ellen ilyen merényletet nem kísértenek meg elkövetni; nekik kegyesen megengedték, hogy a zsidókat többé nem kell befogadniok és mi sem követtünk el semmit, a miért a már előbb helybenhagyott és megerősített határozat ellenében minket meg kellene terhelni.*)

Erre a zsidók szintén 9 pontból álló beadványnyal felelnek, a melyben pontról-pontra igyekeznek a soproniak állítását megczáfolni.

A soproniak a jog és igazság ellenére hajtották el őket, kirabolták és kifosztották minden vagyonukból. Ezt a királyné nem akarta. Pozsonyban a királyné előtt tényleg csak 2 pont fölött tárgyaltak a károkról és a pénzkövetelésekről, a visszahelyezést nem is érintették. Nem jártak el a királyné parancsa szerint, hisz ő visz-

*) Nulla alia civitas Regni Hungarie gravaretur hoc modo, nam contra *posonienses et budenses* nihil tale attentatur, imo gratiose eis permissum est, iudeos amplius non recipere. *Sopron város levélt.* u. o.

szahelyezésüket is megparancsolta. «Magyarország királya — így folytatják a zsidók — ..... valamint az összes keresztény fejedelmek .... sem törököt, sem pogányt, sem zsidót vagy tatárt jogtalanul ... nem szorongatnak» .... «Kérjük tehát a kegyelmes urakat az Istenre, a ki az eget és a földet megteremtette, kérjük az utolsó itéletre, a mikor majd zsidók, törökök és tatárok összejönnek, nekünk a mi igazságos panaszunkra és fölszólitásunkra a mi vagyonunk és tulajdonunk erőszakos elrablásáért igazságot szolgáltatni és velünk méltányosan eljárni.» Aláirva: «a legalázatosabb elkergetett és elhagyott soproni zsidóság.»*)

A Ferdinánd kinevezte törvényszék komolyan hozzá látott a munkához, hogy végre valahára rendet csináljon a város és a zsidók közt. Az egész kérdést gyökeres megoldás elé viszi tekintet nélkül arra, hogy mi volt eddig azon tényezők álláspontja, a kik a zsidók ügyébe beleszóltak. A zálogtárgyak közül sok maradt a város keze közt. Ezek egynémelyikéről még Mária királyné intézkedett volt. A többek közt megparancsolta Mária,

*) «Wir bittendt G. H. vmb Gott der Himell vnnd ertreych beschaffen hat auch vms das lezt Vrtaill gottes, da Juden, Turken vnd Tattern Zusamen kommen werden, vuns auff vunser Rechtmessige klag vnd anforderung des gewaltigen gewalts spolierung vnnserer guetter vnd aigenthumb vns gerechtigkaitt mit der pilichhait widerfaren vnd ergeen lassenn. . . E. G.

vunderttenigistenn
vertribenn vnd verlassenn
Judischhait von Odenpurg».

*Sopron v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. II. Nr. 74.

hogy egy pécsi polgárnak Boltos Mátyás zálogát, a melyet egy József nevezetü zsidónál 50 frtért zálogositott el, adja ki a város ingyért. Amit a város meg is tett. Az 50 forint tőke és a kamatok erejéig megkárositott József zsidó most a városon kereste a pénzét, mert a város önhatalmulag vitte el még 1526-ban a zsidók kiűzése alkalmából azon ezüstnemüt, a melyre ő az 50 frtot kölcsön adta volt.[1])

A nyolcztagú törvényszék összeült és itéletet mondott, a melynek értelmében Sopron városa, bár a királyné mandátuma úgy parancsolta volt neki, mégis köteles József zsidónak magát a tőkét, 50 frtot, minden kamat nélkül visszafizetni. A költségek kölcsönösen megszünteknek tekintendők.[2]) A zsidók ügye kezd kedvezőbb fordulatot venni. Ezen törvényszéki itélet is szakít, sőt egyenesen szembe száll a múlttal. Mária mandátuma daczára a törvényszék elmarasztalja a várost; még a zsidó neve mellé sem teszi oda azon jelzőt, mely Máriánál ritkán maradt el: «a hitetlen.»

Maga Ferdinánd is igyekszik a zsidók sérelmeit orvosolni és őket pénzükhöz juttatni. Sok ténta folyt ugyan már el azon királyi mandátumok megírására, a melyben utolsó határidő tűzetett ki a zsidóknak járó adósságok kifizetésére; ámde a ténta ártatlan eszköznek bizonyult, a zsidók még mindig nem jutottak pénzükhöz. A harcz eleinte a Sopron városában lakó és Sopronhoz tartozó és fizetni nem akaró adósok ellen

[1]) *Sopron v. levélt.* Lad. M. fasc. II. Nr.78. V. ö. fönt. 121. l. 4. jegyzet.

[2]) L. *a 45. sz. okmányt.*

folyt. Volt többszörös törvényszéki tanukihallgatás, ment hozzájuk mindenféle rendű és rangú királyi parancs. Ez mind nem sokat használt. Midőn azonban a zsidók a Sopron körül fekvő uradalmakon elfogatták és börtönbe vettették adósaikat: ez használt. Ugyan úgy bántak el a zsidók a magasabb rangú adósaikkal is. Nemeseknek és zászlós uraknak hiteleztek volt készpénzt. Mivel ezektől zálogokat sem vettek, csupán a zsidókönyvbe írták be, nagyon nehéz volt az adósság beszedése, annál is inkább, mivel ezen magasrangú adósok nem Sopronban laktak, hanem szét voltak szóródva, némelyek magyar, mások osztrák fönhatóság alatt laktak és fölkeresésük veszélylyel járt.[1])

A zsidók Ferdinándnál elpanaszolták sérelmüket, hogy ezek még a király által kitűzött legutolsó határidő elmúlta után se elégítették ki zsidó hitelezőiket. Erre Ferdinánd 1528 decz. 5-én egy ú. n. «generalis parancsolatot» adott ki Ausztria és Magyarország főhivatalnokainak, helytartóknak, grófoknak, tartományfőnököknek, várgrófoknak, harminczadosoknak, polgármestereknek, biráknak, tanácsosoknak, különösen pedig Sopron városának, a melynek értelmében kötelesek a zsidók adósságait a magyar és német földön lakó nemesektől, zászlósuraktól és más személyektől mindenféle úton-módon behajtani. Ha a zsidók bárhol érik ezen adósaikat és maguk vagy fölhatalmazottjaik bejelentik őket a városnak, úgy köteles lefoglalás, letartóztatás, bebörtönzés[2]) és más egyéb eszközökkel az

[1]) L. *a 46. sz. okmányt.*
[2]) L. *az 50. és 46. sz. okmányt.*

adósságot behajtani vagy kiegyezést létrehozni, hogy a további kárnak és haszontalan pörlekedésnek így eleje vétessék. Ahol ez nem sikerül, ott azonnal minden halasztás és halogatás nélkül igazságot kell szolgáltatni és itéletet kell hozni.[1]) Ferdinánd ezen rendelete, mely most már harmadszor megváltozott nézetéről tanuskodík, alkalmas volt arra hogy a zsidók ügyén valamit lendítsen. Ez a rendelet a nyolcztagu törvényszék itéletének a folytatása. Ferdinánd is szakít a multtal. Visszatér arra az álláspontra, a melyet 1527-ben foglalt el, a midőn szintén megengedte, hogy az adósokat a zsidó hitelezők letartóztathatják,[2]) mert látta, hogy más módon majdnem lehetetlen az adósoktól a zsidóknak járó pénzt kicsikarni.

De még tovább is ment Ferdinánd. Láttuk, hogy a nyolcztagú törvényszéket egyenesen megbizta, hogy a zsidók kiüzésének és újból való visszahelyezésének kérdésével foglalkozzék és végleges megállapodásra jusson. Ez a törvényszék az ügyet vizsgálat tárgyává tette,[3]) és úgy látszik kimondotta, hogy a soproniak jogtalanul cselekedtek, midőn a zsidókat a városból kiüzték, és azért újra való visszahelyezésüket is kimondották.[4]) Ámde a soproniak már jártasak voltak az efféle dolgokban, mint kell királyi parancsot és törvényszéki itéletet eltitkolni és a világos parancsot, törvényt közigazgatási úton semmivé tenni, A törvényszék itéle-

[1]) L. *a 46. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 35. sz. okmányt.*
[3]) L. *a 48. sz. okmányt.*
[4]) L. *az 55. sz. okmányt*, v. ö. *a 48. számuval.*

tét, bizonyára, hogy annak egész tartalmáról tudomást ne nyerjenek, eltitkolták és az itéletet a zsidókkal nem közölték. Az itéletet ugyanis meghozta a törvényszék, de a kihirdetésre «viszontagságos idők közbejötte miatt» nem került a sor. A zsidók kénytelenek Ferdinándhoz fordulni panaszukkal, a ki ráparancsol Sopron városára, hogy a törvényszéki itéletet, mely a zsidók kiüzéséről és a nekik okozott károkról szól, haladéktalanul közöljék akár eredetiben, akár másolatban a zsidókkal, mivel az igazságot senkitől sem szabad megtagadni.[1])

Abból, hogy a soproniak ezen törvényszéki itéletet eltitkolták, illetőleg kihirdetését megakadályozták, az következik, hogy az rájuk nézve hátrányos volt. Összevetve ezt azon körülménynyel, hogy a kiűzött zsidók közül — mint a soproniak mondják — nehányan a jog látszatával ismét a városba tolakodnak,[2]) mert erre a törvényszéktől megszerezték a jogot, olyan okkal, a melyet el akarunk hallgatni; ebből az következik, hogy a nyolcztagú törvényszék kimondta, hogy az elűzött zsidók ismét visszahelyezendők Sopronba.

A «betolakodó» zsidók ellen a város saját rendőri hatáskörében is minden lehetőt megtett.

A községi képviselet 1529-ben a következőket határozza: «A mi a zsidókat illeti, a községi képviselet róluk se hallani, se tudni nem akar semmit. De ha volnának közöttünk, a kik a zsidókkal egy huron pendülnek, azok a község és tanács határozata szerint büntetendők.

[1]) L. *az 55. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 48. sz. okmányt.*

A községi képviseletnek *végleges* határozata, hogy szilárdul összetart a zsidók ellen.»[1])

Azonban teljesen még sem lehetett elkerülniök a zsidókkal való érintkezést, mert még sok elintézetlen ügyük volt velük. A folyamatban levő kisebb pereket is tárgyalni kellett a biróság előtt. Hogy azonban ez ürügyül ne szolgáljon a zsidóknak «a betolakodásra», a községi képviselet ugyancsak 1529-ben a következő határozatot hozza: «A külvárosban adassék egy ház éjjeli szállásul a zsidóknak, a kiknek dolguk van a biró előtt. Más házakba ne szabadjon nekik bemenni. Erre kérjük Önöket, mint Sopron szab. királyi város bölcs elöljáróit, hogy segítsenek bennünket ez igyekezetünkben, mert végre valahára nem akarunk a zsidókról semmit is tudni.»[2])

A községi képviseletnek nagyon szivén feküdt ez a kivánság, mert a következő évben ujra még nagyobb nyomatékkal hangsúlyozza.[3])

Sopron egyszer czélul tűzte ki magának, hogy a kiűzött zsidókat semmi áron se fogadja be, ezen czélt minden eszközzel el akarja érni. Nem enged senkinek, semminek. Ezért volt a város már kezdettől fogva mindennemű biróságnak ellensége. Ezért keresett volt okot és alaki kifogást, hogy a Mária által kirendelt törvényszék kompetencziáját kétségbe vonja és így az ügyet kezéből kivegye.[4])

[1]) *Sopron v. levélt.* Az 1529. községi jegyzőkönyv 4. pontja.
[2]) U. o. l. Sopron sz. k. v. monogr. 11. l.
[3]) *Sopron v. levélt.* Az 1530. közs. jegyzőkönyv 4. pontja. U. o.
[4]) L. *a 33. sz. okmányt.*

Reichenpach és Oláh Miklóssal szemben is kikötötték, hogy a kiűzés kérdésébe bele nem mennek.[1]) A harmadik, Ferdinánd által kirendelt biróság ellen már nem emelhettek kifogást. Bár ezen biróság összeállítása az alkotmányba ütközött, ezt azonban Ferdinándnak nem merték szemére vetni, mert ez a törvényszék országos intézmény volt osztrák és magyar peres ügyek kiegyenlítésére,[2]) nem pedig mint a Mária kirendelte három tagú ad hoc bizottság. A soproniak mindig hangoztatták lojalitásukat, a királylyal tehát szembe szállni nem mertek. Így tehát a törvényszék itélete ellen nem tiltakozhattak. Volt azonban más út és mód a törvényszék tekintélyének gyengítésére: a befeketítés, a gyanusítás. A király előtt azt mondják, hogy a zsidók megszerezték a törvényszéktől a Sopronba való visszatérés jogát, oly okkal, a mit elhallgatunk.[3])

A soproniak összeszedték minden erejüket, hogy a már egyszer elért eredményt koczkára ne tegyék. Nagy apparatussal és nagy szorgalommal összegyüjtöttek mindent, a mit csak a zsidók ellen valaha hallottak. Az anyagot rendezik és háromszor is kidolgozzák, a míg végleges megállapodásra jutnak.[4]) Első sorban összegyüjtik a soproni zsidók elleni sérelmeiket, azután pedig a mit a zsidók ellen általánosságban fel kell hozni.

[1]) L. *a 36. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 45. sz. okmányt.*
[3]) L. *a 48. sz. okmányt.*
[4]) L. *az 56. sz. okmányt.*
[5]) L. *a 47. sz. okmányt*, mely 3 reláczióban maradt meg a levéltárban.

Körülbelül a következőket mondják: Igaz, hogy a zsidók a királyi kamarának jövedelmet és hasznot hajtottak, ámde legalább is százszor annyi kárt okoztak. A zsidók közül, a kik a kiűzés előtt Sopronban laktak, egyik sem dolgozott semmit is, hanem kizárólag uzsorával tartották fönn mindnyájan magukat és így igen nagyon meg is gazdagodtak. Voltak köztük egyesek és még maig is laknak ilyenek a vidéki uradalmakon, a kiknek több mint 800 frtnyi vagyona van, a mi uzsora által nagyon sokat hajt. Az uradalmakon függetlenül élnek, sok pénzt takarítanak meg maguknak, elannyira, hogy «gyakran egy zsidó nagyobb értékű, mint egy jó földesúr».

A zsidók uzsoráskodásának bebizonyítására fölsorolják hat soproni zsidónak uzsora kamatra kölcsön adott összegeit.

Továbbá azt állítják a soproniak a zsidókról, hogy a cselédeket tolvajlásra csábítják és lopott, rablott, igaztalan jószágokat, elidegenített egyházi vagyont olcsó pénzen beváltanak. Azonkívül a zsidók mindenféle foglalkozást, ipar- és más kereseti ágakat, a melyekkel hajdan csak a keresztények foglalkoztak, magukhoz rántottak. (Itt persze a soproniak nem veszik észre, hogy maguk czáfolják meg előbbi állításukat, hogy a zsidók *kizárólag* uzsorával foglalkoznak és nem dolgoznak!)

Továbbá a zsidók az ünnepeken a mise alatt összevásárolták a tyukokat, ludakat, a gabonát, lisztet és azután haszonra tovább adták.

A zsidók a robot- és őr-díj fejében kiszabott pénzt 16 év óta nem fizették meg a városnak, a melyet «átkozott uzsorájukkal és csalásukkal tönkre tettek».

Felséges királyunk — így folytatják a soproniak — mindezen dolgokat a zsidók ügyében azért foglaltuk röviden össze és jelentettük be, hogy Felséged minél alaposabban megismerje ezen ügyet, hogy mennyi kár és hátrány, testi és vagyoni romlás, és a mi még több, a keresztény lelkek halála és örökös elkárhozása háramlik Felséged alattvalóira a zsidókkal való együttlakás által. Mert a zsidók a legnagyobb eretnekek, káromolják Jézus Krisztusnak nevét, ellenségei Szűz Máriának és az egész kereszténységnek. Krisztust «akasztottnak» hivják, a ki mocskos házasságtörésből született, a magasztalt szülőanyját pedig becstelen asszonynak «Thlüa»-nak nevezik az ő nyelvükön.

Naponkint bosszuért imádkoznak az összes keresztényekre, mondván: «A megkereszteltеknek ne legyen üdvösségük, Isten rontsa meg, szórja szét és szégyenítse meg őket.»

Ha pedig elmult történetekben keresgél az ember, megtalálhatja, hogy a szentséges szakramentummal mit cselekedtek *Passauban, Peuerbachban* és most a 28-ik évben (1528) Ausztriában *Haimburgban*, a hol egy zsidó a *March* mezőn egy kereszténytől a haimburgi templomból lopott egyházi szereket megvette.

Ki tudná galádságukat kellőképen kinyomozni, leirni és elbeszélni? Így *Boroszlóban* az ostyának átszúrásával, *Trientben* az ártatlan kis gyermekkel, itt *Sopronban* pedig, a mikor egy szép ifju szabólegény 16 évvel ezelőtt világos nappal eltünt a zsidó-utczában. Úgyszintén *Steinban,Regedén, Gráczban* a hamis levekekkel, pecsétvéséssel, kézirás-hamisításokkal és Felsé-

ged többi országaiban is rosszat cselekedtek. Összegezve: a zsidóktól csakis mindig szégyen, csúfság, gyalázat és hátrány, vagyoni károsodás hárult kezdettől fogva a keresztényekre, jó pedig semmi. Kérjük tehát Felségedet, ne hagyjon bennünket a zsidók visszahelyezésével újra megterhelni. Alázatos könyörgésünk, hogy hadd élvezzük a mi kegyelmes asszonyunk (Mária) helybenhagyó határozatát és kegyelmes szószólását. Hadd maradjon e mellett örök időkre, hogy a felséges asszonyunk kegyelmes határozatát élvezhessük.

Szorgos szolgálatunkkal és örök hűségünkkel kivánjuk Felségednek, kegyelmes urunknak (jóakaratát) megszolgálni. Királyi Felségednek hűséges és legalázatosabb Sopron Polgármestere, Birája, Tanácsa és közönsége.[1])

Ezen folyamodványnak, melyet Sopron városa még 1528-ban nyujtott volt be Ferdin ndhoz, talán épen azért, mert úgy hemzseg a képtelenségektől, nem lett meg a kivánt hatása. Ezen folyamodás után nem az következett be, a mit a soproniak vártak, t. i. a Mária által már jóváhagyott intézkedésnek Ferdinánd által való megerősitése, hanem ellenkezőleg, Ferdinánd kiadta a már említett rendeletét, hogy a kiüzés és a zsidók visszahelyezésének a kérdése döntés elé vitessék.[2])

Erre a soproniak még egyszer összeszedik magukat és 1529 május 19-én ismét Ferdinándhoz folyamodnak. «Felséged — így szólnak körülbelül Ferdinándhoz — mint keresztény király jól tudja, hogy a zsidókkal való

[1]) L. *a 47. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 48. sz. okmányt.*

együttlakás mennyi kárt okozott nekünk. Miután ezt sok esztendeig tűrtük, kárunk, szegénységünk és romlásunk a boldogult Lajos királynak eleste után arra kényszerített bennünket, hogy ezt a mi kegyelmes asszonyunknak, Máriának bejelentsük.

Miután ő a kormánynak, a koronának, a főnemeseknek és a többi tanácsosoknak, a kik nála laktak, beleegyezését kinyerte, megengedte a zsidók kiűzését; a mit mi végre is hajtottunk.

Azonban említett kárunk és romlásunkra, valamint a királyné megerősítésére való tekintet nélkül a kiűzött zsidók *ujra betolakodnak* és a Felséged által kirendelt biztosoknál kieszközölték, hogy a kérdésben úgy döntsenek, hogy a zsidók, mivel a jog ellenére űzettek ki, ismét visszahelyezendők.

Reméljük, hogy a királyné jóváhagyása ellenében birói itélet hozatalának helye nincsen.

*Hiszen midőn évekkel ezelőtt zsidókat űztek ki,* semmiféle pört az ily ügyben nem indítottak, se birói itéletet nem hoztak, hanem a méltányosságot, a szegény emberek nyilvánvaló jajkiáltásait és romlását hozták fel okul. Az elmult időkben a zsidókat Felségednek *majdnem az összes ausztriai örökös tartományaiból és városaiból kiűzték* és soha se hallottuk, hogy ez birói itélet által történt, vagy hogy az ily száműzés birói itélet jellegét hordta volna magán, hanem egyedül királyi hatalom és «*könyörület*» által történt.*)

*) A zsidók Ausztriából való kiűzését értik 1496-ban. Lásd *Böheim:* Chronik von Wr.-Neustadt I, 106. l. V. ö. *Pollák M.:* A zsidók B.-Újhelyen 94. l.

Arra kérjük Felségedet, hogy tekintetbe véve a zsidók által okozott károkat és romlásunkat, a mi reményteljes bizalmunkat, hogy t. i. a zsidók terhét a nyakunkról leráztuk, kegyelmesen valósítsa meg és *különös kegyelemből vonja vissza a biztos uraknak kiadott parancsot, továbbá erősítse meg kegyelmesen a királynénak említett kegyelmezését és jóváhagyását és annak ellenében ne hagyjon bennünket megterhelni, a zsidókat pedig ez ügyben örök időkre hallgattassa el.*»

«Felséged különös jutalmat fog az Örökkévalótól nyerni és mi soha meg nem szününk Felséged boldogulásáért, szerencsés kormányzásáért Istenhez könyörögni, még gyermekeinket is rátanítjuk, hogy ezen kegyelemről megemlékezzenek és róla alázattal és köszönettel soha meg ne feledkezzenek.»[1])

Most azonban nem akarták kitenni magukat a soproniak a véletlennek. Biztosra akartak menni. Ezért Máriához, az ő jóakaró pártfogójukhoz fordultak segítségért, hozzá küldték el az imént említett, Ferdinándhoz intézett folyamodásukat, hogy ő terjeszsze azt fel és legyen Ferdinándnál szószólójuk. Mária ekkor már nem volt Pozsonyban, azért Znaimba küldték utána a soproniak az ő kérvényüket.[2])

Mária, ki eddig is oly sok szerencsétlenséget hozott a magyarországi, különösen a soproni zsidókra, ismét mint «advocatus diaboli» lép föl a zsidók ügyében. Mária nem tagadta meg származását. Spanyolországból, a fanatikus zsidó üldözések hazájából jött. Családi ha-

[1]) L. *a 48. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 49. sz. okmányt.*

gyományként szivta magába a zsidó-gyülöletet. Nem hiába volt ő a hirhedt spanyol Ferdinándnak és Izabellának ivadéka, a kik a zsidókat Spanyolországból űzték volt ki. Tanult ő az ősöktől, tanult az apától, Fülöp kasztiliai királytól, tanult testvérétől V. Károly német császártól, a ki a zsidó jel viselését Németországban a zsidókra nézve kötelezővé tette.[1]) Míg férje, II. Lajos élt, nem tudta ugyan teljesen megvalósítani terveit, de némi befolyást mégis gyakorolhatott. Már akkor is ő hozzája fordulnak a soproniak, hogy a zsidók kiűzésére irányuló kérvényüket, a melyet a királyhoz intéztek, támogassa és vigye keresztül a királynál.[2]) Akkor azonban ezt nem sikerült elérniök. De Lajos halála után igenis megvalósították rég kikovácsolt tervüket, még pedig Mária segítségével. És úgy a mint Sopronban elnézte a legnagyobb kegyetlenségeket, igazságtalan üldöztetéseket, úgy tett Pozsonyban és Budán is. Egyetlenegy momentum ismeretes előttünk Mária életében, midőn zsidókkal szemben igazságos tudott lenni, t. i. a galádul kiűzött soproni zsidóknak kiállítja a visszahelyezési rendeletet.[3]) Akár a szerencsétlen zsidókkal szemben az irgalom és könyörület pillanatnyi megindulása volt ez, akár a felháborodás eredménye a soproniakkal szemben, a kik még őt is rászedték hamis informácziókkal és a prédát még ő vele, czinkostársukkal, sem akarták megosztani; de annyi bizonyos, hogy az igazságnak ezen pillanatnyi fellobbanását elfoj-

[1]) L. *Grätz H.:* Geschichte der Juden, IX, 265. l.
[2]) L. *a 19. sz. okmányt.*
[3]) L. *a 23. sz. okmányt.*

totta Mária gyülölete a zsidók irányában és a zsidók visszahelyezési rendeletét néhány nap mulva visszavonta.[1]) Akkor is, midőn már Ferdinánd átvette az uralmat és magyar királylyá megkoronáztatott, a soproniak, ha a zsidók ügyében Ferdinándnál czélt nem érnek, Máriához fordulnak pártfogásért. Most is Mária veszi az ügyüket kezébe. A soproniak folyamodványát, hogy vonja vissza Ferdinánd a visszahelyezés kérdésének tárgyalásában kiadott rendeletét és örök időkre erősítse meg Mária rendeletét, ő maga küldi el 1529 május 23-án a királyhoz a következő sorok kiséretében: «A mi rendeletünket a zsidók ügyében a három évig velünk Pozsonyban tartózkodó *magyar tanácsosok* megfontolásából adtuk ki Felséged hűséges soproni polgárainak. Ez ügyben ugyanazok a soproni polgárok ismét hozzánk könyörögnek. Az idezárt levelekből meg fogja érteni Felséged az ő könyörgésüket. Nagyon kérjük tehát Felségedet, erősítse meg a helytartótanács megfontolásából a zsidók ügyében kiadott rendeleteinket, a melyeket Felségednek beküldöttek. *Szabadítsa meg őket a zsidóktól, nehogy Sopron városa elpusztuljon.* Nekem Felséged ez által *nagyon kedves* dolgot fog cselekedni, a mit igen boldog érzéssel sok év mulva meg akarok hálálni.»[2])

Mária, a mint látjuk, a soproniak ügyét teljesen magáévá teszi.

A zsidókat Sopron város szerencsétlenségének, «pusztulásának» tartja.

[1]) L. *a 25. sz. okmányt.*
[2]) L. *a 49. sz. okmányt.*

Ha pedig a város megszabadul a zsidóktól, úgy ez neki «nagyon kedves dolog» és benne boldog érzelmeket kelt. Ferdinánd mindenesetre adott valamit nővérének szavára. Hálával tartozott neki, mert nagyrészt neki köszönhette a magyar trónt.

Ha Mária, a fiatal özvegy, Szapolyait ki nem kosarazza, Ferdinánd oly könnyű szerrel még azt sem nyerhette volna el Magyarországból, a mi tényleg birtokába jutott. Mária, Ferdinándnak szorgos képviselője, ügyes kortese volt. Sáfárkodásának Ferdinánd nagy hasznát látta.

Ferdinánd mindazonáltal nem hajolt egyszerre Mária kérésére. Valamit tett ugyan ő érette a zsidók ellen, de amit ő sürgetett, a visszahelyezési kérdés fölött itélkező biróságnak leszerelésébe, Ferdinánd nem egyezett bele, sem pedig Mária kiüzési rendeletét meg nem erősítette. Amit egyelőre tett mindössze annyiból áll, hogy még ugyanazon évben 1529. junius 12-én, miután *már negyedszer változtatta ez ügyben álláspontját,**) visszavonta 1528. decz. 5-iki mandatumát, elrendelvén a következőket:

«Magyarországi birodalmunk egyes és összes, bárhol lakozó zsidóinak, kik jelen sorokat látják ami kegyelmünket. Ámbátor a ti könyörgéstekre a minapában rendeletünkkel megparancsoltuk Sopron városunk polgárságának, hogy adósaitokat a ti adósságtok fejében bebörtönözni kötelesek: mégis mivel átlátjuk, hogy ezen rendelet Magyarország szabadsága és jogai ellenében adatott nektek meg, minthogy senkit birói itélet

*) L. *a 46., 39., 35. sz. okmányokat.*

előtt nem lehet bebörtönözni, azért . . . megparancsoljuk nektek, hogy ezentul említett (soproni) polgárainkat adósaitok bebörtönzésére az én rendeletem erejénél fogva ne kényszerítsétek, hanem adósságaitokat a magyar jogszokás szerint vagytok kötelesek beszedni.[1])

Ferdinánd ugyanazokon a fázisokon megy keresztül, mint Mária. Ha a zsidók panaszkodnak nála, reájuk hallgat, védelmezi őket rendeletével; ha a soproniak jelennek meg előtte, visszaszívja előbbi rendeletét. Még a megokolás is ugyanaz, mint Máriánál, t. i. alkotmányos aggályai vannak. Csakhogy Máriánál csupán saját érzelme volt az impulzus, mely cselekvésre késztette, Ferdinándot pedig még Mária is ösztökélte és sarkalta. Azonban a már egyszer megbízott törvényszéktől Ferdinánd még sem vonta meg a kiadott felhatalmazást. Az «ügy revideálását», amelyet fentebbi rendeletében említett, végre hagyta velük vinni. Az itéletet meg is hozták, még pedig, — amint már említettük — a zsidókra kedvezően; csakhogy a soproniak találtak módot az itélet-kihirdetésének megakadályozására,[2]) olyannyira, hogy még 1533 julius 10-én sem birnak a soproni zsidók tudomással a törvényszék itéletéről.[3])

A soproniak nagy buzgósággal iparkodtak ez ügyben végre is győzelmet aratni. A zsidók kiűzése óta rendesen lefizették a zsidók által fizetett évi járuléko-

[1]) L. *az 50. sz. okmányt.*
[2]) L. *az 55. sz. okmányt.*
[3]) U. o.

kat,[1]) nehogy a királyi kamara károsodjék és talán ez-által indíttatva érezze magát a király a jövedelmet hajtó zsidókat Sopronba visszahelyezni. Ugy 1533-ban, valamint a következő esztendőben felszólítja Ferdinánd Sopron városát, hogy a zsidó adóból 400 magyar arany forintot fizessenek ki *Höltzl György* és *Haymmon Péter* királyi komornyikoknak, akiket ezzel hűséges szolgálataik miatt jutalmazott meg.[2])

A soproniak fizettek, a királylyal szemben minden áldozatra készek voltak és híven engedelmeskedtek neki. Még a zsidó «ládát» — a melyben, ha sejtelmem nem csal, az adósságok lajstroma volt, még azt is elküldték Ferdinándnak kétszeri felszólítása után.[3]) Pedig ezt nem adták ki egy könnyen kezök közül, 1526 óta mindig erősen őrizték. Csupán Reichenpah és Oláh Miklósnak adták volt át, hogy itéletet hozhassanak, de tőlük is hamarosan visszakérték.[4])

Ferdinánd irányában minden áldozatra hajlandók, hogy csak kérésüket teljesítse. Mária is veri a vasat mellettük, Ferdinándnál minden lehetőt megtesz érettük.

Maguk a soproniak ismét küldöttséget menesztenek a királyhoz, amely könyörgésüket tolmácsolja.[5]) Ferdinánd lépésről-lépésre ugyan, de mégis engedi magát tolatni, lassan-lassan Mária álláspontjára helyezkedik.

[1]) L. *Sopron v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. f. I. Nr. 42. V. ö. *az 58. sz. okmánynyal..*

[2]) L. *az 57. sz. okmányt.*

[3]) L. *az 56. sz. okmányt.*

[4]) L. *a 38. sz. okmányt.*

[5]) L. *az 58. sz. okmányt.*

Csupán a kardinális pont van még hátra. A zsidók is sokszor jártak nála könyörgésükkel, adott is ki ügyüknek kedvező rendeleteket, de csak ideig óráig voltak érvényben, visszavonta őket, hogyha az ellenpárt vagy szószólójuk, Mária részéről nyomatékosabb fellépést vontak maguk után. Tekintetbe veendő azonkívül, hogy Ferdinánd még mindig harczban áll Magyarországon a csendesedni nem akaró ellenpárttal, a jogairól lemondani nem akaró Szapolyaival. A várfalakkal körülvett városok — és ilyen volt Sopron is — ezen körülmények közt még mindig nagy fontossággal birnak. Mária, bár Magyarországtól távol, később Belgium kormányán, nem szünik meg testvérét különösen vallási dolgokban befolyásolni.*) A zsidók ellen is erősen buzog és tőle telhetőleg testvérét is sarkalja és ösztökéli az ő rendeletének a jóváhagyására.

Ferdinánd végre megteszi ezt az utolsó lépést is, mely Mária álláspontjától eddig elválasztotta, 1534 szeptember 12-én bocsátja ki a fontos rendeletet, amelyben a soproniaknak «hűségük és szolgálataik», úgyszintén «káraik és költségeik» jutalmául «amelyeket a király embereinek megőrzésére a város megerősítésére fordítottak a multban és fordítanak mai napig is», megengedi, *hogy ezentul a maguk körébe zsidókat be ne bocsássanak lakni.* Azonfölül még azon évi adót, amelyet a város a zsidók kiűzése óta a zsidó adó fejében fizetett, szintén elengedi és a városnak ajándékozza.

Egyet azonban kiköt Ferdinánd a zsidók érdeké-

*) L. *Horváth M.* 4 k. i. h.

ben — és ezzel szintén Mária példáját követi — hogy a zsidó hitelezőket kötelesek kielégíteni.*)

Ezzel el volt vetve a koczka, a soproni zsidók ügye véglegesen eldőlt. A Ferdinánd és Ujlaky által aláírt és nagy királyi sassal megpecsételt rendelet által a zsidók sorsa is meg volt pecsételve.

Nyolcz évig tartott ezen Sopronból való száműzetésüknek utójátéka, nyolcz évig folyt az áldatlan harcz, a küzdelem az erősebb és gyengébb fél közt. A hosszú betegségnek halál a vége, tartja egy zsidó közmondás. Ez a betegség is halállal végződött, halállal a zsidók ügyére, halállal az erkölcsi igazságszolgáltatásra.

*A zsidók «örök időkre» száműzettek királyi hatalomszó által Sopron városából . . .*

*) L. *az 58. sz. okmányt.*

## ÖTÖDIK FEJEZET.

**A Sopronból elmenekült zsidók sorsa; a város magatartása a zsidók irányában.**

(1534—1840.)

A hosszas guerillaharcz vereséggel végződött. Az utolsó, a döntő ütközetet elvesztették a zsidók. Nem csupán Sopronban, hanem az egész országban. És mint legyőzöttek szokták, ők is ott hagyják a csatatért. — Eddig rendesen külföldről Magyarországba jöttek a zsidók, mert az ország jó hirben állott, hogy t. i. nem szorongatják őket annyira, mint másutt; most azonban Magyarországból, persze keserves kényszer miatt, kifelé vándorolnak a zsidók. A mohácsi vész után sokan Németország felé fordítják szekerük rúdját, Szilézia, Oppeln és Ratibor herczegségeket keresik föl.[1]) Másokat pedig Szulejman rabszíjra fűzve magával hurczol Törökországba.[2])

Azonban a zsidók tökéletes száműzéséről Magyarországon nem lehet szó. Más országokban, teszem Ausztriában, az uralkodó kiadja a rendeletet a zsi-

[1]) *Pollák M.* a Kaufmann-Brann f. Monatschrift czimű f. XXXIX. évf. 560. l.

[2]) *Büchler S.:* Zsidó letelepedések Magyarországon a mohácsi vész után. M. Zs. Sz. X. évf. 315. l.

dók száműzésére és mind egy szálig idegenbe mennek.

Nem úgy Magyarországon. Itt bár mind a két párt üldözte a zsidókat, Szapolyaiék a fejérvári országgyülésen száműzték őket, Mária és Ferdinánd pedig Pozsony, Sopron, Buda és más városokból való száműzetésüket megengedte; mindazonáltal nem lehet a zsidók országos száműzetéséről beszélni. Meglehetős számmal maradtak zsidók még Magyarországon a mohácsi vész után is. Hogy ez megtörténhetett, annak oka a hazai viszonyokban rejlett.

A főhatalom Magyarországon megoszlott. Inter duos litigantes tertius gaudet. Ahol több a király, ott egyiknek sincs nagy ereje. A belviszályból a főurak húztak hasznot, a kik nagy hatalmukat még jobban növelték és kiterjesztették. A hatalmasabb főurak valóságos kis államot alkottak az államban. Nem hiába hivták a főuri birtokokat *dominiumoknak*, valósággal uradalmak voltak azok, gyakorta a lehető legkorlátlanabb hatalommal. Saját hadsereggel, banderiummal, saját uradalmi törvénykezéssel, végrehajtó, büntető hatalommal, gyakran a «ius gladii» kiváltságával. Hébe-korba még pénzt is veretett egy-egy főur.

Nem szabad azt se elfelejtenünk, hogy a mohácsi vész után következő félszázadon át az ország ügyeinek vezetése mindinkább a megyékre szállt át, a hol pedig a főnemesek vitték a szót. Ez még jobban növelte hatalmukat. A hadi adókat ők szedték be a jobbágyoktól, gyakran egészen önálló és az országos kormánytól független rendszabályokat hoztak. Minthogy az országos törvényeknek és a kormány rendeleteinek ők voltak

a végrehajtói, törvénytelen, vagy nem tetsző rendeleteket gyakorta egyáltalán nem hajtottak végre.[1])

Hogy egyes főuraknak, főpapoknak a többi kiváltságaik mellett még joguk volt «zsidókat is tarthatni», azokat uradalmaikba befogadni, ott állandóan megtelepíteni és őket megadóztatni, azt még Zsigmond király hozta szokásba, a ki 1388 október 4-én adott ilyen jogot Kanizsai János esztergomi érseknek és testvérének Miklós tárnokmesternek, hogy t. i. Kis-Martonba zsidókat telepíthessen,[2]) Gara Miklós macsói bánnak és testvérének Jánosnak pedig, hogy Kőszegre telepíthetnek külföldi zsidókat.[3])

Nem volt tehát ujság, különösen nem Sopronmegyében, hogy zsidók főuri, vagy főpapi fönhatóság alatt éltek, még pedig sokkal nyugodtabban és zavartalanabbul, mint a királyi városokban. Hiszen a soproni zsidók közül többen, midőn helyzetük türhetetlenné kezd Sopronban válni, Kis-Martonba menekülnek. Igy Vischl Jakab, Köppl és Gerstl más soproni zsidókkal együtt.[4])

Német-Ujhelybe, a hova a N. Lajos által számüzött zsidók menekültek, most nem mehettek, mert 1490 óta a zsidók onnan is ki voltak tiltva. Közel fekvő volt tehát a Sopronból számüzött zsidók előtt, hogy a szomszédos sopronmegyei főuri uradalmak felé forduljanak

[1]) V. ö. *Fessler* III. k. 623. l. (Ha Fesslert idézem, mindig a *Klein E.* átdolgozta és *Horváth Mihály* előszavával ellátott, 2. kiadást értem. (Lipcse 1877.)

[2]) Az okmányt l. *Nagy I.:* Oklevéltár Sopron vármegye történetéhez. 343. sz.

[3]) *Hajnik* i. m. 208. l.

[4]) L. *a 21. sz. okm.*

és ott keressenek megélhetést és nyugalmat. Ez annál inkább közel fekvő volt, mivel ezen szomszédos sopronmegyei helységek és uradalmak egy részében már léteztek zsidó hitközségek; így tehát a hitközségi élethez szokott soproni zsidók vallásos szükségleteiket is kielégíthették.

Nagy-Marton zsidóságának a multja legalább is 1354-ig vezethető vissza.[1]) Kis-Martonban, amint láttuk, 1388 óta éltek zsidók. Kaboldon is, bizonyos, hogy ez idő tájban már voltak zsidók.[2])

Mi sem természetesebb, hogy a soproni zsidók közül azok, kik nem akartak a koldusbothoz nyúlni, a szomszédos Nagy-Martonban (Martersdorf), Kis-Martonban (Eisenstadt), Kaboldon (Kobelsdorf) telepedtek meg, részben pedig a szomszédos Fraknóváralján (Forchtenstein), Nagy-Marton tőszomszédságában. Mivel pedig a zsidók nagy részének úgy magában Sopronban, valamint a Sopronhoz tartozó és egyéb magyar és német földön fekvő falvakon és főuri jószágokon különféle behajtandó követeléseik voltak,[3]) feltehető, hogy túlnyomó számban itt a vidéken maradtak.

Nagy számban találjuk őket, valószinűleg Fürst Ernő főkapitány védelme alatt, *Kis-Martonban* 1528 márczius 31-ike előtt, ahova a soproniak utánuk is mennek

[1]) A nagy-martoni zsinagóga bejárata fölött — a mint *Sachs Mór* jegyző úr velem közli — az építés ideje הק"יד betükkel van megjelölve, a mi 1354-nek felel meg. Ez értelemben javitandó az «Egyenlőségben» XIV. évf. (1895) 27. sz. 8. l.

[2]) *Wolf G.*: Geschichte der Juden in Wien 252. l.

[3]) L. *a 46. sz. okm.*

pénzt kölcsön kérni.[1]) Névszerint is vannak egyesek említve. Igy *Handl* zsidót 1528 márczius 25-én találjuk Kis-Martonban.[2]) *Manus* zsidót 1539-ben és azután is gyakrabban.[3])

Ugyancsak nagyobb számban leljük föl a soproni zsidókat Kaboldon, még pedig 1527 julius 20-ika előtt Weisspriach János, kaboldi bárónak uradalmán és annak fönhatósága alatt.[4]) Ugyancsak ő a zsidókat Sopron városa elleni pörükben hathatósan és nagy energiával támogatta.[5]) Kaboldra is utánuk mentek a soproniak, hogy pénzkölcsönöket vegyenek fel tőlük.[6]) Az 1528 ápr. 1-i beadványukban a száműzött zsidók a feleletet Kaboldra kérik megküldeni.[7]) Név szerint is tudjuk, hogy Gerstl hajdan soproni zsidó 1529—1530-ban Kaboldon él Weisspriach fönhatósága alatt.[8])

A soproni zsidók másik része pedig Nagy-Martonban telepedett meg, még pedig nem sokára a Sopronból való száműzetés után. A Nagy-Martonban levő zsidók a kaboldiakkal együtt folytatják pörüket Sopron városa ellen.[9])

[1]) L. *a 44. és 29. sz. okm.*

[2]) L. *a 42. sz. okm.*

[3]) *Sopron v. levélt.* Lad. IX. et J. Prot. Nr. 2. NB. V. ö. *az 54. sz. okm.*

[4]) L. *a 35. sz. okm.*

[5]) L. *a 40. sz. okm.*

[6]) L. *a 44. sz. okm.*

[7]) *Sopron v. levélt.* Lad. XLVIII. et y. y. fasc. II. Nr. 74.: «. . . vel ad *Kobeldorf* vel ubi nos reperire possent».

[8]) L. *az 51., 52. sz. okm.*

[9]) L. *a 44. sz. okm.*

Ezen kívül pedig még Fraknóváralján Teuffel Mátyás főkapitány fönhatósága alatt 1527 jul. 20-ika előtt találkozunk Sopronból száműzött zsidókkal.[1]) Ő is erélyesen védelmezte az ő fönhatósága alatt levő zsidókat, követeléseiknek érvényt szerzett, sőt még annyira is ment, hogy ha egy soproni polgárt, aki a zsidónak tartozott, elcsíphetett, azt börtönre is vetette. Ugyanígy járt el, sőt még erélyesebben Weisspriach János, Kaboldnak ura.[2])

Mindezekből láthatjuk, hogy a soproni zsidók nem voltak elveszve, hanem magában Sopronmegyében a főuri dominiumokon hajlékot és megélhetést leltek. A zsidókat a főurak zsellérekként fogadták be; a zsidók zselléreknek tekintették és így is nevezték magukat. Gerstl kaboldi zsidó, «Weisspriach úr zsellérének» nevezi magát.[3]) Sopron városa pedig a Weisspriach fönhatósága alatt élő zsidókat «az ő zsidóinak» nevezi.[4]) Szóval a zsidók zsellérekké lettek, a kik földesuruknak adóztak, de annak fejében védelmére számot tarthattak.

Igaz, hogy minden tekintetben ki voltak a földes úr hatalmának szolgáltatva, teljesen az ő jóvoltától függött biztonságuk, hajlékuk, keresetük, sőt életük is; azért a földesuri hatalom mégis jobb volt, mint a királyi város fönhatósága.

[1]) L. *a 35. sz. okm.*

[2]) L. *a 40. sz. okm.*

[3]) L. *az 51. sz. okm.* «*Hinter* den Hern von Veispriach *gesessen*» annyit tesz, mint zsellér, mert a zselléreket «Hindersessen» szóval jelölték meg.

[4]) L. *a 40. sz. okm.*

Helyzetük most gyökeresen megváltozott. Két úr, a város és királyi kamara helyett, csak egy uruk volt. Ez az egy nem gyülölte őket, mert neki semmiféle konkurrencziát — mint a városi polgároknak — nem csináltak, nem is csinálhattak a zsidók. A zsidók biztonságáról, megélhetéséről pedig már azért is gondoskodott, mert a zsidók fizető, hasznot hajtó zsellérek voltak, kiktől annál több hasznot lehetett húzni, minél több jövedelmük volt. Igy hát a majdnem korlátlan földesuri hatalomtól a zsidóknak félniök nem kellett, mert a zsidók fönmaradása, megélhetése és fizetési képessége a földesurnak érdekében állt.

Előbb a királyi hatalom sokkal magasabban állt fölöttük, mintsem hogy minden ügyükkel, bajukkal törődhetett volna, de még ha törődött is, a végrehajtó hatalom a gyülölködő város kezében volt, mely közigazgatási uton a zsidók elnyomására mindig tudott utat, módot találni.

Most megszüntek a királyi kamara szolgái lenni. A városok, a honnan kiűzték őket, fizetik helyettük az ú. n. «zsidó pensiót». Sopron is fizeti 1535-ig, úgy szintén Pozsony[1]) 1533-ban is, Nagy-Szombat még 1540-ben is.[2])

Sopronnak 1535-ben elengedi ugyan I. Ferdinánd ezen adót «örökre,»[3]) ámde 1539-ben ujra kéri azon megokolással, hogy hiszen a zsidók, a kik ezen adót

[1]) L. *az 57. sz. okm.*

[2]) *Acsády J.:* Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 118. l.

[3]) L. *az 59. sz. okm.*

fizették, a soproniak kérelmére lettek «kidobva és elkergetve.» Házaikat, vagyonukat ők birják, a birodalomnak pedig szorultságában szüksége van ez adóra.[1])

De persze ebből, mint már mondtuk, nem következik az, hogy a mohácsi vész után Magyarországon zsidók nem voltak. Igenis laktak, csupán csak urat cseréltek. Még pedig egész törvényes uton. Azzal, hogy Ferdinánd szintén hozzájárult a zsidóknak a *királyi* városokból való kiüzetéséhez, azzal elbocsátotta őket a királyi kamara védelme alól. A zsidók természetesen más védelmet kerestek maguknak. És ezt maga a király, Ferdinánd is tudta, tehát a zsidók nem lézengve, itt-ott lappangva és bujdokolva maradtak meg az országban, hanem törvényes hatalomnak, a földesuraknak védelme alatt, a kiknek joguk volt a zsellértartáshoz. Maga Ferdinánd király 1529 junius 12-én bocsát ki egy rendeletet, a melyet így czimez: «A mi magyar birodalmunkban bárhol megtelepedett zsidóknak összesen és egyenkint, a kik jelen sorokat látják, a mi kegyelmünket!»[2]) Észrevehető már itt is és másutt is, hogy Ferdinánd nem mondja már, mint az előbbi királyok: «mi zsidóink.» Sőt két évvel előbb, mindjárt a mohácsi vészt követő évben intézkedik Ferdinánd a főuri jószágokon letelepedett zsidókról és azok letelepedését, mint törvényelleneset szóval sem érinti. Ellenkezőleg a földesurakat fölhatalmazza, hogy a jószágaikon élő zsidóknak legyenek segítségökre és adósaikat börtönözzék be.[3])

[1]) L. *a 60. sz. okm.*
[2]) L. *az 50. sz. okm.*
[3]) L. *a 35., 39. sz. okm.*

Látjuk tehát, hogy 1527-ben is találunk zsidókat nagyobb számmal Magyarországon főuri fönhatóságok alatt. Igaz ugyan, hogy az itt említett helységek közül Kis-Marton, Kabold és Fraknóváralja, mint a melyeket még I. Miksa ragadott ki Ulászló kezei közül, Ausztriához tartoztak,[1]) de ez időtájt ez jóformán csak formai dolog volt, mivel Ausztriának és Magyarországnak most már Ferdinánd személyében egy királya volt. De meg Nagy-Marton, a hol szintén laktak zsidók, nem tartozott az Ausztriához csatolt helységekhez. Maga Ferdinánd is, mint láttuk, a «magyarországi zsidókhoz» intézi rendeletét.

A főuri fenhatóság védelmet és oltalmat nyújtott a zsidó jobbágyoknak; volt ugyan büntető hatalma is fölöttük, még guzsba is köttethette őket,[2]) más részt azonban bizonyos kiváltságos helyzetbe jutottak és mindazon előnyöket élvezték, a mik a főuri fenhatósággal együtt jártak. Valóságos védenczeivé lettek az illető földesurnak, a ki az «ő zsellérei» megvédelmezését erkölcsi kötelességének tekintette.

Ezen védelem persze nem volt nagyon olcsó. Különösen a későbbi időkben a XVII., XVIII. században mindig sulyosabb lett a zsidók helyzete, a mennyiben a különféle adók, a miket rájuk rakott a földesur, mindjobban elszaporodtak. Kellett fizetniök védelmi pénzt, azután külön adót a mészárszékért, borért, pálinkáért. Továbbá váltságdíjat, hogy ne kelljen a különféle élelmi szereket az uraságnál bevásárolni. Azonkívül újévi

[1]) *Fessler* i. m. III. k. 621. l.
[2]) *L. a 40. sz. okm.*

ajándékokat magának a földesurnak, az inspektornak, az udvarbirónak (Hofrichter), az irnoknak, a számadónak, a plébánosoknak, a vásárbiróknak, a czéhmesternek, az ispánnak.[1]) Persze, ezen fizetségek idő és helyszerint változtak. Voltak helységek, a hol házépítésért, házjavításért, hozzáépítésért, különféle adókat szedtek a zsidóktól; voltak helységek, a hol a nősülési engedélyért, a mit a földesurtól kellett megváltani, szintén nagyobb adót kellett lefizetni.[2]) Szóval a földesurak fönhatósága alatt sem volt a zsidók ágya rózsákra vetve, különösen nem a XVII., XVIII. században; ámde életük, vagyonuk biztonságáról még a legmostohább viszonyok közt is gondoskodva volt.

Térjünk azonban vissza Sopronhoz. Jelen feladatunk keretében a földesurak fönhatósága alatt élő zsidókra csak annyiban lehetünk tekintettel, a mennyiben Sopronnal érintkezésbe jönnek, Sopron városára magára pedig a mennyiben a zsidók iránti további magatartásával figyelmünket magára tereli.

Sopron városa, miután beteljesedve látta hő vágyát, iparkodott az elért eredményt meg is tartani.

Legjobb szerette volna a zsidók elől a várost örök időkre teljesen elzárni. Ez azonban nem volt lehetséges. A zsidóknak csupán a Sopronban való állandó tartózkodást lehetett megtiltani, de azt nem, hogy a városba be ne jöhessenek. Minden jobbágy vagy zsellér bemehetett Sopronba, ezt tehát a zsidóknak, mint a földesurak zselléreinek sem lehetett megtiltani. Tényleg jártak-

[1]) *Zipser M.:* Ben Chanánjában 1865. évf. 58. l.
[2]) Birtokomban levő okmányok után.

keltek is az elűzött zsidók a városban, portékáikat is eladogatták; a polgárok, sőt mi több, a városi tanácsosok éjjeli szállást is adtak nekik, portékáiknak pedig helyet; a polgárok pedig vásároltak is tőlük.[1]) Ez szemet szúrt a város községi képviseletének, miért is 1537-ben a következő határozatot terjeszti a tanács elé: «Miután a zsidókat csak nagy fáradsággal és költségekkel hajtottuk el a városból és elűzetésük miatt ők valósziniileg a városnak nem csekély ellenségeivé váltak; mivel ők a törökök és mások közt is el vannak széledve, a kik pedig a keresztények ellenségei és megvetői, azonkívül, a hol a török az országba jön, árulás származna az ő ittlakásuk által a városra . . . . . .; azért egyhangúlag elhatároztuk, hogy a hivatalnokok és a tanács szorgosan gondoskodjék a mostani állapotok megszüntetéséről, úgy hogy zsidónak a városban a falakon belül egyetlen éjjelre se szabadjon szállást adni.» Portékáikat se szabadjon a polgároknál tartani, se azok segítségével eladni. A ki ez ellen vét és a zsidókkal tart, sulyosan bűnhődjék.[2])

Azonban a tanács a községi képviselet e javaslatára nem állt rá. Azért 1540-ben úgy szintén 1541-ben újra, meg újra hangoztatja a képviselet a zsidók elleni rendszabályait.[3]) Mind hiába. Maguk a polgárok, a városi tanácsosok adnak szállást a zsidóknak, úgy hogy Sopronban tovább is folytathatják üzérkedésüket. A községi

[1]) L. Sopron sz. k. v. monogr. forrásanyag 18. l.

[2]) U. o.

[3]) *Sopron v. levélt.* Az 1540. és 1541. közs. jegyzőkönyvekben. U. o.

képviselet azonban nem nyugodott. A megkezdett harczot diadallal be is akarta fejezni. 1543-ban újra előáll javaslatával. «A tisztes községi képviselet — így szól — már előterjesztette, hogy a zsidók személyének és portékájának a városban szállást ne adjanak; ámde ennek teljesítését mindeddig nem érezzük.

Tudva van, hogy a zsidók a polgárok nagy kárára a városban titokban üzérkednek. Hogy tehát piszkot, tűzvészt, árulást, kémkedést és más effélét, elkerüljünk ... javasoljuk, hogy úgy a tanácsbeli, valamint a tanácson kívüli polgároknak komolyan megtiltassék a zsidóknak való éjjeli szállásadás. Ki ezt mégis megteszi, először megintendő, azután pedig súlyos testi fenyítékkel és pénzbüntetéssel sújtassék.*)

A községi képviseletet bántotta a zsidók konkurrencziája, a kik természetesen a soproni kereskedőknek kárt okoztak; azért sürgeti annyiszor a zsidók elleni rendszabályokat. Azonkívül pedig már azért is nézte némi aggálylyal az elűzött zsidók beszállingózását, mert hátha újra visszavágyakoznának Sopronba! Nem lehet tudni, a királyi kegy változó, a főúri hatalom pedig sok mindent kivihet. De meg volt még a városban valami, a mi a zsidók szemében a visszaköltözködést kívánatossá tette, a mi ellenállhatatlan vonzóerőt gyakorolt a vallásos kedélyekre. Ott állt még az Uj-utczában a *zsinagóga*, vallásos életük központja, ott volt még künn a város falain kívül a *temető*, a szeretet, az elhunytak iránti kegyelet által megszentelt hely, a hol mindegyiküknek egy-egy drága halottja aludta örök álmát.

*) U. o. 25. l.

Ez volt vágyakozásuk czélja, sóvárgásuknak méltó tárgya.

A községi képviselet ezt jól tudta, azért ezen a leginkább megsebezhető oldalon akarta őket megtámadni, hogy így minden kapcsot szétszaggathasson, a mi még a zsidókat a városhoz fűzte. Azért terjesztette elő még 1537-ben ama javaslatot, «hogy a zsidók zsinagógáját illetőleg szívlelje meg a tisztes tanács a községi képviselet előterjesztését és hagyja ezen zsinagógát idegen részrehajlatlan mesteremberek által megbecsültetni és azután leromboltatni és városi használatra fölépíttetni. Ha azonban megbecsültetés és lerombolás nélkül vétel által is megegyezésre lehet jutni a zsidókkal, úgy hogy az elegendő biztosítékot nyujt, az ellen sincs a községi képviseletnek kifogása.[1])

Bár a községi képviselet legszívesebben látta volna a zsinagóga lerombolását, azért a tanács még sem egyezett bele. A tanács egyelőre mit sem tett ez ügyben, csupán a képviselet háromszoros sürgetése után becsültette meg a zsinagógát és a zsidóknak Sopronból való elűzetése után 26 esztendővel adta azt el örök árban 80 font fillérért Sebestyén szabómesternek.[2])

Ezzel azonban a kérdés, mely annyira nyomta a községi képviselet szivét, csak részben volt megoldva.

Még nem volt elszabva minden kötelék, mely a zsidókat Sopronnal összekapcsolta. Hátra volt még a temető, ez a holt kincsesház, melyben mindegyiküknek egy-egy drága gyöngye volt a mélységbe lesülyesztve.

[1]) U. o. 18. l.
[2]) U. o. II. k. 22. l.

Erre fente a fogát a községi képviselet és 1537-ben a következő inditványt terjesztette elő: «A zsidók temetőjét a hozzátartozandóval együtt a képviselet egyhangú határozata szerint *föl kell bontani és teljesen pusztává és szabaddá kell tenni*; ha pedig vétel útjára tereltetnék a dolog, kétségkívül akadnának vevők. A képviselet elvárja, hogy a tisztes tanács ezen okvetlen szükséges javaslatot ellenmondás nélkül végrehajtja, hogy így a zsidók többféle árulásának eleje vétessék».*) A képviselet tehát fel akarta «bontani» a temetőt, azaz a sírokat kinyitni, a sírköveket elpusztítni, az egészet «pusztává és szabaddá» azaz a földdel egyenlővé tenni. Ezt annyival is inkább akarták, mert a temető a hozzátartozandóval együtt tetemes értéket képviselt. Tudjuk, hogy a zsidó temetőhöz szőlőkertek tartoztak, melyek szintén a zsidók tulajdonát képezték. (fent a 116. l.). Az egész terület pedig meglehetősen nagy volt. A várfalakon kívül a Szt.-Mihály kapu előtti telkek szomszédságában terült el, még pedig a mai zsidó és a régi katholikus temető közt háromszögalakban a mai Tégla-Temető- és Tómalom-utcza közt, úgyszintén egy része a mai bástyakert és a Szt.-Mihály régi kath. temető közt.

A tanács, úgy látszik, engedett a községi képviselet vandalizmusa által sugalt javaslatnak és a zsidó temetőt fölbontották, sírköveit elpusztították, az egészet «szabaddá és pusztává» tették, még pedig oly alapossággal, hogy egyetlen egy porczika sem maradt meg a sírkövekből, a melyek pedig évezredekkel tudnak más-

*) U. o. I. k. 18. l.

különben daczolni. Ámbár a régi zsidó-temető helye ismeretes, még sem sikerült a legszorgosabb kutatás daczára sem csak egyetlen egy sírkövet, akár csak egy töredéket is föllelnem.

A községi képviselet jól elvégezte munkáját. De ha el is pusztította a zsidó temetőt, nevét, emlékét még sem tudta kitörülni a köztudatból.

A zsidók kiűzése után 138 esztendővel még 1664-ben is él a városban a «zsidó-temető» neve.[1])

Csányi János, soproni polgár is említést tesz 1684-ben az ő krónikájában a zsidó temetőről.[2]) Idő multán mindjobban elmosódik az eredeti temető emléke, ám a szőlők, a melyek a zsidó temető körül terültek el és egykoron a zsidók tulajdonát képezték, megtartják mindvégig eredeti nevüket.

Még a jelen század elején is zsidó-szőlőknek («Judenweingärten») hívják őket.[3]) Ezen elnevezés fönmaradt mind a mai napig. Minden soproni polgár meg tudja mutatni, hol vannak a «zsidó szőlőkertek». A nép szájában, mint «Judengärten» vagy «Judenäcker» él ma is ama föntemlített szőlőterület neve. Sopron városának különféle térképein is ezen név alatt van megjelölve.

[1]) *Sopron v. levélt.* Az 1664. évi közs. jegyzőkönyv 14-ik pontja: «Dieweilen von den äussern Mauern etlich noch defekt sich befinden sonderlichen aber bei dem *Judenfriedhof* und Neustiftthor, also bittet eine Ehrsame Gemeinde dass auch dieselben ersetzt werden möchten».

[2]) *Csányi J.* magyar krónikája. Kiadta *Paur J.* Tört. Tár. V. k. 111. l.: «gärten vor den Michaelsthor vnd *Judtenfreithoff*».

[3]) *Sopron v. levélt.* Fasc. XXIV. Nr. 339.

A községi képviselet tehát egészen végzett a zsidókkal. Annyira szorgalmazta a zsidók végleges kiküszöbölését, oly rémképeket festett a törökökkel való czimborázásukról, hogy a tanács végre is követte utasítását és teljesen kitiltotta a zsidókat a városból.

A mi azt a vádat illeti, hogy a zsidók a törökökkel egy húron pendülnek, nekik kémszolgálatokat teljesítenek; [1]) tudjuk, hogy ezt azon időben sok helyütt ráfogták a zsidókra; mi a valóság benne, abból itélhetjük meg legjobban, hogy Szolimán nem kevesebb zsidó foglyot hurczolt magával Budáról, mint 2500-at.[2])

A gyülölet azonban nem kérdezi, mi igaz, csupán csak ürügyet keres a kitörésre. Hiszen már egymagában az is eleget mond, hogy a zsidókat azon okból számüzik Sopronból, mert a törökök elől — állítólag — gyáván meg akartak futni, pedig Soprontól ugyancsak jó messze volt a török. Midőn azután a zsidóktól megszabadulnak, azért nem kell őket beereszteni a városba, mert ők a töröknek czinkostársai, nekik elárulnák Sopron városát!

Lássuk most, hogy minő eredménynyel járt a városra a zsidók elűzése. Teljesedett-e mind az a sok remény, a mit hozzája fűztek.

Alig hogy a zsidók végleges számkivetését Ferdinánd kimondotta, látjuk, hogy a városban a különféle iparosok és kereskedők nagyon fölemelik az egyes czikkek és termények árát.[3])

[1]) *Grätz H.:* Geschichte der Juden IX. k. 253. l.
[2]) *Jászay P.* i. m. 33. l.
[3]) *Sopron v. levélt.* Az 1536. évi közs. jegyzőkönyv 1. pontja.

Persze, mert hiányzott a konkurrenczia. És ez évről-évre mindjobban elharapódzik. A tanácsnak külön intézkedésekhez kell nyulnia; de nem sokat használ. Örökösen viaskodnia kell a kereskedőkkel és iparosokkal, a kik túlságos árakat szabtak készítményeiknek és árúiknak. Majdnem minden második, harmadik évben más-más eszközökhöz nyúl a tanács, hogy az áremeléseknek útját állja; de a panasz még sem szűnik meg. Nemsokára üresen álló házak tünedeznek föl nagyobb mennyiségben a városban.[1]) Pénzt nem igen lehet sehol sem kapni. A pénz szükében levők kénytelenek a kiűzött zsidók után szaladgálni Kis-Martonba és Kaboldra, hogy ott kölcsönöket szerezhessenek.

Pénzforgalom és pénzkölcsön nélkül élni nem lehet. Voltak mindig, a kiknek pénzre volt szükségük. Maguk a soproniak is adtak kölcsön, még pedig meglehetősen magas kamatokra. A zsidó uzsorások helyét keresztények foglalják el, a kik nem egy soproni polgárt tesznek tönkre. 1634-ben 7 soproni polgár sehogy sem tud egy Pásztori Gergely nevű uzsorás keze közül kiszabadulni, végső szükségükben tehát a királyhoz II. Ferdinándhoz fordulnak, a kinek elpanaszolják, hogy Pásztori az összeg felét a kölcsönadáskor előre lehúzta kamat fejében, év végén pedig mégis újra az egész összeg után kellett kamatot fizetni és neki még azonfelül ajándékokat adni.[2])

De nemcsak egyesek, hanem maga a város is a XVI.

[1]) *Sopron v. levélt.* Az 1542. évi közs. jegyzők. 3. p. és az 1546. közs. jegyzők. 2. p. L. Sopron sz. k. v. monogr. forr. u o.
[2]) *Sopron v. levélt.* Lad. N. fasc. II. Nr. 104.

századnak második felében örökös pénzzavarban van és nagy szegénységgel küzd, úgy hogy némelykor a legszükségesebb összegeket sem tudja előteremteni. 1590-ben a 24-esek tanácsa jelenti: «hogy nincs se bor, se pénz egyetlen templomban, se a kórházban; a község igen szegény, adókat nem lehet behajtani, a város adóssággal van megterhelve». Ugyanazon év november havában egész kétségbeesve jelenti: «hogy nincs pénz . . . minél többet gondolkodik a képviselet, annál kevésbé talál utat, módot a pénz előteremtésére . . . mert a város a polgárokkal együtt igen szegény».[1]) És ez így folytatódik tovább, évről-évre mindig roszabb lesz a helyzet. 1595-ben azt mondja a községi jegyzőkönyv, «hogy a szegénység oly nagy, hogy lehetetlen tovább kitartani.[2]) Ha ennek nem is kizárólag a zsidók hiánya az oka, de mindenesetre 400 szorgalmas, törekvő ember keze hiányzott a városnak és a zsidók, kik többnyire tudtak pénzt szerezni, a szegénység és nyomor csillapításához mindenesetre nagy mértékben hozzá tudtak volna járulni.

Bizony a zsidók távollétéből valami fölötte nagy áldás nem háramlott a városra. Az uzsora — most már keresztény uzsorásokkal — megmaradt; a piaczon az élelmiszerek összevásárlása az u. n. «Vorverkauf» szintén megmaradt, a képviselet panaszkodik is eleget miatta; a város tisztasága igen el van hanyagolva; a város és a lakosság igen szegény. Hát az erkölcsök megjavultak-e

[1]) *Sopron v. levélt.* Az 1596-iki közs. jegyzők. márcz. 21-éről és nov. 22-éről. i. h.

[2]) U. o. Az 1585. évi község. jegyzők. márcz. 1-éről.

azóta, hogy Sopron zsidók nélkül volt? Hisz a zsidókat állították oda a soproniak, mint az összes bűnök terjesztőiként?

1589-ben, midőn már a zsidóknak híre sem volt Sopronban, azt mondja a községi képviselet, «hogy a bűnök napról-napra jobban terjednek és elharapódznak.[1]) Idők multán e tekintetben az állapotok mindinkább roszabbra fordultak. Nem nagyon épületes dolgokat regélnek erről a régi jegyzőkönyvek. Nem igen lehetne ide igtatni a «régi jó idők» erkölcseiről szóló jelentéseket, mert nemcsak az olvasó, de még a papir is elpirulna tőlük. Csak a szelídebbjéből álljon a vonal alatt néhány szó mutatóul.[2])

Ezekből látható, hogy még sem lehettek minden rossznak és bűnnek egyedül a zsidók az okozói és terjesztői.

Mindezt pedig nem azért mondtam el, hogy talán ezen ellentétek felmutatása által a három-négyszáz év előtti zsidók becsületét megmentsem, vagy őket kitisztázzam; azok nem szorultak rá, nekünk pedig nincs szükségünk rá; csupán csak a történeti hűség és igazság kedvéért szólaltattam meg a tényeket.

A «nagy haszon», «a nyereség, úgy az anyagiak, mint a lelkiek» terén, a melyről a soproniak beadványaik-

[1]) U. o. Az 1589. évi közs. jegyzők. nov. 29-éről.

[2]) U. o. «Weilen aber an noch continuirlich Sünden mit Sünden gehäufet und aus dem Huren-Laster zu dieser Stadt höchst schädlichem Nachruf gleichsam eine Niederlage will gemacht werden, indem solches Hurengesindel ihre Leibesfrüchte weniger denn für unvernünftige Bestien achtet, sondern hin und her Auf den Strassen und Gassen exponiret» stb.

ban szóltak, a «bőséges áldás», a sok nagy remény, «a város föllendülése» és minden egyéb, a mit a soproniak a zsidók kipusztításából eredmény gyanánt vártak: szappanbuboréknak bizonyult.

De azért a soproniak nem okultak. Szűkkeblű, gyanakvó, rövidlátó, nyárspolgárias gondolkozású maradt még hosszú időkön át a város. Érdekes, hogy nem csupán a zsidókkal szemben, hanem mindenkivel így bántak, a ki nem volt velük hasonló szőrű. A magyarokat izzó gyülölettel, féktelen szenvedélylyel gyülölték, 1543-ban a községi képviselet elhatározza, hogy «*idegen magyaroknak*» a városban egy éjjelre sem szabad szállást adni. Továbbá gondoskodni kell, hogy *idegen magyarok* házakat ne vehessenek Sopronban. A Sopronban lakó magyaroktól pedig el kell venni a legelő jogot.

Minthogy a templomok nem mind voltak a várfalakon belül, ünnepeken megeshetett, hogy sok német ment ki a városból misét hallgatni, úgy hogy több magyar maradt benn a városban, mint német. Ennek — így szól a községi képviselet határozata — meg kell szünnie. Mert hát nagyon gyanakodtak a magyarokra. Továbbá a magyaroknak nem szabad megengedni a gabonavásárlást, *mert a törököknek szállítják.*[1]) 1546-ban már azt inditványozza a képviselet, hogy a magyaroknak ünnepeken a városon kívül tartsanak istentiszteletet.[2]) A magyarok nagy jövedelmét rossz szemmel

[1]) *Sopron v. levélt.* Az 1543-iki közs. jegyzők. 5. p. L. Sopron sz. k. v. monogr. forrásanyag 25. l.

[2]) U. o. Az 1546-iki k. j. 3. p.

nézik.[1]) Megtiltják, hogy az átutazó magyarokat nem szabad olcsón megvendégelni.[2]) Bár sok volt az üres ház Sopronban és a város folyton hangoztatja, hogy a lakosságot szaporítni kell, de magyarokat még sem akarnak bevenni, «mert a magyarok nem engedelmesek, ha sokat igérnek is eleinte, de a mint a tapasztalat mutatja, nem teljesítik».[3]) Szóval a magyarokat, kiket gyakran neveznek «átkozottaknak», avagy «rebelliseknek», nem tudták sehogy se szenvedni. Minthogy őket a városból kiverni még sem lehetett, legalább számuk növekedését és a benlakók szabad mozgását igyekeztek megakadályozni. Egy ízben fájdalomtelt szívvel sóhajt fel a képviselet: «Hogy nekünk most már a magyarokkal kell élnünk és tőlük nem szabadulhatunk meg!»[4])

E klasszikus kifakadás legjobban mutatja, hogy a magyarok iránti gyülölet még a XVII. században sem szünt meg, pedig Sopron akkor nem a király, hanem Bethlen pártjára állt.

Persze a zsidókkal könnyebben el tudtak bánni. Többszörös sürgetés után végre a XVI. század közepe felé elérte a képviselet, hogy Sopronban a zsidók ideiglenes tartózkodását is lehetetlenné tette.

Történt ugyan ez időben is egy-egy félénk kisérlet a vidéki zsidók részéről, hogy kinyerjék a Sopronba való

[1]) U. o. Az 1548-iki k. j.
[2]) U. o. Az 1596-iki k. j.
[3]) U. o. Az 1595-iki k. j. jun. 23-áról.
[4]) U. o. Az 1620-iki k. j. 27. p.: «Dass wir nunmehr mit den Ungarn müssen leben und heben auch uns derselben nicht eussern können».

bemehetés és házalás iránti engedélyt, de a szigorú rendszabályok miatt ez nem igen volt lehetséges.

A lakompaki zsidók — valószínűleg a soproni számüzöttek egyik töredéke — a sopronmegyei lanséri uraságnak,[1]) *Oláh Császár* Miklósnak, Oláh Miklós érsek rokonának fönhatósága alatt éltek Lakompakon. Az uraság 1559. márcz. 28-án Sopron városához fordúl azon kérelemmel, hogy az ő zsidó telepeseit engedjék háborítlanul Sopronba bemenni és az adás-vevést ne tiltsák el nekik.[2]) A város, mivel szintén várt némi szivességeket Oláh Császártól, félig-meddig teljesítette kérelmét, a mennyiben megengedte, hogy a zsidók bemehetnek a városba, de csak mindig a polgármester tudtával és akaratával.[3]) Ez persze csak kivételes és egyedül álló engedmény volt.

A XVI. század második felében egyáltalán nem mutatkoznak a zsidók Sopronban. Községi képviselet és tanács mélyen hallgatnak róluk, semmi intézkedés szüksége nem forog fenn ellenük; ez arra mutat, hogy a zsidók nem járnak be Sopronba.

Azonban a XVII. század elején ismét mutatkoznak és árúikkal házalnak a városban. Ez Lang Zachariás czéhmestert arra indítja, hogy panaszt emeljen a zsidók és szállásadóik ellen.

[1]) Lanser illetőleg Lándzsér (Landsee) vára a XVII. század első negyedében Eszterházy birtok lett. A vár ma romokban áll.

[2]) L. *a 61. sz. okm.*

[3]) Oláhcházár köszönő levele *Sopron v. levélt.* Lad. XXIV. et J. fasc. III. Nr. 194. Datum 1595 ápr. 5.

A minek meg lett az a foganatja, hogy 1615-ben a város birája újra kihirdette a zsidókra vonatkozó házalási tilalmat.[1])

Itt-ott a zsidók is visszafizettek valamit, ha lehetett, mindabból, a mi a soproniak rovásán állt. A soproni polgárok a törvény értelmében mindenütt vámmentesek voltak az egész országban. *Kapuvárott* 1646-ban a zsidó vámbérlő mivel egy soproni polgár fizetni nem akart, letartóztatta gabonáját és igás jószágát. Erre Sopron városa a kapuvári zsidó földesurának gróf Nádasdy Ferencznek jószágigazgatójához Bezerédi Györgyhöz fordúlt azon kérelemmel, hogy a letartóztatott gabonát és barmokat adja ki, a vámszedő pedig többé ne sértse meg ily hallatlan módon Sopron város privilegiumait.[2])

Ekkor még Nádasdy Ferenczé volt Kapuvár a többi sopronmegyei birtokaival együtt. Nem sokára királyi adomány útján az Eszterházyak birtokába ment át a többi sopronmegyei uradalmakkal és várakkal egyetemben. Részint királyi adományozás, részint örökség útján jutott a XVII. században az *Eszterházyak* birtokába Nagy-Marton, Német-Keresztúr, Fraknó vára, Lakompak, Kis-Marton, Lánzsér és Nagy-Höflány. A XVIII. században pedig már Kabold, Köpcsény és Boldogasszony is az ő birtokukban van.[3]) *Eszterházy Miklós* vetette meg a család későbbi nagyságának alapját. Ő szerezte

[1]) L. Sopron sz. k. v. monogr. forrásanyag II. k. 297 l.

[2]) *Sopron v. levélt.* Lad. XXIII. et x. fasc. I. Nr. 43. Datum 1646 aug. 13.

[3]) *Sopron v. levélt.* Repos. I. Fasc. IX. Nr. 5.

meg a grófi czímet. Kiváló diplomata és ügyes hadvezér volt. A közbizalom a nádori székbe emelte.[1]) Hogy a föntemlített uradalmak az Eszterházyak birtokába jutottak, az a zsidókra nézve kiváló fontossággal birt. Mert az uradalmakkal együtt a zsidók is az ő fönhatóságuk alá kerültek. A zsidóknak pedig érdekükben állott, hogy földesuruk hatalmas, az országnak tekintélyes embere legyen. Minél nagyobb, kiválóbb férfiú volt a földesúr, annál inkább megtudta az «ő zsidóit» védni, annál nagyobb biztonságot nyujthatott nekik és megélhetésöket is annál jobban biztosíthatta.

Említettük, hogy a zsidók Sopronból teljesen ki voltak tiltva, még házalni sem szabadott bejárniok, éjjeli szállást pedig épenséggel tilos volt adni nekik. Pedig más idegen házalók a heti vásárokra bemehettek Sopronba,[2]) holott a zsidóknak ez csakis az országos vásárkor volt megengedve. Ezen a zsidók annál is inkább szerettek volna fordítani, mert a megyében meglehetős számmal voltak, üzérkedni pedig csak az Eszterházyak, illetőleg földesuraik birtokain volt szabad; a megye legnépesebb városába, Sopronba pedig tilos volt a bemenet; a megélhetés elé ez mindenesetre nagy nehézségeket gördített. Földesuruk az ország első embere, a *nádor* volt; az ő szavára csak hajtanak a soproniak. Megkell kisérleni. A nádori jószágok fraknói igazgatója, Gebhardt András, levélben megkeresi a várost, hogy szabad bemenetelt adjanak a zsidóknak és a városban ne aka-

[1]) V. ö. általában *Schrödl J.:* Eszterházi P. herczeg nádor. A soproni Laehne intézet értesítőjében (1891.)

[2]) L. Sopron sz. k. v. monogr. forr. II. k. 297. l.

dályozzák meg kereskedésüket.[1]) A város azonban nem teljesíti kérelmét. «Erősen és mereven ragaszkodunk — így válaszol Sopron polgármestere 1636 augusztus 18-án — a mi ősrégi királyi privilegiumainkhoz, hogy t. i. minden zsidót városunkból kitilthatunk és őket többé semmiféle módon ne tűrjük és az országos vásárokat kivéve, be ne ereszszük. De meg semmiképen sem igazolhatnók, hogy a zsidóknak az üzérkedést a városban megengedjük és a mi szegény adófizető polgárainknak ez által mintegy a szájukból vegyük ki a falatot. Reméljük, hogy a gondnoksága alatt élő zsidók ezentúl minden itteni kereskedéstől tartózkodni fognak, a mely esetben nem is teszünk semmit is útjukba és börtönbüntetést sem alkalmazunk ellenük.»[2])

Nincs semmi különös abban, hogy Sopron a zsidókkal szemben elfoglalt álláspontjához mereven ragaszkodik. Hisz az országos törvények értelmében a zsidóknak ez idő tájt semmi, de semmi joguk nem volt. Még Rudolf király alatt 1578-ban kimondotta volt a pozsonyi országgyülés, hogy a zsidók és anabaptisták, a kik Magyarországon igen kevesen vannak, az adót és egyéb terheket duplán fizessék, hogy így minél előbb kivándoroljanak.[3]) Ez még csak megjárta. Végre is *csupán csak utilaput akartak* talpuk alá kötni. Hanem ennél czifrábban is jött a XVII. században. II. Ferdinánd alatt ugyanis 1630-ban a pozsonyi országgyűlés ama határozata emelkedett törvényerőre, melynek értel-

[1]) L. *a 62. sz. okm.*
[2]) U. o.
[3]) *Magyar országgy. eml.* VI. k. 217. l.

mében «a zsidókat a vámok bérletétől el kell mozdítani.»[1])

III. Ferdinánd alatt még tovább megy a pozsonyi országgyűlés. 1646-ban az előbbi rendeletet azon megtoldással és megokolással újítja meg, «hogy a zsidók, kik az ország jogaiból ki vannak zárva hitetlenek és semmi lelkiismerettel nem birnak.»[2])

Szerencse, hogy az országgyűlés határozatait nem igen respektálták és a zsidó vámbérlőket a törvény fenyegetése és büntető határozata daczára sem mozdították el a földesurak a bérlettől. Hiszen láttuk, hogy 1646-ban Nádasdy Ferencz grófnak kapuvári vámbérlője a törvény daczára zsidó volt. Sőt mi több, maga a nádor Eszterházy Miklós is a törvény szavai ellenére, Szárazvámnak (Mühldorf) vámját 1626-ban zsidóknak adta bérbe.[3])

A törvényhozók is látván, hogy nincs foganatja az ő

[1]) *Corpus Juris Hungarici* Ferdinandi II. decr. III. 1630. art. 15: § 2.

[2]) U. o. Ferdinandi III. decr. II. 1646. art. 91. § 8: «Hoc loci renovatur Art. 15 Anni 1630 vigore cuius ut Judæi ab arendatione Teloniorum veluti Jurium Regni incapaces, in fideles et nulla conscientia præditi, finita hac Diæta quantocius amoveantur: Ac ut contrarium facientes pœnam amissionis Telonii incurrant ipso facto». A király 1647-ben megerősítette ezen törvényt.

[3]) *Sopron v. levélt.* Az 1626-iki közs. jegyzők. 13. p.: «Auch zu Milidorf (=Mühldorf vagy Milchdorf) die Juden die Maut von ihr fürstl. Gnaden Herrn Palatin in den Pestandt haben». Sopron városa már Eszterházy Miklóst is herczegnek szólítja, noha csak fia Pál nyerte el a herczegi czímet. V. ö. a 62. sz. okm. 1. jegyz.

általános kijelentéseiknek, 1649-ben megújítják azt és egyszersmind előirják a törvény végrehajtásának módozatait. A mely megyében t. i. zsidó volt megbizva a vám beszedésével, az alispán, vagy ha ő érdekelt személy, más magasabb megyei hivatalnok, hivatalvesztés terhe alatt, köteles kétszeres megintés után néhány megyebeli törvénytudó nemessel, biróval és esküdt ügyészszel a vámbérlő ellen eljárni, (vámvesztésre) elitélni és ott azonnal az itéletet végre is hajtani.*)

Ily jogfelfogás mellett nem csuda, hogy a királyi városok nem voltak jobbak az országos törvényeknél. Pedig a megyék egynémelyikénél jótékonyabb szellő lengedezett, mint a milyen az országgyűlésről és a királyi udvarból fujdogált. Sopron vármegye maga is enyhébb és humánusabb felfogást tanusít a zsidókkal szemben, mint az országos törvény. Így látjuk, hogy Gálosházai Réchei György, kinek sopronmegyei fülesi birtokán egy zsidó zsellér lakott, pert indít Sopron városa ellen, a miért, hogy a város alkapitánya nem eresztette be az ő zsidaját Sopronnak belvárosába. A per Sopron vármegye alispánja Mankóbüki Horváth György előtt folyt. Az alispán az ügy érdemébe akar bocsátkozni és a tárgyalásra már határnapot is tűzött ki. A város attól tartván, hogy az ügy a zsidók javára dőlhet el — mert itt ugyan egy zsidóról van csak szó, de az egész nagy elvi jelentőséggel birt — nem várta be az alispán állásfoglalását és itéletét, hanem a helytartótanácshoz, illetőleg a királyhoz fordult.

*) *Corpus Juris Hung.* Ferdinandi III. decr. III. 1649. art. 79. § 1.

A város polgármestere Zuannai Menyhért Péter előterjeszti az okokat, hogy miért zárják ki a zsidókat a belvárosból; hivatkozott egyúttal régi királyi privilegiumukra, Mária és I. Ferdinánd okmányaira. Felsőbb helyről természetesen Sopronnak adtak igazat. Hisz maga III. Ferdinánd volt az, a ki 1647-ben szentesítette ama famózus törvényt, mely a zsidót nem csak a jog iránti fogékonyságtól, hanem még a lelkiismerettől is megfosztotta.

A helytartótanács természetesen nem mulasztja el erre a törvényre hivatkozni, midőn Sopron városának igazat ad és Réchei Györgyöt keresetével elutasítja.

Mivel Sopronban — így szól a végzés megokolása — már régi idők óta zsidó általában nem lakhatik, és ha be is ment zsidó a városba a muskatérosnak bizonyos taksát kellett érte fizetni; *mivela zsidókat az országba — a honnan kiüzettek — nem is vették vissza törvényesen és így országos joguk nincsen;* mivel a törvény kimondotta, hogy a zsidó lelkiismeret nélkül való, hitetlen és a jogokból ki van zárva, mivel a hivatalviseléstől és a nemesek szolgálatától el van tiltva, *és igy nemesek joghatósága és védelme alá nem is tartozhatik;* azért tehát pártfogás alá nem vehető és ha a városba be nem bocsátják, a miatt per nem is indítható. Sopron ellen pedig már azért sem, mert mint királyi városnak törvénybiztosított jogai és privilegiumai vannak.*)

Az alispán, mint maga mondja, «eő Fölséghe kegyelmes parancsolattyának engedni akarván azon

*) *L. a 63. sz. okm,*

Causa discussiójának supersedeáltam». A folyamatba tett pert tehát felsőbb parancs folytán maga az alispán szüntette meg 1654 január 3-án.*)

Ezen végzés megokolása több szempontból figyelemre méltó. Itt látjuk csak, hogy az utolsó 100 esztendő alatt mennyit vesztettek a zsidók Magyarországon. Azt lehet mondani: *mindent*. A zsidó szabadnak deklaráltatott, mint a madár, teljesen törvényen kívül állt. Még I. Ferdinánd is, a ki pedig beleegyezett a városból való számüzetésbe, mint törvényesen az országában élő zsidósághoz szólt hozzájuk és elismerte, hogy a nemesi földbirtokon való tartózkodásuk törvényes. Most 100 esztendő multán a hivatalokból, vámbérletekből ki vannak zárva, minden jogtól megfosztva és lelkiismeretleneknek nyilvánítva.

De a mi még ennél is veszedelmesebb, hogy ezen végzés a törvény magyarázat útján a király nevében kimondja, hogy a zsidók, mint jogfosztottak, senki által védelembe nem vehetők, a főurak szolgálatából ki vannak zárva, azok fönhatósága alá nem tartoznak és így általuk pártfogás alá se vehetők. Ennek a konzekvencziája annyi: hogy Magyarországon a zsidó lehetetlen. A király üldözi, az országgyülés megbélyegzi és mindenből kitagadja, a városok be nem fogadják, a törvény nem ismeri a zsidót. Igaz, hogy a kort és a viszonyokat is tekintetbe kell venni: a jobbágyoknak sem volt külömb helyzetük. Kizárólag csak még a nemesek, a földbirtokosok tartják a zsidókban a lelket, kik birtokaikon minden törvény daczára nemcsak hogy tűrik, hanem védel-

*) L. *a 63. sz. okm.*

mezik is őket. Nagy szerencse, hogy a törvény előtti tisztelet a minimumra redukálódott,*) mert különben nem maradhatott volna Magyarországon egyetlen egy zsidó is. És szerencse, hogy a főuraknak oly nagy hatalmuk volt, mert nélkülük a zsidók semmikép sem tudták volna magukat az országban föntartani. Ki lehet mondani, *hogy eddigelé magyar földön a zsidók annyira soha nem voltak* elnyomva, megbélyegezve, jogaiktól megfosztva, mint most a XVII. században Rudolf, II. Ferdinánd és III. Ferdinánd alatt; el is érték volna minden bizonynyal ezen uralkodók a Rudolf által nyiltan bevallott czéljukat, a zsidók végleges kivándorlását, ha a magyar nemesek és főurak, kiknek a zsidók hasznos és részben nélkülözhetetlen szolgálatokat tettek, őket a *törvény ellenére* oltalmukba nem veszik. Hogy némi hasznuk is volt a zsidóktól, az bizonyos; de hát volt más zselléreiktől is. *A nemesek és főurak tartották meg a zsidókat a* XVII. *században Magyarországon egészen úgy, mint a mohácsi vész előtt a királyok hatalma.*

Pártfogásuk és védelmük a viszonyokhoz képest elég hathatós volt. Minden üldözés daczára találunk zsidókat még a XVII. század második felében Sopron megyében, Kis-Martonban, Nagy-Martonban, Lakompakon, Német-Keresztúrott, Fraknóváralján, Kapuvárott és Szárazvámnál az *Eszterházy* herczegi uradalmakon; Fülesen, *Réchei* birtokán és Kaboldon *Kéry* birtokán; Vas megyében: Rohonczon és Német-Ujvárott a *Battyányi* grófi uradalmokon; Sárvárott *Draschkovits*

*) *Fessler* 4. k. 270. l.

grófi uradalmán; Mosony megyében: Köpcsényben; Pozsony megyében: Váralja Pozsony mellett és Bazinban *Pálffy* grófi uradalmán.[1])

Ez a névsor azonban nem teljes, csupán azokat a helységeket soroltam fel, a honnan a zsidók a soproni országos vásárokra eljártak és különböző módon gyült meg a bajuk a soproni igazságszolgáltatással. Ilyenkor a zsidók természetesen földesuraiknál kerestek menedéket, a kik rendesen oltalmukba is vették őket.

A sopronmegyei zsidók legnagyobb része, mint említettük az Eszterházyak fönhatósága alatt élt a XVII. századtól fogva. Már Eszterházy Miklós is védte a zsidók érdekeit. Fraknói jószágigazgatója felszólal érdekükben Sopron városánál.[2]) A város azonban nem teljesíti kérelmét és nem hajlandó a zsidókat beereszteni.

A mit azonban nem tett meg 1653-ban a jószágigazgató szavára, bezzeg megcselekedte az úrnak, Eszterházy Pálnak a szavára.

*Eszterházy Pál*, a ki később «a római birodalni herczeg» czímet nyerte, kiválik korának főurai közül. Kiváló műveltségű, irodalomért, művészetekért lelkesedő hitbuzgó férfi volt. Theologiai műveket és egy nagybecsű történeti munkát irt az 1663-iki török háborúról «Mars Hungaricus» czímen. Egész egyéniségén a költő Zrinyi

[1]) L. *a 61., 69., 65., 66., 67., 68. sz. okm.*, továbbá *Sopron v. levélt.* Lad. XXXVIII. Nr. 10., úgyszintén Lad. XLIV. fasc. V. Nr. 233.

[2]) L. *a 62. sz. okm.*

Miklósnak és *atyjának* Eszterházy Miklós nádornak a hatása látszik.[1])

Tizenhét éves korában lett Sopron vármegye főispánja, utóbb udvari tanácsos, főudvarmester, vezérőrnagy, végre nádor. Eszterházy Pál, a ki egyházának lelkes, buzgó hive volt, a zsidókat még hathatósabban vette pártfogása alá, mint atyja. Több ízben ad engedélyt idegen zsidóknak, hogy birtokaira letelepedhessenek. A nagy-martoni, német-keresztúri és kis-martoni zsidókkal szerződést köt és védelmi levelet ad nekik, melyben úgy ő, valamint utána a majoreszkók, a kik a szerződést és védelmi levelet megújították, kijelentik, hogy nekik nem csak védelmet nyujtanak, hanem a majorátus birtokain üzérkedhetnek is.[2])

Eszterházy Pálnak a város már nem meri megtagadni a «zsidóknak a városba való szabad jövetelét és menetelét.» Az ő levelére a város beadja derekát és 1855-ben egyelőre csak a nagy-martoni zsidóknak — ezt kérte csak Eszterházy — megadja a városba való szabad bemenetelt.[3]) Hanem a soproniak attól tartottak, hogy a nagy-martoni zsidók képében a kis-martoniak és a többi zsidók is bemennek a városba, azért e miatt biztosítékot kivánt Eszterházytól. Erre a gróf megfelelő rendszabályról gondoskodik. «Hogy azért kegyelmeteknek — így válaszol Sopron városának 1655, augusztus

[1]) *Bubics Zsigmond* kassai püspök akadémiai székfoglalója 1895 márcz. 15.

[2]) *Berényi Pál:* Sopron vármegye közgazdasági és közművelődési állapota. A Közg. Szemlében 1895, 519. l.

[3]) L. *a 64. sz. okm.*

9-én — nagyobb securitássa lehessen, az eő kegyelmetek városában való bemenetelek feleől és hogy az kismartoni és másut való Sidok is az eő sziniek alatt be ne mennének; illien rendeliest és parancsolatot adtunk ki nekik, hogy valaki az Nagymartonj Sidoink keözeöl kegyelmetek városában akar bemenni, az *Nagymartonj biránk adjon nékik bemenetelekrőel való testimonialis czédulát,* kire nézve iterató akaránk kegyelmeteket requirálnunk és kérünk is, hogy az feölleöl megh irt mód szerént ne difficultállia be eresztését, megh nevezet Sidóinknak az kinek keözeöleök Nagymartonj keresztény biránktul czédulaia leszen.»[1])

A város, minthogy Eszterházy Pálra, a megye főispánjára amúgy is sokszor rászorult,[2]) nem mert vele újjat húzni és szépen engedett. A zsidók szabadon jártak-keltek a városban, a külvárosban huzamosabban tartózkodtak, szombatjukat megünnepelték és éltek keresetüknek.[3]) Ez azonban a községi képviseletnek szemet szúrt. «A zsidók — így mondja a képviselet — a külvárosnak majdnem minden utczájában tartózkodnak, szombatjukat ugyan megünnepelik, de a szent vasárnapot sokféle uzsorájukkal és kereskedésükkel megszentségtelenítik, és sokféle alkalmatlanságot okoznak....... azért ennek elejét veendő, másutt ne engedtessék nekik szállás, csupán a nyilvános korcsmákban; azon polgárok pedig, a kik a zsidóknak mégis

[1]) U. o.

[2]) *Sopron v. levélt.* Lad. XX. et T. fasc. III. Nr. 173. és egyebütt.

[3]) *Sopron v. levélt.* Az 1664-iki évi községi jegyzők. 22. p.

szállást adnak, minden 24 óra után egy magyar tallérral büntetendők.»[1]) A képviselet ezen előterjesztése azonban nem sokat használt. A polgárok daczára hogy börtönbüntetéssel fenyegették őket, mégis bejöttek a városba.[2])

Volt ugyan a nagy-martoni, német-keresztúri és kismartoni zsidóknak engedélyük, hogy a majorátus birtokain mindennel kereskedhetnek «akár rőf, mérleg, mérték és olló» kell hozzá,[3]) ámde a megélhetésre annyi zsidónak ez nem volt elegendő; azért iparkodtak Sopronban üzleteket kötni. Mivel pedig a város most már végleg még sem merte őket kitiltani, igyekezett tőlük minél több hasznot húzni, még pedig oly módon, hogy ezáltal egyszersmind tömeges betódulásuknak is elejét vegye.

Belépti dijakat szedett a város.

A gondolat nem új, más formában már körülbelül 300 évvel ezelőtt divott Sopronban, a mikor minden zsidónak vám alakjában 2 denárt kellett fizetni saját személye után, oly módon, mint a különféle áruk után.[4]) A számkivetés után a 16. században, ha a zsidók részben az országos vásárokra marhákat hajtottak, vagy a soproni vámvonalat másként ha érintették, mindig dupla vámot voltak kénytelenek fizetni, úgyszintén a protestánsok is. Egy 1597-ből származó

[1]) L. *a 64. sz. okm.*

[2]) L. Sopron sz. k. v. monogr. forr. 129. l.

[3]) A szerződés és szabadalomlevélben. *Sopron vármegye levéltárában.* Ezen adatot *dr. Berényi Pál* úr szívességének köszönhetem.

[4]) L. fent. az 56. l.

vámösszeirásnak a végén a következő szabály található:

«*Az Sidoktul vagy Uykeresztinjektul mindenemő marhatul Dupla vám jár*».[1]) A 17. században is kellett bizonyos taksát fizetni az őrt álló muskatérosnak, ha valamelyik zsidónak hébekorba alkalma nyilt a polgármester, vagy a városkapitány beleegyezésével a városba jönni.[2])

Most pedig, hogy Eszterházy Pál erélyes fölszólalása folytán a zsidók egy része előtt meg kellett nyitni a város kapuit, oly módon tették, hogy belépti dijakat szedtek a zsidóktól. A zsidók csupán kedden és szerdán ereszthetők a városba. Ilyenkor, mindegyik egy bádogból készült belépti jegyet vált és 4 pénzt fizet érte és ezzel a külvárosba mehet; ha pedig a belvárosba akar menni, minden egy órai tartózkodásért 8 pénzt fizet. Hogy pedig a kapuőröknek ne legyen igen nehéz szolgálatuk és ne szökjenek meg oly gyakran, azért egyszerre csupán csak egy zsidónak szabad bemenni, a másik csak akkor mehet be, ha az első már kijött.

Megszállniok pedig csupán csak korcsmákban szabad. A polgárok, a kik a zsidóknak szállást adnak, a hányszor ezt teszik, annyiszor fizetnek két tallérnyi

[1]) *Sopron v. levélt.* Levéltári jegy nélkül. A vámösszeírás így kezdődik: «Anno 1597. Conscriptio Vectigalis Penes quod Teloniator Soproniensis Telonium exigere solet. Egy szekér buzatúl 8 den. . . egy Boriutól ha szekeren viszi 4 den. . . ha haitia 2 den. . . Artántól 4 den. . . Egy szekér Tikfitul 2 den.» stb.

[2]) L. *a 63. sz. okm.*

büntetést. Hogy pedig ezen rendszabály foganatosítható legyen, a grófok, kiknek fönhatósága alatt a zsidók élnek, szintén értesítendők.[1])

Látni való, hogy Sopron városa nem szivesen látta a zsidókat, és hogy igyekezett mindenféle akadályt gördítni útjokba. Úgy látszik azonban, hogy ez nem sokat használt. Már három évvel ezelőtt, 1657-ben, megtiltotta volt a zsidóknak való szállásadást, 1669-ben ismét megujította és a tilalom ellen vétőkre egy tallérnyi büntetést rótt.[2])

Most pedig 1670-ben, a büntetést két tallérra emelte.

A következő év azonban nagy mértékben kedvezett Sopron törekvéseinek. I. Lipót sötét szelleme nehezedett akkor Magyarországra. Türelmetlenség dolgában II. és III. Ferdinándot is fölülmulta. 1671. ápril 24-én — mint Csányi János értesít bennünket — a zsidók egész Magyarország területéről kitiltattak.[3]) Bár a számüzetés csak három hónapig tartott, és augusztus 20-án újra fölvették őket,[4]) azonban a sopronmegyei, különösen a kismartoni zsidók, ezen rendszabály által mégis keményen sujtattak. Hiszen láttuk, hogy a sopronmegyei községeket Ausztriához tartozandóknak tekintették, mert sokáig zálogként Ausztriához voltak csatolva.

[1]) L. Sopron sz. k. v. monogr. forr. 129. l.

[2]) *Sopron v. levélt.* Az 1667-iki községi jegyzők. 20. pontja és az 1669-iki k. j. 17. p. U. o.

[3]) *Csányi* i. m. 18. l.

[4]) U. o. 19. l.: «Item. Den 20 Augusty (1671) Ihn diesen Jahr. Hath man die Judten wiederumben Ihn Königreich Vngern eingelassen. *Auf die Exequiirten Giether.*»

1670-ben pedig I. Lipót a zsidókat egész Alsó-Ausztria területéről kiüzte.

Így hát a sopronmegyei zsidóknak is velük kellett szenvedniök.[1]) Néhány évig nem is hallunk róluk a soproni képviseletben szót ejteni, a mi arra mutat, hogy a város urait nem zavarják jelenlétükkel.

Ezen rövid tartamú számüzetés pedig bizonyára kapóra jött a városnak, hogy a már megadott engedményt a városba való bemenetelre megszüntnek tekinthesse. Ugyanis a következő esztendőkben a régi táncz újra kezdődik. A város a zsidókat ismét nem ereszti be; Eszterházy Pál pedig újra dörömböl az ő erélyes hangjával a város kapuin és bebocsáttatást kér az ő zsidói számára.

1678-ban ismét sürgetni kezdi a községi képviselet a zsidók elleni rendszabályok erélyes foganatosítását, mert a zsidó hasznot nem hajt, csupán kárt okoz. Valamint a kecske a kertben — így fejezi ki magát egy szellemes (!) idézettel a városi jegyző — úgy a zsidó a nép közt vissza nem tartható a kártól.[2]) Azonban Eszterházy Pál továbbra is hathatósan pártját fogja a zsidóknak. Úgy egyeseknek mint az összességnek. A hatalmas

[1]) L. *Kaufmann D.:* A zsidók utolsó kiűzése Bécsből és Alsó-Ausztriából. 142. és 143. l.

[2]) *Sopron v. levélt.* «Den 19 § verdtiger Betrachtung wiederholt eine Ehrs. Gemeinde durch und durch und bittet die Effectuation derselben nicht zu differiren, gestalten es wahr ist, was Jener schreibt: *ut damno absque caper nunquam retinetur in horto, sic nec Judaeus sine damno in plebe fovetur*». Az 1678-iki községi jegyzők. 15. p. L. Sopron sz. k. v. monogr. forr. i. h.

nádor, ki oly zavaros időkben, mint a 17. század utolsó negyede az ország ügyeivel túlon-túl el van foglalva, mégis ráér egyes zsidóknak ügyes-bajos dolgaival foglalkozni és érdekükben Sopron városát egy kicsit kordába szorítni. «Ednehány izben is irtunk már kegyelmeteknek — így szól 1684. jun. 5-én Sopron városához intézett levele — szegény zsidó jobbágyunk adóssága véget (ki is nyilvánvaló adósságok), hogy az iránt satisfactiót inpendáltatna kegyelmetek mindazonáltal mind ez ideighis requisitiónkra (megkeresésünkre) semmi satisfactiót nem inpendáltatott kegyelmetek nem kitsiny kárával szegény Jobbágyunknak. Akaránk annak okáért ujabban szomszédságosan requirálnunk kegyelmeteket... hova hamarább (jobbágyunk) satisfactioját effectuállja, ne kéntelenéttesseünk más módot azaránt elégh tételében szegény Jobbágyunknak keresneünk, mely minek eleötte erre fakadgyon, remellyeuk, hogy meghelégétteti kegyelmetek s bennünket sem enged tovább buséttatnij (busíttatni) miatta».[1]) 1695-ben a herczegnek pénzre van szüksége. Az egyik kismartoni jobbágya «Slésinger Sidó» tartozik neki, ámde fizetni nem tud, mert viszont ő neki Sopron városa még mindig nem fizette meg a gabona árát. Erre a herczeg okt. 13-án röviden tudtára adja a városnak, hogy ha az ő zsidó jobbágyát azonnal ki nem elégítik, rögtön végrehajtást rendel a város ellen.[2]) Ha valamelyik zsidó jobbágyának Sopron városán valami keresni valója volt, csak a herczeghez fordult, aki, ha csak otthon

[1]) L. *a 65. sz. okm.*
[2]) L. *a 70. sz. okm.*

volt, biztosan eligazította a dolgát. Egy izben Hierschl Salamon nagymartoni zsidó 15 darab karmazsin szinre festett bőrt akart Pápára szállítni. Azonban Sopronban letartóztatták a bőröket, és a timárok erőszakkal elvették tőle. Ha jó szomszédságot akartok velem, — így ir a herczeg 1698. márcz. 5-én a városhoz — adjátok neki vissza a bőröket és irjatok hozzám jelentést az egész ügyről.[1])

Legtöbbször gyült meg a herczegnek a baja a várossal a zsidók be nem bocsájtása miatt. 1686. márcz. 13-án zsidó jobbágyainak folyamodását a városba való beeresztés és szabad kereskedés végett ő maga küldi el Sopronnak. Mivel a város rögtön nem felelt, már harmadnap a herczeg újra ír, és kijelenti, hogy elvárja a városnak «végső s catherogica válaszát».[2]) A város azonban nem engedett, a zsidókat nem bocsátotta be. Erre a nádor 1687. április 6-án még egyszer ír a városnak, most már szigorú, fenyegető hangon. «Ujabban esset értésünkre, — így ír a herczeg — hogy az ide való (kismartoni) és más Jószágunkbéli Sidokat semmi lett (semilyen) uttal maga városában be nem akarja bocsátani holott ugy tudgyuk, az kegyelmetek privilegiumjában nincsen s' addigh penighlen *mégh az ország nem végez felőlek*, senki magátul, hacsak régi prorogativáj a s' privilegiumja nincsen róla, ell nem tilthattya őket.... Bizonyos lévén benne, ha csak tovább és ez iránt refractoriuskodik (makranczoskodik) mijs (mi is)

[1]) Eredetije *Sopron v. levélt.* Lad. XXIV. et Z. fasc. XVII. Nr. 358.

[2]) L. *a 66. sz. okm.*

más móddal abbéli szomszédságtalanságát kegyelmeteknek ell nem mulattyuk megh téritenünk, az minthogy többször nem is busittyuk felőle kegyelmeteket».[1]) De nemcsak Eszterházy, hanem más főurak is szorítják a várost a zsidók beeresztése miatt.

*Draskovits Miklós* gróf királyi főajtónálló, Nádasdy Ferencz veje[2]), 1686. ápril 2-án szintén bebocsájtást kér az ő sárvári zsidói *Geczlí Nikő* és társa számára. Nem kivánja ugyan, hogy «napokigh való lakások ben ligyen mint az többinek volt», csupán csak bebocsájtást kér, még pedig annál is inkább, mivel az említett zsidó az ő saját maga (a grófnak) ügyében jár Sopronban.[3])

Hasonlóképen fordul *Battyányi Kristóf gróf* Német Ujvár, Rohoncz, Körmend, Borostyánkő, Schlaining, Poschendorf és Neuhaus ura[4]), 1686. ápril 7-én Sopron városához, hogy az ő jószágain lakozó zsidóknak ne tiltsák meg a Sopronba való bemenetelt. Az ő zsidói nem is kereskednek Sopron vidékén «hanem ha leghkiváltképpen vásárok alkalmatosságával négyszer-ötször mennek oda esztendő által».

Felszólítja tehát a gróf Sopron városát, hogy ugy «mint annak elöttö» most se ellenezzék nekik a bemenetelt «mert egyébiránt az Sidók is Jobbágy számban lévén bévétetve az országhban, ha kegyelmetek őket

[1]) L. *a 69. sz. okm.*
[2]) *Fessler* i. m. 4. k. 339. l.
[3]) L. *a 67. sz. okm.*
[4]) *Zipser M.* Löw Lipót Ben Chánánjá cz. folyóiratában 1869-iki évf. 408., 409. l.

onnéd eltilttya, nékem is okom adatik reá, hogy kegyelmetek emberit Jószágimbul eltiltom».[1])

A soproniak a szeget-szeggel való elbánástól tartva, engedtek. Eleinte azonban csakis nappalra bocsátották be a zsidókat. 1690. február 18-án a piaczon kihirdetik, hogy 5 frt büntetés terhe alatt senki éjjeli szállást zsidónak ne merészeljen adni.[2]) A községi képviseletnek azonban ez is sok volt. Már a következő évben felszólal miatta és a tanácsnak azt javasolja, «hogy a polgárságnak nagy ártalmára levő gyülevész zsidó csőcseléktől lehetőleg szabadítsa meg a várost és azoknak a városba való befutkozását a mennyire lehet akadályozza meg».[3]) Ez azonban nem igen volt lehetséges.

Mert a nádor bár az ország ügyei az ő vállára nehezedtek és Rákóczy előrenyomulása és nagy sikerei által az ő közbenjáró és békítő szerepe mindinkább megnehezedett; de azért nehéz munkája és országra szóló feladatai mellett sem feledkezik meg az ő zsidóiról. Még Bécsben az udvarnál való elfoglaltsága mellett is ráér, hogy 1709. okt. 11. egy kaboldi zsidó családot, mely a háborus, mozgalmas időkben Kaboldon nem érzi magát biztonságban oltalmába vegyen.[4]) Midőn pedig a szatmári békekötés által (május 30.) az erős rázkódtatások megszüntek, a helyzet megjavult, az ellentétek elsimultak, az országra békésebb napok virradtak, és így a nádor is föllélegezhetett; akkor

[1]) L. *a 68. sz. okm.*
[2]) *Csányi J.* i. m. 144. l.
[3]) *Sopron v. levélt.* Az 1691-iki községi jegyzők. 23. pontja.
[4]) L. *a 71. sz. okm.*

újra nyomatékosabban fogja pártját az ő uradalmán élő zsidóknak, és a zivataros, háborus idő alatt Sopron városa által megnyirbált jogaikat újra visszaköveteli. Említettük, hogy éjjelre Sopronban egy zsidónak sem szabadott benn maradni. Ez ellen szólal föl a herczeg 1711. szeptember 30-án.

«Az mij Sidó Jobbágyink — így ir a herczeg a városhoz — panaszképen jelentették alázatosan előttünk, hogy az Revolutio előtt Kegyelmetek *nappal és éczaka* is a Városban bennt szenvedte eüket és eladandó portékájukat is, szabadon eladhatták és distrahálták; Most pedigh nem tugyuk mi okbúl, hogy éczaka bent szenvedny nem akarja Kegyelmetek, *Holott az Fölséges Udvar mint Bécsben, mint pedighlen Uyhelyben (Német-Ujhely) bent szenvedy a Sidókat,* azért, miért ne Kegyelmetek is, eőreőmest akarnánk okát tudny, a mint el is várjuk, Kegyelmetektől».[1])

A város azonban még mindig makranczoskodik és mindenféle ürügy alatt a zsidóknak különféle akadályokat gördít az utjába. A míg a háború tartott, persze a város biztonsága volt az ürügy, a háború megszünte után azzal áll elő, hogy a zsidók mindenféle gyanus portékákat adnak és vesznek és így, ki tudja, milyen ragályos betegségeket terjeszthetnek.[2]) Ilyenkor a zsidók persze az ő földesuruknál, a herczegnél keresnek jogorvoslatot. A herczeg 1720. junius 20-án a soproniaknak szemére lobbantja, hogy valójában semmi ragálytól nem kell félni, azért elvárja, hogy az ő zsi-

[1]) L. *a 72. sz. okm.*
[2]) *Sopron v. levélt.* Lad. VI. et F. fasc. VIII. Nr. 418.

dóit, úgy mint előbb, akadálytalanul be engedik a városba.[1])

De nemcsak hogy nem hagyták a zsidókat szabadon kereskedni, hanem egyébként is sok alkalmatlanságot szereztek nekik országos vásárokkor, a mikor csekély okért mindjárt lefoglalták jószágaikat, magukat a zsidókat pedig elzárták. 1735-ben Battyányi Lajos gróf a városhoz fordul, hogy a rohonczi zsidó község panaszt emelt, hogy a vásárokon mennyi zsarolásnak vannak kitéve.

Most nem rég is ártatlan zsidók áruit, szekereit, lovait lefoglalta a város és őket letartóztatták. Mivel az az ő édes anyjára — a kinek nevében ő ir — ugyszintén édes anyja jobbágyaira fölötte káros, azért fölszólítja a várost a hazai törvény és rend nevében, hogy az ő anyjának jobbágyait ne tartóztassák le minden szére-szóra, hanem rájuk is a rendes törvényszéket és igazságszolgáltatás törvényeit alkalmazzák, mert különben ők is elégtételt vesznek maguknak.[2]) Az ilyen elégtételvevés tudvalevőleg igen kurta, de nyomatékos szokott lenni, t. i., ha az illető földesur az ő uradalmain elcsipett soproni polgárokat, úgy minden teketória nélkül visszafizette nekik azt, a mi az ő jobbágyain történt.

Pálffy János gróf szintén igazságot kér egyik zsidó jobbágya Sussmann Benedek számára, a ki előbb Nagy-Martonban lakott,[3]) de 1732 óta Bazinban az ő uradal-

[1]) U. o.
[2]) *Sopron v. levélt.* Lad. XLIV. fasc. V. Nr. 233.
[3]) *Sopron v. levélt.* Lad. XXXVIII. Nr. 10.

mán él és Sopron városán követeli az ő letartóztatott bőreinek árát.[1])

Végre a vármegye is közbevetette magát a zsidók érdekében és 1738-ban kimondotta, hogy a városnak nincs joga a zsidóknak a bemenetelt eltiltani, avagy tőlük 4 dénárnyi vámot szedni. Már, ha az udvari rendelet értelmében, a melyre a város hivatkozik, el is tiltják nekik a kereskedést, ám a bemenetelt nem lehet nekik eltiltani. Mert épen abból, hogy az udvari rendelet csakis a *kereskedést* tiltja el, következik, hogy az adósságaik behajtása és saját szükségleteik födözése végett igen is be szabad nekik a városba menni. Hiszen különben tönkre kellene nekik menni.[2])

Így minden oldalról szorongatva a város nem állhatott tovább ellent. Makranczoskodása által önönmagának tett volna legtöbb kárt. Mert mindenkivel kikötni mégsem lehetett. A vármegyét, a nádort, a Battyányiakat, Pálffyakat, Draskovitsokat és más urakat annál kevésbé uszíthatták a soproniak maguk ellen, mert ők is nagyrészt kereskedéssel tartották fönn magukat, így tehát épenséggel nem zárkózhattak el saját városukban. Már pedig bár merre fordulnak a városból, ott találja őket a földesurak boszuló karja, az uri szék kérlelhetetlen birója.

Sokkal tanácsosabbnak tartotta tehát a város, ha enged a több oldalról jövő nyomásnak és szorongatásnak és a zsidókat beereszti. 1740. ápril 5-én kiadja a város az engedélyt a sopron- és vasmegyei zsidók-

[1]) *Sopron v. levélt.* Lad. XLIV. f. VI. Nr. 255.
[2]) L. *a 73. sz. okm.*

nak, a kiknek, hogyha lakóhelyükön nincsen ragályos betegség, szabad bemenetelük van a városba.[1])

Tehát Eszterházy, Battyányi és Draskovits zsidóinak megnyilt a város. A pozsonyi zsidóknak azonban csak a vásárokra szabadott bejönni, oda is csak rendes utlevéllel és visszamenet is igazolniok kellett, hogy csakugyan a vásáron voltak, egyebütt pedig sehol se kóboroltak.[2]) A kis-martoni, lakompaki, nagy-martoni, németkereszturi, kaboldi, boldogasszonyi, köpcsényi és az összes Eszterházy fönhatósága alatt élő zsidóknak 1739-ben még szintén utlevelet kellett előmutatniok és igazolni, hogy hol laknak.[3]) A következő évben 1740-ben már szabad bemenetelük volt.

Azonban a fizetendő taksát nem akarta a város teljesen elengedni, úgy mint a megye kivánta. Bemenetelt engedett ugyan de szabad kereskedést nem.

A vasmegyei és távolabb lakó zsidóknak erre nem is volt szükségük, mert állandóan nem kereskedtek Sopronban, csupán a vásárokra jártak oda, máskor legfölebb földesuraik dolgában; ámde a sopronmegyei zsidóknak a szabad kereskedés volt a legfontosabb. Ezt a város már megfizettette magának. 1739-ben még beszedte tőlük a belépti taksát.[4]) Azonban 1742-ben a belépti taksák szedését, 4 denárt a külvárosban és 8 denárt a belvárosban való tartózkodás után, eltörülte ugyan, e helyett azonban az egyes zsidó községekkel

[1]) *Sopr. v. levélt.* Repos. I. f. IX. Nr. 40.
[2]) *Sopr. v. levélt.* Repos. I. f. IX. Nr. 5. (1739 febr. 14.)
[3]) U. o. Nr. 7.
[4]) U. o.

szerződést kötött, a melynek értelmében azoknak a bemenetel és szabad kereskedés csak bizonyos átalány összeg lefizetése mellett engedélyeztetik, még pedig úgy, hogy egyik a másikért jót áll és az összeg lefizetéseért mindnyájan szolidáritást vállalnak. A kis-martoni zsidók 1742-től kezdve évenként 30 frtot fizettek.[1]) Azokra, a kik ilyen átalány összeget nem fizettek, fönnállt a régi belépti taksák fizetése.

De az átalányban való kiegyezés mindkét félre előnyösebb volt; így hát a többi községek Német-Keresztur, Nagy-Marton, Lakompak, Kabold, Köpcsény és Boldogasszony is kiegyeztek a várossal és nekik is szabad bemenet nyilt, és zavartalanul kereskedhettek ott, úgy mint a XVII. század első felében. 1766-ban már a zsidók hétfőtől péntekig szakadatlan a városban időzhettek és mindennemű dolgokkal üzérkedhettek. Persze a zsidóknak szállásról és ellátásról kellett gondoskodniok. A város e czélra a Rózsa-utczában, a régi sörházban zsidó szállót engedélyezett, a mely egy zsidó laczikonyhával volt kapcsolatban, a hol a zsidók lakást és élelmezést nyerhettek. Ebből a város értékes monopoliumot csinált magának, a mely utóbb mindig több meg több jövedelmet hajtott. 1766-ban Breier Elias Izsák nagymartoni születésű zsidónak adta ki a város a laczikonyhát évi 120 frt bérért, a sörházi helyiséget pedig évi 150 frtért, együttesen 270 frtért.[2]) Persze a sörházat csakis vendégfogadónak szabadott fölhasználni, pálinkaégetésre, avagy más czélokra azonban nem. A pálin-

[1]) L. *a 74. sz. okm.*
[2]) L. *a 75. és 74. sz. okm.*

kát, a sört úgy kellett a korcsmárosoktól vásárolnia, a «koser» bort pedig nem szabadott máshonnan a városba hozni, hanem itt kellett soproni polgároknál elkészíteni. A zsidó «laczikonyhás» azonban csak zsidóknak adhatott el italt, keresztényeknek nem. Vigyáznia kellett, hogy tolvajoknak szállást ne adjon. Felelős volt egész vagyonával, ha esetleg tűz üt ki a házában. Pénteknél tovább zsidó nem tartózkodhatik nála, csupán csak az esetben, ha zivataros időjárás miatt lehetetlen hazamenniök; akkor is a városi biróságnál kell a dologról jelentést tenni.[1]) A zsidók számára tehát újból megnyilt Sopron városa. Szombatot és vasárnapot kivéve egész héten ott tartózkodtak és eljártak üzleteik után. Az ott tartózkodók száma évről-évre gyarapodott. Ezt abból következtetjük, mert 1802-ben már egy laczikonyha nem is elegendő, a város kettőre ad engedélyt, az egyikre Bőhm Izsáknak, a másikra Scheu Veitelnek.[2]) 1804-ben az egyik laczikonyháért Böhm Izsák évi 550 frt bért fizet, a másikért Klauber Wolfgang 521 frtot,[3]) 1808-ban pedig az egyik konyháért Seemann Jakab már 755 frt évi bért fizet,[4]) 1815-ben már nevet is cserél a «zsidó laczikonyha» («Judengarküche») és ezentul «zsidó étkező»-nek («Juden-Tractorat») hivják.[5]) Pinkusz Benedikt laczikonyhás már a Sopron tőszomszédságában levő Balfon is akar zsidó-vendéglőt nyitni,

[1]) L. *a* 75. *sz. okm.*
[2]) *S. v. l.* Fasc. XXIV. Nr. 449.
[3]) U. o. Fasc. XXV. Nr. 661.
[4]) U. o. Fasc. XXV. Nr. 925.
[5]) U. o. Fasc. V. Nr. 5662 és fasc. XXV. Nr. 1726.

a mi mindenesetre mutatja, hogy a zsidók Sopronban nagyon szaporodnak.[1])

A zsidók szaporodása könnyen érthető. A XVIII. század utolsó negyedében a kezükön lábukon lebilincselt zsidókra is esik már egy-egy jótékony, melengető napsugár. A bilincsek egy kicsit lazulnak, a megmerevedett tagok mozdulni kezdenek, a szabadságnak fölkelő napja rájuk is lop valamit gyenge fényéből. Igaz, III. Károly még 1724 jún. 26-án megtiltja a zsidóknak a bányavárosoktól hét mértföldnyi távolságban való tartózkodást,[2]) sőt útlevél nélkül még az egyik megyéből a másikba való távozást is,[3]) úgy szintén a pozsonyi országgyűlés kezdeményezésére a zsidóknak a vámbérletekben való részesedését.[4]) Sőt még Mária Terézia alatt sem akar pirkadni. 1742 május 5-én eltiltja a zsidókat az árúk elkobzásának, vagy más a viszonyokhoz mért büntetésnek terhe alatt a puskaporral és salétrommal való kereskedéstől;[5]) a pozsonyi országgyűlés kezdeményezésére pedig a görögökkel és örményekkel egyetemben a zsidókat is eltiltja az egész országban, különösen pedig Felső-Magyarországon a borkereskedéstől, hogy így a csalásoknak és borhamisításnak elejét vegye.[6]) A bányavárosoktól 7 mértföld-

[1]) U. o. Ilyen «zsidó Latzi konyha» ezen időben Szegeden is létezett. L. *Löw I.* és *Kulinyi Zs.*: A szegedi zsidók 134. l.

[2]) *Kassich J.* Enchiridion seu Extractus benignarum normalium ordinationum Regiarum 1724—1780 (Pest 1825) 155. és k. l.

[3]) U. o.

[4]) *Corpus Juris Hung.* Caroli III. decr. II. 1723 Art. 15. § 4.

[5]) *Kassich J.* i. m. 156. l.

[6]) *Corp. Jur. Hung.* Mar. Ther. decr. I. 1741. Art 29.

nyi távolságra való lakhatás tilalmát 1748 decz. 20-án megújítja és 1759 márczius 12-én elrendeli, hogy azon zsidók számára, kik a bányavárosoktól távoltartandók, Nyitra-megye területén adassék lahóhely.[1]) Valószinűleg innen datálódik Nyitra-megyének sűrű zsidó lakossága.

1746 június 1-én elrendeli a királyné az összes zsidók összeírását és fejenként a királyi kincstárba folyó 2 frttal való megadóztatását.[2]) Látható, hogy e téren nincs semmi haladás az előbbi időkkel szemben. Azonban vallás és lelkiismeret dolgában mégis mutatkozik némi javulás. 1762 június 17-én elrendeli a királyné, *hogy zsidónak vagy más hitetlennek* gyermekét a szülők tudta nélkül tilos megkeresztelni.[3]) Úgy látszik azonban, hogy e rendelet daczára is akadtak még lélekfogdosók, mert 1775 május 16-án kénytelen Mária Terézia elrendelni, hogy a ki zsidó gyermeket a tilalom ellenére mégis kikeresztel, köteles a kikeresztelt gyermeket fölnevelni.[4]) Azonban a «tilalom» fogalmát maga a királyné oly tágra és rugalmasra szabja, hogy az ellene vétő könnyen keresztül bujhat a törvény szövevényén. Az előbbi törvénynek mintegy magyarázataképp ugyanis kimondja a királyné, hogy csak oly zsidó gyermeket nem szabad a szülője, vagy gyámja beleegyezése nélkül megkeresztelni, a ki nem rendelkezik önálló észbeli felfogással; ha azonban a gyermek életveszélyben forog, akkor a bábaasszony megkeresztel-

[1]) *Kassich J.* i. h.
[2]) U. o.
[3]) U. o.
[4]) U. o. 21. l.

tetheti; ha pedig a gyermeket szülője, vagy gyámja elhagyja, akkor a lelkésznek átadandó, a ki megkereszteli és a keresztény vallás tanaiban oktatja.[1]) Persze keresztény alatt itt mindig katholikust kell érteni, mert az akatholikus lelkésznek tilos volt zsidó gyermeket megkeresztelni.[2])

Ha pedig valamely kikeresztelkedett zsidónak eszébe jutott újra visszatérni ősei hitéhez, az két évi börtönre terjedhető büntetéssel sujtatott. «Ezen idő alatt az igaz vallás tanaiban oktatandó», a két év leteltével pedig, mielőtt a börtönből kieresztik, az uralkodónak kell az ügyről jelentést tenni véleményezéssel együtt.[3]) Ez a rendelet pedig, nemcsak a papiron volt meg, hanem azt az életben is alkalmazták. Látjuk, hogy 1774 szeptember 3-án egy sopronmegyei kikeresztelkedett zsidónőt «megszelidítés és jobb meggyőződés elsajátítása végett» a szempczi javító-intézetbe küldenek.[4]) Azonban II. József alatt ébredni kezd a szabadság szelleme. Az 1781 okt. 24-én kibocsájtott türelmi rendelet, valamint Józsefnek többi intézkedései nagyot lendítettek a zsidók felszabadításának ügyén is. József a zsidókat illető szándékáról a türelmi rendelet kiadása előtt két nappal maga így nyilatkozik: «Szándékom semmi esetre sem irányul oda, hogy a zsidóságot, úgy a mint államaimban most él, kedvezmények által szaporitsam, avagy népességüket, ha nem válnának hasznosabbá, növeszszem. Ezen

[1]) U. o.

[2]) U. o. 155. l.

[3]) U. o. 21. l.

[4]) *Sopr. v. levélt.* Fasc. XL. Nr. 120.

nemzetnek a tanítása, fölvilágosítása, pallérozása tekintendő mindig végczélnak. A szélesebb körű kereset, karjaik hasznosítása, a gyűlöletes korlátozó törvények és megvetést keltő jelvények eltörlése a jobb tanítással és nyelvük megszünésével egyetemben elő fogja segíteni sajátos előítéleteik kiirtását, ez által keresztényekké teszi őket, vagy pedig javítja erkölcsüket, úgy, hogy az állam hasznos polgáraivá lesznek, mi legalább a jövő nemzedéknél biztosan el lesz érve».[1])

Meg is nyitotta számukra az iskolákat, még a zsidótaksákat is (a mi 80,000 frtot tett ki évente) részben átengedné a zsidóknak, hogy azokat iskolai czélokra fordítsák, hogy így a 46,166 főnyi zsidóság kiművelődjék és előítéleteivel szakítson.[2])

Megengedendő a zsidóknak: 1. A földmívelés. 2. A fuvarozás. 3. Szabó, varga, kőmíves, ácsmesterség és építészet. 4. Műasztalosság, festészet és szobrászat. 5. A gyáripar is »minthogy találékonyak«. 6. A szövés és más ilynemű kézipar.[3]) A zsidó gyermekek megkeresztelése a bábaasszonyoknak 1000 frt pénzbüntetés és fél évi börtön terhe alatt van megtiltva.[4])

Sokat tett II. József a zsidók sorsának enyhítésére. A többek közt a városoknak a zsidókat kizáró privilegiumait sem erősitette meg.[5]) Persze a soproni zsidók

[1]) Az okmányt l. *Marczali H.:* Magyarország története II. József korában (2. kiadás), II. k. XIX. sz. függelék

[2]) U. o. 269., 271. l.

[3]) U. o.

[4]) *Sopr. v. levélt.* Fasc. II. Nr. 10. (1787 jul. 31-iki 28,533. sz. rend.)

[5]) *Marczali H.* i. m. 272. l.

is megérezik a szabadság lehét. Említettük, hogy a sopronmegyei, Eszterházy fönhatósága alatt levő zsidó községek bizonyos átalányösszeget fizettek a városba való bemenetelért. 1787-ben e községek folyamodnak, hogy törülje el a város és szüntesse meg végleg a bemenetelért fizetendő évi 100 frtot.[1]) A város nem volt hajlandó. Az ügy följebb megy a helytartótanácshoz, a honnan az a felelet érkezik, hogy a türelmi rendelet publikálásának napjától fizetett díjakat vissza kell adni a zsidóknak.[2]) A város nem nyugszik bele, hanem újolag felterjesztést intéz ez ügyben a felsőbb hatósághoz. Mind nem használ. A város végre is kénytelen-kelletlen visszafizeti a zsidóknak a 6 év óta tőlük szedett díjakat.[3])

A «türelmi taksát» is legalább névleg megszünteti II. József és 1788 óta «kameralis taksa» név alatt szedik be.[4]) A zsidók által fizetett személyvámot (Leibmauth) pedig 1785 január 24-én teljesen eltörüli,[5]) úgyszintén az ú. n. zsidó hajtóvámot (Jüdische Trib-Mauth), a mit Sopronban 1787-ben tesznek közhirré.[6])

E közben a franczia forradalom érlelte szabadságeszmék hazánkig is eljutottak. Az 1790-iki országgyűlésen szabad, demokratikus jelszavakat kezdenek hangoztatni. A valláskérdés is napirendre kerül. Többek közt a zsidók ügye is. Azonban az akkori viszonyoknál fogva több reform-kérdés, köztük a zsidók ügye is, vég-

[1]) *S. v. l.* Fasc. VI. Nr. 4.
[2]) *S. v. l.* Fasc. II. Nr. 5.
[3]) U. o. Fasc. II. Nr. 15.
[4]) U. o. Fasc. V. Nr. 1116.
[5]) U. o. Fasc. I. Nr. 4.
[6]) U. o. Fasc. II. Nr. 5.

leges döntés elé nem került, hanem azok megvitatását választmányokra bízták, azon utasítással, hogy a jövő országgyűlés elé terjeszszék munkálataikat.[1])

Ez alatt, míg ily kedvező szelek fújdogáltak, két zsidó fölhasználta az alkalmat és letelepedett Sopron városában. Ez merész dolog volt. 1526 óta zsidó állandó lakással Sopronban nem bírt. Hogy mily szemmel nézte a város a zsidókat, kitetszik abból, hogy Sopron az ő követjét odautasította, hogy az 1791-iki országgyűlésen a zsidók kiutasítására és a házalásnak eltiltására törekedjék.[2]) Természetesen a város iparkodott a két letelepedett zsidótól megszabadulni. Még az évben a helytartó-tanácshoz fordul e két zsidó eltávolítása ügyében.[3]) A helytartó-tanács azonban azt válaszolja, minthogy a zsidók ügye úgyis az országgyűlésen tárgyalás alá kerül, azért a jelenlegi országgyűlés bezárása előtt nem szabad a két zsidót a városból eltávolítani.[4]) Tudjuk azonban, hogy a zsidók ügyét a többi reformügyekkel a következő országgyűlésre halasztották. Ez a következő országgyűlés az akkori viszonyok miatt csak 1825-ben ülhetett össze. Ezen az országgyűlésen fölszólaltak ugyan némelyek a zsidók által okozott károk miatt, különösen a Galicziából való bevándorlások miatt; azonban a hozott határozatok mégis már mutatják az idők jelét. Az országgyűlés megköveteli ugyan, hogy a zsidó papok tudományosan neveltessenek,

[1]) *Marczali H.:* A legujabb kor története 359. l.
[2]) *S. v. l.* Fasc. V. Nr. 2369.
[3]) *S. v. l.* Fasc. V. Nr. 2083.
[4]) U. o. Nr. 2148 és 2254.

állandó lakhelyekhez legyenek kötve, rendes anyakönyveket vezessenek és a községek tanítókat tartsanak; de viszont megengedi, hogy keresztény iskolákba járhatnak, ipart, kereskedelmet űzhetnek, földmiveléssel foglalkozhatnak, házalhatnak és, a bányavárosokat kivéve, az egész országban lakhatnak, sőt még a szabad királyi városokban is szerezhet minden család egy-egy házat, azon korlátozással azonban, hogy a zsidók az összes házaknak csupán egy százalékát bírhatják.[1]) Sopron városának követe azonban a kapott utasítás szerint ellenzi a zsidók számára adandó kedvezményeket, különösen pedig a szabad királyi városok megnyitását, a mi persze Sopront és annak kereskedőit nagyon közelről érintette.[2]) A többség azonban mellette volt. A karok és rendek egyhangulag elfogadták a javaslatot csupán csak három város ellenezte. Sopron, továbbá azon város, mely a zsidók elleni küzdelemben vele egyértelmüleg mindig egy úton haladt: Pozsony, továbbá Lőcse.[3])

Így tehát hiábavaló volt a soproniak erőlködése, hogy a két megtelepedett zsidót eltávolítsák; kénytelen, kelletlen tűrni kellett őket. Ez a két zsidó az első, a kinek Sopronban állandó lakása és üzlete volt. Nevük *Spitzer Mihály* és *Abeles József*. A város úgy nevezi őket, hogy «tűrt zsidók» (tolerirte Juden). Spitzernek bőrkereskedése volt, a másik norinbergi árúkkal kereskedett. A város Argusz-szemekkel vigyá-

[1]) *Marczali H.* i. h.
[2]) *S. v. l.* Fasc. V. Nr. 2369 és fasc. XVIII. Nr. 101.
[3]) *Marczali H.* i. m. 359. l. 1. j.

zott rájuk, nehogy más czikkekkel is kereskedést űzzenek. Hallották, hogy bort vásárolnak; a város mindjárt kiadja a parancsot ellenük, hogy ne merészeljenek törvény ellenére borokat összevásárolni.[1]) Midőn pedig 1820-ban Spitzernek egyik rokona, Spitzer Bernát is le akar telepedni, a város kiutasítja, a másik kettőnek is megparancsolja, hogy csupán csak az eredeti foglalkozásukra szorítkozzanak, más czikkekkel nem szabad kereskedniök. Sőt még a két zsidó laczikonyhásnak is kiadja a parancsot, hogy semmiféle raktáruk ne legyen és semmiféle üzlettel ne foglalkozzanak.[2])

A város tartott attól, hogy a zsidók, a kiknek száma Sopron megyében 1818-ban 4893-ra rúgott,[3]) tömegesen letelepesznek a városba és a kereskedőknek a megélhetést megnehezítik; azért tőle telhetőleg mindent elkövetett, hogy közigazgatási úton megakadályozza a zsidók beözönlését. Még 1813-ban közhirré teszi, hogy egyetlen egy soproni lakos se adjon zsidónak lakást vagy magazint bérbe. Hogy mily szigorúan vette a város ezt a rendszabályt, kitünik az ellene vétőkre mért büntetésből. Az első esetben 100 frt pénzbüntetésre itélik őket, a második esetben kitaszíttatnak a polgárság kebeléből és mindennemü polgári jogaikat elvesztik.[4]) Mind nem használ. A polgárok mégis adnak lakást a zsidóknak. A következő évben, 1814-ben, e miatt

[1]) *S. v. l.* Fasc. X. Nr. 413 és fasc. XV. Nr. 632.

[2]) U. o. Fasc. X. Nr. 515 *a)* és *b)* és fasc. XV. Nr. 632.

[3]) *Thirring G.* a Sopron cz. ujságban 1881. évf. 57. és köv. sz.

[4]) *S. v. l.* Fasc. XV. Nr. 431.

az egész várost átvizsgálják és zsidóhajszát tartanak. Csakugyan akadnak több zsidólakásra. A város elhatározza, hogy a zsidókat ki kell tenni a lakásukból a lakásadókat pedig annak rendje-módja szerint megbüntetni.[1]) Ez sem használ. A polgárok mégis adnak a zsidóknak lakást. 1818-ban ismét hat polgárt büntetnek meg szigorúan, a miért a zsidóknak lakást merészeltek adni.[2]) Az ellenőrzés annyira megy, hogy a jó szimatú városi közegek még *zsinagógát* is fedeznek fel, a hol a soproni zsidók közös áhítatra összegyülekeznek. Persze, hogy rögtön gondoskodtak a zsinagóga megszüntetéséről.[3])

Mind hasztalan. A várost — a mint azt Sopronban tenni szerették volna — khinai fallal még sem lehetett körülvenni. A zsidók letelepedését semmiféle hatósági és közigazgatási eszközökkel sem lehetett teljesen megakadályozni. 1830-ban már 37 zsidó lélek lakik Sopronban.[4]) Minden hatósági eszköz, minden akadály, minden kölöncz elégtelennek bizonyult a betelepedés meggátlására.

A város 1839-ben megadóztatási mód által iparkodik némi eredményt elérni a beköltözködések megakadályozásában.[5]) Persze ez is csak annyit ért és fogott, mint a többi eszköz. Mert hát hiába, a szabadság eszméjét és az idők szellemét nem lehet győzelmi útjában

[1]) *S. v. l.* Fasc. V. 5799 *a)* és *b)*, úgyszintén fasc. XV. Nr. 450.

[2]) U. o. Fasc. V. Nr. 6295 és 6305.

[3]) U. o. Fasc. V. Nr. 5799 és fasc. XV. Nr. 450 és 453 *a) b)*.

[4]) *Thirring G.* i. h.

[5]) *S. v. l.* Fasc. III. Nr. 1382.

visszatartóztatni. És ha a soproniak elég rövidlátók voltak is azt hinni, hogy ha belekapaszkodnak az idők kerekébe, majd azt visszafelé forgatják, vagy legalább is megállíthatják; úgy ez hiábavaló törekvésnek bizonyult, mert ezt náluknál valamivel hatalmasabb erők sem tudták megcselekedni.

---

## HATODIK FEJEZET.

### A mai község története.

### 1840—95.

Sopron mai zsidóságának története 1840-ben kezdődik. Voltak ugyan azelőtt is zsidók Sopronban, de csak elenyésző csekély számmal, azok is, a mint láttuk, csupán «tűrt zsidók» voltak. 1840-ben azonban ama korlátozás, mely a szabad királyi városokban való tartózkodásra vonatkozólag fönnállt, teljesen megszünt. Az országgyülés 1840-ben föltétlenül megnyitotta a zsidók számára is a királyi városokat, szabad költözködési és letelepedési jogot adván nekik az egész országban a bányavárosok kivételével (1840 XXIX. t.-cz. 1. §.). Ehhez járult nemsokára a türelmi taksa végleges eltörlése, illetőleg örök időkre való megváltása. E két fontos intézkedés nagyon elősegítette a zsidók elszaporodását. Sopronban való letelepedésük is ez időben kezdődik.

Igaz ugyan, hogy Sopron városa, mint már annyiszor megtette, most megint megpróbálta, hogy nem lehetne-e a gyorsan haladó időnek kerekébe belekapaszkodni; de bizony minden igyekvése hiábavalónak bizonyult. A város tanácsa és közönsége 1840-ben a királyhoz «recursus»-t intéz a zsidóknak a szabad királyi városokba való beeresztése ellen.*) Hasztalan. Hiszen

*) *Sopron v. levélt.* Fasc. V. Nr. 9504.

tudjuk, hogy a 40-es években mily gyorsan érlelődtek a szabadság eszméi. Deák Ferencz és báró Eötvös József nemes hévvel törtek lándzsát a zsidók mellett. A szabadság ellen nem lehetett küzdeni; pedig Sopron városa még ezután is megpróbálta. Ismeretes, hogy Szemere Bertalan javaslatára az országgyűlés 1849 julius 28-án Szegeden kimondotta a zsidók emanczipáczióját.[1]) Sopron város képviselete pedig az emanczipáczió megdöntéseért szállt síkra és ellene hevesen tiltakozott.[2]) Hogy a zsidók emanczipácziója törvényerőre nem emelkedett, az az akkori viszonyoknak tudandó be. A szabadságharcz leveretése után a többi 1848/49-diki törvényekkel együtt ezt is eltemették, míglen 18 év mulva diadalmasan föl nem támadt sírjából.

Azonban Sopronban emanczipáczió nélkül is napról-napra szaporodik a zsidók száma. Különösen a szomszédos sopronmegyei községekből jönnek nagy számmal be a városba. Legtöbben Lakompakról, Kis-Martonból, Kaboldról, Német-Keresztúrról és Nagy-Martonból az ú. n. «öt község»-ből.[3]) És ez a történeti igazságszolgáltatásnak egyik sajátságos, figyelemre méltó vonása. A honnan az üikeiket kiűzték, oda térnek vissza újra az

[1]) *Löw L.:* Der jüdische Kongress in Ungarn 187. l.

[2]) *Sopr. v. levélt.* Fasc. XV. Nr. 1965.

[3]) Maguk a községek nevezték így magukat. Bizonyos kapcsolat is állt fönn ezen öt község közt. Héberül: חמש קהלות, a mint a *lakompaki «chevra káddisá»* régi jegyzőkönyvében többször említve van. A másik két községből Köpcsény- és Boldogasszonyból — a melyek az előbbi öttel az ú. n. «hét községet» (שבע קהלות) képezték — nem telepedtek le Sopronban.

ősök ivadékai. Ezzel a jelenséggel már egyszer találkoztunk a soproni zsidók történetében. A Nagy Lajos által száműzött zsidók Német-Újhelybe telepedtek le; 130 év múlva pedig a német-újhelyi zsidók — tán épen az elűzöttek utódai — Sopronba vonulnak. A mohácsi vész után a Sopronból elűzött zsidók legnagyobb részben az említett «öt községben» telepesznek le; most pedig 300 év mulva, hogy Sopron városainak kapuit a törvénynek hatalma újra megnyitja a zsidók számára, épen ezen «öt községből» — lehet, hogy épen a hajdani elűzött zsidók sarjai — tódulnak leginkább Sopronba. Minden esetre a zsidók konzervativ hajlama is nyilatkozik ezen jelenségben.

A Sopronba letelepültek továbbra is azon hitközségek kötelékébe tartoztak, a honnan jöttek. A legtöbb soproni zsidó a német-keresztúri hitközséghez tartozott, a melynek rabbi székén akkoriban Katz Joachim ült. A soproniak adójukat is a német-keresztúri hitközséghez fizették. A német-keresztúri hitközség még 1851-ben a tanulmányalaphoz fizetendő járulékokat is kiveti a soproni zsidókra.[1]) Sőt 1854-ben hatóságilag sürgetteti meg a hitközségi adónak a soproni zsidókon való behajtását.[2]) Ezen függés a német-keresztúri községtől a soproni zsidókat lassan-lassan feszélyezni kezdte, és minél inkább gyarapodtak, annál inkább átlátták, hogy ez a helyzet sem nem méltó a soproniakhoz, sem nem elég praktikus. Ha valakinek gyermeke született, hát Keresztúrra vagy Lakompakra kellett mennie és az

[1]) *Sopr. v. levélt.* Fasc. XIV. Nr. 12,671 és fasc. V. Nr. 13,285.
[2]) *S. v. l.* Fasc. III. Nr. 1703,

újszülöttet ott az anyakönyvbe bejegyeztetni. De még bajosabb volt a halottakkal. Azokat a hozzátartozóik már a szentírás ama szavaira való tekintetből is, «hogy őseim mellett akarok feküdni» (M. I. k. 47, 30.) rendesen származási helyükre vitték eltemetni, a mi szintén nagy nehézségekkel járt.[1]) Persze az önálló hitközség alakítása nem volt oly égetően szükséges, mint a temető létesítése. Azért még 1850-ben folyamodnak a soproni zsidók a városhoz, hogy adjon nekik temetőre való telket.[2]) Kérelmüket azonban a város nem teljesítette. Önálló hitközséget ekkor még nem akarnak létesíteni, ugyanezen évben a városhoz intézett beadványukban, ugyanis elhárítják magukról a «hitközség» elnevezést mivel nem tudják a velejáró terheket elviselni és nem képesek a hozzáfűzött követelményeknek megfelelni, csupán csak «vallásos társulat» akarnak lenni.[3]) Az iskolával is nagyon bajosan voltak. 1852-ben folyamodnak magániskolára való engedélyért. A mire meg is kapják az engedélyt és a felsőbb helyről való jóváhagyást.[4]) Az iskola létrejött. Hogy milyen volt ez az iskola, tán elképzelhetjük, ha tekintetbe veszszük, hogy 40 frt bért fizettek az iskolaszoba használatáért [5]) és, hogy a tanító, Stix Isaias vizsgázatlan zugtanító volt és nem sokat értett a tanításhoz. A gyermekek rendetlenül jártak el

[1]) Ezt, valamint azon adatokat, hol a forrás külön megnevezve nincs, megbízható szemtanuktól vettem.

[2]) *Sopron v. levélt.* Fasc. II. Nr. 265.

[3]) U. o. Fasc, IX. Nr. 453.

[4]) U. o. Fasc. V. Nr. 12,961.

[5]) *A sopr. izr. hitközség* pénztári könyvéből. (Cassa-Buch Nr. 2), fol. 16.

az iskolába. A zsidók e miatt 1857-ben a várostól engedélyt kértek Stix eltávolítására, a mit a város a tanító alkalmatlan voltára való tekintettel, meg is adott. Utána Hirsch Mayer vizsgázott tanítót fogadják meg, a mit a város jóvá is hagy.[1])

Látjuk, hogy minden téren a kezdet nehézségeivel küzdenek. A megélhetés nem volt valami nagyon könnyű. A soproniak csak nagyon nehezen tudtak azzal a gondolattal megbarátkozni, hogy a zsidók most már véglegesen Sopronban maradnak. Az 1848-iki mozgalmas napokat arra használják a soproni polgárok, hogy egy kis zenebonát csináljanak és a zsidókat a városból való kitiltással fenyegessék meg. A zsidók panaszt emelnek a kormánynál, a mire a városhoz szigorú miniszteri parancs érkezik, hogy a zsidókat ne merjék a városból kizavarni. A város erre mentegetődzik és felterjesztésében alaptalannak mondja a zsidók panaszát.[2])

Ez volt az utolsó kisértet, mely sötét szellemével a soproni zsidókat megijesztette. Ezután a rég elhaltak lelkei többé nem járnak haza, hogy gyülöletüket a sirból felhozzák, elhintsék és az élőket vele megrettentsék. Ez volt a régi hagyományos soproni zsidógyülöletnek utolsó fellobbanása.

«Nem születik nép ugyan egyszerre,» meggyökeresedett gondolatokat és érzelmeket sem lehet egyszerre és hirtelen levetni, avagy kiirtani, azonban mégis biz-

[1]) *Sopr. v. levélt.* Fasc. IX. Nr. 565.

[2]) U. o. Fasc. XXVI. Nr. 3715. 1848-ban egyébként több helyen akartak zsidó üldözéseket rendezni. V. ö. *Löw I.* és *Kulinyi:* A szegedi zsidók XII. l. és *Bernstein B.* az I. M. I. T. Évkönyvében 1895, 101—105. l.

vást elmondhatjuk, hogy 1848 óta, mint majdnem mindenütt széles e hazában, Sopronban is új egyének támadtak, új idők, új emberek jöttek, a régi előitéleteket pedig majdnem teljesen a lomtárba helyezték. A város, mint hivatalos testület, annak vezetői, tanácsa és képviselete nem csak a törvényadta egyenlőség álláspontjára helyezkednek — a mi elvégre nem érdem; — hanem a törvényadta kötelességtől eltekintve is, teljesen szakítottak e tekintetben a multtal. A XVI. század szelleme ismeretlen valami Sopronban. De nem csak a hivatalos körökben, hanem a nép körében még jobban elenyészett az előitélet.

Innen magyarázható a soproni zsidóságnak oly rohamos fejlődése, a melyet az utolsó négy évtizedben észlelhetünk. Láttuk, hogy 1830-ban 37 zsidó lelket találunk Sopronban, 1855-ben már 30 adófizető család van,[1]) a mi körülbelül 180 léleknek felel meg. 1869-ben pedig 854 a lélekszám,[2]) az 1881-iki népszámlálás adatai szerint a zsidók lélekszáma: 1152, az 1891-iki szerint pedig 1632.

Tehát a szaporodás 1830-tól 1891-ig 1595 lélek. Figyelemre méltó jelenség, hogy viszonylag a zsidóknál legnagyobb a házaspárok száma: 255; úgyszintén míg Sopron összes lakosainál 1880-ban 1000 férfira 1172 nő jutott, addig a zsidóknál tetemesen nagyobb a férfiak száma, mint a nőké. Ugyanis 1890-ben 789 nőre jut 843 férfi.[3]) Ugyanezt a jelenséget konstatálhat-

[1]) *A sopr. izr. hitk.* pénzt. k. fol. 3.
[2]) *Fényes Elek:* Magyarország statisztikája I. k. 264. l.
[3]) *Thirring G.* a «Sopron» cz. lapban 1881. évf. 57—60. sz.

juk egyébként a fővárosban is, a hol a többi felekezeteknél nagyobb a nők száma, a zsidóknál pedig minden 1000 férfira 895 nő jut.[1])

Láttuk, hogy a soproni vallásos gyülekezet Német-Kereszturhoz tartozott. De imaházról azért mégis csak kellett gondoskodniok. Eleinte a Hal-téren bérelt lakásban volt az imaház (a Krausz-féle házban), utóbb ott hagyták és a Fekete sas téren levő Schaffer-féle házba költözködtek. Itt nem maradtak meg állandóan, hanem a hajdani Zsidó-utczába, az Új-utczába mentek, a hol a Győri-féle házban rendeztek be maguknak imaházat.

A Keresztúrtól való elszakadásnak és önálló hitközség alakításának szüksége pedig mindinkább érezhetővé kezd válni. Horschetzki Róbert, a vallásos gyülekezet elnöke, már 1857-ben be is ad a felső hatósághoz ez iránti folyamodványt.[2]) Először azonban oda utasítják, hogy mutassa ki tulajdonképen hányan tartoznak a soproni községhez. Miután ez megtörtént és a következő évben a kérvény leküldetett véleményezés végett a városhoz, megalakult az önálló hitközség.[3])

Iskola, temető, rabbi és állandó zsinagóga még mindig nem volt. Láttuk, hogy temető-helyet már kértek a várostól; 1862-ben Zappert Miksa elnök megújítja a község e kérelmét, de ismét csak siker nélkül.[4]) Midőn látták, hogy a város nem hajlandó temető-telket adni, temetőre pedig okvetlen szükség van, 1868-ban Abelles

[1]) *Magyar Zsidó Szemle.* 1895. évf. 10—11. sz. 551. l.
[2]) *S. v. l.* Fasc. II. Nr. 335.
[3]) U. o. Fasc. II. 352.
[4]) U. o. Fasc. XXV. Nr. 12,657.

G. L. akkori elnök (1868—1873) háromtagú bizottságot küldött ki a szükséges pénz előteremtésére. Miután a bizottság tagjai: *Meller Miksa, Steiner Ignácz* és *Kohn Salamon* a szükséges pénzt aláirások útján beszerezték, 1869-ben megvették az ú. n. «Leimsieder»-telket,[1]) a hol a mai zsidó temető áll. Mindjárt az első évben temették el a három legöregebb embert, az ú. n. «soproni véneket» (z'kenim): Alt Eliást, Schlegel Sámuelt és Seidler Hermannt.

Midőn Seidlert kivitték az örök nyugalom helyére, a temetővel szemközt fekvő dombról egy elegánsan öltözött úr, egy báró nézte a lassan haladó szomorú menetet, fájdalmasan szemlélte végig az egész halotti czeremóniát, a melylyel elhantolták az ő — édes apját.

Ugyanis az eltemetett Seidler Hermann apja volt a kikeresztelkedett bécsi arisztokratának, báró Seidlernek. N.-Kerereszturon született a báró [2]) és még talmudot is tanult.

Az apja, Seidler Hermann, nagy jártassággal birt nemcsak a talmudi tudományban, hanem — a mi akkor még ritkaság számba ment — a zsidó filozófusok iratait és a német klasszikusokat is olvasta. Szabad gondolkodású férfi volt, a hitrajongók irányában nagy ellenszenvvel viseltetett. Épen ez késztette arra, hogy N.-Keresztúrt odahagyja és Sopronba jöjjön. Német-Keresztúrott is igyekezett propagandát csinálni eszméinek, beszédeket, felolvasásokat tartott, az egybehivandó kongresszusról

[1]) *A sopr. izr. hitk.* I. sz. protokolluma 19. sz. a.

[2]) *Dóczy L.:* Deutsch-Kreuz a «Neues Pester Journal» cz. napilapban 1895. évf. febr. 15.

és az oda küldendő követekről is elmondta nézeteit.[1]) Bő olvasottsága volt a zsidó irodalom terén és irodalmilag is működött. A kongresszus egybehivása előtt rendezte sajtó alá egyik nagyobb munkáját héber és külön kötetben német nyelven.[2]) Ezen könyvében igyekszik megmutatni, hogy lehetne a két pártot egyesíteni; óv a szélső reformtól épúgy, mint a fanatikus orthodoxiától; középúton járó józan, haladó irányt sürget. Irt több munkát is, (VII. l.), mint maga említi, így többek közt egy «Chathan Damim» czimüt, a mi azonban kéziratban maradt. A sajtó alá rendezett könyvének megjelenését sem érte meg, közbe meghalt 1869 április 4-én.

Az apja temetésén megjelent báró Seidler látván,

[1]) Ezt a beszédet ki is nyomatta: «Ein Wort zu seiner Zeit, und zwar an eine löbliche Fortschritts-Partei im heutigen Judenthum über die Richtung, welche der bevorstehende, von Einer hohen Regierung angeordnete jüdische Kongress zu nehmen hätte und von den Aufgaben und nöthigen Eigenschaften eines uns dort zu vertretenden Deputirten. *Gesprochen von Hermann Seidler in Deutsch-Kreuz bei Oedenburg.* Im November 1868. (Oedenburg 1868. Druck von Adolf Reichard.)

[2]) Czíme: ברית בין הבתרים, a németé: «Jüdischreligiöse Zeitfragen über Judenthum und Reform. Auszug aus einem schon im XVII. Jahrgang der hebräischen Zeitschrift «Kochbe Izchak» unter dem Titel Berith ben Habtharim (Vereinigung der Parteien )angekündigten Buche, welches aus verschiedenen Ursachen bisher als Manuscript im Pulte des Verfassers blieb, und nun dieser Theil desselben der neuen Aera der österreich-ungarischen Juden angepasst, herausgegeben wird, vom Verfasser *Hermann Seidler*, in Deutsch-Kreuz bei Oedenburg. (Oedenburg 1869.)»

hogy a soproni temető nincs még fallal körülvéve, 400 frtot ajándékozott arra a czélra, hogy vegyék a sirkertet fallal körül. A mi meg is történt.

Ugyanabban az évben alakult meg a «szent egylet» (chewra kaddisá) *Pollák Salamon* elnöklete alatt és azóta hiven teljesíti hivatását, a sulyos betegeknél való virrasztásról és a halottak eltemetéséről gondoskodik. 1895 márczius 7-én ünnepelte meg a szent egylet 25 éves jubileumát, mely alkalommal első elnökének, ki 25 esztendeig állt az egylet élén (és azóta már meg is halt), díszes ezüst kupát ajándékozott. Utána *Fürst Jakab* vezette a szent egylet ügyeit, jelenleg *Schwarcz Sámuel* elnöklete alatt áll. A mi magát a hitközséget illeti, már 1868-ban szükségét érezte oly férfiúnak, ki a község lelkészi teendőit végezze. Ugyanabban az évben tehát a község az elhalt kaboldi rabbinak a fiát, *Alt Lázárt* bízta meg, a ki Rehberger G. dájánnal együtt végezte a rabbi teendőket. Mindkettő, mint rabbihelyettes működött évi 100—100 frtnyi fizetéssel. Altnak a fizetését a község még ugyanazon évben 300 frtra fölemelte, szabad lakást adott neki és 6 évre szerződtette. Működésével a község semmiképen sem volt megelégedve, a mit az 1872 október 27-én tartott választmányi gyülésben következőleg fejezett ki: «Mivel az eddigi dáján Alt Lázár kötelességét sehogysem teljesíti, hanem ellenkezőleg egész magatartása által merev oppozicziót fejt ki a községgel és annak intézményeivel szemben — állásáról elmozdítandó».*) Alt el is távozott Sopronból. A község már a következő évben az

*) *A sopr. izr. hitk.* I. prot. 55. sz. alatt.

akkori kőszegi rabbit dr. *Silbermannt* hívta Sopronba; ő azonban nem jött.*) Így a község több mint 20 esztendeig maradt lelkész nélkül. Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy a gyülekezet két nagy feladat előtt állt: templom- és iskolaépítés előtt, a mi összes erejét hosszú időre lekötötte. Ezen feladat megoldását pedig már azért is elkerülhetetlennek kellett tartania, mert hazánkban akkor adatott meg felekezetünknek az egyenjogúság, a mi természetszerűen mindenkivel éreztette, hogy most már fokozódott mértékben kell megfelelnie a reá háruló kulturális feladatoknak.

Az 1867. XVII. t.-cz. mondotta ki a zsidók emanczipáczióját. És ezzel le is záródik itt hazánkban a tulajdonképeni értelemben vett speczialis *zsidó* történet. Azontúl már a zsidók a többi polgárok közé tartoznak és az összességnek történetébe szövődik bele a zsidóhitü állampolgárok története is. De itt még sem teszszük le a tollat, mert néhány vonással még a kulturális intézményekről is meg akarunk emlékezni.

Az emanczipáczióra következett a zsidók egyetemes gyülése. Ismeretes, hogy az ott hozott határozatok a hazai zsidóságot két pártra szakították. A szenvedélyek hullámai, melyek az egész felekezetre rázúdultak, Sopronig is elhatoltak és itt is maradt néhány hullámgyürű, melyet az ár véletlenül ide sodort. A széthuzó hajlamok a levegőben voltak akkoron. Hozzá járult még egyesek érdeke és sértett hiusága, kik a fontos, készülődő templomépítésnél mellőzve és így sértve érezték magukat, továbbá az említett rabbihelyettes,

*) U. o. 80. sz. alatt.

Alt Lázárnak békebontó hajlama; mindez a kongresszusból kilépettek törekvéseitől szítva és táplálva megalkotta, mint sok helyütt, úgy Sopronban is az úgynevezett «igazhitüek» (orthodoxok) pártját. Az anyahitközség sem csatlakozott a kongresszus teremtette szabályzatokhoz, hanem megmaradt régi status quo ante alapon álló hitközségnek.

Az anyaközségből kiváltak csatlakoztak az országos orthodox alapszabályokhoz. Jó darabig ott maradtak a régi Új-utczában levő bérelt imaházban, míg végre 20 évi fáradozás után sikerült nekik, részben az anyahitközségi tagoktól kapott támogatás által 1891-ben a Papréten állandó zsinagógát emelniök. Iskolájuk mind a mai napig nincs.

Az anyahitközségnek pedig e közben a *szerencsétlen* véletlen jött segítségére. A hitközségnek legnagyobb jótevője 1871-ben az Aschaffenburg melletti vasúti szerencsétlenségnél életét veszítette. Még ott a katasztrófa helyén végrendeletet készített, a melyben 20,000 frtot hagyott a soproni hitközségnek templomépítés czéljából és szegény tanulóknak ösztöndijra; azután lelkét kilehelte. Hült tetemét 1871 augusztus 29-én helyezték Sopronban örök nyugalomra. A jótevő neve: *Rosenfeld Jakab.* A templom bejáratánál márványtábla hirdeti nevét és emlékét.

Az általa hagyományozott pénzen és a hitközségi tagok járulékai- és ajándékaiból épült föl a mai Templom-utczában körülbelül 25,000 frtnyi költségen *Steiner Sámuel* elnöklete alatt (1874—80.) az 1876-iki évben a zsinagóga, melyet nagy ünnepélyességel dr. Jellinek Adolf bécsi rabbi avatott föl.

Már a templom felépítése előtt, még nagyobb nyomatékkal pedig az épités befejezése után az orthodox alapon álló kilépettek részéről kezd megindulni az egyesülésre való törekvés, a mit az anyaközség is szivesen lát. Még 1874 márczius 15-én tárgyalják az orthodoxok azon indítványát, hogy fogadja el az orthodox statutumokat; mire azonban az anyaközség egyáltalán nem hajlandó.[1]) Utóbb 1876-ban a német-keresztúri rabbi is közbe veti magát és azon kérést intézi az anyaközséghez, hogy vizsgálja csak át az orthodox statutumokat, tán mégis megtetszik neki; a mire a község azt feleli, hogy úgy is jól ismeri őket, de az ő viszonyainak nem felelnek azok meg; ámde igenis hajlandó más méltányos alapon az egyezségre.[2]) A következő évben az anyahitközség fináncziális helyzete annyira megromlik, hogy az egyesülést minden áron még az orthodox alapszabályok elfogadása árán is kivánatosnak jelenti ki, egyedül azt köti ki, hogy templomának se külső, se belső berendezésén változtatni nem enged.[3]) A másik oldalon látva az anyaközség nagy hajlandóságát, vérszemet kapnak és emlegetni kezdik az almemornak a helyéről való eltávolítását, úgyszintén a kupolának lehordását, mint a melyek leginkább szemet szúrtak az orthodoxoknál. Erre mindkét fél a vallásos differencziák eloszlatása czéljából egy rabbi-kollegium meghívását tartja szükségesnek. Meghivatnak: *Spitzer Salamon* bécsi, *Katz Joachim* n.-keresztúri és *Ullmann*

[1]) *A sopr. izr. hitk.* I. prot. 93. sz. a.
[2]) U. o. 213. sz. a.
[3]) U. o. 235. sz. a.

*D.* lakompaki rabbi. Mind a három orthodox lévén, a döntés minemüsége előre volt látható. A rabbi-kollegium az általa hozott «peszak beth dinben»-ben kijelenti, «hogy a templom külseje bár nem felel meg a zsidó vallás igaz szellemének», mégis a béke fentartása kedvéért megmaradhat úgy, a mint van. Azt is megengedik, hogy a felek kivánatára esketést is lehet a templomban végezni, de csak egy funkczionárius által, karének és esketési beszéd nélkül. Ellenben a templom belső berendezését illetőleg — így szólnak — semmiféle engedményeket nem tehetnek, mert a «Schulchan Aruch» szabványai meg vannak sértve, «míg tehát az almemor a templom közepére nem helyeztetik, addig minden igazhitű zsidónak kötelessége ezen zsinagógát kerülni».[1]) Az anyaközség azonban az általa kimondott elvhez, hogy templomának belső berendezésén változtatni nem enged, szilárdul ragaszkodik, a rabbikollegium itéletét el nem fogadja és a tárgyalásokat az elszakadottakkal megszünteknek jelenti ki.

Így végződött és lett végleges a szakadás 1877-ben. Az egyesülés kizárólag azon múlt, hogy az almemor a frigyláda előtt legyen-e, avagy a templom közepén. Pedig hát maga a «Schulchan Aruch» szerzője, Káro József, a kire a rabbi-kollegium hivatkozik, világosan kiírja, hogy nemcsak hogy szabad az almemort a frigyláda elé helyezni, sőt ajánlatos is, mert a zsinagóga így díszesebb.[2])

Nem sokára érezhetővé vált az iskola-építés szük-

[1]) U. o. 239. sz. a.

[2]) *Karo J.: Keszef* Misne Maimuni Misne Tórájához: Hilchot

sége. 1881-ig az iskola a templom melletti, a község tulajdonát képező rozoga házban volt elhelyezve. *Dux M. A.* elnöklete alatt (1880—1884.) az elöljáróság 1881 november 27-én elhatározza, hogy 35,000 frtot vesz fel a hitközségi tagoktól, a kik pénzükért 700 drb 50 frtról szóló kötelezvényt kapnak, a melyeket 5%-kal kamatoztatnak és az iskola-épület jövedelméből megfizetnek. A tőke úgy téríttetik vissza, hogy évenkint bizonyos számú kötelezvények kisorsoltatnak, a melyek azután 50 frtjával az iskolaház jövedelméből beváltatnak.[1]) Ezen terv alapján épült fel *dr. Winkler Adolf* elnöklete alatt (a ki 1884-től mai napig a hitközség elnöke) a két emeletes iskolaház, a melyhez Széchenyi László gróf is 400 frttal járult hozzá.[2]) 1884 november 9-én ment végbe az iskola ünnepélyes felavatása[3]) és rövid időre tanitók és tanulók be is költöztek az új hajlékba.

Az új hajlékba új szellem is költözött. Az iskola mindjobban kezd magyarosodni és e tekintetben évről-évre mindig nagyobb és szebb eredményt mutat fel. Ezt a szép sikert a felsőbb hatóság is észrevette és kellőképen méltányolta. 1893 február 2-án ugyanis a vallás és közoktatásügyi miniszteriumtól a következő elismerő leirat érkezett a hitközség elnökéhez:

«Sopron vármegye kir. tanfelügyelőjének jelentésé-

Tefilla 11. fej. 3. §. Az egész almemor-kérdés egyébként nem más, mint mesterségesen fölfujt haszontalanság.

[1]) *A sopr. izr. hitk.* I. protok. 397. és 466. sz. a.

[2]) U. o.

[3]) *Oedenburger Zeitung* cz. ujságban XVII. évf. 260. sz.

ből a legnagyobb elismeréssel értesültem a fényes eredményről, mely a magyar tannyelvnek a sopronvárosi közs. segélyzett felekezeti iskolákba való behozatalát követte. Hazafias örömmel vettem tudomásul, hogy az illetékes tényezők kitünő buzgalmának következtében az idegen anyanyelvű tankötelesek a magyar állam nyelvének elsajátításában meglepő előmenetelt tesznek a nélkül, hogy az általános taneredményben a legcsekélyebb visszaesés mutatkoznék. Ily körülmények közt kedves kötelességemnek ismerem, hogy úgy Tekintetességednek, mint különösen a vezetése alatt álló hitközségnek a teljesített hazafias műért elismerésemet és köszönetemet nyilvánítsam. Gróf Csáky.»

A magyarosodás munkája annyira haladt, hogy végre az 1895—96-iki iskolaévben *dr. Berényi Pál* iskolaszéki elnök vezetése alatt már minden osztályban, minden tantárgyból magyarul folyik a tanítás.

A népiskolai tanulók száma: 212. Más felekezeti népiskolákat látogató izr. tanulók száma körülbelül 50.

Sopron városa, mivel községi iskolája nincs, a felekezeti iskolákat a felekezet állami adójának megfelelő arány szerint segélyezi. Így az izraelita iskolát is eddig évi 3400 frtnyi szubvenczióval támogatta, a mit 1896 okt. 1-én *dr. Kánia József* és *dr. Szilvásy Márton* indítványára 4162 frtra emelt fel.

A város többi tanintézeteit is sűrűn látogatják a zsidó tanulók. Az 1894—95-iki iskolaévben a középiskolákat (reál, liczeum és kath. gymn.) 124 tanuló látogatta (köztük sok vidéki is); a kereskedelmi akadémiát: 39; a felsőbb leányiskolát: 39.

Kiválóan fontos esemény játszódott le 1884-ben

Sopron falai közt. 1884 június 1-én ugyanis Sopron városát a király tisztelte meg látogatásával. Az ő Felsége által fogadott küldöttségek közt ott volt az izr. hitközségé is. Dr. Winkler Adolf hitközségi elnök a következőkben adott kifejezést a felekezet hódolatának: «Császári és Apostoli Királyi Felség! Legkegyelmesebb Urunk! A soproni izr. hitközség képviseletében bátrak vagyunk Felséged kegyes szine előtt legmélyebb alázatossággal megjelenni, hogy jobbágyi tisztelettel meghajoljunk és hódolatunkon kivül hitfelekezetünknek legkegyelmesebb urunk és királyunk, Felséged legmagasabb trónja és a haza iránti rendületlen hűségének, szeretetének és ragaszkodásának szívünk mélyéből fakadó szavakkal őszinte kifejezést adjunk. Kegyeskedjék Felséged hitfelekezetünknek oly számtalanszor tanúsított atyai kegyességeért, mélyen érzett hálánkat elfogadni és oltalmazó, boldogító kezét ezentúl is felénk fordítani.

Az egek ura őrízze, oltalmazza és éltesse Felségedet az emberi élet legvégső határáig.»

A király igazi királyi szavakkal válaszolt, a melyekben némi politikai czélzás is van az akkortájban lezajlott tisza-eszlári mozgalmak nyomában keletkező áramlatok ellen.

A király válasza így hangzik:

«Biztosítom Önöket, hogy az Én királyi kegyelmem és oltalmam *népeimnek minden osztályára, felekezeti különbség nélkül egyformán terjed ki.* Midőn hű ragaszkodásuk kifejezését kegyesen fogadom, óhajtom és őszintén elvárom, hogy a testvéri egyetértés körükben mindig fentartassék és *hogy az Önök hitsorsosai is szor-*

*galmuk gyümölcsét a törvény biztosította jogaiknál fogva zavartalanul élvezhessék.»**)

A mi a jótékonyság gyakorlásának módját illeti, az különféle egyletek által történik.

Legrégibb ezek közt az izraelita nőegylet, mely soproni szegény asszonyokat támogat. *Zappert Antónia* alapította 1863-ban. Jelenlegi elnöke: *Bethlen Sománé.* Miután újabb időben a szegényebb sorsúak bevándorlása napról-napra nagyobb arányokat ölt, azért újabban több ilyen jótékony egylet alapítása mutatkozott szükségesnek. Ezek közé tartozik: a betegsegélyző egylet («Maszkil el Dal»), mely szegény betegeknek nyujt segélyt és izraelita kórházat akar Sopronban létesíteni. Elnöke: *dr. Winkler Adolf.* A kórházi alaphoz 1000 frttal járult *Spitzer Móricz.*

A szegény iskolás gyermekek felruházásával foglalkozik a fillér-egylet, melynek 1896-ig elnöke volt *dr. Winkler Adolfné.*

A középiskolai tanulókat pedig az 1895-ben alakult «Deáksegélyző egyesület» támogatja. Czélja izraelita deákotthont és alumniomot létesíteni. Elnöke: *Meller Ignácz.*

A szegényebb sorsú, támogatásra szorulók azonban csak az utóbbi időben szaporodtak el Sopronban. Néhány évvel ezelőtt, midőn husvéti lisztet (kimcha d' piszcha) akart a gyülekezet ingyen szétosztani, nem találkozott senki, a ki azt elfogadta volna.

A zsidók foglalkozásra nézve leginkább kereskedésből élnek. A gabona, marha és borkereskedést nagyban

*) A budapesti és bécsi napilapokban 1884. jun. 2.

űzik. Összeköttetéseik messze elágaznak idegen országokba. Vannak a kereskedőkön kívül magánzók, földbirtokosok, bérlők, iparosok, kézművesek, szatócsok, művészek, czigány-muzsikusok, irnokok és egyéb alkalmazottak, közvetítők, zsibárusok és házalók. A szellemi munka után élőknek száma is elég nagy. Van 10 orvos, 6 ügyvéd, 3 tanár, 4 tanító, 1 tanítónő, 4 mérnök, 25 városi, birósági, vasúti, magán és községi hivatalnok.

Az öregek túlnyomóan németül beszélnek, de a fiatalság ért és beszél magyarul. A magyarosodás rohamosan halad; a zsidók semmi esetre sem maradnak e tekintetben a többi felekezetek mögött. Vannak családok, a hol apa és fiú jóformán meg sem értik egymást, a fiú *már* nem tud németül, az apa *még* nem tud magyarul. A magyarosodáshoz az iskola nagy mértékben hozzájárul, némileg a szószék is.

A szószék ugyanis nem maradt végleg betöltetlenül. Miután a két feladat, a templom- és iskolaépítés, meg volt oldva, a község a rabbiszék betöltéséhez látott.

Minthogy a haladó irány szükségességéről, vallásfentartó erejéről a gyülekezet mindinkább meggyőződött, figyelme a budapesti országos rabbiképző-intézet felé fordult. A többek közt 1892-ben meghívta *dr. Spira Jakab* rabbit, (azóta morva-ostraui lelkész) és *dr. Büchler Adolf* rabbit (azóta a bécsi rabbi-szeminárium tanára). Mindkettőnek voltak párthívei és mindegyik mellett erősen verték híveik a vasat. A korteskedés és a kölcsönös kapaczitálás oly erősen folyt, hogy a gyülekezet valóságosan két pártra szakadt. Fordultak elő esetek, hogy rokonok pártállásuk folytán elkeseredett

ellenségekké váltak. Mindkét párt erősen küzdött. Még egy röpirat is jelent meg az első jelölt érdekében.*) Midőn az ellentétek oly annyira kiélesedtek, hogy bármelyik megválasztásába a legyőzött ellenpárt igen nehezen vagy talán sehogy se nyugodott volna bele, a község belbékéjének érdekében legtanácsosabbnak vélték «tabula rasa»-t csinálni.

A választás bizonytalan időre elhalasztatott. Midőn a felizgatott kedélyek két év mulva már lecsillapodtak, a kérdés újra szóba került és 1894 február 11-én majdnem egyhangú rabbiválasztás által végleg meg is oldatott.

A község a haladás, a fejlődés útján van. Telve reménynyel és bizalommal, duzzadó vitorlákkal halad a második évezrednek eléje.

* * *

Te könyvecske pedig menj és hirdesd a mi szívbéli örömünket, hogy a Gondviselés megérnünk engedte ezen esztendőt, hazánk ezeréves fönnállásának fenséges, lélekemelő ünnepét.

*) Ein freies Wort zur hiesigen Rabbinerwahl von *Jac. Adler*. (Oedenburg 1892. E. Breiner & Sohn.)

# MELLÉKLET.

# OKIRATOK.

## 1—75.

## 1.*)

*Visegrád, 1324 január 25. Robert Károly Sopron városát emelni és gyarapitani óhajtván, kijelenti, hogy bármily szabad állású embereket, úgy keresztényeket, mint zsidókat, a kik Sopronba jönnek lakni, az ő különös kegyelméről és pártfogásáról biztosít. Meghagyja egyúttal úgy a nemeseknek, valamint a többi lakósoknak, hogy a Sopronba jövőket se személyükben, se vagyonukban semmiféle módon ne bántalmazzák.*

*Nos Carolus* dei gratia rex Hungarie significamus quibus expedit presencium per tenorem universis, quod nos Civitatem nostram Supruniensem quam speciali gratia et fauore prosequi intendimus habitatoribus predicare volentes *universos homines libere conditionis, qui sive sint Christiani sive Judei assecuramus tenore presencium*, quod ad ipsam Civitatem nostram Supruniensem causa commorandi libere veniant et secure commorentur sub nostra proteccione speciali. Et nos ipsorum votis specialibus fauoribus et graciis Regiis promittimus semper adesse. Unde volumus et vniversis tam nobilibus quam aliis quibuslibet districte precipientes damus in mandatis, quatenus nullus omnino hominum his qui ad civitatem predictam causa manendi venire voluerint impedimentum aliquid aut molestiam in rebus et personis inferre audeat vel presumpmat (igy). Quicunque autem huius mandati nostri transgressor extiterit, nostram regiam indignacionem procul dubio non euadet. Datum in

*) E helyen köszönetemet fejezem ki *Kugler Alajos* úrnak, Sopron város levéltárosának, azon szives készségért, a melylyel engem levéltári kutatásaim közben támogatott.

Výssagrad (igy) die dominico proximo post festum conversionis beati pauli apostoli. Anno domini M. CCC. XXmo. IIIIto.

**Eredetije hártyán függő pecsét nyomaival Sopron város levéltárában Lad. L. fasc. II. Nr. 23.**

## 2.

*Sopron, 1375 szeptember 29. Schmückenpennig János, soproni polgármester és Agendorfer János, város-biró Sopron város nevében adós levelet állitanak ki 1000 font fillérről, a melyet Emerlein és Everlain, Eysak zsidó fiai és a németujhelyi zsidó Jonás mester azon föltétel alatt adnak kölcsön, hogy ha börtönbe kerülnének vagy a király az országból kihajtaná őket, Sopron városa a nyolcz évre szóló kölcsönt egy évi felmondással bármikor köteles nekik visszafizetni.*

Ich *Jens Smückenpennig*[1]) di Zeit Burgermaister Ich *Jens Agendorfer*[2]) di Zeit Richter vnd die gesworn purger mit sampt der gmain in Odenburch vnd vnser erben verich[t]n offenleich mit dem brif vn' tun chund allen leutn gegenburtigen vn' chunftign Daz wür vnnverschaidenleich mit einander gelten schulln *Emerlein vn' Everlain Eysaks chinden* (= kindern) *vn' maister Jona von der Neunstat den Juden* vn' írn erbn *Thausent phunt* guter wiener phening. Da wir in ierchleich ze dienst verreichen vn' gebn schull'n hundert phunt wienner phening ye auf sand Giligen[3]) tag. Wern wir sew dann nicht ye auf sand Giligen tag des vorgeraitn Dinst, *So get furbaz schad auf den selbn Dinst* mit anz genomener (= obgenannter) red all wochen *auf ye daz phunt phening zwen phening.* Haupgüt dinst vn' schadn

[1]) és [2]) Schmückenpenig v. Schmuckenphenig úgyszintén Agendorfer 1379-ben többszörös háztulajdonosok voltak. L. Sopron v. levélt. Lad. 8. et K. f. I. Nr. 22. Emerlein és Everlein soproniak voltak (l. a 3. sz. okmányt); később egyikük Német-Ujhelybe távozott. Azonosak «smerl un euerl dy Juden»-el.

[3]) *Giligentag* vagy Girigentag = Egidius-nap, szeptember 1.

schulln di Juden habn auf vns auf vnsern erben vn' auf allen vnsern gut[e]rn di wir habn in alln' landen ez sein erbgutr oder var[e]nd (= beweglich) guter, wir sein lebentig oder tod. Sew schulln vns auch nicht netten (= nöthen) in den nesten (= nächsten) Acht iarn die nach einandr chunftig sind. Daz wir sew wêr ver richtn der vorgeschribn Tawsent phunt phening, *ez wër dann daz sew hafft nött dar zu pricht oder notticht* (= nöthigt). *Daz sew der sel[b]n mëchten ez wer vnsers herren des Chünnigs vngenad, oder daz in vrlaub auz dem land gebn' würd*, oder daz sew ze vanchnüss (=Gefängniss), daz sew daz weisn mëchten mit der warhait. So schullen sew vns vor sag'n eines iar. So schulln wir sew wñ[1]) Hauptgut vn' dinst gar vn' ganz in der mazz als vorgeschribn ist. Sundern au'[ch] di phening furbaz nach den Acht Jarn wann sew vns dann manet. So schullen wir sew wñ[2]) Haüpgut vn' versezzens dinst. Tun wir des nicht, So schullen sew vollen gewalt habn vns vnser erben vnser guter ze notten *zu phendn vnd auf ze haltn in allen landen in Steten in Merchten* (= Märkten) als lang vn als verr (= ferner) Daz sew gar vn ganz gericht vn gewet (= gebet) werden Haupgut dinst vn schaden in der mazz als vor geschribn ist. Wer vns auch mit dem brife ermanet ez sein Christan oder Juden *innen Landes oder auzzer Landes*, den sei wir gepunden Haupgut dinst vn schadn waz auf versezzen dinst gesuch gangen wër, oder vber. Ze vrchund vn' zu eine' lebentign' zeugn der sach geben wir in den brif behangen mit vnsern stat in sigel. Geben nach Christi gepurd dreizehen hundrt Jar dar nach in dem funnf vn' Sibenzkistn Jar an sand Michels tag des Erz Engel.

**Eredetije hártyán függő viaszpecsét töredékével Sopron város levélt. Lad. XXXI et F. F. fasc. I. Nr. 2.**

[1]) Wern = kifizetni, utóbb is csak egyszerűen wñ áll helyette.
[2]) L. az 1. jegyzetet.

## 3.

*Sopron, 1379 április 10- és május 29-ike közt. Lajstroma a soproni házaknak és a hozzájuk tartozó káposztás kerteknek, köztük felsorolva a zsidók házai, a melyekhez káposztás nem tartozott.*

Vermerckt, die Sailmass, Innen vnd von der Statt zw Ödemburg, auff die Äcker Anno dĩ (= domini) 1379 Jare anstält.

Nota das ist das puch zue Ödenburg zu den Ächern (igy) dy do gehoredn (= gehören) zu yegleychem Haus nach der Saylmazz vnd seind ye in ainer saymazz (igy) zehn gehawsser (= Häuser) vnd sind auch getailt von newn sach'n Nach cristi geburd dreyzehn hundert Jor dar nach ĩ[n]dem newn vnd sibnzigstn Jar Zwischen Ostern vnd phingstn vnd das ist geschehn mit gemaynem Rat armer vnd reicher.

C No'[1]) dy erst Saylmazze dy ĩ[n]dye
indr (igy) (=innere)
stat gehôrt dy hebt sich an vord'
newstift vnd hat yetz haus in der
selben Saylmazz iij ywhart[2])

C Do selbn peÿ d'aw[3]) hat yez hauz
aine chraut gartn wey' vil das
ist Allain dy Judn haussrn dy
habent chaine ch'[r]autgartn nicht.

C It[em] *Tröstell Jud* ain haus hat nicht
*Affrell vn' smerl* dy Judn iiij[4])
hauss habent nicht.

[1]) «C» valószinűleg Caput-ot, a «No» pedig Nota-t jelent.
[2]) «ywhart» talán mértéket, holdat (Joch) jelent.
[3]) pey d'aw = bei der Aue.
[4]) iiij, 3½ házat jelent, a ½ a régi okiratokban mindig így iratik j.

C *Yöndel Jud* ain haus hat nicht
*vinkel d'Jud* 1 haus hat nicht
*Dauid Jud'* j haus hat nicht.
*Tuckhaus'* [1]) j haus hat nicht
*Zerl* dy Judin ij haus hat nicht.

C It[em] *vinkchel* [2]) Jud j haus
*Öffendl* Jud j haus
*Smoyel* Jud i haus
Vn dy egn na'tn' [3]) häuss' ha
bent chaine chrautgartn

C No' dy andr Sailmazz dy
in dy stat gehôrt dy hebt
sich an pey pawgartn ge
merkch vnd dy saymazz
get vnb in dy füfft Saylmaze
vnd do ist Ort hab'rin dÿ
alt Doncrin mit aynem
j haus.

C. No das ist dy Sailmazz
in d'stat zue Ödenburgk

[1]) «Tuckhaus» fürdőházat (Tauchhaus) jelent.

[2]) Vinkchel Jud aligha azonos «vinkel Jud»-dal, mert mindkettő itt egymás mellett van említve; azt hiszem, az azonos nevek közül is többen különböző egyéneket jelölhetnek, mert a rendes eset az volt, hogy mindenkinek meg volt a maga háza, holott itt, ha az azonos neveket azonos egyéneknek veszszük, akkor az volna a rendes eset, hogy mindenkinek több háza volt több kerületben szétszórva. Persze, a többször emlitett «smerl un euerl» két testvér azonos «Affrel un smerl»-el, akik egyébként is ismeretesek. Mindig együtt említtetnek, ügyleteiket együtt kötötték, vagyonuk közös volt, dusgazdagok voltak, többszörös házi urak. L. fönt a 2. sz. okm., továbbá v. ö. fönt a 22. l.

[3]) «dy egn natn» annyi tesz, mint «die ehe genannten» a föntemlítettek, nem pedig «egn nain» a «kilencz» ház, amint azt *Hajnik* olvasta (i. m. 212. l. 38. j.). Hisz ebben a Sailmassban nem is 9, hanem 11 ház volt. Es Sopron nem 10, hanem 20 Sailmassra oszlott: a belvárosban 10, a külvárosban 10.

nach yedem Hause
It[em] Nichkos Laymzz ist an-
heber mit 1 haus.

It[em] dy antwin iii virtail
It agndorffer ij haus
It dy gold'vm j haus
It vischel ir su' (= Sohn) j haus
It joheb chramer j haus
It Jörig geÿrll ii
It Haus sw'zl ii haus
It cholman i haus
It cholma' ist orthaber
mi j haus Swerzl'ht
id. domu' . . [1])

C. No' das in saylmazz sind
X hauss vn 1 virtail
C No das ist Dy andr Saylmaz [2])
. . . . . . . . . . . . . . .
C No dy dritt Saylmazze [3])
. . . . . . . . . . . . . . .
No dy sibnd Saylmaze
It fridl' mit d'hawyzst (?)
anheber mit i haus
It *smerll vn euerl dye*
*Judn* i haus
It *Jouel* d'Jud i haus
It *vinkel* d'Jud i haus
It *Dauid* d'Jud j haus
It Jänusch chuemaul (= Kuhmaul) ii hau'
It phirad marstal i hau'
It *Tukchaus* j haus

[1]) Valószinűleg a grammatika ellenére idem domus-t mond, azaz, hogy Swerzhlt is ugyanabban a házban lakik.

[2]) A második Sailmass-ban 10 ház van, köztük egy se zsidóé, azért itt mellőzöm őket.

[3]) A 3-ik Sailmassban $9^1/_2$ ház van, a 4-ikben 11, az 5-ikben 9, a 6-ikban 10, de a tulajdonosok közt egy zsidó sincs.

It wildperger j haus
It *zörell* d'jud i haus
pet scher'rin (= Schererin) ist orthab'in
mit i haus.

C. No dy acht Saylmaze
It vinkel ist anhebr'
mit j haus
It *offend'l* jud j haus
It *smerll vn euerll* iij hau'
It Jäckel stich'nbinchel ij hau'
It wolcher d' phaff (= Pfaff) i haus
It Chmax d' spiezzel j haus
It pernot nachrichtr (= hóhér) i haus
It wolfel doner j haus
It Niklos vo' pr[o]destorpf i hau'
It Nik'l scherer ist orthaber
mit i haus

C No dy neind Saylmaze
It Jacob antawer ist anhe'
ber mit i haus
It lewbl scherer i haus
It pet' güt (= bete gut) gesell ii hau'
It schekam i haus
It lew'tl i haus
It *zerlin* dy Judin X haus
Ottin dy ärzin i haus
It hayreich gayzzel ii hau'
It *Smoychel**) der Jud ist
orthaber mit j haus

C No' dy zeh'nd Saylmazze
It d'selb *smoyel* ist anheb'
mit j haus
It pet' d'harka i haus
It thoma tärr'nhoffer ii hau'
ide'[m] i virtail tärnhoff'

*) «Smoychel» nem azonos a fönti «Smoyel»-el, hanem a következővel igen.

i haus i virtail
It hayreich gayzzel[1]) j haus
No' in d'Saylmazze seind nun
Vj haus vnd hat einend
in der stat[2]).

Eredetije 5 oktáv papirlapon Sopron város levéltárában Lad. VIII. et H. fasc. I. Nr. 22.

4.

*(Sopron), 1405 julius 4. Miklós mester, Magyarország altárnokmestere és Gevs Péter, Zsigmond királynak Sopronba küldött, a zsidó ügyekben teljhatalommal felruházott megbizottjai, a király által 3000 arany forint és 500 kamara forint erejéig megbirságolt soproni zsidóktól fölvettek 1000 forintot, a mit a királyi ügyletek elintézésére forditanak.*

*Ich mayster Nicklas, Lucas sun, dyzeit vndertarnyckmayster* in Vngerland vnd Ich *peter von Gevs* wir vergehen offenleich mit dem briff vnd tun chunt allen dy In sehent oder herent (= hören) lesen. Alz vns der durchleuchtigiste hochgeporen fürste vnd Here Herr *Sigmund von gots gnaden Kunyg* ze vngern etc. vnser gnediger Herre in ettleichen seinen sachen vnd gescheften gesendt hat gen Odenburg vnd darynn mit seinem vollen gewalt sunderleich *von wegen der Juden* dasselbs dy er vnd wir an seiner stat beschazt haben vn von In nemen sullen vnd wellen noch dem Abpruch so sy mit vns getan haben *vmb drey Tawsend guter Rotter guldein vnd vmb funif hundert chammer guldein*

[1]) Ez a név «gayzzel» tán ugyanaz, mint «gayzol juratus», a ki N. Lajos anyja előtt képviselte Sopron városát János biróval együtt. L. fönt a 16. l.

[2]) Ezen 10 Sailmass után következik másik 10 Sailmass, a mely így kezdődik: no' das ist dy erst Saylmazz nach yedem haus *vor der stat zu Ödenburgk.* De a háztulajdonosok közt egy zsidó sincs, csupán a 8-ik Sailmass-ban egy zsidónak a szolgája van felemlítve: *It.[em] Haynyl Judn' chnecht* 1 octl (1/8 ház).

*ze hundert newn pheningen ze rayten*[1]) nach Rat vnd weysung der Erbern weysen, dez Burgermayster Richter vnd dez Rats ze Odenburg dasselbige gelt vns emphalen ist in zenemen vnd gescheffte dez egenantn vnsers gnedign herren damitt auz ze richten vnd ze geben wo dez hin verschafft ist von seinen gnaden. Also haben vns dyselbigen Juden ze Odenburg an der Svm gelts alz vor benant ist, recht vnd redlich auzgericht berayter Tawsend güter Roter guldein davon sagen wir sy vmb also vil gelts quÿt ledig vnd los. Mit vrchund dez briffs versigltn mit vnsern payder aufgedruckten Insigiln der gebn ist dez Samstags an sand Vlreichn tag Anno etc. CCCC^mo. qnto.

**Eredetije papiron 2 setétzöld kis viaszpecséttel Sopron város levélt. Lad. XV. et P. fasc. III. Nr. 109.**

## 5.

*Tata,*[2]) *Zuborius de Nasser királyi főkincstartó levele Sopron városához, a melyben a várost a deczember körül esedékes zsidó adó behajtására annál is inkább figyelmezteti, mivel ellenkező esetben a polgárok vagyonát foglalja le.*

Salutacione decenti iugiter premissa . . . amici nobis sincere cari et dilecti. Noueritis, quod cum nos a regia firmis habuerimus in mandatis maiestate, ut solicitudinem et diligenciam omnimodam adhibere deberemus ad excipiendum

[1]) «Roter guldein» = *arany* forint. Ennek értéke egységes volt az országban, de a kamara forint értéke nem mindig és nem mindenütt volt egyforma. Sopronban 109 fillérével számították, a mi itt külön ki is van emelve. «Rayten» = számítni.

[2]) Ezen évszám nélküli oklevél minden valószinűség szerint a XIV. század végéről vagy a XV. elejéről való, a mit az irásmódon kívül még az is bizonyit, hogy az említett hivatallal «*thesaurarius regius*» név alatt legsűrűbben Zsigmond király idejében találkoztam (L. *Sopron város levélt.* Lad. L. fasc. IV. Nr. 92, a hol 1398-ból való a thesaurarius regius); egyízben ugyanilyen elnevezéssel, mint itt «*summus thesaurarius*» 1406-ban fordul elő (u. o. Lad. L. fasc. V. Nr. 138).

pecuniam *judeorum regalium* vestri in medio commorancium, quibus hoc tempore regie maiestati solvere obligantur, quam ob rem universitatem vestram presentibus diligenter quatenus iuxta unum et formam literarum regalium, cum presentibus vobis directarum *eosdem judeos ad satisfaccionem ipsius pecunie conpellere et astringere velitis alias si eos comiseritis inconpullos (sic) res et bona vestrorum civitensium (sic) procul dubio fient detentiva.* Scripta in Thata feria quinta proxima post festum beate Lucie virginis.

Zuborius de Nasser, sumpmus Thesaurarius regie maiestatis et castellanus Budensis, ut in omnibus.

**Zárlatán zöld pecsét; papirra irt eredetije Sopron város levéltárában Lad. VIII. et H. f. II. Nr. 49.**

## 6.

*Sopron, 1426 május 1. Kophel soproni zsidó elismeri, hogy József (német-ujhelyi) zsidó helyett fölvett Sopron városától nevezett Józsefnek járó 127 magyar arany forintot.*

*Ich Kophel der Jud* yz gesesen zu Odenburg, Bekenn offenlich mit diesem brife, Das mich die ersam weisen der Burgermaist' richter vnd rate auch die ganz Gemain der Stat zu Odenburg verricht vnd bezalet habend an der Geltschuld 127 *Josephn dem Juden* schuldig beleibent, Hundert vnd siben vnd zwanzig vngrischer guld gut vnd en volln swerer (= in der vollen Schwere), vn sag auch Sy ir erben vnd Nachkohm anstat des vorgenan' Josephn des benan' Summ geld quit ledig vnd los vor all anspruch mit vrkond. Besigle mit des erbern weisn *Herr Galusch Petrenus die zeit Burgmaist' vnd Judenrichter aufgedrucktn Petschad* (= Petschaft), Den ich darumb vleiss[ig] gebetn hab, im vnd seine erbn on (= ohne) schadn. Darzu ich auch mit *mein Handgeschrifft mein Zusigel* auch an disen brife bezaichnd hab. Geben an Eritag nach vita'[lis] anno Dom[ini] 1426.

יעקב ב״ר מרדכי ז״ל*)
צדוק ב׳ר אחי . . ז״ל (P. H.)

*) Magyarul: «Jákob, a boldog emlékezetű Mordechái fia. Czádok, a boldog emlékezetű Achiman (?) vagy Achikam (?) fia».

Eredetije papiron zöld viaszpecséttel Sopron város levélt. Lad. XIX. fasc. I. Nr. 32.

7.

*Német-Ujhely, 1456 jul. 11. III. Frigyes császár, mint Sopron zálogbirtokosa, meghagyja Sopron városának, hogy Musel zsidó gyermeket, Nacham zsidó fiát, adja át Reinprecht Reichenburger étekfogónak, a ki az ő kezeihez fogja őt szolgáltatni. Ha van valakinek a fiu ellen valami ügye, majd ő elintézi azt, a nélkül, hogy a város szabadalmaiban kár esnék.*

Fridreich von gots gnaden Römischer kaÿser Zuallenzeiten Merer des Reichs, Herzog Ze Osterreich vnd Ze Steir etc. Erbern Weisen getrewn lieben. Als wir ew dem Burgermaister Richter vnd Rat *vor des Knaben wegen genant Muschel, Nachams des Juden Sun* vormale geschriben vnd empholhen haben denselben Knaben vnserm getrewn lieben *Reinprechtten Reichenburger vnserm drugsessen* zu vnsern Hannden vberzeantwurtten vnd nachmaln vnsern getrewn *Heinreichen Schrutawer* vnsern Turhuter mit vnsern glaub brief hinab von derselben Knaben wegen haben geschikcht vns den noch zeanttwürtten, das Ir aber alles veracht vnd vns denselben Juden bisher nich geantwurt habt, das vns frömbd nymbt vnd nicht geuellet. *Nach dem Ir über vnsre Juden vnd Kamer Knecht* nicht zerichten habt, also emphelhen wir ew ernstlich vnd wellen, daz Ir noch on lennger verziehen denselbn Juden Knaben bemelten Reichenburger zu vnsern Hannden antwurttet. Vermaint dann yemand zu denselben Spruch ze haben, sein wir willig die zehörn, oder schaffen zehörn vnd verrer darinn ze handeln naich ainn pillichen, vnd sol ew solh antwürttung an ewrn freyhaiten vnuergriffenlich vnd on schaden sein, davon so tut dar inn dhainn annders nicht, das main' wir gar ernstlich.

Geben zu der Newnstat, an Sambstag vor sand Margrethen tag, Anno domini etc LVI° vnsers Kayserttumbs im fünften Jare.

Commissio domini Imperatoris in causa.

Külzetén Sopron városához címezve, zárlatán vörös pecséttel; eredetije Sopron város levéltárában Lad. K. fasc. III. Nr. 145.

## 8.

*Bécs, 1460 julius 25. III. Frigyes császár, mint Sopron zálogbirtokosa, meghagyja Sopron városának, hogy az itteni zsidók ne háborgattassanak tovább, nehogy ezen háborgatások által Sopronból elhajtassanak.*

Fridrich von gots gnaden, Römischer Kaiser Zu allen zeittn merer des Reuchs zu Hungern, Dalmacien, Croacien etc. Kunig, zu Osterreich Ze Steyr etc.

Erbern weisen getrewn lieben. Wir vernemen, wie vnser Juden zu Odemburg in meniger weeg beswert werden. Emphehlen wir ew ernstlich vnd wellen, daz Ir darob seitt, damit Sy hinfur solher beswernuss vertragen beleiben, vnd gehaltten als von altter ist herkomen, daz auch Ir selbs In solh beswernuss auch nicht tut, *damit Sy dadurch daselbs Zu Ödemburg nicht vertriben werden, sunder hinnder vns beleiben mugen.* Daran tut Ir vnser ernstliche maynung.

Geben Zu wyenn an sand Jacobs tag im Snyt Anno domini etc, LX° vnsers Kaisertumbs im Newnnten Jar.

Cominissio domini.
Imperatoris propria.

Külzetén : Den Erbern weisen vnsern getrewn lieben dem Burgermaister Richtter vnd Rat zu Odemburg.

Eredetije levélalakban. zárlatán veres pecséttel Sopron város levélt. Lad. K. fasc, III. Nr. 190.

## 9.

*Sopron, 1490 április 16. Simon zsidó és felesége Söndl, hajdani győri lakosok, Sopron város fölszólitására beismerik, hogy a városnak szükségén segitendő, 800 arany forintot ajándékoztak neki, a miért a város nekik a kiérdemelt halálbüntetést elengedi. Kötelezik továbbá magukat a városnak az ő ügyükből származó mindennemű költségét megtériteni és igérik, hogy a város ellen semminemű királyi szabadalmat nem fognak kieszközölni.*

*Ich Symon der Jwd vnnd ich Schöndl, sein Hausfraw emallenn* (= ehemal) *wohnhaftig gesessen zw Ra'b* vnnd

nw vmb auf diezmal hindrn di ersamenn fursichtigenn vnnd weisenn Herrn Burgermaister Richter vnnd Raat vnnd di Ganzenn Gemain der Stat zu Odennburg angeherscht haben, Bekennenn für unns vnnser eribenn, Rat, Helffer vnnd Kummen wer die sein, oder gesein mochtn, Christenn oder Juden, Geistlich oder weltlich niemand nicht ausgenommen noch hindan gesetzt, Sunden all hie Im wegriffenn (= inbegriffen) Das wir mit wolwedachten mut vnnd mit vnnsrem gutlichn willen vngenoth, vngeschazt, vnnd unwezwunngen, nur allain angesehen ettwo geuesen merkliche notturfft, So denselben Herrn von Odennburg vnnd Gemeiner Stat von wegen des abganngs weilenden des durchleuchtigstenn fursten vnnd herrenn Hrn Mathiasen von gotz gnaden zu Hungernn vnnd zu Behem etc. Kunig herzogenn tzw Osterreich vnnsers genedigistenn herren leblichen gedachtniss anliegunt gewesen ist, den vorgenanten Hrn von Odenburg, vnnd gemainer Stat *tzw sohlhenn ihrenn Notenn, achthundert Guldenn vngarisch geben vnnd geschenchkt haben,* in der Mass vorn vnnd maynung, Dass ich vorgenanter Sÿmon Jud, main Hausfrau, unnser beder eribenn, noch niymants von unsernn wegen, di wenanthen Summa gulden von den gedachtn Herren von Odenburg, gemainer stat, noch Irem nachkomen itz noch hinfur nicht vordernn sulln noch wolln, gar in khaynerley weg noch ways wiewohl vnnd ich egemeltn Sÿmon Jud widr di vorgenantn Herenn von Odenburg vnnd gemayne stat, *ettwas ain grosse vnnd grobe verhandlung gethan hebe,* darumb ich dann verrer an mainem hals vnnd gut zestraffen, schuldig gewesen war, derselbn straff sie mich dann von wegen derselben mainer aigenwilligen vnnd wilkurlichen verwilgung als vorn wemelt ist, begenad vnnd gutlichem nachgeben habn. Wan aber das ich genanter Sÿmon Jud main Hausfraw, unnser beder erbn, oder yemands von unnsernn wegenn, die wenannte Summa guldein, an die westimbtem Herenn von Odemburg, gemaine Stat oder an ihr nachkomen eruordereten, vnnd ersuchen woltenn, wie sich das wegab oder saw inzerunng nachraisenn vnnd scheden brachtn wenig oder vil, alsdann seinn vnns die wenannten Herenn von Odennburg oder Ir nachkomen der wermanung Summa guldn nicht schuldig noch pflichtig zw antburten, Sundrn sy sullenn allenthalben vberal an alln Ennden der

gemeltenn Sachenhalbn widervng wehalts vnnd gebungen nicht habn. Auch geloben wir in bei vnnser Judischkait vnnd Starken aÿd die selbn scheden zerunngnn vnnd nachraisenn, oder was sÿ des schaden namen wie auch der schad genant sai wundr klain oder gross, wenig oder vil ganzlichen abzulegen, widerkern, nabtragen vnnd in das an aller stat richtig machen. Wir sullen noch wellen noch niemands von vnnsren wegenn wider di selben Herrnn von Odennburg oder ir nachkommenn der werurtn sachenhalben gar khainerlai freihait noch Commission von den Lanndesfürstenn in Hungern oder Osterreich, aufgrund nicht geniessen, noch damit wehelfenn gar in khainnerlai weg. Vnnd ob wir aber da wider räten, vnnd di lanndesffürsten ir rat oder ÿemand anndernn, darumb anlangen wurdenn, das der wenannten Sachennhalben, wider di von Odennburg sein wurde v'pinden wir uns hirmit wissenlich in Crafft des Brieffs als ess vnnd sich das wegab, dann alspald in die Straff der kamer des lanndesfursten darumb zu straffen v'fallen gepunden sein sullen vnnd wellen. Des zu waren vrkund vnnd . . . . dächtniss hab ich vorgeschribenner Sÿmon Jud für mich mein Hausfrawe all vnns' beder eribenn vnnd menigklichs von onnsrenn wegenn disenn Brief mit meiner aignenn Judischen Hantgeschrift gekrefftigt vnnd westettigt. Vnnd zu mern Sicherhat vnnd gezeugniss, haben wir vleissig gebetenn, *die Beschaidnen Juden Maister Jäklein Juden, wolffen den Juden, Salmen Juden, Moises Juden vnnd Märhlein den Juden* dizeit all gesessen Zu Odennburg, das sy auch in Judischer Hanntgeschrifft vnden an den Brieff geschriben haben, Darunder wir vnns vnnd all vnnser eriben' auch für menigklich von vnsern wegen bei vnserm Starkhenn aÿd so wir dem hochstenn got geschwornn vnnd zu antburten haben vnnd auf vnnser Judischkait v'pinden alles das war vesst vnnd vnwiderruflich zw haldenn so vor an dem Brieff geschriben ist treä'vlichen vnnd ungefärlichen. Geben zw Odennburg an freytag nach dem heiling Osstertag anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo.

נחנו ח״מ מעידים ש[שלח]? אותנו שמואל
בר אלעזר המכונ׳ שמעון ואשתו שינדל
לחתום כתב דלעי׳ איך שהוא רצונו
ורצון אשתו בלתי היזק שלנו וזה
אנו מקיימין בחתימת׳ ידינו
יעקב ב״ה ר״ב יצחק פראג ז״ל״ה״ה
בנימין בר סעדיה ז״ל
שלמה בר אלעזר ז״ל
משה בר חיים ז״ל
מרדכי בר יעקב ז״ל*)

(Négyszögletes irás.)

*) Magyarul: «Mi alulirottak tanusítjuk, hogy a Simonnak nevezett Sámuel, Eleázár fia és felesége Söndl megbiztak bennünket a fenti okmánynak aláirásával, mely az ő saját és felesége akaratát tartalmazza; anélkül azonban, hogy kár háramlana abból ránk. És ezt mi megerősítjük kezünk aláírásával:

Jákob, fia a prágai Izsák rabbinak, kinek emléke a jövendő élet számára legyen fentartva.

Benjámin, a boldog emlékezetű Szaádjának fia.

Salamon, a boldog emlékezetű Eleázárnak fia.

Mózes, a boldog emlékezetű Chájimnak fia.

Mordechai, a boldog emlékezetű Jákobnak fia.»

Ez héber nyelven van írva, az okmány másik oldalán, német nyelven, de héber betűkkel a következő szavak állanak: «Ich Schim'n Jude p'ken (=bekenne) mit mein Hontgeschrift (=Handschrift) vn' (=und) auf meinen Judischkeit, daz ich ales (=alles) daz, an dizen prife (=briefe) geschribent stent (=steht) unverprochen halt'n will traulich vn unkefärlich vn unter meiner gut[er] wil». Aláírva héberül: «Sámuel, Eleázár fia».

איך שמן (sic) יודא פקען מיט מי
הונטגשריבט אונ' אופ (sic)
מיינן יודישקוייט דז איך
אליש דז אן דיזען פריפא גשריבנט
שטינט אונפרפרוכן הלטן וויל
טרויילייך אונ' אונקפערליך אונ
אונט[ר] מיינ גוער ויל. שמא' בר אלעזר

(Rási irás.)

Papirra irt eredetije levélalakban összehajtva Sopron sz. kir. v. levéltárában Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 7.

## 10.

*Buda, 1491 deczember 7. II. Ulászló újra kiadja Simon, soproni zsidónak az ő jogai biztositására ama, ugyancsak II. Ulászló által 1490 szeptember 25-én Székes-Fehérvárott kiállitott, Sopron város tanácsához intézett oltalmazó levelét, a melyben Sopron város tanácsának meghagyja, hogy nevezett Simon zsidót, a ki Mátyás halála után Sopronba ment lakni és ott feleségével és gyermekeivel együtt bebörtönöztetett és 800 frt értékü vagyonától megfosztatott, bocsássa szabadon és vagyonát haladék nélkül adja vissza.*

*Nos Wladislaus* Dei gratia Rex Hungarie, Bohemie etc. Memorie commendamus quod prouidus *Simon Judeus* personaliter nostram personalem veniens in presentiam, exhibuit nobis et presentavit quasdam literas nostras perceptorias sub Secreto Sigillo nostro, Ad Relationem Reverendi Domini ci præpositi Albensis in papiro patentali emanatas. Supplicans Maiestati nostre, ut tenorem earundem tansscribi et transsumi facientes, eidem Juris sui ad cautelam, dare et concedere dignaremur, quarum tenor talis est. Ladislaus Dei gracia Rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris prudentibus et Circumspectis Judici et Juratis ceterisque civibus civitatis nostre Soproniensis, Salutem et graciam.

Ex querelis prouidi Simonis Judei, coram nobis depositis accepimus. Quodcum ipse hys Superioribus diebus post mortem viginti Serenissimi condam domini Matthie Regis pie memorie fratris nostri carissimi Simulcum vxore ac liberis et bonis suis vniuersis, se ad illam civitatem nostram contulisset moraturum, nescitur quibus respectibus *Sine omni vera et legittima causa Vos eundem Simonem Judeum imo et Vxorem et liberos suos captivari et detineri, Vniuersas Res et bona in Valore Octingentorum florenorum autem auferri fecissetis, et modo quoque vxorem et liberos suos in vestra captiuitate seruaretis et detineretis* in preiudicium eiusdem exponentes et dampnum satis ingens. Unde Supplicatum extitit maiestati nostre pro parte dicti Judei, Vt nos eidem de remedio providere dignaremur opportuno. Quia vero nos neminem Regnicolarum nostrorum cuiscunque condicionis existat, per quempiam turbari rebusque et bonis suis priuari volumus, ideo volumus et fidelitati vestre harum serie firmiter precipientes mandamus, quatenus acceptis presentibus Si Res sic se habet prout Maiestati nostre expositum est, vxorem prefati Simonis Judei, simulcum liberis suis de vestra captiuitate liberre emittere, res eciam uniuersas, ab eisdem ablatas integre reddere et restituere sine ulteriori prorogacione debeatis. Si vero aliqua difficultas in detencione prefati Judei uxorisque ac liberorum suorum, necnon Rerum ablatarum vobis videretur, volumus et fidelitati vestre comittimus, vt nobis suo ordine rescribere teneamini, Ut tandem nos Sciamus intellectis racionibus detencionis huiusmodi, quid juris facere, cum ipso Judeo et ad eum pertinentibus rebusque suis debeamus. Secus igitur facere non presumatis, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in Civitate nostra Albensi feria quinta proxima, postfestum beati Matthei Apostoli Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo. Regnorum nostro Hungarie etc. Anno primo, Bohemie vero vigesimo, unde nos Supplicationibus prefati Judei per eum . . . Maiestati vestre porrectis inclinati, tenore prescriptarum literarum vestrarum preceptoriarum de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali presentibus literis nostris transcribi et transsumi facientes eidem Judeo juris sui ad cautelam duximus concedendas Communi justitia obseruata. Datum Bude in Vigilia festi concepcionis beatissime Marie Virgi-

nis Anno Domini Millesimo Qudringentesimo nonagesimo primo.

Eredetije papiron, levélalakban összehajtva, rányomott vörös viaszpecséttel Sopron szab. kir. város levéltárában Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. nr. 9.

## 11.

*Buda, 1492 márczius 22. II. Ulászló Farkas, soproni zsidónak és a többi zsidóknak panaszára meghagyja Sopron város polgármesterének és tanácsának, hogy az ő tudtukkal néhai Harb Kristof soproni polgár által 130 frt erejéig kizsarolt zsidókat elégítse ki Harb Kristof vagyonából.*

de comissione domini regis.

*Wladislaus* Dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris Prudentibus et circumspectis Magistro civium ac Judici et Juratis Ciuibus, Ciuitatis nostre Soproniensis, Salutem et graciam. Expositum extitit Maiestati nostre, *in persona Judei Farkas dicti*, vniuersorumque aliorum Judeorum Inhabitatorum illius Civitatis nostre, ad modum gravis querele, qualiter Circumspectus condam *Cristhoforus Harb dictus*, conciuis vester, Superioribus diebus, cum in humanis agebat, Centum et triginta florenos auri, super ipsos Judeos minus iuste ac indebite, ad scitum vestrum exegisset, et extorsisset, preterea predicti Judei exponentes, ipsi condam Cristoforo adhuc superuiuenti, Sexaginta florenos auri mutuo ac sub spe restitucionis accomodouisset, quasquidem summas florenorum, Memoratus Cristoforus Harb, quoad superuixisset, eisdem exponentibus sepius petentibus, reddere ac restituere recusasset, In grave Preiudicium Pretactorum Judeorum, ac dampnum manifestum. Quare Supplicatum extitit Maiestati nostre, pro parte Pretactorum, ut ipsis superinde de remedio prouidere dignaremur opportuno. Unde nos sicuti neminem Regnicolarum nostrorum, ita nec Prefatos Judeos sub dicione nostra existentes, suis Rebus et pecunys, per quempiam indebite priuari volumus, fidelitati igitur vestre, harum serie firmiter Precipientes comittimus et mandamus, quatenus Mox visis presentibus, de Rebus et Bonis predicti condam Cristofori

Harb, annotatis Judeis exponentibus, Racione Predictorum florenorum auri plenam ac omnimodam satisfactionem impendere modis omnibus datis et teneamini auctoritate nostra, presentibus vobis in hac parte attributa et Justitia mediante, secus non facturi, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude feria Quarta proxima ante Dominicam Oculi, anno Domini Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo Secundo, Regnorum nostrorum Hungarie etc. anno Secundo Bohemie vero vigesimo primo.

**Belül veres pecsét nyoma; papirra irt eredetije Sopron szab. kir. város levéltárában. Lad. XLVIII. fasc. I. Nr. 10.**

## 12.

*Buda, 1497 márczius 30. Szapolyai István, szepesi gróf, Magyarország nádora, fölszólítja Sopron városát, hogy azon német-ujhelyi zsidókat, a kik lakhelyükről máshová szándékoznak költözködni, legalább három hónapig hagyja háborittatlanul Sopron városában.*

Stephanus de Zapolya, Comes perpetuus Sepusiensis, ac Regni Hungarie palatinus etc. prudentibus et Circumspectis Magistrociuium Judici, Juratis ciuibus Ciuitatis Soproniensis Salutem et honorem. Intelleximus, *Qualiter certi Judei ex Noua Ciuitate Regis Romanorum ad alia loca sese transferre volunt moraturos.* Eam ob rem rogamus vos, Eisdemque auctoritate Regia, qua impresenciarum fungimur, nihilominus committimus, quatenus, *dum prefati Judei de Noua Ciuitate ad vos et illam ciuitatem Regiam applicuerint, Eosdem pecuniis ipsorum, Saltem ad tres Menses vt scilicet interea iidem aliqua loca, quo sese diuerti habeant, querere possint, pacifice vti et morari permittatis et permitti faciatis* prouidentes etiam, ne aliqua impedimenta aut vexationes, per ciuitatenses aut alios quospiam interea eisdem inserantur, et iterum rogamus et committimus in hoc aliud non facturi presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude feria quinta proxima, post festum Resurrectionis domini Anno eodem Millesimo Quadringentesimo Nonagesimo Septimo.

**Eredetije papiron angyalt ábrázoló kis veres pecséttel Sopron város levéltárában. Lad. VIII. et H. fasc. III. Nr. 138.**

## 13.

*Sopron, 1497 április 19. Dresing Tamás Sopron város tanácsa előtt kinyilatkoztatja, hogy mindazon adósságok, a melyekkel ő Caszariel zsidónak tartozott, semmisek és érvénytelenek, hanem Caszariel helyett Sleml cseh zsidó veszi át a hitelező szerepét, a kinek ha november 11-éig le nem fizeti a nyolcz frt tiz schilling és tiz fillérnyi tartozását, akkor fél háza és fél szőlője a hitelező birtokába megy át. A régi hitelező Caszariel a rá vonatkozó részt héberül erősiti meg.*

Anno dmi, 1497mo Am Mitichen nägst vor Sand Georgn Tag des Heyling Martrer haben die Herrn des Rats durch vleissig gebete baider Partey *Hrn Thoman Dresing* vom *Cassariel Judn* vnd sein erbn vmb alle Schuld vnd verschreib'n So er im gewesen ist, enthobn vnd der Benan' Jud hat sich solher nachgeschriben Schuld bey dem bemeltn Hrn. Thoman Dresing vnderfangen Das Benant Her Thoman dem obgeschribn *Sleml Behem Judn* oder sein Erbn in nagstkunftigen Sand Mertentag erligen vnd bezalln soll VIII guld X β vnd X phening per 1 fl. für phandt seyt des gemelt Hr Thoman Dresing dem benantn Judn sein halb haws In der stat Neben dem Hrn Kramer gelegn vnd sein halber weingartn Im Rinnstl Neben Hrn Wonisthn vnd Hr Wilibalda grunt Weingartn ledig und frey. Ob aber oftgemelter Hr Thoman selbe geelt nit zu den bemeltn tag dem Judn erlegn, Alsdan mag der Jud zu dem beschribn halbs Haws vnd halbn weingartn steen vnd damit alle mit anndern seinen gut mit versetzen, verkavffn wi In verlesst Handl Treulick vnd vngeuerlich. Es soll auch der Cassariel noch sein erbn oder yemand von seinen vetern khainerlay anordnung oder Zwespruch brieflich noch mundlich zv dem Oftbenant Thoman Dresing oder sein erbn habn. Erlegt aber der obgenannt Hr Thoman die Sum gelt zw kehrt Zeyt, So is Ihm sein versezt Halb Haws vnd weingart wiederumb gefreyt. Damit nach seinen willn wir Im verlesst Zv handln auch treulich vnd vngeuerlich.

Als das obgeschribn ist, das ist mein gut will vnd bestat das mit main . . Hantgeschrift Toma Dresing.
(Az utolsó mondat más irással van irva.)

*) הנני מודה לכל רואי ושמעי כתיבת ידי עם חתימתי
שאני פטר ומוחל העירון טאמש מהיו[ם] והלאה מכל
תביעות שבעולם שהפה יכול לדבר ואין לי וליורשי שום
תביעה עליו בעולם רק הוא שילם אותי עד גמירא ואם
כתבים עליו המשמיעים על שמי קודם זה היום בטלין
ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין נכתוב ונחתום היו[ם] יי[ום]
ד' אייר י"ד בחודש מזל נאום אשר בר יהודה המכונה
כשריאל.

(Négyszögletes héber irással.)

Eredetije Sopron város levélt. Lad. IX et J. Prot. Nr. 2 et B.

## 14.

*1499 november 28. Miksa császár meghagyja Sopron város tanácsának, hogy a bécsi szent Ágoston klastrom templomából elveszett 24 font értékű oltárteritőt, mely állitólag a soproni zsidóknál van elzálogositva, nyomozza ki, és ha az csakugyan a zsidóknál van, vegye el tőlük és kárpótlás nélkül adja azt vissza a nevezett kolostornak.*

Maximilian von gots gnadn Römischer kunig.
Getraven lieben. Vnns haben die Erbern xristlichen,

*) Magyarul: «Kinyilatkoztatom ezennel mindazoknak, a kik kézirásomat aláirásommal együtt látják és hallják, hogy én Tamás polgárt mától fogva mindennemű követeléstől a világon, a mit az ember szája csak ki tud mondani, fölszabadítok és neki mindent elengedek, úgy hogy sem nekem, sem örököseimnek rajta semmi követelésünk a világon nincs; ő kifizetett engem teljesen. Ha pedig léteznének tőle ezelőttről az én nevemre szóló iratok, úgy azok ma semmiseknek tekintendők, nem kötelezők és nem érvényesek. Irva és aláirva ma, szerdán, ijjár hó, a szerencse havának 14-ik napján. Igy szól Áser, Jehuda fia, a ki neveztetik Kaszarielnek.»

vnnser lieben andächtigen — der prior vnd conuent zu sand Augustin Zu wienn anbracht wie In an sand Augustins tag nagstunerschinen in Irm Gotshaus ain Altartuch bey vierundzwanzig phundt phening wert vmpfcombd vnd den Juden bey Ew zu Ödenburg verzezt sein sulle. Und wann Ew aber vnd menigklich zunerhenngen nicht geburet das solh gut so zu der Ere gottes geordent dermassen in der widerwertigen hennde beleiben sulle; Demnach Begern wir an Ew mit vleis vnd Ernst beuelhend sofuer den sachen allso ist, daz Ir dann bey den gemellten Juden darob seyt vnd Sy mit ernnst dar zu halltet, damit Sy den vorgenannten Closterlewt'n das berurt Altartuch vnuerzogenlich on entgeltnuss zu Irn Hannden antwurtten vnd volgen lassen vnd darin kainen vleis spart. Daran tut Ir vnns zusambt der billikait gut geuallen. Geben an phinztag nach sand Kathrinen tag. Anno dom. in LXXXXVIIII°. vnnser Reiche des Römischen im Virzehennden vnd des Hungrischen im Zehenden Jarenn.

Commissio domini Regis.

*Külzetén:* Vnnsern getreien lieben dem Bürgermeister Richter und Rate zu Odenburg.

**Eredetije papiron, levélalakban összehajtva vörös pecséttel Sopron szab. k. v. levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 13.**

## 15.

*Sopron, 1503 szeptember 27. Idősb Izsák, soproni zsidónak az öreg Sleml, cseh zsidó és az öreg Merhel rabbi előttemezésével kiállitott nyilatkozata, melynek értelmében Zirkendorffer Jánosnak nála elzálogositott pecsétgyürüjével ezentúl kiállitott adóslevelek érvényteleneknek nyilvánittatnak.*

Ich Isaak Jud der Eltrer gesessen Zu Edemburg Bekhenn fur mich vnd all mein Erbenn Nach dem mir der Edl Hanns Zirkandorffer sein petschadring versetzt hat, das Ich den benan Zirkendorffer vnd all sein Erben sag fur mich vnd all mein Erbinn mit ledig vnd frey vnd ob ainigerley Schreibn oder Schuld briff mit demselben petschadring verfertigt khunftiglich von ainm Judn furgewaist wird, solln

all khraftlos Tod vnd ab sein. Auch Der Jud so solh briff furbricht soll darumb nach Erkhenntnuss des . . gestrafft werden treulich vnd vngeuerlich. Act am mitwochen vor michaelis.

Anno Im XV vnd drittn Jare.

In gegenwertigkait des Sleml Alten Behem Judn vnd des Altn merhell Rabi Judn.

*) נאו'[ם] יצחק בן הר'ר של'[מה].

**Eredetije Sopron város levéltárában. Lad. IX. et J. Prot. ant. Nr. 2 et NB.**

## 16.

*Tata, 1515 augusztus 15. Ulászló meghagyja a zsidók praefektusának, valamint a soproni zsidóknak, hogy a város falainak felépítéséhez és tatarozásához ők is hozzájáruljanak és saját házaikat ne hanyagolják el teljesen és ne hagyják romba dőlni, mert különben a várost teljhatalommal fogja felruházni, hogy kényszerítse a zsidókat az építésre.*

Commissio propria domini Regis.

*Wladislaus* dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. Fidelibus nostris Prouidis *prefecto Judeorum ceterisque vniuersis Judeis nostris in Civitate nostra Sopronіensi commorantibus* Salutem et graciam. Ex querelis et supplicatione fidelium nostrorum Magistri Ciuium ac Judicis et Juratorum Ciuium Ciuitatis nostre Sopproniensis intelleximus, qualiter vos a laboribus et reformatione murorum et meniorum ipsius Ciuitatis nostre que assidue per eosdem Ciues nostros istic non sine magnis impensis eorum fieri necessari debet abstraheretis, nec aliqua onera solucionum tempore hostilitatis sew disturbiorum necessitate ipsa vrgente in eorum medium dare contribuereque velletis. Intelligimus preterea domos et habitationes vestras in eadem Ciuitate nostra per incuriam et negligentiam vestram adeo esse ve-

*) Magyarul : «Így szól Izsák, Salamon rabbinak fia».

tustate ruinatas et desolatas, vt ex quibusdam illarum que desolate et neglecte hocmodo existunt iam eciam *ortos* facere cepissetis. Nos vero nolentes vllopacto Ciuitatem ipsam nostram negligentia huiusmodi vestra, in ea parte, quam in habitatis magis desolari, mandamus igitur et committimus vobis et vestrum cuilibet harum serie strictissime quatenus amodo et deinceps murum et menia predicta dicte Ciuitatis nostre Soproniensis *retro et penes**) domus vestras et ad partem vestram se extendentem et pertinentem ac eciam domus et habitaciones vestras qu' primum debitomodo pro vestro posse reficere reformareque. Et si eciam quocienscunque hostilitates sew disturbia aliqua Ciuitati ipsi nostre euenerint omnes labores expensasque et onera, cum ipsis Ciuibus et Incolis nostris vna equaliter ferre subirequemodis omnibus, debeatis et teneamini. Nam alioquin dabimus tandem eisdem Ciuibus nostris plenam auctoritatem nostram vt vos ea premissa facientes per omnia onera et grauamina vestra arcius cogant et compellant. Secus itaque facere nulla racione presumatis, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in oppido nostro Thatha in festo Assumpcionis Beatissime virginis Marie. Anno domini Millesimo Quingentesimo decimo quinto.

Külzetén: Juden sullen mitleidn habn mit gemainer Stat Odenburg.

**Eredetije papiron nagy koronás veres viaszpecséttel Sopron város levélt. Lad. LV. fasc. II. Nr. 37.**

## 17.

*Buda, 1521 május 25. II. Lajos értesülvén arról, hogy a zsidókat Sopronban a néptömeg nyugtalanítja és bántalmazza, meghagyja a polgármesternek és a tanácsnak, hogy a zsidókat a zavargók ellen megvédelmezzék, őket régi szabadalmaikban és szokásaikban megtartsák és adósaikkal szemben nekik igazságot szolgáltassanak.*

Commissio propria domini Regis.

Ludouicus dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris prudentibus et circumspectis Magistro ciuium

*) **E két szó más téntával van beleírva.**

Judici et Juratis ciuibus ciuitatis nostre Sopronienses Salutem et graciam. Quamuis nos et per conciues vestros qui superioribus diebus liberarum ciuitatum causas Judicantes hic Bude constituebantur, de molestacione Judeorum nostrorum istic Sopronii comorancium, vobis mandare voluerimus, tamen cum illi nobis insciis descesserint, *dictos vero Judeos nostros Sopronienses a vulgo istius ciuitatis nostre infestari et inquietari intelligamus,* vobis per presentes *mandamus* firmissime, vt acceptis presentibus *eosdem Judeos nostros ab omnibus turbatoribus defendere, et in antiquis eorum libertatibus et consuetudinibus conseruare, ipsisque ex parte omnium debitorum suorum Judicium et Justiciam administrare debeatis.* Auctoritate nostra Regia presentibus vobis in hac parte concessa et Justicia mediante. Secus facere ne presumatis. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude Sabato proximo ante festum sancte Trinitatis Anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo primo.

**Eredetije papiron nagy koronás veres pecséttel Sopron város levélt. Lad. M. fasc. III. Nr. 122.**

## 18.

*Sopron, dátum nélkül.*) Sopron városának a királyhoz (II. Lajoshoz) intézett kérvénye, melyben egyebek közt a zsidóknak Sopronból való kiüzhetését kérelmezi.*

Serenissime Rex et domine domine graciosissime. Supplicatus maiestati vestre Serenissime in personis fidelium subditorum eiusdem magistri Ciuium Judicis Juratorum ac tocius communitatis Maiestatis vestre Soproniensis in eo Quomodo ipsi supplicantes et Vniuersa Ciuitas super mo-

***) Ezen okmány valószínűleg 1522 január 13-ika után kelt Ekkor vette ugyanis nőül II. Lajos Ferdinánd nővérét, Máriát és Ferdinánd viszont Lajosnak nővérét, Annát vette volt nőül. Tehát Lajos Ferdinándnál, sógoránál, a borszállítmány dolgában, a mi itt említve van, a soproniak érdekében közben járhatott. Lajos feleségéhez hasonló kérvényt intéznek a soproniak (l. a 19. sz. okmányt).**

dum grauantur super multitudine Hebreorum ortodoxe fidei hostibus in dies magis ac magis inualescentium, quorum hodierno die *ultra quadringentos senes cum Junioribus* computando optimum ac amenissimum Ciuitatis vicum in habitantes, et penitus nihil in fracturis illius reparantes. Quique vsura eorum detestabili omnes Substantias et cruorem ex miseris christianis quas duris eorum laboribus perquirunt, exigunt et qui christianis nisi officiunt ac secum ad delicta trahunt. *Quare Sacra maiestas vestra dignetur dictos Supplicantes et miserum populum Sopronicnsem a tali cede et quottidiana peste perfidissimorum Judeorum generosissimis et opportunis remediis liberare et eosdem Judeos procul ab urbe depellere*, pro qua Sacra maiestas vestra celestem triumphum in immortali gloria consequetur.

item Dicti Supplicantes nuperrime a Serenissima Maiestate vestra Supplicatorias et intercessorias literas de et Super traductionem ducentorum Vasorum vini que ipsis per modernos consiliarios Noue Ciuitatis reuocata est ad illustrissimum principem Ferdinandum impetrarunt, cum quibus dicti Supplicantes suam Illustrissimam clemenciam in Ciuitatem Insbrugk in Comitatu Tyrolensi sita concomitabantur et abhinc cum comissarys literis iterum ad Consiliarios Noue Ciuitatis remissi taliter sonantibus quod si talis ipsorum Supplicantium traductio et priuilegium prouincialibus et inhabitatoribus austrie non foret obnoxia tunc Ipsis Supplicantibus huiusmodi vinorum suorum traductio permitteretur donec sua celsitudo per eosdem dominos Consilarios suos de hac re plenius informaretur. Ita certe dominj Consiliary ipsis Supplicantibus centum tantum modo vasa vini pro presenti anno traducenda permiserunt quo ad Suam Illustrissimam clemenciam omnimode informarent Cum autem dicti Domini Consiliary ab ipsis Supplicantibus de super verissimam acceperunt informationem quas compassiones dicti Supplicantes cum inclita domo Austrie annuis vicibus sufferrent et quomodo ipsi Supplicantes culta eorum vina quattuor aut ad summum quinque miliaria tantum in ultimis confinibus Super rippam danubii Superioris altenburge archiducatus Austrie sine aliquali deposicione aut ducillo traducerent, et quod inde prouincialibus nihil damni oriretur. Immo *Serenissimo principi Ferdinando ultra tercentum florenos lucri camere sue annuatim*

*peruenirent.* Ideo ipsi Supplicantes Serenissimam Maiestatem vestram iterum atque iterum petunt *quatenus Sacra Maiestas vestra dignetur ipsis coram Illustrissimo principi Ferdinando* generosissimis intercessionibus et comendationis literis subuenire, ut iam dicta priuilegia sua ab eodem recuperare et facilius exorare possent.

*item Dicti supplicantes ab illustrissimis* quondam Hungarie Regibus bonis literis priuilegiati sunt ut ipsi singulis annis vicesimam decimarum frugum que de decimis Reuerendi Domini Episcopi Jauriensis proueniret in vniuerso Comitatu Sopronien͏si percipere haberet ita ut ydem Supplicantes ipsam vicesimam pro reparacione Ciuitatis perpetuo valeant possidere.

Et ad hæc quondam Illustrissimi Reges Hungarie medietatem *Tributi super lacum fertew* pro reparatione et conseruatione turris in eadem ciuitate stantis et existentis eisdem supplicantibus concesserunt, quam medietatem tributi dicti Supplicantes pacifice et quiete percipere valeant sed eedem libertates ipsis supplicantibus per Dominos *Episcopos et Dominos de Canysa* ac eorum officiales ante aliquot annis iniuste ac præter omnem equitatem datracta sunt. Ideo dicti supplicantes Serenissimam maiestatem vestram tanquam principem et dominum eorum generesissimum petunt quatinus Sacra Maiestas vestra dignetur ipsis Supplicantibus super dictas et omnes suas libertates cum omnibus et singulis suis redditibus et prouentibus iterum adjudicare et restituere et generosissime secundum continentiam literarum superinde confectarum renouare et confirmare et renouatas ac confirmatas obseruare et ab alys obseruari facere, ut ydem supplicantes Ciuitatem Sacre maiestatis vestre Soproniensem in fracturis suis fructiosius reparare ac reficere possent, cui sinon uelocius suffragatur corruet.

item Dicti Supplicantes multa et grauissima damna et depopulaciones in personis et rebus ac possessionibus et villis suis ad eosdem pertinentibus *per illa intestina bella pene duodecim annos durancia* acceperunt et perpessi sunt. Ideo ydem supplicantes sacram maiestatem obnixi petunt eosdem *de annuo censu, et Jobagiones suos ab Universis taxis et subsidiis et contribucionibus ad decennium generosissime relaxare* et exemptos habere quatinus edes, tuguria,

prata ac vineta eorum, e quibus se rusticano labore sustinere debent fertiliori modo reparare et excolere possent, pro quibus omnibus sacratisima maiestas vestra mercedem a Deo optimo maximo copiosam accipiet, eiusdem Serenissime Maiestatis Vestre fideles *Subdidi Ciues Sopronienses.*

**Egykoru fogalmazvány papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.**

## 19.

*Sopron, dátum nélkül.*) Sopron város tanácsának kérelme (Mária) királynéhoz, hogy támogassa az ő testvérénél, Ferdinánd, osztrák herczegnél a borszállítmány ügyében beadott kérvényét, továbbá, hogy a városnak fölsorolt kérelmeit, különösen pedig a zsidóknak Sopronból való kiűzésére vonatkozó könyörgését támogassa a királynál (II. Lajosnál).*

Durchleuchtigiste grosmächtigiste königin genadigist fraw vnd Lanndfurstin. Wir haben der königlichen mt. vnnserm allergenadigistem Herren vnd lanndfürsten vnnser vnd gemeiner stat swär obligen von artigcln Zu artigkln Zuerkhenn geben das vnns Ir königlich mt. bei dem durchleuchtigisten fursten Ertzherzogen Ferdinando r. E. k. wirde bruder unnser weinfur halben die IIC dreiling die wir ob den funffzig Jarn gehabt mit genadigistem furbit vnd furdrungen erschieslich sein wolle. Damit vnns vnd gemeiner stat dieselben durch Ihrer furstlichen Durchlaucht Camer Rate nit widerruft vn aufgehebt werde.

*item:*

Das Ir. k. m. die verstogkhten Juden die veinde des Christlichen Volkhes von hinnen abweghtun vnd erlauben

*) Ezen okmány is valószínűleg 1522 jan. 13 ika után kelt, mert II. Lajos ekkor vette nőül Máriát, Ferdinánd nővérét. A soproniak Mária királynéhoz folyamodnak, mert ő testvérénél, Ferdinándnál mindenesetre tehet valamit érdekükben. A folyamodvány, a mire a soproniak hivatkoznak, hogy t. i. a királyhoz intézték volt, valószinűleg a 18. sz. okmány.

liesse *der vber vierhundert ob' vnns ligen, vnd die lustigist vn gelegenneste gassen in der Stat Innehaben, die si gar niderreissen vnd in abpav komen lassen. die ain gantz Jar mit gemain stat nichts mitleide, sonnd'r frei Ir lebe in mussgang vertzern vnd mit Irm verdambten Vucher das blut vnd herte arbait aus dem armen volkh säugen, dauon sie der königklichen mt. gaben, Ire klaine khindlein ernern vnd Ire Hevser erbawen sollen, vn dieweil dise Rauber zwischen vnns' sitzen vnd mit Irm wücher die armen Christen ermorden vnd verderben ist onmüglich das diese E. k. mts. Stat in aufnemen komen möge.*

*item:*

Das vns vnd gemainer stat mitsambt vnnsern armen hindersässen Ir. k. mt. vnns' Jerlich Zinnss auch al gewondlich vnd vngewondlich Stewer auf Zehen Jar genadigist nachliesse dasselb gelt wollten wir von Jar zu Jar an Bawe gemainer stat demnach dieselb an gemawer vnd türmen, in abpaw komen getrewlichen anlegen.

*item:*

Das vnns Ir k. mt. die Seemawt auf dem See die gleich halbe zu gemainer stat stat turm' gehört wider gäbe wie wir die von den durchleuchtigisten königen Zu hungern Innhalt Irer Brief vnd Sigl gehabt die vnns durch die Brauen von Kanysa vor etlich Jarn entwert vnd gewelltiglich entzogen ist wordn.

*item:*

Das vnns Ir. k. mt. den Zwaintzigisten tail des traidzehennds den wir von den Zehennden des hochwirdige herrn Bischof zu Raab in der gantzen Spannschafft Ödenburg mit seinen genaden Zuemphahnn haben widergäbn, d' vnns dann von den heiligen königen Zu hungern Innhalt gueter brief vnd Sigl mitsambt obgerurter Seemawt Zu gemainer stat gebaw vn' vnnderhalt vn' onwiderruflich geben wordn, d' wir aber etlich Jar her durch geweltige entwerung des pischof vnd herrn auch derselbn ambtleut weder geniessen noch gebrauchen mögn.

Lanngt darauf an E. k. wirde von vnndertänigsten Rat vnd gemain vnssrn diemütigist gebethe E. k. mt. welle vnns in disen vnd anndern vnnsern beswärden vnd freihait'n die in viel artigkln' geschmellert, vn gemainer stat entwendt, vnd in frömbd Hennde kommen sein, *vnd Zumb aller-*

*maist'n der Jüdn halben bei Irer k. mt. ferdrung (= Förderung) thun* vnd vnns' genädigiste Furbitterin sein, vnd genaigten willen beweisen, damit wir berürter vnnser entzogen freihait'n widrumbn' erlangn vnd d' zu gemainer stat nutz gebrauchen mögen, das wellen wir wm E. k. mt. gnedigistn Frawen vn landsfurstin mit leib vnd gut Zuuerdienen geflissen sein.

E. k. mt.

Gehorsamen

Burgermaister, Richtr
Rat vn gemain zu
Ödemburg.

Külzetén: *Der von Odemburg Supplication an die Lanndsfurstin.*

**Egykoru fogalmazvány papiron Sopron város levélt. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.**

## 20.

*Pozsony, 1524 január 30. II. Lajos Mendel Izrael országos zsidó praefektus révén egy ártatlanul bebörtönzött soproni zsidó esetéről értesülvén, meghagyja Sopron város polgármesterének és tanácsának, hogy az illető zsidót tüstént bocsássák szabadon és ha van valami ügyök ellene, azt az ő rendes birósága előtt végezzék el vele.*

Commissio propria domini Regis.

Ludouicus dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris, Prudentibus et circumspectis Magistro ciuium Judici et Juratis Ciuibus ciuitatis nostre Soproniensis, salutem et graciam. Expositum est Maiestati nostre in persona *Izraelis Mendel prefecti Judeorum nostrorum* : Qualiter his diebus quendam Judeum istic commorantem ad calumniosa verba vnius mulieris indebite et nullis suis culpis exigentibus captiuassetis et in eadem captiuitate duriter modo quoque teneretis. Nos vero nolentes ipsum Judeum per vos indebite opprimi permittere, *mandamus* fidelitati vestre harum serie firmiter, quatinus statim visis presentibus eundem *ex huiusmodi captiuitate absque aliquali lesione*

*corporis* et damno rerum suarum dimittere. Et si quid cum illo agere habueritis, jure mediante *coram judice suo ordinario* requirere debeatis. Secus igitur facere non ausuri. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posonii sabbato proximo post festum conversionis beati Pauli Apostoli. Anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo Quarto.

Eredetije papiron nagy koronás veres pecséttel Sopron város levélt. Lad. M. fasc. III. Nr. 135.

## 21.

*Sopron, 1526 junius 28. Sopron város tanácsa fölszólítja a Kis-Martonban tartózkodó soproni zsidókat, hogy ha csak éltüket és vagyonukat elveszteni nem akarják, tüstént jelenjenek meg Sopronban.*

Unsern grues beuor. Aus Beuelhe der Königklichen maiestat vnnsers allergenädigisten Herren vnd Lanndfursten, vnns hierinnen verlihen, erfordern wir Eu Juden mit Nomen Jacob Vischl, Köppl vnd Gerstl, mitsambt allen anndern Juden von Ödennwurg, so an jetzo bey eu in der Eysneinstat sein, das Ir all vnd ewr Jeder besunder angesicht dits Brieffs von stund an vnd on allen verzug vnd ausrede mit disem vnnsern poten hieher vnd anhaimbs kumbt vnd kain annders zu thun furnembet. Bei verlierung ewer Leib vnd gueter, geben zu Ödennburg am phintztag vor sant Peter vnd Pauls tag der heiligen zwelffpoten. Anno etc. im XXVI° — n. Burgermaister Richter vnd Ratte der Statt Ödennburg.

Kivül a kismartoni zsidókhoz czimezve, levélalak, zárlatán kis veres pecsét nyomaival; (C. S. = civitas Sproniensis jegygyel) papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII f. I. Nr. 19.

## 22.

*Pozsony. 1526 szept. 11. Mária királyné tudatta volt Sopron városával, hogy kiküldi egyik emberét, a kinek megbizást ad az ottani zsidók vagyonának hovafordítása ügyében: Sopron városa ezt be nem várva, lefoglalta a zsidók vagyonát. A királyné ezért most oda küldi emberét és meghagyja a városnak, hogy a zsidók lefoglalt vagyonát mutassák meg a kiküldöttnek, hogy aztán határozhasson a fölött, hogy mitevők legyenek vele.*

Maria dei gracia regina Hungarie et Bohemie etc.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti: Intelligimus vos iudeorum illorum, qui in medio vestri degunt, bona occupavisse, sciatis maiestatem nostram his diebus per concives et fratres vestros huc ad nos missos eam vobis comissionem et mandatum dedisse, ut hominem nostrum, quem istuc mittemus, expectaretis, cuius medio dature essemus vobis informacionem, quid essetis facturi, quem vos istuc non expectastis, sed, ut intelligimus, res et bona ipsorum iudeorum occupastis, nunc mitimus istuc ad vos hunc hominem nostrum, quare volumus et fidelitati vestre firmiter committimus, quatenus statim acceptis presentibus universas res et bona ipsorum iudeorum, que per vos occupata sunt, eidem homini nostro ostendere debeatis, ut qualia illa sint, intelligere possimus, nos postea videbimus, quid de illis sit faciendum, aliud ne feceritis. Datum Posonii feria quarta proxima post festum nativitatis beate Marie virginis, anno domini Millesimo quingentesimo vigesimo sexto. Maria Regina.

Kivül Sopron városához czímezve, zárlatán veres pecsét nyoma; papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. f. I. Nr. 20.

## 23.

*Pozsony, 1526 szeptember 23. Sopron város polgármestere megjelent volt néhány soproni polgárral Mária királyné előtt és előadták, hogy mivel a soproni zsidók jószántukból ott akarják hagyni a várost, engedje meg a királyné, hogy a zsidókat elereszthessék, pénzüket és ezüstjöket azonban a város és ország szükségletei számára visszatarthassák. A királyné belátva, hogy nem méltányos a zsidók részéről, hogy zavaros időkben elhagyják azt a várost, ahol nyugalmas időkben mindent élveztek, engedett volt a soproniak kérelmének. — Mivel azonban a soproniak tényleg a zsidókat erőszakkal, akaratuk ellenére egytől-egyig elüzték, vagyonukat pedig így a királyné szándéka ellenére vették el tőlük; tehát a királyné meghagyja Sopron város tanácsának, hogy az elüzött zsidókat ismét fogadják be, ereszszék be őket házaikba, javaikat adják nekik vissza és engedjék őket keresetük után járni. Ha van valami okuk a soproniaknak, a miért a zsidókat meg nem tűrhetik, adják ezt elő írásban és a királyné méltányosan fog itélni.*

Mandatum Reginalis Maiestatis pro recipiendis iudaeis præsentatum in vigilia s. Michaelis archangeli anno etc. 26. — Datum post Matthei apost 1526.

Maria dei gracia Regina et Bohemie etc. fidelibus nostris prudentibus et Circumspectis Magistro ciuium Judici, et Juratis Ciuibus nec non toti communitati Ciuitatis nostre Sopronìensis: Salutem et gratiam. Veneratis ad nos Superioribus diebus, Vos Magister ciuium cum aliquibus ciuibus vestris ut inter cetera exposueratis, Judeos proposuisse omnia bona eorum ex ista Ciuitate auferre, et ipsos eciam velle istinc emigrare. Nos itaque existimantes iniquum esse, ut ipsi Judei qui quietiori tempore, vestrorum commodorum fuerint participes, in hys aduersitatibus labores quoque sumptus et pericula una vobiscum nolint suscipere, adductis vestris Supplicationibus concesseramus, Vt eosdem Judeos

Si sua Sponte vellent emigrare nequaquam prohiberetis pecuniam tamen et si quid haberent argenti, pro istius Ciuitatis ac Regni necessitatibus retineretis; Vos tamen Undecunque moti præfatos Judeos inuitos ac nolentes usque ad vnum expulistis, Bonaque et res eorum, Vt accepimus abstulistis contra permissionem ac propositum nostrum. Mandamus igitur vobis firmissime, ut acceptis præsentibus, præfatos Judeos rursus in ciuitatem ac domos suas admittatis eosque inter vos, sicuti a temporibus diuorum Regum consueuerunt, Viuere ac iusta eorum debita repetere et exigere sinatis. Bona ipsorum et uniuersas res quas abstulistis, eisdem integre restituatis, presertim cum se ad onera istius Ciuitatis una vobiscum ferenda paratos exhibent. Quod si quas habetis causas, propter quas tolerare istic iudeos non possetis, volumus vt eas Sigillatim ad nos inscriptis mittatis, Nosque id quod equum fuerit, rebus ex utraque parte bene cognitis faciemus. Secus ne feceritis presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posonÿ die dominico proxime post festum beati Mathei Apostoli Anno domini MDXXVI. Maria Regina.

Másolata Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. II. Nr. 61.

## 24.

*Pozsony, 1526 október 12. Mária királyné Sopron fejlődését és vagyonosodását előmozdítandó, meghagyja, hogy az ottani zsidóknak járó kamatokat ne fizessék meg, de a tőkét egy év leforgása alatt igen is ki kell nekik fizetni.*

Nos Maria dei gracia regina Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis, quod nos tum ex gracia illa speciali, qua subditorum nostrorum fidelium inopie et paupertati subvenire consvevimus: tum etiam, ut civitas nostra Sopronienis et edificiis et opibus augeatur, universam illam usuram, ad quam solvendam cives, populi et incole civitatis predicte Soproniensis iudeis illis, qui in medio eorum habitarunt in hunc diem obligati fuerunt, eisdem subditis et civibus nostris Soproniensibus, quicumque hi sunt, duximus re-

mittendam et relaxandum (sic), ita tamen, quod summam capitalem ipsis iudeis plene infra unius anni integri spacium persolvere teneantur, imo annuimus et concedimus per presentes quocirca vos fideles universos et singulos iudices et iusticiarios regni huius nostri, cuiuscunque sint status et condicionis, hortamur et requirimus eisdemque et cuilibet eorum harum serie committimus, quatenus prefatam nostram relaxacionem graciosam modo premisso factam eisdam civibus, populis et colonis ipsius civitatis Soproniensis et cuilibet ipsorum firmiter et inuiolabiliter observare et per quoscunque subditos nostros observari facere omnibus modis debeatis et teneamini, aliud gracie nostre sub obtentu nullo modo facturi, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posonii feria quarta proxima post festum beati Dionisii confessoris, anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo sexto. Maria Regina etc. Nicolaus Olah Secretarius.

**Levélalakban veres pecséttel belül; papirra irt eredetije Sopron sz. kir. város levéltárában. Lad. XLVIII. f. I. Nr. 18.**

## 25.

*Pozsony, 1526 október 14. Sopron városa miután Mária királynétől engedélyt kért volt, hogy a Sopronból önkényt távozni akaró zsidók eleresztését engedje meg, most másodizben fordul a királynéhoz, hogy a már tényleg elüzött zsidókat ne kelljen többé soha visszafogadnia. A mit a királyné meg is enged, de csak azon föltétel alatt, hogy ha Sopron a reá háruló terheket magára veszi, továbbá a zsidóknak járó tartozásait egy év leforgása alatt kifizeti, a zsidók házait megbecsülteti és becsárban megvásárolja.*

Maria dei gracia regina Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris prudentibus et circumspectis magistro civium iudici et iuratis ceterisque civibus civitatis Soproniensis salutem et graciam. Venerant ad maiestatem nostram temporibus superioribus certi fratres et concives vestri, quorum medio significaveratis maiestati nostre iudeos illos, qui in eadem civitate habitarent, de medio vestri *sua sponte exire*

*velle,* suplicaveratisque maiestati nostre, ut *cum ipsi eorum voluntate exire vellent,* hinc eorum migracioni consensum preberemus; nunc rursus mittentes ad maiestatem nostram certos concives vestros suplicastis humiliter, ut cum eosdem iudeos de medio vestri dimiseritis vel potius eliminaveritis, vos et civitatem istam ab ulteriore impeticione ipsorum iudeorum liberare dignaremur. Nos vero, quia ex suplicacione vestra iudeos intelleximus ex ista civitate iam exivisse et eandem civitatem Soproniensem ex iudeorum absencia multum utilitatis multumque incrementi et augmenti tam opibus, quam diviciis habituram, suplicacionibus vestris clementer consensimus et ex deliberacione totius consilii nostri annuimus, ut iudei ipsi a modo deinceps intra istam civitatem Soproniensem non accipiantur, hac tamen condicione, quod ea onera, que vel nos, vel futuri reges Hungarie ad vos et istam civitatem sunt imposituri vel census vestros constitutos vel ordinarios augmentaturi ex tunc teneamini ea onera ad beneplacitum nostrum et futuri regis subire, et quod credita universa ipsorum iudeorum per omnes concives vestros et eciam alios dicioni vestre subditos eisdem sine omni impedimento infra unius anni integri spacium integre persolvi faciatis, quod domus ipsorum iudeorum in medio vestri existentes per communes homines estimari et limitari faciatis et illarum precia, si tales essent, in medio vestri, qui propter eorum paupertatem precia earundem domorum ante annum (quod fidei vestre committimus) solvere iudeis non possent, extunc statim elapso anno absque ulteriori termino et ullo licium processu eisdem integre persolvi faciatis. Quapropter volumus et fidelitati vestre committimus, ut in hac nostra annuencia et limitacione, quam vestri concives coram maiestate nostra nomine et in persona vestra se se firmiter ovservaturos promiserunt, futuris semper temporibus permanere debeatis eamque excedere nullo modo presumatis, aliud nequaquam facturi, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posonii feria sexta proxima post festum beati Dionisii matiris, anno domini Millesimo quingentesimo vigesimo sexto. Maria Regina etc. — Nicolaus Olah Secretarius.

**Levélalak, belül veres pecsét; papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. I. Nr. 21.**

## 26.

*Sopron, 1526 november 7. A Sopronból kiüzött zsidóknak házai, a melyeket városi esküdtek és szakértők megbecsülték; szám szerint 12 ház 945 font fillérnyi értékben.*

Anno domini im funfftzehenhundert vnd sechsundzwaintzigisten am Erichtag vor sand Mertn tag sein der vertribn Juden zu Ödennburg Heuser durch gemaine werkhleut, Stainmetzn, Maurer vnd Zimerleut, geschätzt vnd beteuert worden wie, hernach volgt.

Nomen der werkhleut: maister Christof Stainmets, burger zu der Eysneinstat, maister Augustin Stainmets, maister Mathes Stainmets, maister Mathes Zimermon, vnd Georg Finchusth all vier gesworn Burger vnd werkhleut zu Ödennburg.

Zumb ersten haben si besehen des Mauhl vnd Coppl Heuser, die weder guet Dachwerk, pöden, noch gemeuer haben, sein baide Heuser zusammen geschätzt vmb vierzig tl d.

Maundl iuden Hausz geschätzt vmb I C 20 tl d.
Maull Juden Hausz geschätzt vmb LXX tl d.
Isaac Juden Hausz mit dem Zinnen vmb LX tl d.
Malka Judin vnd das Stogkl daneben vmb XLV tl d.
Alten Behamin Hausz geschätzt vmb LXXX tl d.
Manusch Juden Hausz geschätzt vmb 1 C tl d.
Hädschl Juden Hausz geschätzt vmb I C tl d.
Jacob Vischl Hausz geschätzt vmb Funfftzig tl d.
Joseph Juden Hausz 60 tl Synagog 50 tl vnd Spitl vmb 2 C tl d.
Schmollerl vnd Gerstl Hausz geschätzt vmb LXXX tl d.

Summa 985 phunt phenig.*)

Papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. I. Nr. 27.

*) A részletek felsorolásánál hiba csúszhatott be a számok közé, mert nem 985 fontot adnak eredmény gyanánt, hanem csak 945 fontot.

## 27.

*Sopron, 1526 november 10. József és Janus, a soproni zsidó község elöljárói, mint az elűzött zsidók felhatalmazottjai, megigérik Sopron város tanácsának, hogy úgy a soproniakkal, valamint az oda tartozó falusiakkal szemben fönnálló követelésükre, úgyszintén Sopronban hagyott házaikra vonatkozólag Mária királyné parancsa szerint fognak eljárni és másutt nem fognak pert inditani ellenük, csakis a soproni törvényszék előtt, ha az adósságaik esedékességre kitűzött egy évi terminus elmulik.*

Wir die hernach benant *Joseph vnd yanusch oberkait verwalter vnd gewallttrager gemainer vertriben Judischait von Odenburg* versprechen vnd geloben in craft dis Brieffs fur vnns vnd obgemellt gemein Jud. das wir vnns mit vnnd gegen den Ersamen fursichtigen weisen u. Burgermaister Richter Ratt auch gemainer Burgerschaft vnd Inwonern vnd Iren Hindersässen, dorfleutten der bemellten Statt Ödennburg, So vnns lautt vnns' Schuldbücher oder ausserhalb denselbn schuldig vnd Zu thun seyn, desgleichen vnnser verlassnen Heuser wegen Zu Odenburg ligundt. In mass vnd gestallt hallten willen vnd sullen, wie vnnsere mst. Frau die kunigin v [nd] in Ihrer maiestat Brieuen derhalb ausganngn Zuhanndln vnd thun beuolhen vnd gebeten hat.

Vn dz (=das) wirjetz und vnd In Jarsfrist gemellte vnnsere gellter Zu Ödenburg vn der dörffer Zu berurter stat gehörig vmb augen Zagnen vnns' gelih'n schuld'n vnd Richt'n Erkhen in kainen andern gericht noch frembden Herrschafft'n wann Zu Ödennburg Beklagn ersuchn oder ferwenndn wellen oder mögen alles nach Hochgenannter k. m. Briefen vnd ausgeganngn Beuelhn vermögen treulich vngeuärlich. *Zu vrkunt habn wir in vnnsern vnd gemainer Judischait Namn diesen Br[ief]mit vnnsern aign Betschaftn verfertigt vnd vnns' Baid Nämen mit vnns' Hanndt in Hebreisch Schrift hirunder gestellt.*

Beschehen auf dem Rathauss Zu Odennburg am Freitag nachst vor martini. Anno d. XXVIten.

**Másolata papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 64.**

## 28.

*Pozsony, 1527 január 11. Mária királyné a Sopronból elüzött zsidók panaszából értesül, hogy a soproniak még nem adták vissza a zsidóktól elvett lajstromokat, a melyek adósságaikat tartalmazzák, továbbá vagyonukat és zálogaikat sem; azért meghagyja Sopron városának, hogy a nevezett tárgyakat haladéktalanul szolgáltassák ki a zsidóknak.*

Maria dei gracia regina Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris prudentibus et circumspectis magistro civium, iudici et iuratis ceterisque civibus civitatis Sopronіensis salutem et graciam. Suplicarunt maiestati nostre iudei illi, qui prius in ista civitate degebant, vos registra super creditis eorum emanata bonaque res et pingnora (sic) ipsorum nondum restituisse, scitis nos eam vobis per eos concives vestros, qui tunc ad nos venerant fecisse relacionem, ut premissa omnia ipsis iudeis restitueretis, quod nondum vos fecisse moleste ferimus; quare volumus et fidelitati vestræ harum serie committimus, quatenus statim acceptis presentibus registrum ipsorum iudeorum, bona, res, debita et pingnora secundum contenta registrorum ipsorum, que per vos occupata fuere eisdem integre reddere et restituere debeatis et super his concordetis cum eis, *ne ad nos conquestum iterum venire cogantur*, aliud igitur ne feceritis presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posinii feria secunda proxima post festum beati Pauli primi heremiti, Anno domini millesimo quingentesimo vigesimo septimo. Maria Regina.

**Külzetén: «presentirt Suntag nach Sand Pauls tag seiner Bekherung etc. im 27 durch Herrn Haubtman Zuber Forchtenstain.» Valószinüleg csak másolat; Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. II. Nr. 63.**

## 29.

*Pozsony, 1527 február 5. Mária királyné testvérének, I. Ferdinánd királynak felhatalmazásából felszólítja kismartoni Fürst Ernőt, fraknói Teuffel Mátyást és soproni Ritschauer Gáspárt, hogy a Sopron város tanácsa és a kiüzött zsidók közt huzódó per ügyében tüzzenek ki határnapot, hallgassák ki a tanúkat és szolgáltassanak mindkét félnek igazságot.*

Copÿ der Comission auf den von Ernst, Mathystn theufel, und Casparn ritschauer.

data in vigilia S. Dorothee 1527.

Wir Maria von gottes gnaden Kunigin zue Hungern vnd Behem etc. Enbietten denn gestrengen Edlenn vnd vestenn Herr *Ernsten von Furst In der Eisenstatt* Vnd *Matheo Teiffell zu Forchtenstain* Hableuten auch *Casper von Rittschauer oberster vber die Fuessknecht zu Ödenpurg* Vnnsern gruess etc. Es ist vnser maynung das wir die sach so zwischenn Vnsern getrewen fursichtigenn Vnd weysenn Burgermeister Richter Vnd den geschwornen burgern der statt Ödenpurg ains taills vnd des andern der Judenn so vormals auch zue Ödenpurg gewondt sich erhebtt hatt vnd gefuret ist aus crafft vnd bey wessenn des durch durchleuchtigisten Fürsten vnd Hern Hern Ferdinanden Zu Hungern vnd Behem etc. Khunig Vnsers lieben brueders so wir dan In dem vall bei vnss habenn ewer reuision beuolhen Ja uill meer sy also durch diessenn brieff Euch beuolgenn wöllen habenn. Darumb Ermanent wir Euch vnd anstatt vnsers Engemelten Brueders Khunig Ferdinanden etc. beuelchenn wie das Ir bayd obbenentt partheyenn auff ain gewissen vnd bestimpten rechten termin oder tag für euch cytiren vnd beruffen alda Zwuerhören Iren baydenn allegaten clag vnd antwurtt vber all die Hendell vnd Sachenn so sie Zw samen habent Zwzwlassen ainer Jetlichenn parthey glaubwürdig anZaigung vnd Zygen darnach auss sollichs gott vnd seiner gerechtigkaitt nach erkennen bey urtln determinirn vnd was pillich vnd Recht erleyden mag, auss sprechenn vnd

volenden sollent darzw wir den vnsern vollenn gewalt vnd auctoritett In crafft diss brieffs Euch vber gebenn pillich vnd Recht Inn diesem vall Zw handln presentibus perlectis restitutis. Datum Prespurg an sant Dorotheen abentt Im Tausent fünffhundertt vnd Im siebenundzwainzigisten Jar.

**Másolata latinul és németül Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 29.**

## 30.

*Sopron, 1527 márczius 3. Maul zsidó és felesége Jochebed, hajdani soproni lakosok, elismerik, hogy az Uj-utczában levő házukért, a melyet Sopron városa a királyi parancs értelmében megbecsültetett és Leonhart Péter, soproni polgárnak eladott, a vételárt a nevezett vevőtől hiány nélkül fölvették és a háznak telekkönyvi átírásába beleegyeznek.*

Ich Maul Jude, weilend zu Ödemburg wonhaft vnd Ich Jochabed sein Haus Frau, Bekhennen für unns vnd vnnser Baider erb'n vnverschaidenlich mit disem Brief: Nachdem die Ersamen fürsichtigen vnd weisen Herrn *Mert Sighart Burgermaister, paul yorig der Zeit Stadt Richter* vnd am Ersamer Rate Zu Ödemburg vnnser Behausung Zu gemellt Statt Ödemburg Zwischen *Jänndel, vnd ysaac* der Juden Heusern in der Neugassen gelegen aus kuniglicher maiestat Beuelh lautt Brieflich vrkund zwischn Egenannten von Ödennburg vnd gemainer Judischait ausganng'n durch gemain vnägedächtlich maister vnd gesworn werkleuth Schätzen vnd beteuern lassen Welhe Behausung die genanntn Herrn von Ödemburg dem Erbern *Leonharten peter Burger* zu Ödemburg vnd seinen Erben mit vnnserm guetn willen vnd wissen Zukauffen geb'n haben. Derselb Leonhart Peter vnd sein erb'n habn vnns vnd vnnsern Erbn obgemellten vnn's Behausung nach lautt gemellt Schätzung redlich vnd aufrichtigklich bezallt, vnd vnns d' selbn Summa gellts on alln abganng vnd schaden Zufriden gestellt. Sogen darauf gedachtn Leonhartn peter u. sein Hauswirtin und Ir Baid erbn berürter Summa gellts aller ding gantz quitt ledig vnd Loss, wellen Inen auch dieselb Behausung hiemit

Craft dies Brieffs aus vnnser vnd vnns Erbn In vnd Irer Erb'n nutz vnd gever frey ledigklich aufgeben vnd Eingeantwortet habn. Also dies ain ersamer Rate Zu Ödenburg in crafft dies Brieffs vb benannt vnns' Behausung In Irn vn gemainer Stat Grundbuch on vnns gegenbert on nutz vnd giwer schreibn lassen sulle' wie gewonhait vn Recht ist. In solhem allem wollen wir ainem ersamen Rate vnd gemaind Statt Ödemburg kainerley widerred noch einträg machen in ewig Zeit, auch nichts wid' Ir grundbuch vnd dise unnsr' quittung zureden noch furzenemen in kain weyse vngeuärlich. Gebn *vnd mein genannts maul Juden aigen petschaft* vnd meine obgedacht Hausfrauen Hieundengschriebener Hanndschrift mit Hebreischen Buchstaben. Act Odennburg Suntog nachst vor dem ascher mitich anno di Im XV vn XXVIIte.

(P. H.)

אליז דאו אין דיזין פריב ורשריבן שטענט
איז גרוד מיינר מועל יודין אונ' זיינר הוזביט
איך יוחכיד (sic) אוני' זיינר פיידר גוטרבילין אוני' בולגבילי
דוז פינ[קס] איז מיט מיינער אייגי הונטגשריבנט.*)

*Külzetén :*

Leonharden Petters Kauffbrieff vmb die behausung in der Neugassen vom Maul Juden.

Eredetije papiron, levélalakban összehajtva, barna felirat nélküli pecséttel Sopron sz. kir. város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 26.

*) A héber betűkkel, német nyelven írt utóiratban ez áll: «Aléz (=alles) daz in dizin (=disen) priw (=brief) verschrib'n stent (=steht) iz (=ist) grod (=grad) meiner Mauel Juden un' seiner Hauswit (=frau) ich Jochebed un' seiner peider (=beider) guter willen un' wolgewollen, doz (=das) «Schriftstück» («pinkesz» tulajdonképen könyvet, de okmányt is jelent) iz mit meiner aigen hand geschribent».

## 31.

*Dátum nélkül.*) A Sopronból elűzött zsidóknak I. Ferdinánd király és Mária özvegy királyné által kirendelt biztosokhoz intézett panaszlevele, a melyben Sopron városa ellen panaszt emelnek, a miért hogy őket a városból oly kegyetlenül kiüldözte, mindennemű javaikat visszatartotta, lepecsételt lakásaikat feltörte, adósságaik lajstromát elrabolta, szőlejüket leszüretelte, teheneiket elhajtotta. Mindezekért 8000 frtnyi kárpótlást követelnek, úgyszintén házaikba való visszahelyezésüket is sürgetik. Ha ez nem sikerülne, úgy tiltakoznak jogaik elkobzása, házaik, templomuk, temetőjük eladása, elzálogosítása avagy lerontása ellen.*

Kunigklicher maiestat, vnnsers allergnedigist'n Herren vnd Lanndsfurstn, vnd in Nomen der kuniglichn maiestat, vnns' allergnedigistn Frauen Maria kunigin Zu Hungern vn' Beham etc. allerliebst'n Herren vnd Brueder auctoritet *verordnet Commissarii* gestrenng Edl. vnd Eerenvest genadig Herrn. Wir geb'n E. G. swärlich vnd in aller vnntertanigkhait zuuernemen. *wider vnd gegen Burgermaister Richter vnd Ratte* auch gemain der statt Oedenburg nachuolgend maynung.

*Nachdem unnsern vorelltern ettlich vil hundert Jar her Zu Ödenburg fridlichen gesessen,* da alwegen mit allen khaisern vnd khunigen, was vnnsern vorelltern oder vns auferlegt wordn ist, es sey mit Steuer, ansleg, oder anders wie allweg demselben wilkörlich nachkomen, vnd gehorsam gelebt *vn' yetzt neulichn vergang'n kunig Ludwign selig'n widr den Tyrannen den Turrkhen funffhundert flor vngrisch Stewer gegeb'n,* die wir dann als arm Judn nit ge-

*) Ezen beadvány az 1527-iki év husvét hetéből való, mert alább azt mondja «in dem XXVI-tn Jar *vergangen;* a következő okmány pedig ezen beadványról azt mondja «der vertriben Jud in osterfeiertag . . . eingelegt clag».

habt haben. Sund' alle vnns' armut angriffen vnns' klainiater[1]) versetzt, die vnns dann verstannd'n vnd noch auf heutig'n tag nit beihenndig haben, oder lössen hab'n mugen. Alain das die von Ödemburg vnns also gewelltigklich'n ausstriben, So doch die klaineter ob den tausent flor hungrisch werdt gewesen, *vnd die von Ödenburg alain mit mer dan VIC. Hungrisch in khrig gegeb'n habend.*

So seind mir G. H. von kais' Maximilian Hochloblicher gedächtnuss, vnd durch annd' kunig von Hungern von ainem bis auf den andern Bestätt, auch in sunderhait von dem theuren kunig Ludwig folgn. Legennd vnns' Confirmation hiemit Zu erkhanntnus der sachen ein mit «A» verzaichnet.[2])

Gnedig gebietennd Herrn yetzt verschinen *in dem XXVI^t^n Jar vergangen* nach dem Laydigen traurigen faal kunig Ludwigs *ist Burgermaister vnd Ratte zu Ödenburg mit sambt Irer gemain Zuegefaren* on angesehen vnnserer freihait oder Confirmation, die wir von ainem khunig bis auf den anndern gehabt habendt, *als selbs anclager vnd Richter vnns auf ain stund on Rechtmässig gegrundt ainicherlay vrsach'n* vnnsr' weib vnd kind gewelltigklich mit gefasster vor bei gut'm Lanndsfrid bei guter gerechtigkeit auch bei guter Oberkeit vnns vnpillichen wider alle Recht wider alle pillichait *von dem vnnsern gedrungen vnd getrib'n vnd in ainer stund die von Ödenburg vnnterstanndn vnns arm Leut vnnsre Hab vnd gueter aus Irem aignem frävendlichen gewalt vnnterstanden vnd vnnterfangen.*

*Habend wir Arm Jud' begert sy sollend vns doch an Zaigen aus ves gewallt oder gerechtigkheit sye des hanndlend oder tuend, habend die von Ödenburg gesagt Sye thuend Es aus gnuegsamen Beuelh vnns' gst'n Fr. kunigin.*

*Darauf haben wir Begert vnns denselbn beuelh darumb' sehen zu lassen, das ist vnns wider alle pillichait von Inen abgeslagen worden. Darumb haben mir sye wider vmb gott*

[1]) Valószinűleg: «Kleinodien» akar lenni.

[2]) Az okmány végén következik II. Lajosnak 1523-ban kiadott, a soproni zsidókat megoltalmazó szabadalomlevele német fordításban, a mely okmány latin eredetiben le van nyomtatva *Kohn S.* i. m. 63. sz. okmány 473. l.

*vnd d' pillichait wegen gebethn sy sollend vnns all gefängklich annemen vnd behalltn* allain vnnser Zween passiren lassen Zu vnnsrer allergnedigistn Frauen Kunigin vnd vnns veranntworten lassen, vnd Zu anntwort kumen ob wir in Irer kn. Mt. versagt wordn wärend. Sölhes alles G. H. ist vnns von denen von Ödenburg abgeschlagen worden. *Suender habendt mit vnnsern armen weib vnd kinder per fort auf ain stund hinweg Ziehen muessen, haben wir annders vnnser leib vnd leben fristn vnd nit verlieren* wollen, *Vnd haben G. H. von ainen Jedem wogen von der Meyl Zufuhren ain guld' geben muessen vnnd vnns die von Ödenburg mit der geleichen worten fur gehalt'n, wir soll'n sehen das mir von vnnsern guetern nichts hin weg fur'n sollt'n dann man vnns an dem walld wider besuechen wurde, vnd so man es erfinden wurde, soll mir all vnnser leib und gueter, weib vnd kinder verlieren, vnd habend also G. H. nichts darum nemen mögn, dann ain Jeder ain wenig seines vnder gewanndtl, vil arm Leut von vnns haben die wägen nit Zubezallen gehabt,* da habend sye vnnss das sye ain tail vnnser' gut haben mussen verkhauffen, was vier oder funff flor Reinisch werdt ist gewesen vmb 1 flor R. muessen geben.

Vnd weiter g. H. *haben wir den von Ödennburg vnsere slüssl zu vnnsern vollen Heusern vnd gut' vberantwortn muessen vnd da in vnnseren beywesen einem Jedem Judn' in seinem Hausz seine Truhen vnd gemächt verschlossen vnd verpetschaft, vnd die Heuser der geleichen, haben vns darauf Zuegesagt, wir sollend kein sorg hab'n, Es solle alles bewart Bis auf vnnsre widerkunft fridlich beleib'n.*

Aber g. H. *da mir wider kumen seind, da seind vnnsere Heuser vnd vnsere kämer, vnd gemäch' auch Trühen alle offen gewesen, vnnsere gut' nichts gefunden, sunder alle verloren.*

Sind also g. H. die von Ödenburg in dem vnnsern gewalltiglichen auch fräuentlichen nach Irem willn vnd wolgefalln vmbganngen, *vnnsere Register Buecher sich gemächtigt. In welchen Buechern vnd Registern vnns vmb Ödenburg ettlich vil tausent guld' aufrechte schuld vnns Zuthun schuldig ist,* dieselbigen schulden alweg in das Buech yenes gesworenen Richters *den sy vnns gesetzt haben* eingeschriebn wordn. Welche dann söliche vnnsere

Richter geg'n den Jenigen die vnns Zuthun schuldig gewesen aus gewallt der von Ödenburg, vnd alter gewohnhait zu bezallung vnnserer gellter verholffen hat. Wann g. H. es allwegen mit ausgedrugkhten wort'n begriffen vnd eingeschribn wordn — item das Hanns oder peter ist auf den tag schuldig XX flor, zallt er nit auf den tag oder den beschribnen tag, So geet der Zins weiter an. Soliches ist alwegen ainem durch vnnseren Richter verkhundt word'n.

So sind wir G. H. leider vmb solich schuld'n khumen das wir von Inen on Recht als gewelltigklich'n ausgetrieb'n wordn sindt. *Nachdem dann die von Ödenburg vnns vnpillich'n darein gefurt hab'n.* Begerend mir solich'n schad'n aller pillichait nach vns Zubezalln' schuldig Zu sein. *Auch annd'r Cost vnd schäd'n so vnns bei vnnsrer gnedig'n kunigin Zu Hungern vn' Behaim darauf gangen ist, vnd noch tägliche geet. Dass dann in Summa pringt ob den VIII M. guld' vnns Zubezalln schuldig.*

Weiter. G. H. *So habend die von Ödenburg vnns vnnsern Weingarten auf vnnserm freithof gelesen, Bis in die XX emer wein,* die wir von Inen auch begehrend, *auch vnnser Viech, das vns ausstätt bis in die XX khue,* Zu dem annderm. G. H. So begeren wir an E. G. wider die von Ödenburg, das sy Ihre vnnderthanen darZue halltend weliche vnns schuldig seind Zuthun, das sy darob seyend, das mir von Inen bezallt werd'n.

Zu dem dritt'n. g. H. so begerend wir an E. G. das die von Ödenburg vnns *Bei vnnsern Heussern vnd Allte gerechtigkhait wider einkhumen, beruellich (= ruhig) sitzen vnd wonen lassendt.*

Wann aber vnns solches nit gedeihen wollte, das mir dann vnns in khainerlei weg versehend, *So protestir'n wir hiemit offentlich'n, das mir vnnsrn rechtmässig anforderung in kainerlay weg begeb'n haben wollendt.* Sunnder Vnnser Aygenthumb vorbehallt'n thuend, soliches nach gelegenhait der Zeit Zuersuechn, wie sich geburt.

Vnd Beger'n an E. G. *das die von Ödenburg vnnsre Heuser, Schul, vnd freythof vnbekhumbert lassen,* weder mit verkauffen, versetzen, verprechn' oder sunst in annder weeg damit hanndlen.

Vnd das soliche ale vnnser' obangezaigt begern billich vnd rechtmässig sey, wellen wir vnns E. G. vnd Herrschaft

rechtlich endschaidn lassen mit vermelldung ferrer aller Rechtlich behelff, freihait vn' notdurft vorbehalt'n, dise vnnsre Clag Zu mynndern Zu mern' gar Zuuerkher'n wie es vnns am besten gesehen sein willn.

*Euer Gd'n vnd Herrschaft Arm,*
*verlass'n, vnndertänig vn ver-*
*triben Judischait von Ödenburg.*

Abschrift Freyhait Bestättigung. (Itt következik amaz említett privilegium, amelyet II. Lajos a soproni zsidóknak adott. V. ö. 2. jegyzet és fönt. az 50., 51. l.)

*Külzetén:* Abschrift Clag der vertribnen
Jud'n von Ödenburg
wider die von Ödennburg.

Másolat papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.

## 32.

*Sopron, 1527.*) Sopron városának a Mária által kirendelt királyi biztosokhoz intézett beadványa, a melyben a zsidók panaszai és követelései ellenében kijelenti, hogy csakis azon két pont fölött hajlandó tárgyalásba bocsátkozni, a melyet Pozsonyban Mária királyné tanácsa előtt tárgyalt a zsidókkal, t. i. a Sopronból kiüzött zsidók pénzköveteléseit és házaikban és vagyonukban szenvedett károkat illető kérdések fölött minden egyéb panaszszal, igy magával a kiüzetés kérdésével szemben, Mária királyné engedélylevelére hivatkozik.*

Kunigklich maiestat etc. *verordnet Commissarii.* Edl gestreng vnd vesst gnedige Herrn. auf der vertribn Juden von

*) Ezen beadvány 1527 szeptember 12-ike előtt kelt, mert az itt említett és még kérdéses két sérelem fölött, a zsidók kára és adóssága fölött, akkor a királyi biztosok már itélkeztek (l. a 37. sz. okm.).

Ödenburg erlanngten Beuelh vnd Zweifelhaftign vermainthn Clag, So sy eieren gnaden *an verschinen Erichtag in osterfeyertag'n wider vnns eingelegt,* gebn' wir E. g. Zu erleuterung desselbn Beuehls, vnd ablainung berurter klage in aller vnndertainigkeit Zuuernemen.

Genädig Herrn, *als vnnsere gesanndt'n am Jungstn mit den Jud'n vor der k. mtet vnnser gnedigisten Frawen Räten Zu Bresburg in verhör gestandn'*, daselbs ist weder von ausstreib'n der Juden, noch Irer Heuser vnd einsetzens oder des aigenthumbs Zuerwidern vnd Zuerneiern gar nichts tractirt wordn, wann des vnd alles anders, So wir mit vnd gegen Inen gehanndelt, haben wir nicht aus aigner bewegnus geton, Sunnder es ist der k. m. vnd derselbn Räte Beuelh will'n vnd maynung gewest. In derselb'n verhör ist auf der partheyen furbringen alain der Zwaien nachuolgendn artigkl'n halbn' disputirt vn getaidingt vnd darauf durch vnns'r gnedign Herrn die Rate in obgemellt'n Zwaien arrtigkhln mitt ainer Commission zwischn vnns' Zuhandln beschlossn wordn.

*Der erst artigkl ist von der Judn Lehen vnd gelltschuldn in Ir'n Buchern begriffen.* Namlich das die Jud'n solch Ir schuld'n sambt dem vermischtem allerhöchstem wucher den vns die k. m. gnedigist nachgelassen, von vns vnd den vnsern wollt'n bezallt hab'n nach vermugen Irer schuldbuecher, vnd vermainten vns durch Sunder practigk, vn' Ir'n lang'n verzug von k. m. relaxation vn' genaden Zudringen, das wir aber mit nichtn thun, vnd Zuegeb'n wellen, dieweil wir wissen das die armen leut' offt wenige schuld vier oder sechsmale soviel als d' Haubtsumma gewest verwuchert, vnd steen nichts destweniger mit der haubt Summa vnd ainen grossen Hauffen wucher Im Judenbuch geschribn.

Die Judn mugn auch nit vernaynen, Ire Bücher mit höchstem wuchers wucher vermengt seyen. Darauf soll durch E. G. als verordnet Commissarii erkhennt werden, vnd an den Juden auch den armen christen Iren gelltern aigentlich erfragt, vn erkhundt wieuil der Juden bargellt vnd lehen sey, das haist die k. m. das Creditum, lehen, oder haubt Summa, *vnd ob die christ'n Inen des geständig*, vnd Im erstn oder andern lehen souil in parem gellt aufgehebt hab'n oder nicht, wan die K. m. will nit das wir

vnd Irer mt. arm leuth alhie den aufgeloffen wucher bezall'n sullen, wie br[ief] vermugen.

Der annder artigkl g. H. ist, das die Judn vor k. m. von verlust Ihrer guter nach Ihrem abzug geschrien vnd vns beclagt hab'n darumb vns doch nichts wissen ist, wann wir hab'n Ihnen all Ier gueter, an die klainhait vn' phanndt souil Inen durch die vnnsern versetzt, nach Laut k. m. beuelh, *auch vnnser gnedigen Herrn Francsen von Bathÿan Irer maiestat Rat, als gesanndten Zu vnns,* mundlich informacion, frey, ledig folgen lassen, wie sy nit vernaynen mugen, dieselb'n Ire guter mit Inen Zufueren oder Zutreib'n wie sy gelust vnd gelangt hat.

*In disem lessten Artigkl warde durch k. m. Rate verschafft, ob die Jud'n Jemand Irer verlust halb'n mit warhafftiger beweisung anzaigen möchten, sölhes soll nur vor E. gn. als Comissarien gehandlt werd'n.*

Auss disen obgemelltn Zwen artigkl, daran der stritt all' gelegen, ist in der verhör von ainer Commission tractirt, vnd die auf E. gn. sambtlich'n gestellt, aber dieselb Commission oder Beuelh ist der Handlung ungemäss vn' Zuweitleuffig, stregkht sich in alle sach'n So sich zwisch'n vnns' vn Inen begeb'n haben vn E. g. als hoch ständig vernemen. *Dan' wir hab'n der andern sach'n halb'n auf der k. mt. Beuehl vn erlanngt'n endschied mit den Juden nichts mer Zuschaffen, mugen vns auch weiter vber diese nit furnemen.* p. Res semel extincta amplius non reuiuiscit.

Darumb g. Herrn will vns nit geburen auf diesen Beuelh vn' der Jud'n vermainter klag weiter einzulassen, vnd erst mit vil einleg'n vnd schrifft'n vmbgeen, der kains von nöten. Dann vns will Ir lange Red nichts bekhumbern.

E. g. hab'n lautt vernomen in k. m. brieue was vns vnd den Judn fur ain endliche endscheid durch Ir m. gebn worden.*) Die Judn in die stat Ödenburg mit stätem anwesen furen nymer einzenemen, oder nyderzelassen, Inen Ire Credita, das sein Ire bare lehen on allen aufgeloffen wucher Inner Jarsfrist Zubezallen. Ire Heuser dar Innen Sy ge-

*) A margón e szavak állnak: «Anzug der k. m. Endschieds.» Ezen idézet tényleg Mária királyné 1526 október 12-iki és 14-iki mandatumából van véve; l. a **24.** és **25.** sz. okmányt.

wonet durch Gmaine wergkhleut Zubeteuern, vnd schätzn zelassen, die mit christen vnd Burgern zustifften, die sollen solh schatzung vn den werdt der Heuser ain yed nach seynen vermugen auffs lenngst in Jarsfrist on alle klag vnd notaiding Zu der Judn Hannd'n erlegen vnd raich'n.

Dises Enndlichen entschieds wir vnns bisher gehallt'n, demnach gelebt, wellen vns des auch furrn ewigklich betragen, vns die Judn darum nit dringen noch treiben lassen, hoffen auch die k. m. werd vns dabey handhaben wie sy gnediglich geton hat.

Aber der obgemelltn Zwaier Artigkhln halb'n, nämlich der Credita oder Haubtsumma vnd der verlust Irer guter oder Hausrats, wie si anzaigen, mögen wir E. g. Zu Comissarien auf vnns gesanndt'n bewilligung vberaus voll leid d' auch begerrende. *Aber das austreib'n der Juden vnd annders so wir Lautt k. m. geschäfft gehandelt, welln wir nit verantwort'n. Allein der soll vnd wirts veranntwortn', der es mit vns geschaft, vnd Zuthun macht geb'n hat.*

*Es mugen auch die Jud'n* Ire plunder' oder verlust wie sy sagen, an vnns vnd gemaine stat nit erforder'n denn wir Inen nichts genommen, sunnder wie vermellt, das sy in primato vnd sunderlich die, *so Inen ihr schadens Zuegefügt möcht'n beklag'n vor E. gn. hie zu Odenburg.*

fernemen wie sich geburdt.

Dann Zuuolfurung vnd auftrag gemellter II artigkln sein wir als gehorsame berait vnd willig well'n sölhes auch hiemit protestirt hab'n, das an vnns auf egeton vnnser mundtlich vnd dise erpiete der commission halb'n kain verzug beschehn vnd welln vnns ausserhalb offtgemellt II artigkln weder gutlich noch rehtlich mit den Jud'n eingelass'n hab'n.

thuen vnns darauf als gehorsame E. Gn. beuelh'n

Dersselbn E. G.

gehorsamme

Burgermeister Richter

vn Rate Zu

Ödenburg.

*Külzetén:* Der von Ödemburg antwort wieder die Commission vn der vertribnen Jud'n clag.

**Másolat papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.**

## 33.

*Pozsony, 1527 április 28. Mária királyné visszavonja azon rendeletét, a melyet Fürst Ernő, Teufel Mátyás és Ritschauer Gáspárhoz intézett volt a soproni polgárok és a Sopronból kiüzött zsidók közt fenforgó per elintézésére vonatkozólag, és pedig azért, mert időközben értesült, hogy a magyar jog szerint ezt csak született magyarok végezhetik el, és igy ő nem akarja megszegni azon igéretet, a mit bátyja (Ferdinánd) a hazai jog megtartása tekintetében tett a magyaroknak. Maga a királyné igéri, hogy ezen ügyet május 19-én el fogja intézni.*

Maria dei gracia Regina Hungarie et Bohomia etc. Magnificis *Ernestho Fuersth in Eysensthath, Matheo Theufel in Forchtenstayn capitaneis, ac Caspari Rytschauer Capitaneo peditum Soprony existentium*, Salutem. Quamvis superioribus diebus per literas nostras causam illam, quem inter cives nostros Soprononienses, ac Judeos illos qui antea Soprony̆ habitabant, est mota, vobis commiseramus *reuidendam*, Quia tamen postea intelleximus hanc ipsam revisionem secundum Jura libertates et consuetudinem huius Regni non posse fieri per aliquos externos Judices, sed eos qui sint Hungari, Nolentes igitur assecuracioni illi, quam Serenissimus dominus Rex frater noster charissimus dominis Hungaris super obseruacione Jurium et libertatum eorundem fecit, refragari; Hortamur vos et requirimus et acceptis presentibus a prosecucione huius cause supersedere et vos intromittere ad eam revidendam nequaquam debeatis, sed relinquatis eam reuisioni et cognicioni nostre. Quam nos hic *ad dominicam Cantate proxime venturam* inter ipsas partes secundum Jura libertates et consuetudinem Regni huius Hungarie reuideri et vnicuique parcium Justiciam administrari faciemus. Presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posonij in dominica Quasimodo: Anno domini Millesimo Quingentesimo Vigesimo Septimo.

*Maria Regina.*

**Eredetije papiron nagy koronás veres viaszpecséttel Sopron város levélt. Lad. XXII. et W. fasc. I. Nr. 5.**

## 34.

*Pozsony, 1527 május 15. Mária királyné meghagyja Sopron városának, hogy halaszsza el a soproni zsidókkal való együttes megjelenést, a melyre a királyné fölszólította volt őket, addig az időig, a mikor királyi testvére (Ferdinánd) meg fog érkezni.*

Maria dei gracia regina Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris prudentibus et circumspectis magistro civium, iudici et iuratis ceterisque civibus civitatis Soproniensis salutem et graciam. Commiseramus vobis diebus superioribus, ut et vos et iudei illi, qui antea istic in medio vestri habitabant, *ad dominicam Cantate proxime venturam coram nobis comparerent,* et nos causam inter vos motam revideri hic faceremus ; nunc tamen certis et racionabilibus ex causis mote causam hanc ad adventum serenissimi domini regis fratris nostri charissimi differendum et prorogandum duximus differimusque et prorogamus per presentes, quare hortamur vos et requirimus, ut istic domi vestre nunc maneatis, nec est opus, quod in hac causa ad nos veniatis, sed expectetis adventum maiestatis regie fratris nostri, quo tempore causa ipsa inter vos revidebitur ita, ut utrique parti iusticia administrabitur, aliud ne feceritis, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Posonii feria quinta proxima ante dominicam Cantate, anno domini Millesimo quingentesimo vigesimo septimo.
*Maria Regina.*

**Másolat Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. f. II. Nr. 66.**

## 35.

*Bécs, 1527 julius 20. Ferdinánd meghagyja Weisspriach Jánosnak*[1]*) és Teuffl Mátyás, fraknói kapitánynak, hogy ámbátor a Sopronból elüzött és az ő jószágaikra letelepedett zsidók érdekében megparancsolta volt, hogy azokat minden jogtalanság ellen meg kell védelmezni és adósságaik beszedését lehetővé tenni: mégis mivel a dolgokról más informácziót nyert, daczára az előbbi királyi parancsnak, az adósokat nem szabad elfogni avagy elzárni, hanem az elfogottakat is szabadon kell bocsátani.*

Ferdinand etc.

Edler lieber getrewer wiewol wir dir hieuon geschriben vnd beuolhen haben, die Juden so nach abganng vnsers vorfar Kunig Ludwigs zu Hungern vnd Beheim etc. löblicher gedechtnuss durch Burgermeister Richter vnd Rat Vnnser Stat Odenburg vertriben worden sein, *Vnd je eins teil sich in deiner Herrschaft nidergelassen, vor unrechtem gwalt zu schutzen vnd schirmen,* Inen auch in aller anndern zimlichen vnd geburlichen Handlung vnd Sachen vnnd sonnderlich *mit einnembung Ir schulden hilflich furdersam vnd beystenndig zu sein,* So sein wir doch der Sachen seÿder annderst dann Vnns die Juden furbracht bericht worden, damit sich dann nÿemanndt pillicher weisz zuebeclagen hab, oder mag, darauf so beuelhen wir dir dz (= dass) du die von Odenburg, Vnangesehen angezaigte Vnnsers beuelhs wider Ir brief vnd Sigl von Vnnser freuntlichen lieben Schwester, *Anna*[2]) *zu Hungern vnd Beheim Kunigin*

[1]) Ezen Weisspriach, illetőleg Weissbriach János báró volt és Kaboldnak ura, a mint ez Sopron v. levéltárának egyéb adataiból kitünik; Lad. 53. fasc. I. Nr. 1 és 2 alatt az ő őseiről Weissbriach Andrásról és másokról van szó, Nr. 9 alatt az 1539-iki évben említtetik: *Joannis de Weisspriach Baronis de Kobelstorff* (epistola). Az elüzött soproni zsidók egy részét ő vette pártfogásába. V. ö. *az 51. sz. okmányt.*

[2]) Itt íráshiba folytán csúszhatott be «Anna» szó «Maria» helyett, mert Anna nem volt özvegy királyné, hanem Anna

wittib etc. ausgeganngen, Vnd vnnz aus angestellte der verordneten Comissarien vnd weyttern Handlung *nit Arrestirest dringest oder Zucht zu Zuhanndln furnemest,* auch die aufgehalten Burger Irer widerstellung vnd angelobens ledig zu lassen Vnd kain annders thust davon beschicht Vnnser Ernnstliche maynung.

Geben in Vnnser Stat Wien den x x tag Juli Anno etc. im x x vij Vnnser Reiche im Ersten.

*An Herrn Hanns von Weisspriach* In simili.
*Matheusen Teuffl Haubtman zum Forchtenstain.*

**Másolta Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. II. Nr. 68.**

## 36.

*Német-Ujhely, 1527 augusztus 15. Reichenpach Vilmos és Oláh Miklós, úgy is mint a király kiküldöttjei, úgy is mint a soproniak és az általuk elüzött zsidók részéről szabadon választott biróság 1527, aug. 29. napját tüzik ki, a midőn a zsidó hitelezőknek a lajstromba beirt adósságaikra és vagyonukban szenvedett kárukra vonatkozólag itélkezni fognak. De az elüzés és visszahelyezés kérdését, a zsinagóga, temető ügyét érinteni nem kivánják.*

Wir *wilhalm von Reichenpach* Ritter etc. vnd *nicolas olah Secretarius* etc. Bekennen als Irungen vnd spenn (= Gespantheit) zwischen den Ersamen fursichtign vnd weisen Burgermeister Richter Ratt vnd der ganzen gemeind der Statt Odenburg an ainen vnd der Judenhait So zu Odenburg da nächstuvergangen sechsund zwanzigisten Jar ausgetriben sein anderstail sich halten, Ernstlichen *von wegen der schuld* so die verurten Burger zu Odenburg obgemelten Judn laut ires puechs oder Register an eingeschrieben haubtguet vnd erkhen nach laut desselbn puechs

**Ferdinánd felesége volt, Mária pedig Ferdinánd nővére és az elhunyt Lajos özvegye, Magyarország helytartója volt azon idő alatt míg Ferdinánd külföldön volt elfoglalva és az idő alatt a zsidók ügyében is intézkedett.**

zuthun schuldig sein, *Auch dem gesuech dauon, vnd am anderen der schaden halber*, So die Judn an iren haben vnd guettern die sy zu Odenburg in obgemelter anschreibung in iren heusern gelassen geliten vnd empfangen haben die obgemelten baid parteien vnss nit allein von k'n m't*) zu hungern vnd Behaim etc. vnnsern allergnedigisten herrn irer Irrung halben sunderlich verordnet comissarien, Sonder auch als denen sÿ obgedachter ir spenig sachen in der guet (= in der Güte) frei wilkirlich ausser Recht nach vnserm guete bedunckhen entlich Zuuergleichen ganzlich stellen vnd sezen wollen, ersuecht vnd gebeten sÿ mit vnserm guetlichen spruch Zuentschaidn dabeÿ baid parteÿen entlich vnd on alle verrer ein vnd widerred beleiben vnd besteen woln. *Vnd wiewol wir sollicher vnd dergleichen sachen gern entladen weren* denocht obgemelten baid parteÿen zu guet vnd das sÿ vns iren handgegebe guete treuen, zugesagt vnd gelobt haben wir wir (sic!) sollich ir schribtig zwesuchen (= Ersuchen) in der guetigkait ansprechen oder machen, dabeÿ geutlich vnt entlich on alle wegerung (= Weigerung) zubeleiben vnd dem nach zukumen. Auch das wir zwo oder drey oder mer personen nach vnserm gefallen zu vns ob wir wollen einfodern vnd mitsambt denselben oder für vns selb allein sollichen guetlichen Ausspruch thun mugen vns Zugeben vnd bewilligt, haben wir sollichen ausspruch zuthun angenommen vnd Inen darauf diesen abschied geben das sy mit genuegsamer gewalt von denen die sollich sachen betreffe, ob ettlich selb persenlich nit erscheinen mügen auf den phintztag nach Bartholomeÿ negstkunfftig der do ist der neunund zwanzigist tag dis monats augusti zu fruer tagzeit in der neustatt vor vnss erscheinen vnd vnsern spruch oder beschaid alsdan vernemen sollen. Doch so ist von wegen austreibung der Judn zu Odenburg vnd irer widereinsezung auch der Judnschuel freythof vnd heuser halben die die obgemeltn Judn noch zu Odenburg haben, vnd aller ander sachen ausser halben obgemelter zwaier artikl Beiden parteÿen vnd iedem tail besunder gegn dem andern sein recht gerechtigkait deshalbn guetlich vorbehaltn dann wir vnss in diesen auszusprechen nit haben belad noch annemen wollen zu

*) Kunig maiestät.

vrkunt mit vnseren betschafften vnd Hand zeichen verfertigt. Beschechen in der Neustatt am freytag nach Assumptionis Marie was der funffzehend tag augusti Anno etc. tausend funffhundert vnd im Siben vnd zwainzigisten. *W. Reichenpach. Nicolaus Olah Secretarius manu propria subscripsit.*

Eredetije papiron két kis pecséttel (W. R. W. R. jegygyel az egyik, a másik lovasalakkal) Sopron szab. k. v. levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 23.

## 37.

*Német-Ujhely, 1527 szeptember 12. Sopron városa és az elüzött soproni zsidók közt fönforgó pör úgy intéztetik el, hogy mindazon adósságokat, a melyek az évenkint e czélra választott zsidóbiró előtt a zsidókönyvekbe és lajstromokba föl lettek véve, kötelesek a soproniak 1527-ik év október 12-ikéig kifizetni, azonban a beirt főösszeg után kiderülendő kamatokat nem. A zsidók által fölpanaszolt károkat illetőleg, a melyeket soproni házaikban szenvedtek, 1527 szeptember 30-ika tüzetik ki határidőül a tárgyalásra, a mikor mindkét fél előadhatja bizonyitékait.*

Zwischen Burgermeister Richter Ratt vnd der gemaind der statt Odenpurg an einem vnd den ausgetribenen Juden daselbst anders tails sprechen wir das die von Odenpurg der ausgetriben Judenheit schulden von der von Odenpurg darzu sonderlich jerlichen geschwornen Judenrichter verordnet in iren piechern vnd registern fur haubtgut vnd erken eingeschriben, nach laut derselben puecher oder register auff den zwölfften tag Octobris negstkünfftig dis sibenndzwainzigisten Jars Zubezaln schuldig sein vnd dartzu ihre underthan ausserhalb der Statt Ödenpurg sollichs auch zuthun hatten sollen, aber den gesuech von demselben eingeschriben hauptgut endteken sollen die von Odenpurg den Juden zu bezalen nit schuldig sein.

Dan von wegen der schäden die die Juden sich beklagen in iren gietern die sÿ zu Odenburg in iren Heusern gelassen

vnd sollen geliten haben, dieweil sich paid parteyen, desshalben zu beweysung erpoten, sprechen wir das sie zu derselben zu volfieren zugelassen vnd was yede partey deshalben zu geniessen vermaint hie *zwischen montag post michaelis negstkünfftig* vor uns hie in der neustat fürpringen solle vnd darnach durch uns spruchleut verrer geschehen das sich gepurt.

Vnd ob die obgemelten parteyen dieser sachen oder dieses unsers spruchs unverstand oder Irrungen gegen ainander desshalben haben würden, So behalten wir uns als spruchleut hierin beuor sollicht allzeit mit verrerm vnserm spruch vnd entschit zuerleutern. Actum des zwelfften tags septembris Anno etc. im sibeinundzwainzigisten. — W. V. Reichenpach m. p. Nicolaus Olah, Secretarius manu propria. (P. H.) (P. H.)

**Belül a két aláiró apró veres pecsétje; papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. f. I. Nr. 24.**

## 38.

*Német-Ujhely, 1527 szeptember 25. Oláh Miklós megköszöni a soproniak által neki küldött vadkanhust és igéri, hogy majd megszolgálja. Egyben visszaküldi az általuk kért zsidó adósságok lajstromát, úgyszintén a zsidók és a soproniak közt fönforgó ügyben hozott itéletet is átszármaztatja a soproniaknak.*

Prudentibus et circumspectis dominis Magistro civium Judici et Juratis Soproniensibus Amicis honorandis.

Prudentes et Circumspecti Amici honorandi, facile intelligo amorem in me. A*) vestrarum e carnibus apri Siluestris ad me missis, de quibus habeo eisdem gracias relaturus omnibus Amicicie officijs dum occasio se obtulerit humanig. A vestrarum in me non obliuiscar Mandatum vestrum quod prius ad nos in negocio Judeorum attuleritis remisimus

*) A mondat elején rendesen egy nagy «A» betűt használ Oláh.

vobis misimus eciam ad vos sentenciam quam inter Judeos et A. vestras tulimus unacum registro crediti Judeorum quod nunc a nobis optastis. Valete. Noua ciuitate Vigesima quinta septembris 1527.

Nicolaus Oláh Archi (?)
Strigoniensis Secretarius.

**Kivül a városhoz czímezve, zárlatán kis veres pecsét. Papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. f. I. Nr. 28.**

## 39.

*Székes-Fehérvár, 1527 november 12. Ferdinánd értesülve arról, hogy a Sopronból kiüzött zsidók egyeseket letartóztatnak, meghagyja a főnemeseknek és azok hivatalnokainak, hogy a zsidók kérelmére, ha azok régi adósságaikat akarják visszaszerezni, senkit le ne hagyjanak tartóztatni, mert ez a város privilegiumába ütközik. Ha a zsidóknak valami ügyük van, úgy Sopron birája előtt végezzék azt el.*

Commissio propria domini Regis. Ferdinandus dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. princeps Hispaniarum archidux Austrie etc. fidelibus nostris universis et singulis dominis prelatis, baronibus, comitibus, castellanis, nobilibus ipsorumque officialibus, item civitatibus, oppidis et villis ac alternis cuiusvis status et condicionis hominibus et quibusvis subditis nostris salutem et graciam. Expositum est maiestati nostre in personis fidelium nostrorum prudentum et circumspectorum magistri civium ac iudicis et iuratorum ceterorumque civium civitatis nostre Soproniensis, qualiter ipsos et incolas villarum eorundem *iudei alias Sopronii habitantes in bonis et territoriis vestris arrestare vellent, prout et de facto iam nonnulos eciam ex eis arrestassent* et dampno affecisent preter omnem iuris et consvetudinis huius regni nostri equitatem; nam si iudei aut quicumque alii contra prefatos cives nostros aut subditos eorum aliquid agere haberent, id tum iuxta continencias decretorum huius regni nostri, *tum ex libertatibus et privilegiis dicte civitatis nostre Soproniensis coram iudice eiusdem civitatis*

*iudicie agere deberent*, non autem sic passim arrestare, volentes igitur dictos cives nostros Sopronienses sicut et ceteros subditos nostros in eorum libertatibus et antiquis consuetudinibus ex gracia nostra conservare, fidelitati vestre harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus acceptis presentibus quociescumque et quandocumque prefatos cives Soprononienses aut eorum subditos ad terras tenntas loca officia officiolatusque vestros cum rebus ipsorum venire contigerit, ipsos et eorum bona ad instanciam prefatorum iudeorum nullo modo arrestare aut arrestari facere audeatis, neque presumatis modo aliquali, quinpocius huiusmodi graciam nostram et privilegia eorundem civium eis integre et omnimode observare debeatis. Quod si prefati iudei debita ipsorum, si que sunt, repetere aut recuperare volunt, id iure mediante et coram iudice prefate civitatis nostre Sopronienses exequi debeant et teneantur, secus nulla racione facere presummatis, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Albe Regali feria secunda in festo beati Martini episcopi et confessoris, anno domini Millesimo quingentesimo vigesimo septimo.

Belül veres pecsét, papirra irt eredetije Sopron sz. k. v. levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 22.

## 40.

*Sopron, 1528 január havában *) Sopron városának kérelme Mária királynéhez, hogy hosszabbitsa meg ama határidőt, a melyet a zsidóadósságok kifizetésére szabott és a meghosszabbitás idejére kamatot ne kelljen fizetniök a tőke után.*

*Durchleuchtigiste grosmächtigiste Kunigin, Allergenadigiste Frau.* E. k. m. hat vnns nach austreibung der Juden

*) Abból következik, hogy a német-ujhelyi biztosok döntése, melyre alább hivatkozás történik, 1527 szept. 12. történt meg, (l. *a 37. sz. okmányt.)* és erről az évről azt mondja alább, hogy már elmult: «damit ist dasselb Jar . . . verruckt» ; a január hónapja pedig abból tünik ki, hogy ezen kérvény el-

von hinnen vnnder anderm diss sunder gnad vnd wolthat ertzaigt, das wir denselben Juden auf die treffliche schuldn, So vns' vorelltern vnd wir bemellten Juden schuldig worden welche sich *dann Bis in vier tausent guldein* erstregkhen oder ettwas hinuber, *alain den Ergkhen plos vnd Recht lehen on allen versessen vnd aufgeloffen wuechr betzallen sullen,* welches also durch E. k.m. Zwischen vnnser vnd der Judenhait mit guten Brief vnd Sigeln becrefftigt ist worden. Zu derselben des Rechten lauttenn ergkhen bezallung Sein wir den Juden berurt Ir schulden darumben Inen alsofft gewisse phanndt vnd erbstugkh auch nachuolgend all vnnser hab vnd gueter in Irn' Schuldpuechern verschriebn'n erputig gewest vnns des auch auf heutigen tag erpietend. Aber die Juden zumb merem tayll wollen sich *mit gellt vnd phemberten*[1]) Ire verschribnen phanndten nach vnnsern Armen stattn nit vermugen lassen. Thuend das alain vmb geuärlicher verlengerungvnd merers wucher willen, damit sy vns gar vermainen Zuverderben, wie sy dann Bisher vnnd vnd' (= unter) ainem schein der dienstperkait (= dienstfertigkeit) all vnns' vnd viel arme christn hab vnd guter hinder sich gebracht haben, erfordern vnd nemen von vnns von ainem Jedem phunt phennig wochnlich ain kreutzer zu gesuech. Also pringen I M. gld ain Jedes Jarn VIII C. LXVI tl. V β vnd Zehen phenig wuecher, wie möcht vns dann muglich sein on sunder gnad vnd privilegien sölcher schuld'n ab Zukhumben wie wol vnns E. m. ein Jar lang zu solher Zallung bestimbt. *So sein wir durch dasselb ganntz Jar in disputation vnd Chrig, wuecher vnd erkhens halbn' mit den Juden g^e^stannden. Solanng bis vnns wnns' genadigen Herrn' k. m. Commissari zu der Neustat mit Irm Spruch endschaiden haben.* Damit ist dasselb Jar auch on frucht verrugkt.

Über solches alles hat *Her georg von weisbriach*[2]) seinen

intézése, a melyben az itt kivánt kamat-elengedés kimondatik, 1528 január 29-én kelt. L. *a 41. sz. okmányt.*

[1]) Phembert = értéktárgy.

[2]) Valószinűleg íráshiba «*Hanns* Weissbriach» helyett, mert 1527—1531-ig tudjuk, hogy W. János volt Kaboldnak ura. L. *a 35. sz. okm.* Vagy tán György Jánosnak ideiglenesen fölhatalmazott rokona lehetett.

Juden vor vnns' in offen Rate yetzt margarethe verganngen verpoten, das sich kain Jud furon mit seinen furphandten sol bezallen lassen, auch keinen phenig an Iren verkaufften Heusern vo' vns aufzuhebn' *bey penne aushenngkens.* Das alles wider E. m. limitacion Brief vnd Sigl ist. Wir arm leut muessen die grossen schuldn' mit gellt vnd erbstugkn abrichtn', darauf vns erstlich die Judn' Ire lehen vn gellt fergestreckht.

Vnd ist in allen lehen contracten recht wann der gellt nit zubezallen hat, das alsdann der Creditor (gleubiger) oder lehenher' auf seine verschribene phanndt greifft, zumb erstn varenden, dann die ligunden, das sich aber die Judn', zumal aus des von weisbriach verpietn' mit nichte gebrauchen welln wie sy doch pillich thuen sullen.

*Darauf pitten wir E. k. M. vns' genadigist Frauen die welln sich vnnser noch genadiglich erparmen, vnd ain lennger Zyl von Jacobi schir ist kunfftig vber ain Jar, oder hietz auf nächst kunfftigen weihenachten Zeuerleihen vnd Zuegeben, damit hietz auf dieselb Zeit kain wucher auf vnnseren schulden wuchsen.*

Wolt sich aber E. m. des nit beladen oder vnnderfahen, Begeren wir mit aller vnndertanigkait vnns solches Beÿ khuniglicher M. vnnserem allergenadigistem Herrn' vnd Lanndsfürst'n, zuerlanngen, vnd so wir vnns' erpauten frucht, So vnns der Herr heier wax'n lassen, aus den erblein gefächsent, damit vnd darum hoffen wir die Judn (vnangesehen des weisbriach verpot) mit gellt vnd Irn phandt'n nach aines Jeden armen man aigenschaft vnd vermugen abricht'n vnd bezallen lassen. Das wellen wir vl. E. K. M. mit vnnsern weib vn' kind'n in ewig Zeit gegen got zeuerdienen geflissen sein, der wir vnns mit gnedigister aufrichtung vnd erlanngung diser vnnserer gebeth gehorsamest thun beuelhen.

E. K. Maiestat

Vnndertanigistn'

*Burgermaister Richter, Rate*
*vn' gemainde, sambt*
*gemainer statt hindersässen*
*Zu Odnburg.*

Külzetén: der von Ödenburg Supplication vmb freiheit Juden wuchers halb'n.

Másolat papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.

## 41.

*Buda, 1528 január 29. I. Ferdinánd király a soproniak hű szolgálatait megjutalmazandó, elengedi azon félévi kamatot, a melyet Mária királyné levele értelmében a Sopronból kiűzött zsidóknak kellene fizetniök.*

Comissio propria domini regis.

Ferdinandus dei gracia Rex Hungarie et Boemie etc. Infans Hispaniarum Archidux Austrie etc. fidelibus nostris universis et singulis dominis prelatis Baronibus comitis castellanis Nobilibus ac prudentibus et circumspectis Judicibus Juratis quarumcunque civitatum oppidorum et villarum, ac alterius cuiusuis status hominibus presentes visuris: Salutem et graciam. Quoniam nos considerantes seruicia fidelia fidelium nostrorum prudentum et circumspectorum Judicis et Juratorum ciuium civitatis nostre Soproniensis, *per eos hoc presertim tempore quo nos deo duce in Regnum hoc nostrum Hungarie intrauimus non sine grauibus et magnis eorum sumptibus et expensis exhibuerunt, exhibentque et in presencia,* solucionem usure quam iidem iuxta litteras Serenissime principis domine Marie Regine Hungarie et Boemie etc. Sororis nostre charissime superinde confectas, Judeis ex ipsa civitate nuper eiectis, soluere deberent, ex gratia nostra speciali, eisdem ciuibus intra spacium sex mensium a data presencium computandam relaxandam duximus, ita vt ipsi ciues nostri intra tempus predictum nullam usuram eisdem Judeis soluere teneantur, Immo relaxamus presencium per vigorem. Quocirca fidelitati vestre et vestrum cuilibet mandamus firmiter, ne prefatos ciues vestros aut aliquem eorum ad instancia dictorum Judeorum racione huiusmodi usure impedire molestare seu damnificare audeatis, Sed eisdem huiusmodi graciosam nostram relaxacionem observare debeatis: Secus non facturi. Presentibus perlectis exhibenti restitutis: Da-

tum Bude feria quinta proxima ante festum purificacionis Beatissime virginis Marie: Anno domini Millesimo Quingentesimo vigesimo octauo.

Eredetije papiron, leragasztott nagy koronás pecséttel Sopron szab. kir. város levélt. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 31.

## 42.

*Kis-Marton, 1528 márczius 25. Handl, hajdan soproni, most kismartoni zsidó, panaszt emel a helytartótanácsnál Sopron városa ellen, a miért a soproni hatóság az ő feleségének, Gundának gyilkosát, Hamer János feleségét, Dorottyát szabadon bocsátotta. Mivel felesége áldott állapotban volt és így két lélek veszett el, de meg azonfelül öt kis árva siratja a meggyilkolt anyát, azért kárpótlás és fájdalomdij fejében 1000 aranyat követel.*

Reuerendi atque Magnifici viri. Humillime rogo magnificentissimos vestros hanc miserabilem subsequentem querulam grate audire velint.

*Contigit an[te] Bartholomei Anno XXIII,* quod dederim accomodate vxori Cuiusdam *Joannis Hamer Dorotheæ* nominis in suburbio hic Sopronii moranti Octo talenta Denariorum que Dorothea mihi pro Suma predicta duas Tunicas vnum pallium et vnum peplum Impignoravit. Longo tempore postea prefata Dorothea ad uxorem meam venit, eamque vt dicta vestimenta eidem duos dies festos daret, rogauit. Exactis diebus festis uxor mea ad eam exiuit, atque vt eidem dicta pignora iterum restitueret amice regauit. *Que sepe dicta Dorothea primum malleo, ut forte, vxorem meam ad Caput . . . postea arrepto gladio eandem vbique vulnerauit atque vxor mea gunda, que puerum in vtero ad Septimum mensem portauit: cecidit et interfecta est.**)

*) Handel feleségének, Gundának meggyilkoltatása tehát 1523 augusztus 24. (Bartholomeus) *után* történt, tehát a soproniak védekező levele, a melyben Handel vádjai ellen védekeznek, nem lehet 1521-ből való. (V. ö. *Kohn.* 67. sz. okmány 1. j.), hanem mindenesetre ezen okmány után, melyre a feleletet képezi, kelt.

Quare dominum Judicem hic *Martinum Sighart* et totum Magistratum pro Justitia administranda Imploraui, et eandem vt homicidam Jure mediante expensis meis Incarcerari feri. Successu temporis domini Ciues Sopronienses etc, voluntatem meam sepedictam Dorotheam sine satisfactione e Carcere emiserunt. Neque Ciues neque alius mulieris loco pro isto homicidio duarum personarum vxoris et pueri, quem in vtero gestauit, vsque In hodiernum diem mecum concordauerat.

Et ita perditis Octo talentis, ac duobus florinis Vngaricalibus In auro, et duabus Vnciis Argenti duobus Talentis in minuta pecunia, que vxor mea secum habuit, carui et adhuc careo, priuatus sum et adhuc priuor. Ideo dominaciones vestras Magnificas et honoris et Justitiæ Amatores propter ea Imploro, Magnificentias vestras.

. . . Innocentem terribilemque mortem et vxoris mee et pueri In vtero eius, pro quibus domini Ciues hic perpetuo nullis bonis mihi satisfacere possunt.

Et Ita quinque pueri mei tunc temporis admodum paruuli (propter matris amissionem fidelitate materna qua facilius educati fuissent) priuati sunt. Preterea vltra debitum et ea, que vxor mea secum habuit multa expositum, nihil nec mihi nec meis est Compensatum.

Confido itaque In Dominos et Magnificentias vestras, Dominos Ciues Soprouienses: ex suo *sine Consensu et voluntate mea* sepedictam homicidam libere emiserant; Juste debere et obligatos esse.

. . . Et in conpensatos ac contributos damni doloris mei passi *mille ducatos* mihi Soprouienses dare . . .

M. V.

obedientissimus

Handl Judeus
In Ciuitate volgo.
die Eÿsnen Stat dicta.

Külzetén: Handl Judei Querula Contra Soprouienses. presentata 25 martii 28.

Másolat papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. II. Nr. 74,

## 43.

*Sopron, 1528 márczius 24-ike után.**) *Sopron városának a helytartótanácshoz a Sopronból kiűzött zsidók panaszára benyujtott válasza, a melyben a kiűzés megokolására felhozza a zsidók elleni régi sérelmeket, a zsidók privilegiumainak erejét gyöngíteni igyekszik és hivatkozva Mária királyné 1526-ik évi október 14-iki mandatumára, tiltakozik az ellen, hogy a királyi engedélylyel és kanczelláriai jóváhagyással kiűzött zsidóknak Sopronba való visszahelyezése általában szóvá tétessék.*

Sacre regie Mt. etc. *Consiliarii et Comissarii* Reverendissimi Reverendi magnifici et gratiosi domini. Contra et aduersus suplicationem et querulas Judeorum qui aliquando in medio nostri habitabant per viam exceptionis et aliorum remediorum nobis competentium deducimus.

Primo rogamus et suplicamus, quod magnifici et gratiosi domini vestri considerare velint, quod nos et maiores nostri semper summa fide apud divinos reges Hungarie fuimus et habiti sumus, quod multis literis testimonialibus et priuilegiis a quadringentis et vltra a quingentis annis docere possumus, quibus testatum relictum est, quod nos non solum sanguinem nostrum, sed et sanguinem liberorum nostrorum pro salute regni et regum exposuimus.

Et vltra non minore et integritate erga Serenissimos Archiduces austrie, vbi honestas et ratio expostulabat et permittebat nos et nostra exhibuimus, cuius rei alios testes in presentiam non allegabimus, quam diuorum et sacratissimorum Imperatorum Fridrici tercii et Maximiliani memo-

*) Következik abból, hogy a zsidók első beadványa, melyre ez a *feleletet* képezi, 1528 márcz. 24-én kelt, tehát ezen *első* felelet okvetlen ezen időpont utánról való. A zsidók említett beadványa S. v. l.-ban van. L. XLVIII. et y. y. II, 74 alatt; a végén ez áll: «Copia querularum Judeorum Sopronio expulsorum contra D. Ciues ibidem *24 marcii 28*. Die von Odenburg sollen auff diesn phriff ir Antwurt fürbringen.»

riam, *et testis nobis Deus sit, quod sine eommemoratione aut exprobratione cogimur allegare Serenissimam reginam Mariam adhuc iuuentem et Inuictissimum et Serenissimum regem Ferdinandum dominum nostrum clementissimum.* Et hec Ideo comemorare oportuit, vt magnifici et gratiosi domini vestri intelligerent *nos non minori fauore dignos quam ipsos Judeos,* tacemus in presentiam onera, que in dies pro felici regni statu nobis imponitur et quottidie subimus.

Consequenter rogamus et suplicamus magnificos et gratiosos dominos vestros, quod considerare velint gravamina et iniurias, quibus iam retro et a multis annis onerati fuimis per cohabitacionem iudeorum, et quod Ideo nunc referimus, ut intelligant que grauamina Judei nobis intulerunt.

Primum, quod ab antiquo *Judei non nisi quatuor domos seu areas, seu curias vt vocant, et eas in suburbio inhabitauerunt.* Et est preter id et absque eo, vt a quingentis annis in medio nostri et ciuitatis huius habitauerint aut desuper priuilegia habuerint aut habeant.

Et nescitur quibus modis, nisi forte temporibus bellorum ex commiseratione *intra muros tandem recepti sunt,* atque successu temporis cum aduenis iudeis se augmentauerunt vt *intra muros tredecim domos*) sibi acquisiuerint,* et numero essent quasi quadrigenti et amplius ita vt fore equarent numerorum christianorum intra muros inhabitantium.

Inde ipsi Judei sic augmentati *intromiserunt se in negociationes,* que ad solos ciues spectabant, vendebant pannos meliores, et alias merces, unde factum est, quod *nullus pannicida* hic se intertenere potuit, et reliqua negociatio quasi sublata fuit.

*Sic vendebant vestes nouas, emebant victualia,* vt rarius venderent, et ea omnia vendebant . . . interea populo ad usuras.

Consequenter autem multa mala sunt, que in ocultis lo-

*) «Sexdecim» áll eleinte, de át van huzva és «*Trcdecim*»re javítva, mert három házat, a mit a soproniak maguk adtak el a zsidóknak, még a kiűzés előtt vettek el tőlük és ezt jónak látták elhallgatni, hátha ezért is kárpótlást kellene még utóbb fizetni!

cis cum uxoribus et familia ciuium *contrahebant pignora* et usuras consituentes, vnde familia et alii occasionem sumebant delınquendi et furandi.

Et quod grauissimum fuit, et quod magnifici gratiosi domini vestri considerare velint, quod *tanta multitudo hominum ex iudeis se sola usura intertenebant et ex ea ditabant.*

Et quod de singulis decem flor. annua usura fuit quatuor flor. et XX. d.

Et si quandoquidem aliquis debitor tantam usuram soluere non potuit, adiunxit Judeus debitas vsuras priori sorti et aucta est sors, et perconsequens aucta est usura, *et data usura de usuris* ita ut in dies miser propterea de possessionibus pelleretur.

Quis vero est, qui non videat per hunc modum ciues exhauriri et ad summam inopiam deduci et deductos esse.

*Et hec et alia grauamina quam plurima,sepe coram Sancte memorie Vladislao et Ludovico regibus conquesti sumus.* Et nunc exponere voluimus, vt magnifici domini vestri intelligerent, ex quibus causis homines huius ciuitatis depauperati sunt.

Accedebat ad hec mala, quod cum sancte memorie Ludovicus Rex contra turcas proficicsi vellet, vt potiores ex judeis fuga arriperent *ad ferream ciuitatem,* vnde per nos specialibus literis et minis reuocati sunt. Deinde *cum miserabilis clades nuntiabatur, reperti sunt duo onusti currus cum rebus iudeorum ad fugam parati. Vnde necessitate regente, causam iudeorum ad Serenissimam reginam mariam, tunc posonii agentem deduximus, et obtinuimus quod possemus iudeos expellere*[1]*) quod fecimus Juxta instructionem nobis datam.*

Et hoc *non solum nobis permissum fuit sed et civitati posoniensi,* Et satis mirandum est quod iudei vndequaque expulsi, in nullum locum reductionem adeo petunt, quam in ciuitatem istam.

Habent itaque Reverendissimi et magnifici domini vestri seriem geste rei et mit.[2]) breuissime ad obiecta iudeorum . . .

[1]) «saluis suis rebus» át van huzva.

[2]) «maiestati»-t jelenthet és bizonyára a 47. sz. okmányt érti, a melyben röviden összefoglalták a zsidók elleni panaszaikat a király számára.

Primum nobis de privilegiys iudeorum non constat adeo, ut propter priuilegia intra muros recepti sint.

Quod vero privilegium Maximiliani imperatoris allegat, cum alia allegare possumus, tum sufficiat vna clausula in eodem priuilegio posita ea quousque per nos etc. aliter prouisum fuerit.

Ex qua clausula inferimus et concludimus, quod dispositio super statu Judeorum est libere penes regiam maiestatem qua . . . Serenissime reginalis Maiestas vsa est, et *nobis clementer permisit ipsos iudeos expellere.*

*Quo facto ipsi Judei literas restitutionis a reginali maiestate impetrauerunt, quarum data est, dominica post Mathei apostoli Anno etc. XXVI.*[1])

*Verum cum tota ciuitas propter hiusmodi restitutionem grauaretur et in periculum deduceretur, Ipsa Reginalis Maiestas vocatis nobis et vocatis Judeis et intellectis vtriusque partis illustri domino georgio marchione Pranden'* [*burgensi*] *allegationibus*[2]) *per viam decreti et plene cognitionis una cum domino palatino regni et aliis consiliariis declarauit, iudeos in posterum non recipiendos in ciuitatem nostrum, atque vtrique parti literas dandas declarauit et quas literas hic offerimus, quarum data feria sexta p*[*roxima*] *p*[*ost*] *dionisii martiris Anno 26.*[3])

Ac vltra reginalis Maiestas huiusmodi expulsionem Judeorum in multis literis testata se gratam et firmam habere. Ita vsuras remisit bona ac debita restitui mandauit etc. ita non fecisset, nisi expulsionem ratam habere voluisset.

Et quod negari non potest, quin hec expulsio per reginalem Maiestatem nobis ex iustis causis et bono iure permissa fuerit, vnde in dubium revocari amplius non d[ecet].

*Accedit quod Serenissimus et gratiossimus rex et dominus noster in die felicissime coronationis sue omnibus reg-*

[1]) L. az okmányt Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 61. Nálunk a 23. sz. okmány.

[2]) A mint ezen okmányból látszik, Brandenburgi György gróf még 1526-ban is itt lehetett Magyarországon, nem mint *Fraknói* mondja, hogy 1525-ben már eltávozott. L. *Budapesti Szemle* 1883. évf. 355. l. V. ö. *Kohn* i. m. 67. sz. okmány 1. j.

[3]) L. az okmányt. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 21. Nálunk a 25. sz. okmány.

*nicolis promisit donationes et concessiones et alia per reginalem Maiestatem tempore sue viduitatis et vsque ad in diem facta, eadem et grata et firma se habiturum.*

Vnde et super permissis predictas literas ac decreta contra hanc pretensam et temerariam peticionen Judeorum qui se restitui petunt, itaque exceptione iudicata, exponimus. Et ea in serenissimum et elementissimum dominum et regem nostrum confidentia sumus, quod si ipsi Judei expulsi non essent, tum hodie nobis gratiose eam permitteret multo . . . quod eosdem ad ciuitatis et ciuium in habitantium depauperationem reduceret.

*Protestantes, quod huiusmodi expulsionem, auctoritate reginalis Maiestatis factam, et per regiam Maiestatem gratiose per medium supremi cancellarii ratificatam et per omnes regnicolas ratam habitam in dubium reuocare, aut ad disputationem exponere non intendimus, et vt humillime speramus non tenemur.*

Ceteras narrationes iudeorum, que ad conclusionem querelarum nihil faciunt, et quia *coram aliis commissariis disputare et terminare sunt*, et ita se non habent, ut narrantur, Ideoque easdem simplici verbo negamus, itaque ad hanc petitionem impertinentes.

Vnde debita cum instantia petimus nos ab hac iudeoreum impeticione et vexatione absolui vna cum refusione expensorum super quibus nos gratiosis et Magnificio dominis vestris humillime commendamus. Saluo iure alia si opus fuerit deducendi.

*Magisterciuium Senatores*
*et Jurati ciues Soproniensces.*

Külzetén : Erst antwort der von Odenburg auf der vertriben Juden clag vn' begern.

Másolat papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.

## 44.

*1528 márczius 31. A Sopronból kiűzött zsidóknak második, a helytartótanácshoz intézett beadványa, a melyben a soproniak vádjait czáfolják, és a rajtuk elkövetett jogtalanság ellen protestálnak, káruk megtérítését és jogaikba való visszahelyezésüket követelik.*

Kn. mt. Zw Hungern vnnd Behaim vnnsers gnedigistn Hern *Rat vnnd Regenten* Hochwirdig wolgeboren etc.

G. H.[1]) Wie wiessenlich wier di Hern von Odenwurg Zw Antwurd pracht,[2]) So mügen sy doch geg'n Ieren peweystn' gewald wider vnnsere Freyhaittn dar Inn Inen ist beuolhen ob vnns Zw haltten vnd vns sy selbst mit vnns Heuser vercheuflich gehandlt, *nichtz nitt Zu Recht genueg für pring'* das In hett gepurt der massn mit grund, vnd wie recht Ist wider vnns Zu hanndln.

Zum Andren *so ist es nichtz nitt, das wier In willens seyen gewest das vnser Zw flechnen wir haben auch vnsern Oberstn der Zeyt Zu Ierem Burgermaister geschuckt, vnd Im lassn sagen dass wier pei gemainer Stat vnd den Irn vnser leib hab vnd gutt wolln lassn, So haben sy die wägen so sy für Judisch guet angesprochen besuecht vnd durch aus nichts nitt verhanndn.*

Weitter als die Herren von Odinwurg furpringen von vnser gst. Frauen der khunigin von Vngern wittib vnns Zuuertrayben Inen erlaubt zu sein, *So ist doch durch vnnsern missgunner, Ir mt. der sachen nit mitt grunde pricht[3]) wordn, wie offenwar am tag das mir mitt willn seyen weg Zogen oder es In vnnser tag willens gewest wern. Darauf Ire mt. beuolen vnd mit In verschaft hat vns wider ein Zusetzn wie wier dessn E. G.[4]) ain Copie uberanttword.* Wollen vns den peuelh so die von Odinwurg erworbn wider vns darum sy selbst gangen diser Zeit nitt achtn Zu veranttwortn von nötn sein.

[1]) Gnädigë Herrn.
[2]) gebracht.
[3]) berichtet.
[4]) Euer Gnaden.

Dagegen wir vor vnser Gstn (= Gnädigistn) Frauen vnser notturft fur Zupringen nit genuegsam verhörtt sein will vnns Zu Restituiren In vnser Heuser vn Zusetzen nit bekhumern was sy unpillichs wider vnns furbring'n seyd Ier geiebte Handlung nit vnserer Freyhaittn widr Recht ist vns aus triben haben gehandlt sunder mitt gewalt denselben gewalt wir Jezt am hechsten an fecht'n vnd beclagn, Begern Restituirt zu werdn. Vermainen als dann die von Ödnwurg spruch Zu vnns Zu haben, es sey vmb gesuech, Freyhait oder das wir in der Stat Heuser haben oder das wir von In haben wollen weichen, oder das wir der Commissari Handlung seimig sein soln gewest, wollen wir In so wir restituirt werden vmb all anspruch anworttn vnd ein sten, das sy vns dagegen vmb unsere Spruch vns auch rechtens wie wir sein sich verbundn dan diser Zeitt wir nichts nitt von Iern gewalt E. Gn. clagen, Begern restitutis spoliatis possessionibus.

Wir khunden G. H. nitt glaubn Iern plossen worttn als hab. kn. mt. vnnser gtr Her In versprochen vns nitt mer ein Zu schaffen, seyt sein Mt. nit anlangen vnd durch sein mt. khain narration von verhaiss vns nit mer ein Zuuernemen furbringen.

Damit aber. E. G. sehen der Hern von Odenwurg Haismiltigkhait vnd *das Iere Rädelfierer die maistn sein die vnns schuldig vnd von In nit bezalln mügen wordn* khunnen nit leider das wier einkhumen solten. *So ist Inen nit Zu glauben das wir die Stat Ermer gemacht wan wir nach khainen schukhen*[1]*) geltt von vnns zu entlehnen sunder sy von In selbs khumen Zu vnns vnd ob wir nit hie warn, so lieffen oder reitn sy vns nach In die Eysen Stat gen kobldorf oder anderst wo sy gellt zu entlehnen wissen.*

Vnd das kn. Mt. vnser nit entgelt oder die von Odenwurg so setzen E. G. vnser clagen wie wir Zinst vnd gesteurt haben auch was wir gemainer Stat vnd den Iern guntz pewisn, wie sy sich aber gegn vns gehaltn Ist scheinparlich am tag, haben on dem noch khain aufhörn, sunder *diwail wir hie vor E. G.n. zu Handlung gegen In steen, darinn alle sachen In nie pesten*[2]*) sollen, haben sy ains*

[1]) schicken.
[2]) «alle Sachen Ihnen nicht bestehen sollen.»

*vnnserer Heuser verkhauft, vnd seind vnns frolich vnser Sinagog vnnd vnser voreltern begrebnuss so vor Sechshundert Jarn gewest Zu Erstörn* noch in tag'n der Inn E. G.ⁿ· hin sein dabei khain grundt Iere furpringene verstandn wierd.

*Wollen also protestiert habn* dieser Zeit auf Iren vndienstlich fürpringn Zu verhindernuss vnser Restitution Zuueranttwortten nit schuldig sein, vnd begern In albeg[1]) E. G. wölln In ansehung das die Stat nit der von Odnwurg sunder kn. Mt'. Zu gehortt vnd *das wir als kn. Mt. khamer guett sein hieher gefraitt vns nitt Zuuertreyben macht gehabt haben* versehen vns gentzlich gegen Iere gwalt. E. G. werden vns In vnsere Heuser ein schaffen mitt allen vnsern Freyhaitten vnd empfrembtn[2]) guettern vermainen als dann die von Odnwurg das nitt billich wir bei Inen sie vnnsere wonung haben sollen, So stetz Inen beuor vns mitt fueg vor kn. Mt. oder E. G. Zubeclagen vnd von hinnen Zuuertreibn per sententia' wollen allso diss mals was nitt veranttwort word' Zu veranttwurttn vnwirdig achtn, protestirn waiter vns Zu khain Disputation ein Zulassen verstehen unns E. G. werdn vnns vnuerhinderter einred gegen Irem gewalt ein Zunemen verschaffen, vnns vnsere Heuser vnd das vnser wider Zugeben sambt ablegung vnser erlittner Costn vnd schädn, spot vnnd schmach auch die gewaltsame Handlung vns In all weg Ienen vorbehaltn. Saluo Jure addendi', minuendi' mutandi' et alienandi' quoque opus erit et Juris est.

E. G. vnderthenigist Judischhaitt von Odnwurg.

*Külzetén: Der Juden andrer Schrift gegen Odnburg*
*31 Marty anno 28.[3])*
*Den von Odenburg ver zü halten*
*Das sy fürderlich yer antwurt*
*darauf thun.*

**Másolata papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. asc. II. Nr. 74.**

[1]) «allweg.»
[2]) «entfremdeten.»
[3]) Az okmány elejére ezen számokat írtam datum gyanánt. Meg kell azonban jegyezni, hogy ez nem az okmány keltét

## 45.

*Sopron, 1528 április 1. I. Ferdinánd által a magyar és osztrák peres dolgok, valamint a zsidó ügyek kiegyenlítésére kinevezett nyolcz tagú törvényszék igazságot tesz József zsidó és Sopron városa közt (pécsi) Boltos Mátyás ügyében, a ki József zsidónál elzálogosította volt ezüstjét, a melyet a város hatalmába kerített és Boltosnak váltságdíj nélkül kiadott.*

Wir der Durchleuchtigisten Grosmechtigistn Fürstn vnd Herrn Herrn Ferdinande Zu Hungernn vnnd Behem Kunig Erzthertzogen Zu Osterreich Steir Kharnadta vnd Crain Unnsers etc. Herrn *Rat vnnd Commissari* so von Irer Kn. m. Auf den fürgenomen tag, auff Sonntag Oculi in der Vasstn gen Odennburg von wegen aller vnd Jedlicher sveer beruerts Kunigreichs Hungern vnnd der Lanndts Zw Osterreich vnderthanen Zwitrahtn sveer Irrungen, die sich bisher verloffen vnnd Zuegetragen haben Zuerhoven guetlich vnnd rechtlich Zuentschaidn verordnt *Dietrich Bischoff Zu der Neustat, Andre Brobst Zu Gran, Georg von Crichfunstain (?) von Mueraw Erbkamerer in Karnadta vnd Marschall in Steir, Michael Lerfor. . . . , Jo [ach] im Marschall Zw Reuchenaw, Lancer Brocurator der Niderösterreichi-*

mutatja, hanem azon napot, a mikor azt Sopron városának kézbesítették. Így érthető azután, hogy a zsidók harmadik beadványa csupán csak *egy* nappal későbbi, mint ez a második. A harmadik beadvány végén ugyanis ez áll: «Copia conclusionis Judeorum 1 Aprilis A(nno) 28. pntata (= presentata)». A mi annyit jelent, hogy 1528 április elején mutattatott be *a városnak*, de a kelte előbbről való lehet. A beadvány *Sopron v. levélt.* van. Lad. XLVIII. et Y. Y. f. II. Nr. 74. Vagy pedig úgy magyarázható, hogy a zsidók, mivel többfelé voltak szétszórva, csoportonkint, egymástól különválva perelték a várost. Erre látszik utalni az egyik beadvány aláírása: «*vnndrthenigist Arm Vertriebenn Juden Zue Martersdorff vnd Koblesdorff*». (*Sopr. v. levélt.* u. o.) V. ö. fönt a 149., 150. l.

*schen lanndenn, Stephan Amade Hawbtman Zu Altenburg vnnd Johann Euspruran (?) doctor Anwaldt der stat Wienn* Bekennen Offennlich mit dem brieff das wir vnder andern in der sachen sich halltent Zwischen *Joseph Jüden* an ainem vnd Burgermaister Richter vnnd Rat Zw Odennburg Anderstaills von wegen ettlicher silberer Pfandt So *Bolthos Mathias* gemelltem Juden vmb funffzig gulden versetzt Welher Phanndt sich die von Odennburg mit andern beruerts *vnnd ander Juden phanndt* Zu den Zeit als sy von Odennburg ausgetriben worden vnderstandn, Vnnd genannt Bolthos Mathias, auff vnnser mt. Frawen der Khunigin von Hungern Wittib beuelh on bezalung des Haubtguets wider bemellts Jüden willen frey ledig hiraus geben, auff beder tail, Klag, Antwurt, redt vnnd widerredt darInnen wir die tail genuegsam verhört, Vnnd sonderlichen auff *Kn. mt. sundern beuelh Vnns derhalben uberanntwurt* der lautter in sich hallt *solhe sachen mit der billigkait Zuentschaiden* In recht erkannt vnd gesprochen, das gemellten von Odennburg nit geburt der Juden Phanndt on bezallung des Haubtguets, auff der Khunigin beuelh, daraus sy billich Ir vnderricht gethan hetten Vnnd wider gedachts Juden willen den Bolthos Mathias hinaus zugeben. — Sein derhalben schuldig demselben Juden sein haubtguet die funffzig on allem ferrern auffschub zubezallen schuldig. Vnd sind die Expennss aus bevorlichen vrsachen Zu baiden taill gegeneinander aufgehebt, vnd vergleicht Treulich vnnd Ugeuärlich. Vrkhundt geben Wir Inn disenn Brieff mit Vnnser aller Zu rugkh auffgedruckten Pedtschadenn verwart. Gebenn Zu Odennburg Am Erstenn tag Aprillis Anno etc. Im Achtundzwaintzigisten Jarn.

**Eredetije az okmány hátlapjára nyomott, papirral leragasztott 7 kis vörös pecséttel Sopron szab. k. v. levéltárában. Lad. XLVIII. fasc. I. Nr. 32.**

## 46.

*Bécs, 1528 decz. 5. I. Ferdinánd megparancsolja az ország főembereinek és hivatalnokainak, különösen pedig Sopron város tanácsának, hogy a Sopronból kiűzött zsidóknak mindenféleképp legyenek segitségükre, hogy behajthassák adósságaikat, a melyekkel nekik főnemesek, zászlós urak és mások tartoznak, a kik Sopron városán kivül magyar és német földön laknak, a zsidóknál pedig zálogot nem hagytak, hanem tartozásuk csupán a szokásos zsidókönyvbe van bejegyezve.*

Ain general Beuelh für die vertribn Juden zu Ödenburg sy Irer gelichen schulden Zubezalen. Abschrifft ist abgelaint durch die k. m. auf d' von Odenburg vnderricht vnd beschwerden.

Wir Ferdinand von gotes genaden zu Hungern vnd Behaim etc. Kunig Infant in Hispanien Erzthertzog zu Österreich Hertzog zu Burgundt zu Steir kernnten Chrain vnd wurttemberg etc. Graue zu Tiroll etc. Empieten Allen Vnsern Lanndtmarschalhen Grofen freien Herren Rittern khnechten Annwesern Vitzthumben phlegern, Burggrauen Lanndtsgrauen Dreissigern Lanndtrichtern Burgermaistern Richtern Räten Burgern gemainden vnd sunst allen andern Vnnsern Vndtherthanen vnd getreuwen in was wirden stannds oder wesens, vnd in unsern kunigreichen furstenthumben vnd Landen wonhafft vnd gesessen sein. So mit disem Vnnsern Beuel oder glaublicher abschrift dauon ermont, vnd ersuecht werden, Vnnser gnad vnd alles guet. Vns haben die Juden so zu Ödenburg gewont vnd gesessen sein, Vnndertenigelich clagweis Zuerkhennengeben. Wie das Sy *ettlichen des Adels Pancrsleuten vnd andern personen auswendig der von Odenburg gebiet auf dem Hungrischen vnd deutschen Sesshafftig Pargellt furgestregtht vnd gelihen,* von denen sie kain Phanndt eingenomen, sonndern solch schulden bey dem Jhenen so Ienen von dem Rat daselbst zu Ödenburg zu dem Judenrichter verordnet vnd *nach altem*

*Herkhumben vnd gebrauch in das gedenck Buech eingeschriben worden seien,* beleiben lassen. Welche gelter ains tails Inen geferlichait des wegs Zubesuechen ferrgelesen sein. Vnd vnns deshalben vmb vnnser genadige Hilff vnd Fursehung vndtertanig vnd diemuetig ist angerueffen vnd gebethen, die wir Inen in ansehung der pillichait mittzutaillen sonderlichen genaigt sein. Vnd Emphelhen demnach Euch allen vnd nur Jedem vnd in sunderhait Burgermaister Richter vnd Rate Vnnser Stat Ödenburg mit ernst vnd wellen dass Ir obgedachten Juden ode Irn volmächtigen Annwälden auf Ir anlangen vnd ersuechen *gegen Ire geltern vnd schuldnern wie obgemellt, wo sy die bey oder vnnder euch betreten, vnd Inen oberwentermassen Zethun schuldig sein, vnd sy euch antzaigen werden gegen Inen mit verpot vnd annder Ir Zimlich vnd pillich ansuechen hilflich vnd furdersam seit,* vnd sy darzue haltet, das sy sich vmb die angezaigten schulden, wie die alten Herkumben, vnd gebrauch nach Im gedengkh Buech begriffen vnd eingeschriben sein, mit Inen vertragen. Vnd ferderliche betzallung thuen, vnd von ferrnen Schaden vnd vnnotdurfftiger Rechtfertigung verhuetten. Wo aber solches nicht vermitten beleiben koundt, Alsdann Vnuertzogelich Recht, vnd alle pillichait ergeen lasset, Vnd dar Inn nyemannds kainen geuarlichen Aufschub noch aufzug gestattet, noch hinigen vertziehet, oder seumig erscheinet, daran thuet Ir sambt der pillichait vnnser Erntsliche maynung. Geben in vnnser Stadt Wien am Fünfften tag des monats December Anno domini fünfftzehenhundert vnd im xxviijten Vnserer Reiche des Hungerischen im Andern, vnd Behaimischen im Drittn. Ferdinandus.

Ad mandatum serenissimi domini regis in concilio.

**Másolata Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. II. Nr. 70.**

## 47.

*Sopron, 1528-ban.*[1] *Sopron városának a kiűzött zsidók elleni panasz-lajstroma, a melyet I. Ferdinánd király elé az okból terjeszt, hogy a zsidóknak Sopronba való visszahelyezését örökre tiltsa meg.*

Beschwerden gemainer Stat Ödenburg widr die ausgetriben Judenhait aufs Kurtzist Begriffen.

*Gemaine Judenhait im gantzen Königreich Hungern haben ettwo Kn$^{r}$ m.*[2] *all miteinand Jerlich nit mer als XIIC Hungrisch guld in Ir Camer gedient.*[3] Aber herwiderumb haben sy mit Iren vberschwengklichen wuecher vnd manigfeltigen Iren betrüglichen Handlungen vnd arglisten von Kn$^{r}$ m. armen leuten vnd armer lanndschaft vber Hundertmall tausend guld Jerlich abgezogen vnd nit allain auf var und guet vnd schreinphandt geliehen, Sund auf aller der armen christen Hauser Hof weingärten vnd anliegende guet vnd Inen die Zumb Furpfandt in Ire schuldbuecher lassen einschreiben.

In der Stat Ödenburg sein vor austreibung *vber vierdhalbhundert Juden alt vnd Jung* gewesen vnd da gewonet. Der kainer nichts gearbeitt alain mit wuecher ernert, dardurch auch hochlich bereicht haben. *Dann ettlich Juden vnnd vnnder Inen gewesen vnd noch in der gegend auf andrer Herrn gueter wonen, der Ir ainer vber VIIIC gellt vnd von ainem Jedem phunt phenig wochelich vier wiener phenig Zugesuech nymbt, vnd do si mit aigem Rugken*

[1]) Az irat végén kitűnik, hogy 1528-ból való.
[2]) Kn$^{r}$ m. = Königlicher Maiestät.
[3]) Sopron kevesebbnek akarja feltüntetni a zsidóság adaját, hogy annál inkább beleegyezzék a király a zsidók végleges elűzésébe. Tudjuk, hogy 1525-ben nem 1200, hanem 1600 forintot fizetett a zsidóság. V. ö. *Hajnik* i. h. 207. l.

*sitzen*[1]) nemen si von denselben Irer Herren armen vndertanen 1 tl. ϑ[2]) wochelich Zween ϑ Zugesuech. Ist dabei abzunemen was si Jerlich fur gelt aufzuheben haben. *offt ain Jud mer werd, ain gut Landherr*, das Zu glaubwirdigem schein hernach ettlicher armer leut zu Odenburg Judenschuldn aufs kurzist vermergkht sein.

*C.* Mert Schaden mitburger Zu Odenburg hat von *ysaac Juden* ain suma gelts endlehend, die mitsambt dem Zusamen geslagen wuecher so hintz auf das Zil der Zallung darauf gangen XLIII tl ϑ bracht vnd *in des genanten Juden schuldbuech* eingeschriben, dieselb schuld ist angestanden Inns anndr Jar vnd hat gewuechert mit der Haubtsumma ain Hundert vnd VI tl ϑ. An der vnd sunst klainen Juden schulden hat er bezalt ijC tl ϑ[3]) vnd ist Inen noch ain mergklich geltschuld Zuthuen darumb er vnd sein erben in der Juden puech geschriben steen vnd Zu bezallung der obgerurten schuld hat er pest weingarten vmb 90 tl ϑ verkauffen, das gelt Zu des Richters handen auf des Juden verpot nyderlegen muessen.

*C.* Niclas letzelt[4]) ettwon mitburger zu Ödenburg hat von *Koppl Juden* endlehend XXVI tl ϑ dauon er in funff Jaren vngeuerlich 43 tl ϑ gesuech geben vnd stet noch in des Juden schuldbuech vmb 38 tl ϑ. mer sagt er daz In̄ d' genant Jud fur gereicht wenden lassen d' 38 tl ϑ halb vn so er nit Zubezallen gehabt, hab der Jud ains phannds begert einzuschreiben. Hat Ime der letzelter ain sein fuchs-wamben schauben (?) vnd ain silbergurtl gesetzt vnd geben muessen vnd stet noch mit den 38 tl im Judenpuech geschriben. Er hat auch sein Hauss von diser schuld vegen in der stat gelegen mussen verkhauffen von seinem handwerch kumbn, vn mit weib vn kindern in armut vnd herte dinstperkgait gedigen.[5])

[1]) «Mit eigenem Rücken sitzen» = szilárdul, függetlenül élnek.

[2]) 1 tl ϑ = 1 font denár; tl rövidítése a talentumnak és fontot jelent.

[3]) ijC tl ϑ = 150 font denár. Ezen jegy j mindig felet, itt fél százat jelent.

[4]) lezelt = Lebzelter, bábsütő.

[5]) szolgálatba szegődött (gedungen).

*C.* Marks Christan burger Zu Ödenburg von *manusch Juden* VII β ϑ[1]) vnd iij metzen habern endlehend daran er Im an wuecher XIIII β ϑ vnd iiij emer maisch[2]) im lesen geben welches Im der Jud alles ablaugnet, vber solhes ist es angestand bei VIII Jaren vnd das gemelt I tl ϑ hat in acht Jaren X lt ϑ gewuechert mit wuechers wuecher darumb stet in des manusch Juden schuldbuech geschribn, macht aller wuecher X tl VI β vnd iiij emer maisch.

*C.* Hanns Krembser ettwan Burger Zu Ödenburg von der *malka Judin* endlehend VIII tl ϑ daran er mit der weil gebn 30 tl ϑ wuecher. Zu lest hat In die Judin angesprochen vn 80 tl ϑ von Im haben wellen, hat er mit Ir abprechen muessen vmb 40 tl ϑ die er Ir Zalt vn derhalben sein Hauss vn weingartn hingeben muessen gar verdorben vnd von Odenburg khumben.

*C.* Christan Hofer mitburger Zu Ödenburg von *Judel Juden* be VI tl ϑ endlehen ist angestand bei VI Jaren hat er den wuecher so auf die VI tl ϑ gangen Zusamen geraitt d' hat ain grosse summa bracht die hat der Jud auf gebethe erberer leut hietz auf XXIII tl ϑ vn III β ϑ gelassen darumbn der Hofer vnd sein erben mit all Irm hab vn guet in des Juden puech geschribnn steen.

*C.* Hofer bekhent, hab von *manusch Juden* ain Rocktuech vmb Zehen β ϑ genomen auf porgschaft, ist angestand daz es 20 β ϑ, vber daz hat Im der manusch mer I tl ϑ gelihen. Das alles hat VIII tl 4 β ϑ gewuechert ist darumb im Judenpuech geschriben.

*C.* Cristan Joachim von Odenburg *von koppl vn gerstel den Juden* endlehen erstlich III tl ϑ darnach ain Hauss von Inen keuflich angenomen, daran er Inen 20 tl ϑ schuldig beliben an denselben er Inen Jerlich zum lesen vn sunst most vn gelt geben daz er bei seinen treuen sagt er Im Jener XII oder XIIII Jaren vber VC tl ϑ geben hab vnd Jetzt sein Haus hof weingartn vn all sein guet verkauffen muessen vmb desselben Judn schulden das er sein

[1]) VII β ϑ = 7 silling denár; «β» a solidus szóból lett megrövidítve. Figyelemre méltó, hogy Sopronban ekkor, mint itt kitünik, 1 fontban 7 sillinget, holott rendesen 8 sillinget szoktak számítani.

[2]) Maisch = kádba tiport szőlő,

weib vnd kind von allen Irn guetenn gestossen, wie si mit gurtl vmbfangen das menigklich wissen vnd offenlich vor augn sein.

Joachim dem *manusch Juden* zalt III tl ϑ lehen, darauf im der Jud Zuegesagt Inn auss dem schuldbuech lassen ausschreiben, dasselb nit geton, stet noch im puech. yetzt laugnet Im der Jud die III tl ϑ gar ab vnd begert im die noch ainst Zubezalln.

Jacob guetman Zu Odenburg *von manusch Jud* 7 tl ϑ endlehend, daran er Im mit der Zeit Zalt VI tl ϑ vn funf emer most, den emer Zu phuntn, nachmaln ain tag Zu vbrigen bezallung miteinand auf martini gemacht, sol er dem Jud 23 tl so auss den 7 tl ϑ erwaxn bezallen stet noch im puech geschriben. Dieselben 7 tl ϑ haben 26 tl ϑ gewuechert. vnd sogar der arme man souer er den Jud Zalln muss er von allem seinem gutlein geen mit laren Handn.

Jacob Hunger burger Zu Odenburg endlehend vom *Händl Juden* VIII tl ϑ. ist angestanden Ins andr Jar, hat im der Jud XXXVIII tl ϑ geraitt. Er vn andr leut souil mit gebeth am Juden erlangt das er es auf 17 tl ϑ gelassen die er nit strags Zubezallen gehabt, hat er dem Juden mit der Zeit 24 tl ϑ an egemelt schuld geben vnd ist im noch 1 tl ϑ schuldig, aber er stet noch vmb alle schuld in des Juden Schuldpuech geschriben.

*Als die kn. m. Zu Hungern hochloblichen gedechtnuss wider die Turgkhen ain lanndsteuer im vergangen XX VItn Jar angeslagen, seind die Juden sundlich die reichen vnd angesessnen von Odenburg vnd ab dem hungrischen gebiet mit Irem guet in die eisneinstat beflohet, das sich der Burgermaister Zu Odenburg im Rat vber sy beschwert, daz si on erlaubnuss vn vorwissen sein, als purgermaister von dannen Ziehen. In demselben seind kn^r· m. gesanndtn vn potschafft anss die Juden mit Beuelh gen Odenburg khumben die angeslagen landsteur wellen emphahen ist nit mer als einer angesessenen Juden anhaimbs gewesen, also haben wir vom Rat hinueber in di eisneinstat geschriben die fluchtigen Juden bei grossen peenen**) *anhaimbs gefordert etc. vnd wie slacht mit den turgkhen in Anno XX VIt*^n^ *Zum Mohácz verloren, haben die odenburgerischen*

*) peenen = büntetés,

*Juden aber, die erst Flucht gemacht. ettlich wägen mit guetern geladen dieselbn von dannen Zuuerflöhen daran si durch gericht Zu Ödenburg verhindert vnd bezwungen, dieselbe wider in Ihre Heuser Zufueren.*

Michael puellendorffer burger Zu Odenburg hat verschiner Zeit ain Dinstmagd in sein kramb [1]) gehabt, die haben ettlich Judin' corrumpirt vn vberredt Ir silbrein Ringl vn gessperlein gebn vnd dem puellendorffer dieweil aus seinem gewelb an leinbat [2]) pheffer vn andren phembertn' haimlich vndergangen vn entragen, biss in die IC tl ϑ ee [3]) wan er das ist gewar wordn. aber Im ist nichts widerkert worden.

Im XXIIIItn Jar vergangen hat ain Judin, pauln' kramer burger Zu Odenburg ain Krambdiernlein vberret vn betrogen, mit silbrein Ringlein, vnd dieweil auss desselben gewelb gantze stuek leinbat, pheffer, vnd andres gestolln. Im haben die Juden nochmals, wie die Judin Zu geschran worden, vnd entrunnen, ain tail pheffer widerkert.

Raubgueter, gestollen guet, vnd endfrombdtn kirchgueter vnd alls andre vnrecht gut, werdn den Judn zugetragen die lösen si vmb ain schnod [4]) gelt an sich, wie hoch Inen des in Iren alten Freiheiten vnd priefen verpoten ist, machen damit vil dieb, wo si wonen, auch Rauber vn kirchpruchl das ettwon die armen Burgschaft vor solhen posen-leuten nichts sicher gewesen. Und so ain purger solh guet, daz Im endfrombd wordn bei Inen gefunden, haben si den thater nit wollen anzaigen noch daz guet on guelt widerkheren, sund furgeben mit vngrundt sie wären darfür gefreit.

*Vor Zeitn ee wann die Juden hin vberhanndt genomen, seindt vier gwandschneid, vnd zwelf Kramer Zu Ödenburg gewesen, wol behauste Reiche purger. Nu waren vor austreibung der Juden die tuechhändler vn all ander handthierung so gar an die Juden khumben, das sich nit Zwen kramer vnd ain gwandschneider hetn künnen erneren.*

So haben die Juden wider gemainer Stat löblich herkumen Zu abnemen der christen vnd der manschaft vnd

[1]) Kramb = szatócsbolt.
[2]) leinbat = Leinwand, vászon.
[3]) ee = ehe, mielőtt.
[4]) schnod = schnödes Geld.

die Juden aufnemen allerlay war vnd frag von gueten thuechen vn ander phembertn gefurt, den christen dieselben auf wuecher verkaufft, das offt ain arm man ain Rocktuech von Inen vb 20 β ϑ gekauft, vnd wuecher darauf waxen lassen daz er zulest mit 24 tl ϑ nit bezallen mögen, wann die Judnhandl sein gleich so wol wuecherlich als Ir gellt ausleihen.

An den hohen Festen haben si vnder herrn singen Zeit, das die christen Zu kirchen gewesen, allerlei phembert furgekaufft huener, genss, mel, getraid, die auf theurung gehaltn vn den armen wider verkauft vber ainer oberkait manigfeltig verpot.

Die Juden sein mitten in der stat Odenburg gesessen XIII Heuser Inngehabt, die paulos liegen lassen, Zwischen der purgerschaft frey gesessen *kain Robot, wacht, noch hilfgelt* zu gemeiner Stat gebn noch geton, auch sunst nichts mitgeliten. *Inen war fur Robat, wacht ain gelt Jerlich zu geben angelegt,* daz si In sechtzehen Jarn nit ausgericht haben.

Was grosser schäden vnd verderben haben den nachpern vnd vnsern vmbsassen, in der Landschaft geton vnd andern vnsern mitburgern, dern si vil von Iren erben vnd heuslichen veren getriben mit Iren verdambten wuecher vnd betriegen welches die armen christen digkh mit haissen Zährenn bewaint das die Juden oft schulden von Inen erfordert on ainich vorgeend lehen etc. oder ain bezalt schuld wider zallen muessen.

Vrban Hunger mitburger Zu Odenburg. endlehend *von Josepss Juden* 13 tl ϑ ist angestandn bei Zwaien Jaren, haben miteinand abgeraitt auf wuechers wuecher, ist er dem Juden schuldig worden 40 tl ϑ. stet darumb im Judenpuech geschriben. Sagt er habs nit Zubezallen, er muss nagkhat*) dauon geehn In sein all sein gutlein verprunnen.

Summa wuechers in Zwaien Jaren
von 13 tl ϑ facit 27 tl ϑ.

Jacob Lederer burger Zu Odenburg endlehen von *manusch* Juden in bar gelt V tl ϑ mer von Im genomen in thuech vnd andren phembertn, daz es in summa XV tl ϑ bracht

*) nagkhat = meztelenül.

hat, ist angestandn vntz in sechs Jar lang. In denselben VI Jaren hat Im der ledrer mit seinem Zug Ross vnd wagen mit holtz vnd sand kalch stain vil fuer thuen lassen. Im darzue in barem gelt 59 tl ϑ auch geben vnd auf Zwee man harnach, darnach mit einandr abgereitt nach ausgang der VI Jar hat die schuld dennoch 79 tl ϑ bracht So Im der ledrer ist schuldig worden. Vber solhes ist es lenngs angestanden, daz si sich nit haben mugen vergleichen, darnach hat der Jud von Im ain hundert vn XX tl ϑ begert im verschinen XXVItn Jar auch nichts weniger nemen wollen, vnangesehen daz der lederer mitten der Zeit *ainen khunigklichen Brief von kunig ludwig seliger gedachtnus erlangt,* daz er dem Juden nit mer vom die haubtsumma di 15 tl ϑ Zubezallen schuldig wäre gewesen. In Summa dises ledrer mit seinen kindern hat ain schon burger narung gehabt, aber der Jud hat Im nur mit diesem lehen d' 15 tl ϑ schir dauon geholffen.

Aller obgemellter Juden lehen hier Inn begriffen, bringt an hundert LVIIj tl ϑ die haben gewuechert ain tausent Zway phunt vnd sechs schilling δ.

Wuecher macht IMII. tl. VI. β. ϑ.

Allergenadigister Kunig vnd Lanndsfurst dise hivor ermellt sachen vnd hanndlungen der Juden halben, haben wir E. k. m. kurtzlich anzaigen vnd mit grundt ver Inneren wellen, damit E. m. dester pass vnd grundlicher in erkantnuss dieser sachen khumben möge. was schad nachtail leibs vnd guets verderben nur k. m. armen vndertanen von beywonung der Juden erwaxen ; vnd daz noch höher zu erwegen auch den tod vn ewig verdamnuss der christen seelen. So mit den Juden gemainschaft mit wuecher, lehen vn hänndlen vn in andr weg Ires ergerlichen lebens haben, das nu alls wünch', vnd den christen gemain für kain sundt pracht vn vil andre ergernuss. Wan die Juden die grössten ketzer sein, lestren des namen Jesu Christi, veindt der Jungkhfrauen maria vnd der gantzen christenhait, dann Christum nennen si als ainen erhenngkhten, auss vnrainem eebruch geboren, die gebenedeit sein gepererin ain gmein weib, *ain Thlüa**) in Irer sprach, so pitten sie teglich Rach

*) Thlüa valószinűleg a héber תלויה (tluja) akar lenni.

vber al christen miteinand also sagend: Es soll kain Hail sein den getaufften, got sol si verderben vnd Zerstreuen vnd Zu schande machen. Und ob man in vergangen geschichten suecht findet man wie si mit dem hochwirdigsten Sacrament Zu *passaw*, Zu *peurwach, vnd Jetzt im XXVIII[tn] Jar* Zu *haimburg* in Österreich gehandelt, da ain Jud auf dem marchfeld von ainem christen die kepssen So er in der kirch Zu Haimburg gestolen sambt XIII partigkln gekaufft etc. Wer möcht Ir poshait genuegsam ergrunden erzellen vn beschrieben diess Zu *pressla*[1]) mit durchstechung der hostien. Zu *Triend* mit dem unschuldigen kindlein, hie Zu *Odenburg* da ain scherer gesell ain schöner Jüngling vor XVI Jahrn vngeuerlich in der Juden gassen vnd liecht Zeit verloren worden. item In *Stein* Zu *Rogkasspurg*[2]) *gratz* mit falschen briefen Sigiln petschaft abstechen, handschriftn nachschreibend vn In andern E. M. erbland vbels gehandelt. In summa alle schmach Spott, schandt vn nachtail vn nichts guets ist der christenhait von anbegynn von den Juden beschehen auch manigklich abzihung Irer gueter biss auf heutigen tag etc.

*Bitten E. k. m. welln uns mit wider einsetzung der Juden nit mer belestigen lassen.* Sund unns vnnserer diemutigen gebeth *sundlich vnsr' gnedigisten Frauen bestattung vn genadig furpeth geniessen,* wie in ewig Zeit dabey beleiben lassen, damit wir derselben Irer maiestat genadenreich furschrift bei eur kn. m. fruchtperlichen genossen zu haben emphinden. Begern wir vb E. kn. m. vnsern gnedigistn hern vnd Lanndfursten mit vnnsern geflissen dinstn vn ewiger getrewheit Zuuerdienen.

E. Kn. M.

Getrewn

Vndertanigistn

Burgermaister Richter
Rat vnd gemaind
Zu Ödenburg.

Egykoru fogalmazvány 3 példányban papiron Sopron szab. kir. város levélt. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.

[1]) Breslau.
[2]) Radkersburg.

## 48.

*Sopron, 1529 május 19-én szerdán.*) Miután I. Ferdinánd király a Sopronban tárgyaló biztosoknak parancsot adott, hogy a zsidók kiűzetésének és Sopronba való visszahelyezésének kérdését tárgyalják; a soproniak a királyhoz folyamodnak, hogy vonja vissza ezen parancsot és erősitse meg a Mária királyné által helybenhagyott kiűzetést és örök időkre hallgattassa el a zsidókat.*

Durchleuchtigister grosmachtigister kunig, gnedigister Herr, wir seien vngezweifelt E. k. Mt. als ein christenlicher khunig vnd Herr guet wissn, was grosse verderblich beschwär durch beywonung der Juden vnd derselben vberschwenglichen gesueeh den sy treiben vnd handln Zwgefuegt werde, wie wir dan solhes nun vil Jar geduldt vnd wir dadurch sament vnd sonderlich verdorbn, vnd E. k. Mt. stat nit allain an guetter vnd aller handthierung sond' auch an der manschaft abgenomen, wie es dan laider augnscheinlich vnd on sond' gottes gnaden vnd E. k. M. gnedig hilf nit widerbringlich ist. Vnd aber wir als weilent der durchleuchtigist grosmechtigist kunig vnd gnedigister herr khunig Ludwig hochloblicher gedechtnuss durch den grausamen turkhen erlegt vnd *vns vnser verderben vnd merklich schedn not vnd armuet dahin gedrungn, das wir dyselbn der durchleuchtigisten frauen frauen Maria khunigin etc. vnser gnedigisten Frauen nach lengs anzaign muessen vnd angezaigt habn,* vnd als sy derselbn Zeit alle Regierung vnd auch der kron Hungern, grossgrafn vnd and' rät bey Irer Mt. wonendt hat, souil erlangt, *das wir dy Judn so zwischen vnd in mitt vnser gesessen, auszutreibn bewilligt, des wir gethan vnd nachvolgend durch Ir Mt. gnediglich*

*) Maga «a fingst feirtag», melyről az okmány vége szól, 1529-ben május 16-ra esett. (L. *Knauz Nándor:* Kortan 76. l.), ámde itt «eritag *in* phingst f.» említtetik és ez alatt bizonyára a pünkösd *hetében* levő szerdát érti, a mi máj. 19-re esik.

*bestët wordn,* alles inhalt Hochgedachter Irer Mt. derhalbn vns gegebn brifn.

Jedoch vnangesehn, vorerzelter vnser schädn vnd verderbn, auch der kunigin vnser gnedigistn Frauen begnadung vnd bestett, *vndersteen sich die aussgetriben Juden, widerumben sich einzudringn vnder schein des rechtn,* vnd haben also von E. k. Mt. beuelh an dij Herrn Comissary, *so vormaln vnd Jetzt hie zu Ödenburg handln, erworbn* vnd des wir vnderthenigister Zuuersicht seien mit verschwignem grund erlangt, das dyselbn Herrn comissarii vmb vnd von wegn Irer restitution, *vnd das sy wider Ordnung der rechten ausgetribn seien, vnd derhalbn wiederumbn eingesetzt solln werdn, erkennen solln,* vnd wiewol wir vns hochgedachter kn Mt. vnser gnedigistn frauen als welhe derselbn Zeit vollige Regierung hett, erlaubnuss vnd begnadung vnd bestet betragn, vnd als wir vnderthenigister Hofnung seien, pillichen, vnd darwider nit beschwern oder dawider erkhantnuss ergeen soll, besonderlich auch, *wo ferr man Ja vor Jarn Judn austreibn welln, das man darinn vnd damit khain gerichtlichen process vnd gerichtlich erkhanthnuss ergeen hat lassn,* sonder die pillichait vnd das angstlich augenscheinlich der armen leut schreien vnd verderbn vrsachn geben habn, *wie dan verschiner Zeit dy Judn vast auss alln E. K. Mt. der österreichischn Erblandn vnd stettn ausgetribn sein wordn* vnd nie erhört des Je solhes mit gerichtlicher erkhantnuss beschehen sei, noch auch die aigenschaft solhes austreibens erkhantnus auf Ir tregt, sonder allain kuniglich macht vnd erparmung das wirkhet.

So bittn wir E. K. Mt. als vnser gnedigister Herr geruehe vnser armuet vnd verderbn, darain wir ain Zeit heer durch beywonung der Judn augenscheinlich gefuert sein wordn, vnd nun ain trostlicher Zuuersicht seien wan vns diser last ab dem Hals gar gewendet, vnd das gemain arm volk mit dem gesuech nit endschepft vn Zu der faullhait nit gehaidet (?) wirdet, das E. K. Mt. stat vnser wonung, reichlich an hab vnd guet vnd leutte aufnemen, dadurch auch E. Mt. vnd der Kron Hungern wolfart gefurdert werdn.

E. Mt. welle auch als ein gnedigister Khunig vnd Herr unnser vnderthenig dienst vnd treu damit wir on Zwredn erkhent seien gnediglich bedenkn vnd auch *auss sondern*

*gnadn den vorangezaigtn beuelh von den Herrn Comissarien aufhebn vnd ferrer der hochgedachtn Khunigin begnadung vnd bestattung gnedigelich auch confirmieren vnd vnns darwider nit beschwern lassen vnd auch den Judn derhalbn ein ewig stillschweign auferlegn.*

Darumben E. K. Mt. ain sondern lon von dem allmechtign emphahen vnd wir vmb e. k. Mt. wolfart gluoklich vnd loblich regierung vmb got Zwpittn nimer vnderlassn welln, auch vnsere khind dahin weisen vnd lernen, damit sy solher gnadn ingedenkh vnd mit aller diemuth vnd dank nit vergessen.

Damit wir vns E. K. M. thuen beuelhn

eritag in phingst Feirtag an 29.

Külzetén: Copy Supplication der ausgetribn Juden halbn an Kn. Mt. gestellt.

**Másolat Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.**

## 49.

*Znaimi vár, 1529 május 23. Mária megkéri Ferdinándot, hogy a soproniak mellékelt kérelmét a zsidók ügyében, valamint az ő magyar tanácsosainak megfontolásából származó rendeletét erősitse meg. Nagy szivességet tenne ez által ő neki, a mit még későbbi években is meg akar hálálni.*

Principi domino Ferdinando dei gracia Regi Hungarie et Bohemie. Dederamus literas nostras ex deliberacione dominorum consiliariorum Hungarorum, qui nobiscum triennio superiore posonii erant, Fidelibus ciuibus Majestatis vestre Soproniensibus in negotio Judeorum, In quo nunc nobis iidem ciues sopronienses per literas et nuntios suos suplicarunt; Quorum suplicationem ex literis presentibus inclusis, Majestas vestra intelliget. *Rogamus igitur Majestatem vestram, volit plurimum literas nostras in causa Iudeorum eis ex deliberacione consiliariorum datas, quas ipsi ad Majestatem vestram in specie miserunt, confirmare, et ne Sopronium desoletur, eos a Judeis liberare. Faciet Majestas*

*vestra in hoc rem nobis valde gratam, Quam felicissime ad multos annos valere optamus,* in nos amice comendamus.
Datum in castro nostro Znoymensi.
XXIII May anno Domini 1529.
Külzetén: Ich Maria kn. Zu Hungern Furschrifft an kn. m. ausgetriben Juden halben. Copy.

**Másolat papiron Sopron szab. kir. v. levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 36.**

## 50.

*Lincz, 1529 junius 12. I. Ferdinánd meghagyja a magyarországi zsidóknak, hogy ámbátor a minapában az ő kérelmükre okmányilag megparancsolta volt Sopron városának azok letartóztatását, a kik a zsidóknak tartoznak, mégis ne merjenek az ő nevezett parancsára hivatkozva, senkit többé letartóztatni, mivel meggyőződött róla, hogy ez az' ország törvényeivel és jogaival ellenkezik.*

Ferdinandus dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. infans Hispaniarum, archidux Austrie etc. *universis et singulis iudeis in regno nostro Hungarie ubivis constitutis presentes visuris favorem nostrum.* Quamvis nos superioribus diebus ad supplicacionem vestram litteris nostris mandaverimus civibus civitatis nostre Soproniensis, ut eos, qui debitores vobis forent, in ipsa civitate nostra arestare pro vestris debitis deberent, cum tamen intelligamus *huiusmodi mandatum nostrum contra iura et libertates dicti regni nostri Hungarie vobis esse concessum,* eo quod arestacio ante iuris revisionem fieri nequeat, propterea nolentes cives prefatos ob causam huiusmodi arestacionis a quibuspiam subditorum nostrorum opprimi permittere: mandamus vobis, ut a modo deinceps *dictos cives nostros ad arestandos vestros debitores rigore litterarum nostrarum cogere non audeatis,* sed credita vestra iuxta consvetudinem eiusdem regni nostri iure mediante requirere debeatis, secus non facturi, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in civitate nostra Lyncz feria quarta proxima ante festum

beatorum Viti et Modesti martirum, anno domini Millesimo quingentesimo vigesimo nono.
Ferdinandus m. p.

Belül kis veres pecsét; papira irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. f. I. Nr. 34.

## 51.

*Sopron, 1529 szeptember 1. Gerstl, hajdan soproni, most Weisbriach fönhatósága alatt élő kaboldi zsidó beismeri, hogy Sopron polgármesterétől és birájától Sopronban az Uj-utczában levő és Mária királyné rendelete értelmében megbecsült házáért 80 font fillért kapott; tehát sem neki, sem utódjainak Sopron városán avagy a ház mostani birtokosán, Kolbenhover Andráson, többé semmi követelésük nincsen.*

*Ich Gerstel Jüde der Zeit zu Kobelsdorff hinder den Herren von Veisbriach gesessen.* Bekhenn fur mich mein Haus wirtin vnd fur alle vnns beider erben mit disen Brief vor allermenigklich das vns die ersamen fursichtigen vnd weisen herrn *Christof Grätzer diczeit Burgermaister paul schützner Statrichter* vnd der Rate gemainlich der freistat Öd'nburg Achtzigk phunt phenig guter landswerung fur vnns' Haus daselbst zu Ödenburg in *der Neugass* zwischen von *manusch* vnd *eleasar* der Jüden Judenhauser gelegen Innhalt der durchleuchtigisten Frauen Maria, kunigin zu Hungern vn Biham limitation mässigung Brust vnd sigil vnd der geschwornen werkhleut schätzung on allen schaden vnnd abganng Zuegestellt vnd vberantwurt haben, denselben achtzigk phunt phenig' wir genant Herr'n von Ödenburg vnd gemain stat auch derselbn nach kumb'n Hiemit fur vnns vn erben gantz frey quitt ledig vnd loss zellen. Also das wir vnd vnns' Erben noch niemands andrer von vns'n wi'gn es sei christen oder Juden der berurten achtzigk phunt phenig vnd bemeltes vnseres hauss halben Zu denen von Ödemburg Irn nachkumbn noch in gemainer stat Auch *andreen kolbinhouer* vnd seinen erben so ditz hauss bisitzen nu furen inewig Zeit kain anfordrung Zuespruch noch

gerechtigkhait viern mer suechen bigern noch habn sullen noch willen wir gutlich Kirchlich geistlich weltlich noch sunst gar in kainer wais. Vnd ob denen von gedachter Summa gellts oder vnnsrer bistimbten bihausung halb'n von vnns vnsrn erb'n oder von yemands andren ainicherlei Irrung, ansprach od' nachtail begignen endsteen od erwaxen wurden, wir solhe bischähe od die ansprachn genant mächte werden vor denselbn allen vn Jeden wollen wir vnd vns' erben die H'rn von Odenburg gemain stat Ir nachkumben vn den kolbinhouer vn sein erben nach gemainem Landbrauch . . der stat Ödnburg schutzen schermen vertaidigen vnd vertreten vor der ordentlichen vnd ainer Jeden öbrigkait getlich richtlich, wann vnd alsofft Inwo allwo dis notlich ist treulich ungeuärlich vnd des zu waren Urkunt hab ich gemelter gerstl Jude mich mit meiner aign Hanndt zu Ende ditz Brieffs selbe vnderschriben vnd vmb meiner sicherhait villen mit fleis erpeten des ersamen weisen *wolfgang'n* . . vnd *veiten Ölperkchen* baid purger zu Ödenburg das si Zu gezeugknuss abgeschribne sachen disen Brieff mit Irn pitschaflten haben verfertigt doch Inen vnd Iren erben on schaden vnder angezaigter meiner hanndschrift vnd disen zwaien pitschaften Ich gedachter girstl Jude mich für mich mein Hauswirtin vn vnns' baid erben *bei vnnserer Jüdenhait vnd dem got Adonay verpinden* den Inhalt ditz briffs in allen puncten vnd artigkl'n vest vnd stät zuhalten. Der geben ist zu Ödenburg an sand Egiden tag des heiligen abbt. Anno domini im XV vnd XXVIIII te

(P. H.) (P. H.)

כל הא דלעיל מחמת ביתי
יש רצוני ורצון יורשי ואשתי
נאום גרשון בן מהר״ר יעקב וצ״ל.*)

Eredetije papiron 2 zöld viaszpecséttel Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 33.

*) Magyarul: A házam ügyében (irt) fenti dolgok az én akaratom, örököseim akarata, úgyszintén feleségem akarata szerint vannak. Igy szól Gerson, Jákob rabbinak a fia; áldásra legyen az igazságosnak emlékezete!

## 52.

*Kabold, 1530 márczius 13. A kaboldi Gerstl zsidó, kinek soproni házát Kolbenhofer polgár vette volt meg, a mely házra azonban Handel zsidó is igényt tart, kijelenti Sopron város tanácsának, hogy nevezett Handelnek se az egész se a fél házhoz nincs jusa, a mit, ha kell, a törvény előtt is be tud bizonyitni.*

Ersam fursichtigen weise lieb herren. Ewer weisheit schreiben des Händl Juden halben hab ich verstanden vnd fuer euch darauf Zu wissen, das ich geuannten Händel khainer gerechtikhait oder pillicher anforderung nit gestee Zw disem Hause so dem kolbenhofer verkhaufft worden. Sonnder vermaint der Händl was gerechtikhait spruch vnr anfodrung Zu sollichen halben ooer ganzen Hawss oded andern meinen guettern zu haben, bin Ich Im darumben gesessen, vnd mag mich vor meiner ordenlichen oberkhait darumben ansprechen vnd ersuechen. Will ich Im rechtens vnd aller pillikhait nit wider seyn. Ob. E. w. darauf weitter ersuecht vnd angelangt wurd, mag E. w. dan Händel oder andern dise mein verantwurttung an stat mein an Zaigen. Doch verhof das er weder Recht noch fueg dar Zue habe. Sollichs habe Ich E. w. als meinen gunstigen lieben hern khundt thuen wollen. Den ich mich hiemit thue beuelhen. Datum Kobelstorf am Sonntag Reminiscere Im XXX. Jar.

Gerstl Jud wonhaft
Zu Kobelstorf.

Külzetén: Den fursichtigen weysen vn Ersamen Burgermaister Richter vnd Rat der Stat Odemburg meinem gunstigen sonderlichen Herren zu Hannden.

Eredetije papiron, bal oldalán rányomott zöldesbarna felirás nélküli pecséttel Sopron sz. k. v. levélt. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 37.

## 53.

*Sopron, 1532 január 7. Izsák zsidó beismeri, hogy Sopronban az Uj-utczában levő házát Peter Leon soproni polgárnak 34 font fillérért eladta, mely összegből már 20 fontot meg is kapott, a többi pedig egy év mulva lesz csak esedékes.*

An sunntag nach die hailligen drey kinnig tag hat der *Issack Judt* vie stett vnd sein erben den *leyn petter* purger Zu edenburg vnd sein erben Zu kawfen geben sein haus in der neugassn an *vnger christen* gelegen vmb XXXIIII ϑ vnd hat der leynn petter von stunden an dem haus Issack Judt bizalt XX ϑ von den bemerkchten viber ain Jar sole der leyn peter dem Issack Judt bezalen XIIII ϑ wan das geschicht so hat der Isack Judt noch zu sein erben zu leyn petter jetzo und hinfiren zu Im oder ein ander zu ewig zeiten von der obgemelten haus wegen nicht zu sprechen haben. dapey ist gewesen *andre palttrom der zeit richter, matteus yorgel* . . . der obgimilt Jud beleuulirt [= benevolirt] mit seiner *ebereyst hanndgeschrifft* und ist geschehen am sunntag nach hailligen drey tag Im XXXIII.

[Rási irással :]

איך איזק יוד פיקהן מיט מיינר אגנע האנט גשריפט
דאז איך מיין האז היא גלעגן אין דער נוי גאשין אין אודינ־
בורג וערקהויפט האב דען לעביל פעטיר אום ל״ד ליטרין
דאר פיי איז גוועזין דער הר שופט אנדרי פאלטרום און דר
הר מאטהאז יורכיל וריי אונ׳ לעדיג דז איך נאך מיין ערוון
ניכן מער האווין דאר אן אנשפרעכן ווען ער די אנדיר וועריג
פיצאלט די ערשט וועריג האט ער פצאלט כ׳ ליטר׳ מיך
איז ער שולדיק י״ד ליטר אוף ניתל פיצאלין יצכל

היו[ם] יום ב' ר"ח [ראש חודש] שבט יצחק בן מהר"ר
יעקב ז'[כר] צ'[דיק] ל'[ברכה].*)

Eredetije papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. I. Nr. 38.

## 54.

*Pozsony, 1532 május 3. I. Ferdinánd király levele, a melyben megengedi Ofner Bartholomeus soproni polgárnak, hogy Manus, kismartoni zsidónak járó tartozását csak fél év multán köteles lefizetni.*

Ferdinand von gots genad Römischer Hungrischer Böhmischer kunig Alzait merer Infant in Hispanien etc. Entpieten vnsern getreuen fursichtign vn weisen Richter vn Rat vnser stat Odenburg vnsern gruess vnd genad. Vns hat der fursichtige Bartolomeus Ofner Burger dis' vns' Stat odenburg Zuuersteen geben wie Er vor verschidner Zeit gezwungen ain benant Suma gelt von *Manusch Jud zu der Eisenstat wonhaft* zu liehen genomen von welche Suma auch gesuech so drauf gelofen Zu be Zalen, so er durch gemeltn Judn gedrungen . . . Hat er vns demutig gepitt damit wir aus vnser kunigl. genad die bezalung der sollichen 52 fl auf ain lengere Zeit erstrecke. *Dieweil nun die vnser kunigliche messigung vn sanftmitikait aigenschaft ist, der vnnsre die gerechtikait mit der barmhertzikait Zu tem-*

*) A héber betűkkel, németül írt utóiratban ez áll: Ich Isak Jud pekehn (=bekenne) mit meiner agne (=eigene) Hantgeschrift, daz ich mein Hauz hie g'legen in der Neu-gassen in Udenburg verkhauft hab den Lebel Peter um 34 Pfunt, dar pei (= dabei) is g'wezen der Her Richter Andre Paltrom un der Her Mathiaz Jörchel (= Jörgel), vrei (= frei) un' ledig, daz ich, noch mein Erven (= Erben) nich'n mer haw'n (= haben) dar'an ansprechen, wen er di ander werig (=Wärung) pezalt (= bezahlt), di erst werig hat er p'zalt 20 Pfunt, mich iz er schuldik 14 Pfunt auf Weihnachten («Nitel» tulajdonképpen: «dies natalis») pezalen. Izekl (= Isak). Héberül aláírva: Ma, hétfőn sewat hó uj hold napján. Izsák, Jákob rabbinak fia; az igazságosnak áldásra legyen az emlékezete!

*poriren,* sein wir aus noturft vn armut desselbich Bartolome' Ofner bewegt worden vnd bedacht die schwer gelegenheit der Zeit In welcher ainen Jedlichen schwer ist gelt Zu vberkhomen, die bezalung der obgemellten 52 fl von Zeit dato vber ein halb Jar zu bezalen verlengert haben ...... Geben ist Zu Pressburg am tag der Erfindung des Creutz Im fünffhundert vn Zway vn dreissigstn Jar.

Külzetén : Copi eines küniglichen Beuelhes aus dem Latein In teutsche sprach vertülmätscht, des Manusch Jud halben.

**Másolat papiron Sopron város levélt. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 74.**

## 55.

*Bécs, 1533 julius 10. A Ferdinánd által kiküldött biztosok törvényt láttak Sopron városa és az onnan kiűzött zsidók közt; azonban Sopron városa ezen birói itéletről szóló okmányt nem közölte a zsidókkal. Ferdinánd meghagyja tehát a zsidók kérelmére Sopron városának, hogy ama birói határozat másolatát adja át a zsidóknak.*

Ferdinandus divina favente clementia Romanorum, Hungarie, Boemie etc. rex, semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti: Expositum est nobis in personis iudeorum ex ista civitate nostra Sopproniensi per vos expulsorum, quod licet *racione eiusdem expulsionis eorum ac damnorum eisdem illatorum* inter vos ac ipsos iudeos superioribus temporibus per certos commissiarios nostros, quos pro revidendis eciam aliis causis subditorum nostrorum isthuc deputaveramus *quedam adiudicacio iurisque revisio facta fuerit,* superveniente tamen disturbiorum tempore id, quod in ea causa per dictos commissarios nostros iudicialiter deliberatum fuisset, pronunciari hactenus non potuisset, et quia huiusmodi iudiciarie deliberacionis exemplum seu paria in scriptis apud vos haberentur, suplicatum nobis est pro parte eorundem

iudeorum, ut ipsa paria seu exemplum a vobis repetere cognitaque ex eo dicta iudiciaria deliberacione commissariorum nostrorum in causa ipsa eisdem iudeis iusticiam administrari facere dignaremur; cum itaque iudicium et iusticia nemini abneganda sit, fidelitati vestre mandamus firmissime, ut acceptis presentibus dicta paria prefate iudiciarie deliberacionis commissariorum nostrorum sub sigillo vestro nobis mittere debeatis, secus facere non ausuri. Datum Vienne decima die Julii, anno domini Millesimo quingentesimo trigesimo tercio. — Ferdinandus. — Wylaky.

Kívül Sopron városához cízmezve, zárlatán kis veres pecsét; papirra írt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. I. Nr. 39.

## 56.

*Bécs, 1533 julius 25. Ferdinánd megparancsolja Sopron városának, hogy a királyi kiküldöttek által a városra bizott zsidók ládáját haladéktalanul vigyék ő hozzá Bécsbe.*

Ferdinand von gots gnaden Romischer zu Hungern vnd Beheim Kunig etc.

Getrewen lieben, Wir haben Ewr vnderricht vnd Antwort, die Ir vnns von wegen der *Lad*, so durch ettlich vnnser Comisarii, welch vergaungner Zeyt gen Odenpurg durch vnns verornet gewesen, Zu Euch in behallt gestellt ist, auf vnnser beuelch der aufgetailten Juden halben zu Odenburg hieuor an Euch bescheen, iczo Zuegeschriben, verstannden, Vnnd ist darauf *vnnser beuelch das Ir vnns dieselbig Lad von stund an yeczo zwischen hie vnnd nagsten Sontags hieher bringet*, vnd zu vnnsern Hannden antwortten lasset, daran beschicht vnnser Ernstliche Maynung, Geben in vnnser Stat Wien den xxv Julij, Anno etc. im xxxIII, Vnserer Reiche des Romischen im dritten, vnd der Anndern im Sibenten. — Ferdinandus.

Ad mandatum domini regis proprium.

Kívül Sopron városához czímezve, zárlatán veres pecsét; papirra írt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. I. Nr. 40.

## 57.

*Prága, 1533 deczember 13.*) I. Ferdinánd meghagyja Hartitsch Detre soproni kapitánynak és tanácsosnak, hogy a zsidók kiűzése óta a királyi kamarának fizetendő zsidóadóból fizessen ki Hölzl György és Haimnon Péter királyi komornyikoknak 400 magyar forintot. Hasonló parancsot kap Pozsony városa is.*

Abschrifft Zwayer Beuelch An die Hrn der Rait Camer zu Pressburg vnd Hrn Hartitschen der 400 f Juden Zinss etc. halben zu geben.

Ferdinand von gots genaden Romscher auch zu Hungern Beham etc. kunig etc.

Getreue liebe. Als vnns yetzo die Ersamen weisen vns getreuen lieben Richter vnd Rat vnnser stat odenburg von wegen der Juden so alda gewonet, hiefuran Jährlich ain Summa gelts in vnser Camer raichen vnd bezalen sollen. Haben wir genedigklich bewilligt vnsern getrewen lieben *Georgen Hölzl* vnd *Petter Haymnen* vnsern Camer dienern von angeregter vierhundert gulden hungerisch in ansehung Iren langwirigen getreuen vnd vleissigen Dienst auf das mal genediglich ervolhen zu lassen. Demnach emphelhen wir dir wann gedachter Holczel vnd Haymmvn, oder Ir volmechtiger gewalthaber solich gelt beÿ denen von odenburg ersuechen werden, Das du Inen hier Inn von vnsern wegen Hilflich vnd wo von nöten darob seiest, damit Inen solich gelt, on Irrung eruolg vnd geraicht werde. Doran beschicht vns mainung. Geben in vnserm kuniglichen Schloss Zu Prag am xiijt tag Decembris Anno etc. im xxxiij vnser Reich des Römischen im dritten vnd der andern im achten.

ad mandat. d'ni Rgis pprium.

*) Ugyanezen rendeletet kapja Sopron városa egy évvel később 1534, deczember 12-én ugyancsak Prágából Ferdinánd királytól. A latin szövegü rendelet szintén Lad. XLVIII, et Y. Y. f. II. Nr. 72 alatt van lemásolva.

*Vnserm getrewen lieben Dietrichen von Hartitsch*
*Vnserm Rat vnd Haubtman Zu Odenburg.*

Másolata Sopron város levélt. Lad. XLVIII et Y. Y. fasc. II. Nr. 72.

## 58.

*Bécs, 1534 szeptember 12. Ferdinánd Sopron városának hű szolgálatait megjutalmazandó, a városbeliek kérelmére megengedi, hogy a zsidókat ezentúl se kelljen befogadniok, tartozásaikat azonban meg kell a zsidóknak fizetniök. Egyúttal a zsidók kiűzése óta elvállalt zsidóadót is elengedi a városnak.*

Ferdinandus divina favente clemencia Romanorum, Hungarie, Boemie etc. rex semper augustus, infans Hispaniarum, archidux Austrie etc.

Prudentes et circumspecti, fideles nobis dilecti: Suplicacionem vestram medio fratrum et concivium vestrorum nobis porrectam intelleximus consideracioneque fidelium serviciorum vestrorum damnorumque et impensarum, quas et in conservacione gencium nostrarum et municione civitatis fecistis facitisque, *concessimus vobis, ne deinceps iudeos in vestri medium ad habitandum intromittatis,* ita tamen, ut eisdem de debitis per vos satisfiat censum quoque iudeorum, quem singulis annis solventes tempore expulsionis illorum in vos recepisse intellexeramus, intuitu premissorum serviciorum et sumptuum vestrorum vobis clementer condonavimus et perpetuo relaxavimus prout ex prefatis fratibus et nunciis vestris clarius intelligetis. Datum Vienne feria quinta proxima post festum nativitatis beatissime virginis Marie, anno domini Millesimo quingentesimo tricesimo quarto. Ferdinandus. Wylaky.

Kivül Sopron városához czímezve, zárlatán veres pecsét nyoma; papírra írt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. I. Nr. 41.

## 59.

*Bécs, 1535 junius 6. Hölzl György és Haimnon Péter, I. Ferdinánd komornyikjainak nyugtája, melyben kijelentik, hogy a soproni zsidók kiüzése óta Sopron városa által a kir. kamara pénztárába fizetendő zsidóadóból 400 magyar arany forintot, a mit a király nekik ajándékozott, Sopron városától felvettek.*

Ich Georg Höllzl vnd ich Peter Haimnon bedt k'o. kn. m. Camerling Bekennen samentlich vnnd vnuerschaidenlich fur vnns vnnd vnnser Erben, thun khund meniglich, Nach dem hochgedachte kn'. m. vnnser allergenedigister Herr, In ansehung vnnser getrewen diennst vnnd zu ergezlichkhait derselben *von der Juden pension vnnd Zinss, so ain gemain Stat zu Ódnburg nach ausstreibung der Juden daselbs, In Ir m. Hungrische Camer, biss zu ewiger numals beschechener begebung vnd nachlassung derselben pension verricht vnd bezallt haben sollen* Benamtlichen vierhundert vnngerisch guldein In Munz vnns laut Ir mt. vorschreibung vnnd derhalb ausganngen Beuelhen verschafft vnnd freÿ Zue geaigenndt hat, haben wir obbemelt Camerling ongeregte Suma gelts der Juden pension, von Hannden der Edlen auch Ersamen vnnd weisen *Herrn Anndreen Palltram die Zeit Burgermaister zu Odenburg vnnd Franzen Sybenburger Burger vnnd des Rats daselbs,* an heut dato bar In guetter Lanndleuffiger munss, on allen schaden vnnd abganng Zu vnnsern sichern hannden eingenomen vnnd emphangen. Demnach sagen vnnd Zellen wir, die gedachten von Odenburg vnnd wem derhalb Quittirens not ist gemelter vierhundert vnngerisch guldein In Munz hiemit In Crafft diser quittung gannz freÿ, quit ledig vnnd loss, dermassen, das wir obbenant Camerling, noch ÿemandt annder von vnnsern wegen Zu gemelter Stat Odenburg, vnnd derselben Inwonnern berurter kn. mt. begnadung vnd donation halben nÿmermer nichts Zusprechen noch Zusuechen haben sollen noch wollen wed mit noch on recht, gar In kain weis, des willigen erbiettenns, wo sich Irrung

Zuetrueg, also das Sÿ die von Odnburg von Jemands der wegen verrer angesuecht wurden, die weill Sÿ die hoch benennt kn. mt. sollher pension In vermög derselben ausganngen beuelhen vnnd versicherungen, In Ewig Zeit vber dise vnns bezallte Summa gelts, begeben vnnd fürterhin dauon gannz enthebt vnnd von meniglichs anuordrung so der halben beschehen mocht ledig gezellt hat, Inen der warheit Zu vurdrung merer vnnd Crefftiger Quittung vnnd Khundtschafft zu geben. Aller Ding treulich ongeuerd. Der Zu warem Vrkund geben wir mer bemelt Camerlig gemainer Stat Odnburg, derselben Inwonnern vnnd nach komen diesen quittung mit vnnser beder Aigen hannden vnnderschriben vnnd aigen pedschafft verfertigt Beschehen vnnd Geben Zu Wienn am Sechsten Tag des monats Junij Im funffzehenhundert vnnd funffvnnddreissigisten Jaren.

Jorg Holzl
manu propria subscripsit.
Haimnon.

Eredetije papiron, két kis veres pecséttel (egyike J. H. jegygyel) Sopron szab. k. város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. I. Nr. 42.

## 60.

*Bécs, 1539 április 11. Miután a zsidók, kik évi adót fizettek a királyi kamara számára, Sopron városa kérelmére űzettek ki és mivel ezen zsidók háza és vagyona a soproniak kezére jutott; megparancsolja Ferdinánd Sopron városának, hogy a zsidó adót haladéktalanul szolgáltassák be a királyi kamarához.*

Ferdinandus Divina favente Clemencia Romanorum Hungariæ et Boemiae, etc. Rex Semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Fidelibus nostris Prudentibus, et circumspectis, Magistro ciuium, Judici et iuratis, ceterisque ciuibus, ciuitatis nostre Soproniensis, Salutem et graciam. Non ignoratis quemadmodum veteri istius Regni nostri consuetudine, Judeos illos: qui in ista temporum mutacione *ad uestram singularem supplicacionem sunt de ista ciuitate eiecti, expulsique*, legittimum censum habuisse,

quem quotannis, ad cameram nostram debuerunt soluere, qui quidem census, quum ad uos, *qui eorum domos et hæreditates, iam tenetis,* sunt redacti, fieri non potest, præsertim *in tanta Regni istius necessitate, prouentuumque inopia,* quin a uobis, sicuti eciam iure fieri debet hunc *ipsum censum repetamus.* Mandamus iccirco fidelitati uestre, ut censum iam dictum, cumprimum a fidelibus nostris Præfecto et consiliario camerae nostræ requisiti fueritis, sine tergiuersacione reddatis, Neque graue uobis esse debet, nos ea velle a uobis, et alijs subditis nostris exquirere, quæ ueteri præcessorum nostrorum institucione prouentus coronæ nostræ Sacræ, et Regni istius legittime concernunt, neque eciam abrogari debent. Secus igitur nulla racione facturi. Datum Viennæ Vndecima Aprilis Anno Domini Millesimo Quingentesimo Tricesimo nono. Ferdinandus.

**Belül veres pecsét, levélalak, papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 44.**

## 61.

*Lakompak, 1559 márczius 28. Lanseri Oláhcházár Miklós fölkéri Reimer Imrét, Sopron város polgármesterét, hogy ne gördítsen a náluk letelepedett zsidóknak akadályokat az utjukba, hanem engedje őket be Sopron városába és hagyja őket ott bántatlanul kereskedni.*

Circumspecte domine amice atque vicine nobis honorande, salutem et commendationem, petimus dominationem vestram dominacio vestra colonos nostros iudeos huc ad hanc civitatem Soproniensem libere et pacifice admittat intrare emere et vendere habeantque facultatem et ne aliquas molestias ab aliquibus eadem dominacio vestra admittat illis inferre, etiam dominacioni vestre in maioribus recompensare studebimus multo in maioribus et eandem dominacionem vestram feliciter valere exoptamus. Ex Lakumpak sexta feria ante dominicam Quasimodo. 1559.

Nicolaus Olahchazar
de Lanser etc.

**Kivül Sopron város polgármesteréhez, Raimer Imréhez czimezve, zárlatán kis veres pecsét nyomai; papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 49.**

## 62.

*Sopron, 1636 aug. 18. Sopron város tanácsa hivatkozva a királyi privilegiumokra, továbbá arra, hogy a saját szegény lakosainak a szájából nem veheti ki a kenyeret, tudatja Gebhardt Andrással, Fraknóvár nádori gondnokával, hogy az ő alatta levő zsidók az országos vásárok kivételével Sopronban üzleteik után nem járhatnak.*

Edler Vester Insonders G: Herr Verwalter dem Herren sein gleichfalls vnnsere ganz nachbarlich willige Dienst vnd gruesz berait zuuor! Vnnd haben dem Herrn auf sein, an vnsern Herren Burgermaister *wegen etlicher Juden* abgelofenes schreiben zu begerter nachrichtung nit verhalten sollen: Wie das bey denen in Gott ruhenden Könige in Hungarn höchst lobseeligsten Angedenkens sich vnsere vorfahren seel: eifrigstes fleisses dahin bearbeitet, auch endtlich diese allergnedigist Special Freyheit erlangt: das alle Juden ganz vnd gar von dieser Statt abgeschaft vnd fürdershin in keinerley weeg (ausser der offendlichen Jahrmärckten) allhier geduldet noch zugelassen werden solten: Wann nun wir ob dergleichen Vhralten königlichen priuilegien fest vnd steiff zuehalten ganz verpflicht schuldig verbunden: — Entgegen aber vnd da wir diesen ietzt angezogenen Freyheiten zuewider, denen Juden allhier zu handtieren vnd also vnsern armen Burgers leuthen gleichssamb das brodt vor dem mundt abzueschneiden verstateten, solches gegen ermelter anuertrauter burgerschaft (als die ihre iärliche Steuer vnd gaaben raichen muess) nit zuuerantwortten wüsten: disem nach geleben wir der tröstlichen Hoffnung: Es werde der Herr, tragundten ambtes halber, darob sein, damit seiner verwaltungs vntergebene Juden sich hinfuro (ausser der iarmärckht) aller ferneren handelsschaft allhier massen vnd enthalten, alssdann ihnen auch weiters nichts in weeg gelegt, noch einiger arest gegen dieselbe fürkhert werden soll, so dem herren wir zur gegen antwort anfüegen: Vnnd vnns gleichfals zu angenember diensterweissung sambt vnd sonders aber Göttlicher obacht beuehlen wellen. Datum Oedenburg den 18-ten Augusti Anno 1636 ·/. des herren dienstwillige Bürgermei-

ster Richter vnd Rath der Königl. Frey Statt Oedenburg in Hungarn.

Kivül: dem Edl vnd vesten Herren Andre Gebhardt fürstl. Hungarischen Palatinischen verwaltern*) zue Forchtenstain etc. vnsern insonders etc. geliebten Herrn.

Eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 50.

## 63.

*Pozsony, 1653 deczember 19. III. Ferdinándnak jelenti Menyhért Péter de Zuanna, Sopron polgármestere és Menyhért György de Zuanna, Sopron város tanácsosa, hogy Gálosházai Réchei György panaszt emelt Sopron vármegye alispánjánál, Mankóbüki Horváth Györgynél, mivel hogy Sopron városának alkapitánya Piechler András nem eresztette be Sopron belvárosába Réchei György sopronmegyei fülesi birtokán élő zsidaját. A király Sopron városának ad igazat. Mivel Sopronban rég óta zsidó általában nem lakhatik és ha be is ment a városba, a muskatérosnak ezért bizonyos taksát kellett fizetnie; mivel a zsidókat az országba egyáltalán nem vették vissza törvényesen és így országos joguk nincsen; mivel a zsidó lelkiismeret nélkül való, hitetlen és a jogból ki van zárva, a miért is a hivatalviselésből és a főurak szolgálatából ki van rekesztve; mivel tehát a zsidó a főurak joghatósága és védelme alá nem tartozik: azért pártfogás alá nem vehető és ha bárhová be nem bocsátják, a miatt pör nem indítható. Sopron ellen pedig már azért sem, mert a városnak saját törvényei, szokásai, privilegiumai vannak. Réchei György az ő keresetével tehát visszautasítandó.*

Ferdinandus tertius dei gratia electus Romanorum imperator semper Augustus ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ,

*) A «fürstlich» szó mindenesetre téves és «gräflich» helyett csúszhatott be, mert a «herczegi» czímet csak Eszterházy Pál szerezte meg 1687-ben.; ezen levél pedig 1636-ban kelt. Ha csak nádorsága miatt nem szólítják így.

Dalmatiæ, Croatiæ Sclavoniæque etc. rex, archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ etc, marchio Moraviæ, comes Tyrolis, Habspurgi et Goritiæ etc. fidelibus nostris egregiis et nobilibus Georgio Horvath de Manko Bük vice comiti eidemque adiungentibus iudicibus nobilium et iuratis assessoribus sedis iudiciariæ Comitatus Soproniensis, simul vel divisim constitutis cum præsentibus requirentibus salutem et gratiam. Expositum est maiestati nostræ nominibus et in personis fidelium nostrorum nobilium et circumspectorum Petri Melchioris de Zuanna magistri civium et Georgii Melchioris itidem de Zuanna iurati civis liberæ ac regiæ civitatis nostræ Soproniensis, qualiter superioribus recenter euolutis temporibus anni currentis infrascripti fidelis noster egregius Georgius Rechei de Galoshaza certas quasdam differentias et binas actiones contra memoratos exponentes ac providum Andream Piechler eiusdem civitatis nostræ vice capitaneum, per attactum Petrum Melchiorem de Zoanna iuri statui petitum, *occasione et prætextu cuiusdam iudaei in bonis ipsius actoris in possessione Füles dicta* Comitatuque eodem Soproniensi existente huiatis degentis consequenterque *in famulitio* uti idem prætendisset *suo occupati* ac in actionibus eiusdem actoris superinde erectis clarius et uberius specificati *propter non admissionem per dictum vice capitaneum in præfatam civitatem nostram Soproniensem* et consequenter violentiam exinde de commissione eorum exponentiam exinde de commissione eorum exponentium subsecutam per modum et formam querelarum coram te vicecomite cæterisque adiungentibus movisset et suscitasset, quibus mediantibus ex eo, quod iuxta libertatem, immunitatem et consuetudinem eiusdem civitatis nostræ Soproniensis hactenus longa tempore et annorum serie de et super non admissione iudæorum in eandem civitatem absque comitiva unius stationarii seu musquetarii certoque censu destinato conditis inviolabiliter observatam et continuo usu roboratam absque huiusmodi censu prætactus iudaeus in interiorem eiusdem civitatis circulum et plateam per memoratum vicecapitaneum admissus non fuisset vigore brevium articulorum propter præmissum iudæum alias iurium incapacem legitime in regnum una cum cæteris iudæis non admissum ac perconsequens neque iurisdictioni et defensioni immediatam cuius-

libet subiectum seorsim et separatim quærere intendisset ac terminum etiam pro revisione huiusmodi querelarum exinde motarum et erectarum diem videlicet octavum affuturum mensis Januarii anni proxime venturi obtinuisset, in quo memoratos exponentes prætextu non admissionis huiusmodi iudæi iurium regni incapacis, neque in regnum legitime admissi ac per hoc neque iurisdictioni et defensioni quorumpiam nobilium subiecti contra libertates immunitates et consuetudinem usu continuo roboratam damnificare intenderetis gravi damno et præiudicio eorundum exponentium derogamineque prærogativæ eorum ac vilipendio legum patriarum et legitimarum consuetudinum civitatis manifesto. Supplicatum itaque extitit maiestati nostræ nominibus et in personis eorundem exponentium debita cum instantia humillime, quatenus eidem circa præmissa gratiose providere vosque a præmissarum causarum seu differentiarum penes dictas querelas ex parte non admissionis in eandem civitatem nostram interiorem Soproniensem absque censu prævio contra supraspecificatam immunitatem et consuetudinem eiusdem civitatis hactenus observatam *eiusdem iudaei, uti iuris regni incapacis, neque legitime in regnum admissi et per hoc neque iurisdictioni quorumpiam nobilium aut defensioni eorum submissi motarum et suscitatarum revisione et discussione fienda inhibere dignaremur, nec pateremur eosdem improvise damnificare.* Cum autem iusta petenti non sit denegandus assensus et alioquin iudæi, *uti iurium regni incapaces, infideles ac nulla conscientia praediti articulo nonagesimo primo anni millesimi sexcentesimi quadragesimi septimi*[*]) *per expressum a servitiis dominorum et administratione officiorum amoti et exclusi declarentur ac per hoc neque iurisdictioni et defensioni nobilium subiiciantur,* neque alii propter non admissionem eorum in certa loca et civitates iuxta immunitates et consuetudinem eorum Soproniensium conditas impediri aut molestari permittantur, quin potius liberæ quoque civitates, quæ pro bono et conservatione sua de lege patriæ statuta in sui condendi authoritatem habent in suis antiquis libertatibus, privilegiis, iurisdictionibus, immunitatibus et legitimis consuetudinibus

*) *Corp. Juris Hung.* Ferdinandi III. decr. II. art. 91. §. 1.

usu continuo immemorialique roboratis dictantibus tam quinquagesimo tertio Millesimi sexcentesimi trigesimi quinti-reliquisque ibidem specificatis, quam aliis etiam passim annorum articulis inviolabiliter conservari debeant et teneantur. Pro eo vobis harum serie firmiter præcipiendo committimus et mandamus, quatenus acceptis præsentibus et rebus sic, ut præfertur, stantibus seque habentibus præmissas dicti Georgii Réchei causas seu differentias mediantibus binis suis actionibus per modum et formam querelarum vigore brevium ex parte attacti iudæi, iurium regni incapacis, infidelis ac a servitio quarumcumque personarum nobilium et administratione officiorum amoti et exclusi propter non admissionem eiusdem in eandem civitatem nostram Soproniensem contra immunitatem et consuetudinem eiusdem longa annorum serie inviolabiliter et sine intermissione observatam, usu roboratam et ratificatam absque prævia comitiva et solutione fieri debere prætendentem et exinde violentiam subsequentem contra attactos exponentes ac Andream Piechler per eundem magistrum civium iuri statui petitum seorsim et separatim motas et suscitatas in termino superinde præfixo vestri in præsentia assumere in usque ulterius procedere aut memoratos exponentes damnificare minime præsumatis, quin potius ab ipsis causis earumque revisionibus labefactationem longævæ consuetudinis civitatis inviolabiliter observatæ involventibus omnino supersedere dictamque civitatem nostram in legitimis eiusdem immunitatibus et consuetudinibus observandis absque impedimento relinquere modis omnibus debeatis et teneamini, secus non facturi. Præsentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in libera ac regia civitate nostra Posoniensi feria sexta proxima post dominicam tertiam Adventus domini, anno eiusdem millesimo sexcentesimo quinquagesimo tertio. — Lecta pe me Georgium Osoly sacræ cæsareæ regiæque maiestatis præsentia in iudiciis locumtenentium et consiliarum.

Külzetén: 1654 die 3 Januarij in oppido Németh-Keresztúr comitatu Sproniensi existente, nékem a belől megh irt vice Ispánnak ez præsens eő Fölséghe kegyelmes parancsolattyát Leopold Nattl Soprony Vármegye vice szolga Birája altal, Peter Melchior Zoanna Soprony Polgármester és Geörgy Zoana azon nemes Város Tanács Uramek exhi-

beáltak, mely eő Fölséghe kegyelmes parancsolattyának engedni akarván azon Causa discussiójának supersedeáltam. Actum in dicto oppido Nemet Keresztúr die et Anno ut supra. Georgius Horvath de Mankobük vice comes comitatus Sopronienis, manu propria,

Belül veres pecsét. Papirra irt eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 47.

## 64.

*Lakompak, 1655 aug. 9. Eszterházy Pál gróf tudatja Sopron városával, hogy a soproniak biztonsága kedvéért és nehogy a nagymartoni zsidók képében más zsidók is bemehessenek Sopronba, úgy intézkedett, hogy minden nagymartoni zsidó, ha Sopronba megy, köteles lesz a nagymartoni keresztény birótól egy czédulát felmutatni és kinek ilyen czédulája van, azt bántatlanul ereszszék be a városba.*

Prudentes ac circumspecti generosi ittem egregii et nobiles domini amici et vicini observandissimi.

Salutem ac servitiorum nostrorum paratissimam commendationem. Az minémeő választ irt kegyelmetek minapi levelünkre, *melliet Nagy-Martonj Sidoink dolgaban irtunk vala kegyelmeteknek*, hogy tudniillik szabad jeövetelek s menetelek lehessen az kegyelmetek varasaban elvettük; Hogy azért kegyelmeteknek nagyobb securitassa lehessen, az eő kegyelmetek varasaban való bemenetelek feleől és hogy az Kis Martonj es masut valo Sidok is az eő sziniek alat be ne mennenek; illien rendeliest és parancsolatot attunk ki nekik, hogy valaki az Nagymartoni Sidoink keözeöl kegyelmetek varasaban akar bemenni, az Nagymartonj biránk adgyon nékik be menetelekreől való testimoniális czedulat, kire nézve iterato akarank kegyelmeteket requirálnunk és kérünk is, hogy az feőlleől megh irt mod szerént ne difficultallia be eresztését megh nevezett Sidoinknak, az kinek keözeöleök Nagy-martonj keresztényj biranktul

czedulaia lészen ; kegyelmeteknek mijs mas dologban igyekezünk kedveskednj. Isten tarcha megh kegyelmeteket sokaigh jo egésségben. Datum in Lakompakh die 9 Augusti Anno 1655. — Earundem Dominationum Vestrarum Stor*) Amicus et Vicinus paratissimus Comes Paulus Eszterházy.

Papirra irt eredetije Eszterházy gróf kis pecsétjével Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. f. I. Nr. 51.

## 65.

*Kis-Marton, 1684 junius 5. Eszterházy Pál gróf egy szegény zsidó jobbágya érdekében levelet intéz Sopron városához, melyben a várost fölszólítja, hogy fizesse ki azon adósságát, a melylyel az ő szegény jobbágyának tartozik, nehogy más módon kelljen elégtételt keresnie.*

Generosi, Egregii, Prudentes ac Circumspecti domini amici nostri observandissimi.

Salutem et officiorum nostrorum commendationem.

Ednehány izbenis irtunk már kegyelmeteknek ezen levelünket megk adó *szegény Sidó Jobbágyunk adóssága végett.* (Kiis nyilvánvaló adósságk) hogy azaránt satisfactiót impendáltatna kegyelmetek,mindazonáltal mind ezideighis requisitionkra semmi satisfactiot nem impendáltatott kegyelmetek, nem kitsiny kárával szegény Jobbágyunknak.

Akaránk annak okáért uÿobban szomszédságosan requirálnunk kegyelmeteket ily igazságos pretensiojában Jobbágyunkat ne károséttsa, se adosságárul való contentátioyát ne protráhállya, hanem hová hamarább satisfactioyát effectuállya, *ne kéntelenéttesseünk más modot azaránt elégh-tételében szegény Jobbágyunknak keresneünk*, mely minekeleőtte erre fakadgyon, reméllyeük, hogy megh elégétteti kegyelmetek, s benneünket sem enged tovább buséttatnÿ

*) «Stor» talán servitor akar lenni.

miatta. jn reliquo éltesse Isten sokáigh io egésséghben kegyelmeteket.
Datum Kismarton die 5 Junij 1684.
Pretitulatarum Dominacionum
vestrarum
Amicus ad off. par.*)
Paulus Eszterházy

Eredetije papiron Sopron városához czímezve, zárlatán papirral leragasztott veres pecséttel. Sopron várgs levélt. Lad. XLIV. fasc. I. Nr. 9.

## 66.

*Lakompak, 1686 márczius 16. Eszterházy Pál gróf Sopron városától végső és határozott választ kér azon levelére, a melyben az ő zsidó jobbágyainak Sopronba való bebocsáttatását és szabad kereskedését szorgalmazta.*

Prudentes et Circumspecti Domini Amici nobis observandissimi.

Salutem et Nostr. benevolentiam. Ma harmad napiai irtunk kegyelmeteknek *Sido Jobbágyaink Supplicatioiat includálván, s hogy az Városban öket bé nem akarja bocsátani kegyelmetek, és az szabad kereskedést véghez vinniek nem engedi*, okát örömest értettük volna; mely Levelünkre még választ sem adott Kegyelmetek, és meghirt (= emlitett) Instans Sidó Jobbágyinkat továbbá is az bémeneteltől és szabad kereskedéstől tilalmazia. Ki miatt ime' Levelünk megh adó Szolgánk Hunyadi László által szóval is üzentünk Kegyelmeteknek, végső s' Cathegorica Válasszát ell várván eziránt Kegyelmetektől. In reliquo Isten Kegyelmetekkel.
Lakompak 16. Martij 1686.
Earundem D. V.
Benevolus
Paulus Eszterházy

Eredetije Sopron városához czímezve Sopron város levélt. Lad. XLIV. f. I. Nr. 22.

*) ad officia paratus.

## 67.

*Sárvár, 1686 április 2. Draskovits Miklós gróf felkéri Sopron városát, hogy az ő zsidajának, Geczli Nikőnek annál is inkább engedtessék meg a városba való bemenetel, mivel neveztett zsidó az ő ügyében akar Sopronba menni.*

Graciosi Prudentes ac Circumspecti Domini Amici et Vicini nobis observandissimi.

Salutem etc. Ugy eset értisünkre, hogy az maga Nemes varasában való jarasokat eltiltotta legyen az egisz Sidokat bizonyos okokra nézve; Mivel pedigh ... *Geczli Nikő Sidonk* társával magunk dolgaiban is bekölletik azon Nemes Városba menni, Kegyelmeteket akaránk requirálnunk és kérnünk, ha midőn be akarnának menni az Nemes Városba ne tiltassanak be. Egyebiránt nemis kivánjuk, hogy napokigh való lakások ben ligyen mint az többinek volt ... Kit mi is obligatioval más alkalmatosságot megh halálni elne mulasszuk. Datum Sárvár die 2 Aprilis 1686.

Earundem Pretitulatarum

Dominacionum Vestrarum
Amicus Vicinus
*Comes Nicolaus Draschkovits.*

Eredetije papiron, zárlatán fekete pecséttel Sopron v. levélt. Lad. XLIV. fasc. I. Nr. 24.

## 68.

*Német-Ujvár, 1686 április 7. Batthyányi Kristóf gróf tudatja Sopron városával, hogy ha jószágain élő zsidóit nem fogják városukba beereszteni, úgy ő is kitiltja jószágairól a soproniakat, mivel hogy a zsidók az országnak ép oly jobbágyai, mint a többiek.*

Generosi Prudentes ac Circumspecti Domini Vicini et Amici observandissimi.

Salutem et promptitudinem servitiorum meorum. Jószágomban lakozó Sidók jelentik, hogy kegyelmetektül megh

legyen tiltva, hogy oda az kegyelmetek városában ne légyen szabad járni nékiek, kinek okát mi légyen, nem tudom, mert hiszen egyébképpen ezek oda nem kereskesznek, hanem ha leghkiváltképpen vásárok alkalmatosságával négyszer ötször mennek oda esztendő által. — Minekokáért akartam kegyelmeteket végette megh találnom levelemel és kérnem is, hogy mint annak elöttö, most se kivánnya kegyelmetek ellenszeny odavaló uttyokat, *mert egyébiránt az Sidok is Jobbágy számban lévén bévétetve az országhban, ha kegyelmetek őket onnéd eltilttya, nékem is okom adatik reá, hogy kegyelmetek embereit Jószágimbul eltiltom,* mely kedvetlenséget kivánnék ugyan egyébiránt távosztatnom. De reliquo éltesse Isten kegyelmeteket kedves egésségben sokáigh. Datum in Arce Német Uyvar die 7. Aprilis Anno 1686. — Prætitulatarum Dominationum Vestrarum Vicinus et Amicus servire paratissimus Comes Christophorus de Batthyán.

Zárlatán tiszta pecsét; eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. f. I. Nr. 52.

## 69.

*Kis-Marton, 1687 április 6. Eszterházy Pál herczeg másodszor is fölszólítja Sopron városát, hogy a jószágain élő zsidókat bocsássa be a városba, mert ha ezt megtenni vonakodik, úgy ő is talál majd módot a megtorlásra.*

Egregii Prudentes et Circumspecti Domini et Vicini observandi.

Salutem et officiorum commendationem. Ujobban esset értésünkre, hogy az ide való és más Jószáginkbéli Sidokat kegyelmetek semmi lett úttal maga városában be nem akarja bocsátani, holott úgy tudgyuk az kegyelmetek privilegiumjában nincsen *s addigh penighlen mégh az ország nem végez felőlek, senki magatul, ha csak régi prorogativája s privilegiumja nincsen róla, el nem tilthattya őket,* kirül egyszer már irtunk is kegyelmeteknek. Annak okáért akaránk iterato is irnunk kegyelmeteknek requirálván, az jó szomszédságot tarcsa megh és bocsássa bé szabadon magok dolgainak vég-

ben való vitelére emlétet sidókat, bizonyos lévén benne ha csak továb is eziránt refractariuskodik, mijs más moddal abbéli szomszédságtalanságát kegyelmeteknek ell nem mulattyuk megh téritenünk az minthogy többször nem is búsittyuk felőle kegyelmeteket. In reliquo éltesse Isten kegyelmeteket szerencséssen. Datum Kismartony 6 Aprilis 1687. Prætitulatarum Dominationum Vestrarum Amicus ad officia paratissimus Paulus Eszterházy.

Zárlatán tiszta pecsét; eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. 53.

## 70.

*Mis-Marton, 1695 október 13. Eszterházy Pál herczeg felszólitja Sopron városát, hogy az ő jobbágyának Slesinger zsidónak követelését annál is inkább elégitse ki, mert különben rögtöni végrehajtást fog a város ellen rendelni.*

Generosi, Egregii Prudentes ac Circumspecti Domini Nobis observandissimi.

Salutem et nostram Benevolentiam. Mekhjüvén (= megjövén) ismét Slésinger Sidó Jobbágyünk panaszolkodván azon, hogy azon gabona árábul mégh sem contentálta kegyelmetek, lévén pedigh nekünk is adós és makam Szükkségünk reá. Annak okáért ismét ujabban requiráljuk kegyelmeteket, hova hamaréb emlétett jobbágjunkk Legyen satisfactiója, hogy ne kinszerittessünk executione mediante is procedálnunk az iránt. In reliquio Isten éltesse Kegyelmeteket jó egészségben. Kismartinij die 13. octobris Anno 1695.

Prætitulatarum dominationum
Vestrarum
Benevolus
Paulus Esterhazy.

Eredetije papiron, zárlatán viaszba nyomott koronás pecséttel Sopron város levélt. Lad. XXIV. et J. fasc. XV. Nr. 1040.

## 71.

*Bécs, 1709 október 11. Eszterházy Pál herczeg azon szivességre kéri Sopron városát, hogy engedjék meg egyik kaboldi zsidójának, a ki ezen mozgalmas időkben nem érzi magát Kaboldon elég biztonságban, hogy feleségével és gyermekeivel együtt Sopronba költözködhessék.*

Generosi, Egregij, Prudentes, item ac Circumspecti, Domini Nobis observandi.

Salutem et nostram benevolentiam. Quandoquidem præsentium Nostrarum Exhibitor, Hebræus Noster ex Dominio Nostro Kaboldiensi apud Nos in eo humillime institerit (Siquidem hocce tumultuoso tempore in ijsdem Bonis Nostris de permansione sua securus non esset) quatenus penes eundem hocce in passu prætitulatis Dominationibus vestris scribere dignaremur, ut se ad Civitatem prætitulatarum Dominationum vestrarum una cum conjuge sua et prolibus tutioris permansionis gratia conferre possit. Ea propter prætitulatas Dominationes vestras hisce requisitas habere volujimus, quatenus præmemorati Hebræi nostri demissæ petitioni nostræque simul etiam eo in passu factæ requisitioni assentire haud graventur. In reliquo prætitulatas Dominationes vestras diu salvas et incolumes supervivere exoptamus. Datum Viennæ 11. 8bris 1709. Prætitulatarum Dominationum Vestrarum Benevolus Paulus Eszterházy.

Zárlatán pecsét ; eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII et Y. Y. f. I. Nr. 54.

## 72.

*Kis-Marton, 1711 szeptember 30. Eszterházy Pál herczegi kérdőre vonja Sopron városát, hogy miért nem szenved meg a zsidókat és eladandó portékájukat éjjelen át a városban?*

Generosis Egregiis, Prudentibus item ac Circumspectis Dominis N. N. Magistro Ciuium, Judici cæterisque Liberæ

Regiæque Civitatis Soproniensis Senatoribus, et Juratis Civibus, Nobis Observandis, Sopronium.

Generosi, Egregii, et Nobiles, Prudentes item ac Circumspecti Domini Nobis observandi.

Salutem et nostram benevolentiam. Az mÿ Sidó Jobbágyink panaszképpen jelentették alázatosan előttűnk, *hogy az Revolutio előtt Kegyelmetek nappal és éczaka is az Városban bent szenvedte eüket, és eladandó portekájokat is, szabadon eladhatták es distrahálták; Most pedigh nem tudgyuk mi okbúl, hogy éczaka bent szenvedny nem akarja kegyelmetek* holott az Fölségséges Udvar mind Bécsben mint pedighlen Uÿhelÿben bent szenvedy a' Sidókat, azért miért ne kegyelmetek is eőrőmest akarnank okat túdny, a' mint el is várjuk kegyelmetektől. In reliquo éltesse Isten kegyelmeteket jó egességben. Datum Kis márton. Die 30 7br Anno 1711.

Earundem Dominationum Vestrarum

Benevolus
Paulus Eszterházy

Eredetije Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 55.

## 73.

*Felső-Bük, 1738 szeptember 4. Czompó Sándor levele Sopron városához, a melyben arra figyelmeztet, hogy a városban a zsidóknak nem kell ugyan a kereskedést megengedni, hanem a megyei határozat értelmében, a zsidóknak szabad bemenetelük és kijövetelük kell hogy legyen bármily más ügyben és a négy denárnyi vámot is tilos rajtuk megvenni.*

Egregii, Prudentes, et Circumspecti Domini mihi colendissimi obsdssmi!

Medio exmissi Dominacionum Vestrarum Deputati quidnam mihi per easdem Significare placuit, ex informacione

ejusdem Domini Deputati pluribus percepi; Quod proinde Considerationem Dominacionum Vestrarum intuitu Judæorum attinet: ex tenoribus gratiosi Excelsi Regij Consilij postremi Intimati apparet manifeste, Judæorum Quæstum, et ejus sine instituendas excursiones vetitas haberi, cujusmodi dispositio si penitius consideretur, hoc in se continet, quod alio fine, præter Quæstum, V. G. si qui ipsorum pro sua quotidiana necessitate aliquid comparare, aut Debitum ipsorum activum in L. Reg. Civitate incassandum haberent, ejusmodi negotiatio præclusa minus haberetur, quandocunque etenim solus Quæstus, et ejus fine instituendæ excursiones in prohibitionem includuntur, reliquæ Negotiationes pro exclusis considerari debent, juxta illud: Inclusio unius, est exclusio alterius: Deinde ex ejusdem gratiosi Intimati tenoribus apparet, in locis ubi fixam habent mansionem, Si ejusmodi Loca ab infectione immunia sint, ijsdem liberum Quæstum admissum haberi, jam si præter Quæstum vetitum, nec coëmendarum rerum causa in Civitatem admitterentur, quibus alia extra Comitatum existentia Loca peragrandi tanto major difficultas occurrit, quomodo in Locis mansionis ipsorum admissus Quæstus practicaretur, si nullibi ijsdem quidquam comparare licitum foret, opporteret eosdem hoc modo intra breve Tempus omnes pessumire, ut proinde et gratiosæ Excelsi Regii Consilij Dispositioni satisfiat, omneque malum, et periculum antevertatur, unum faciendum est, et aliud non negligendum, *illud quippe, ut Titulatæ Dominationes Vestræ nupernæ in Generali Comitatus Congregacione interventæ Determinationi se accomodent. Judæosque præter Quæstum prohibitum in Civitate negociantes ab ingressu non impediant, et Taxam quatvor denariorum non desummant*, et hac ratione gratiosæ Excelsi Regij Consilij Dispositioni Satisfiet, Quæstus eorumdem impedietur, Commerciumque publicum non turbabitur, atque per bonam Vigilantiam Solitamque diligentem laudabilem Curam Dominationum Vestrarum ex misericordia Divina omne malum antevertetur, quod dum cordicitus precarer, eodemque affectu svaderem, insimul ex Officiis Super Observatione Determinationis I. Comitatus ex Superabundanti Dominationes Vestras Judicialiter admonendo, pro mei directione super ordinanda hoc in passu, intuitu Judæorum, Dominationum Vestrarum dispositione necessariam quo

citius præstolor informationem, ac in reliquo eosdem diu feliciter Supervivere exoptans maneo.

Prætitulatarum Dominationum Vestrarum.

Felseő Bück 4 7bris 1738.

Servus obligmns paratmus
Alexander Czompo

Eredetije Sopron város levéltárában Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 56.

## 74.

*Sopron, 1742 május 2. Sopron városa Eszterházy herczeg fönhatósága alatt élő kismartoni zsidókkal szerződést köt a következő feltételek mellett: A kismartoni zsidók Sopronba akadálytalanul mehetnek, és ott kereskedhetnek mindennemű dolgokkal, a nélkül, hogy a szokásos zsidó taksát, nyolcz pénzt (a ki t. i. a belvárosba ment) vagy négy pénzt (a ki csak a külvárosba ment) kellene lefizetniök. Ezért azonban a kismartoni zsidók évenkint két részletben fizetendő 30 forintot szolgáltatnak Sopron városának, a minek behajtásához Sopron városa hatósági eszközeit is rendelkezésükre bocsátja.*

Zu vermerken, dass anheunt zu Ende gesezten Dato zwischen der Königl. Freÿstadt Oedenburg an Einen, und dann unter der Judenschaft *Sr. Hochfürstlichen Eszterházischen Unterthanen*, und zwar der Juden *Gemeinde zu Eisenstadt* anderten Theills, folgender Contract aufgerichtet, und künfftig Jährlich zu observiren geschlossen und veraccordiret worden, und zwar

Lasset obgedachte Königl. FreyStadt Oedenburg zu, dass oben bedeute Judenschaft ugehindert in die Stadt hereinkommen, und ihre Nothdurfften doch ohne præjudicz der allgemeinen Gerechtigkeit ihre hanthierungen auf Art und weiss, *wie es in den vorigen Jahrs Zeiten Beschehen*, treiben sollen.

Vor solchen freÿen Eintritt ist obbenante Judenschafft,

*auf ein Jahr zu geben schuldig dreysig Gulden Rhl* — solcher gestalten dass die helffte davon mit 15 fl. den 1t Monaths Tag März, die andere Helffte aber auch mit 15 fl. den 19t Novembris gegen nehmende Quittung abgeführt werden sollen.

Und Weillen diese Stadt solcher abführung wegen genuggsamme Versicherung Verlanget, als Verbűrget sich *die ganze alda sich befindende Juden gemeinde,* Vor sich ihre Erben und Nachkommende jedweder in Solidum als einer Vor alle, und vor Einem, wie demnach solcher Contract Von seither der Judenschaft jederzeit wird richtig nachgelebt werden so sollen sie auch des obrigkeitlichen Schutzes, wie auch der Assistenz, wider ihre der Judenschafft widerspenstige sich zu getrösten haben.

*Es sollen auch die der Zeit bräuchlich gewesene Juden Tax per 8 Vngrisch,* in gleichen von 4 Ungr. etc. von Jedem Kopf nehmlich auf diejenige Juden, welche in obbenanter Juden Gemeinde einverleibt, Cassiret seÿn.

In Fall aber durch Gottes Verhängniss Ihnen Juden der zugang durch Lands Krieg oder Pestzeit (dafür uns Gott in gnaden behütten wolle) gesperret würde, so solle Ihnen Juden pro rato temporis et Summæ richtiger Abzug wie billig passiret werden, dieses Contracts sind zweÿ gleichlauthende Exemplaria ausgefertigt, und jeden Theill eines zur Nachricht behändiget worden.

Actum Oedenburg den 1t May 1741.

Ad Commissionen Eines Wohl Edlen Raths.

(L. S.) Joh. Xtoph Russ
Stadt Richter.

**Másolat Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 57.**

75.

*Sopron, 1766 január 29. Sopron városa Breier Elias Izsák, nagymartoni születésü zsidóval három évre szerződést köt, a melynek értelmében Sopronban kizárólagosan neki van joga a Rózsa-utczában laczikonyhát nyitni a kismartoni, nagymartoni, németkereszturi és egyéb Eszterházy herczegi fönhatóság alatt levő zsidók számára, a kik hétfőtől péntekig Sopronban tartózkodnak, úgyszintén joga van neki ezen zsidók számára szükséges «kóser» bort Sopronban elkészítni, de mindezek fejében tartozik a városnak évi bért 270 forintot fizetni.*

Anno 1766 den 29 Januarij. *Nachdeme denen in Eisenstadt, Matersttorf, Creutz, und andern benachbarten Fürst Eszterházischen ortschaften wohnhafften Schutz-Juden, von vielen Jahren her erlaubet, dass Selbe gegen einen gewissen, in die Cammer Kassa Jährlich zu Bezahlenden Gelde, in die hiesige Stadt hereingehen, und von Montag an bis Freytag ihren Handel treiben können,* diese aber ausser ihren dahier habenden Chor-Kucheln, auch in verschiedenen Burgers Häusern sich aufzuhalten pflegen, dahero vmb allen bishero und zum öfftern schon beobachteten Unterschleiff in Zukunfft zu vermeÿden, hat Ein Wohl Edler Rath dieser Königl Freÿstadt Oedenburg beschlossen, dass fürohin dahier nur ein einzige Chor-Kuchl gehalten, und in selbiger die hier ankommende und *tollerirte Juden* ihre Verpflegung und unterkommen haben sollen, dahero auch in Beÿseyn Von seithen Ehrsamen gemeinde, derer Herrn Vormünder und derer mehresten Herren des äusseren Raths zwischen hiesig gemeiner Stadt, und den *Isac Eliam Breyer von Matterstorff gebürthigen, dermahlen aber zu Wienn in Condition stehenden Juden* nachfolgender Contract errichtet, verabredet, und zu papier gebracht worden, Als

Erstens: ertheillet hiesiger Stadt und Gemeinde ihme Bestandt Juden Isac Elias Breyer, die Freyheit einzig und

allein eine Chor-Kuchel vor die obangereckt Judenschafft dahier zu halten, und zu errichten, und zwar auf 3 Jahr, das ist von 24t künfftigen Monaths Aprilis angefangen bis 24t April 1769, und wird demselben hiermit auch erlaubet, Vor die Chor-Küchl Erfordernus die nöthign Victualien auf hiesigen Platz, oder Wochen Markten zu erkauffen, doch dass Er unter diesen Einkauff nicht etwan einen Vorkäufler abgebe, Victual-Sachen von denen anher kommenden frembden ablösse, sothann weiter Verkauffe, und gleichsam damit einen förmlichen Handel treibe, und dieses zwar unter Verlustigung derselben Victualien Und zumahlen eine Hinterbringung deren Hauptsächlich an Marckts Zeiten häufiger anherokommenden Juden nöthige Wohnung dahier härter zu bekommen, als will hiesige Stadt Ihren Juden, *dass in der Rosengassen habende alte Bräuhaus* bis künfftigen Georgi Tag einräumen, und falls dasselbe mittler und wehrender Arendazeit nicht etwann verkauffet würde, auf obige dreÿ Jahr in Arendam überlassen, und dergestalten in Verpachtung geben, dass derselbe sich dessen zur Hinterbringung deren anherokommenden Juden bediene, nicht aber etwann in solchen einiges Depositorium, oder Niederlag, wie es immer Nahmen haben mag halte, oder in jenen Brandwein zu brennen oder ansonstige Nutzniessung sich zuzuziehen veranmassen solle, wohingegen

Andertens: Bestandt Jud Vor die Freyheit zwar die Chor Kuchel zu halten, und zu derselben einzigen Nothdurft die Victual Sachen auf hiesigen Platz einzukauffen *Jährlich Einhundertzwanzig, vor das alte Breyhaus aber Titulo Census ebenfahls Jährlich Einhundert und Fünffzig Gulden zusammen also 270 fl.,* und zwar jedesmal von Viertl zu Viertl Jahr mit 67 fl. 50 x. Anticipato zu bezahlen und da

Drittens: Wie bereits oben vnd in Præambulo gegenwärtigen Contracts erwähnet worden, denen wegen Handel und Wandel anherokommenden Fürst Eszterházyschen Schutz Juden nicht länger, dann von Montag bis Freytag sich dahier aufzuhalten erlaubet, als wird Er Bestandtnehmer auch über obbemeldte Zeit unter Straffp .... keinen Juden einigen aufenthalt verstatten es wäre dann dass selbe wegen ungestüm der Witterung Freitag von hier nicht abgehen könnten; wessentwegen doch jedesmahl bey hiesigem Stadtgericht die Anmeldung geschehen solle.

Viertens. Wird Er Bestandtnehmer auch keine Verdächtige und Hauptsächlich zur Marktszeit des Stehlens wegen anhero kommende Juden zu beherbergen oder denenselben einigen aufenthalt noch viel weniger gar etwann eine unterschleiff beÿ ohnausbleiblicher Straffe und schwerer Anthung zu geben sich veranmassen, sondern solche und derleÿ alsogleich der obrigkeit anzeigen, Ingleichen wird

Fünftens: Er Bestandt Jud beÿ obrigkeitlicher Straffe sich nicht veranmassen, von Christen oder Juden einige gestohlene und verdächtige Sachen abzulösen, und derlei schlechte Beuthe dardurch zu fördern, sondern solche in allen Fählen, und beÿ wahrnehmung einigen Verdachts alsogleich dem Löblichen Stadtgericht anzeigen, In übrigen weillen

Sechstens der Bestandt-Nehmer Vor die anhero kommende Juden auch *hinlänglichen Kascha Weines benothiget ist*, als wird derselbe solcher zur lesenszeit Peÿ und unter hiesigen Burgerschaft machen und pur allein von hiesiger Burgerschafft abzunehmen gehalten, nicht aber einigen etwan gar Heimlicher weisse Hereinzuschwärzen unterstehen, das nöthige Bier und Brantwein aber sich dahier allein anschaffen, die Verleutgebung auch sothonnen hier erkaufft und gemachten Kascha Weines unter denen Juden zwar verstattet werden, doch dass Er unter dieser Erlaubniss nicht etwann auch in der Ihme exarendirten Behausung, oder gar über die Gassen an die Christen Weine oder anderes Getränk abgeben oder Verleuthgeben solle, beÿ allmahlig ohnausbleiblich obrigkeitlicher Straffe. Solte aber

Siebentens. Durch seine oder der seinigen Fahrlässigkeit, welches Gott in Gnaden abwenden wolle, einiges Feuer entstehen, wird Er Bestandtnehmer mit all seinen Vermögen davor zu hafften schuldig, und gehalten seÿn, und fahls

Schliesslichen nach geendigter obigen dreÿ-Jährigen Arenda-Zeit ein anderer sich vorfündete, so da vor die verpachtung der Chor-Kuches ein mehreres als dermaliger Arendator Versprechete, solte derselbe gehalten seÿn, Ihme Isaac Eliæ Breÿer die zu unterbringung deren Juden erforderliche und durch jetzt gedachten Bürger anschaffende Mobilien in billichen, auch fahls Sie selbsten unter einander nicht einig werden Könten, gerichtlich auszusprechen den preiss

abzulösen. Urkund dessen ist gegenwärtiger Contract in Zweÿ Exemplarien ordentlich gefertigter extradiret worden. Oedenburg etc. 1766.

**Másolata papiron Sopron város levéltárában. Lad. XLVIII. et Y. Y. fasc. I. Nr. 58.**

# NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.*)



* A névmutató a 6. fejezetre nem terjed ki.

C



D



E



F



G

H



I



J



K

L



M

## N



## O



## P



## R

S



T



U



V



W



Z

